

A large, stylized illustration of a circle of diverse people holding hands, forming a ring around the title. The people are represented by colorful, simplified figures with various skin tones and clothing colors. The background is a solid light yellow.

Työn arjen tarinat

Työelämän etnografiaa

TAMPERE
UNIVERSITY
PRESS

Toimittaneet
Tuija Koivunen,
Eveliina Saari
& Mervi Hasu

Työn arjen tarinat – työelämän etnografiaa

Työn arjen tarinat – työelämän etnografiaa

Toimittaneet

Tuija Koivunen, Eveliina Saari & Mervi Hasu

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

©2025 Tekijät ja Tampere University Press

Tämän teoksen sisältö (ellei toisin mainita) on julkaistu Nimeä-EiKaupallinen-EiMuutoksia 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä (CC BY-NC-ND 4.0). Aineistoa saa jakaa ja levittää edelleen missä tahansa välineessä ja muodossa, kunhan tekijä mainitaan. Aineistoa ei saa hyödyntää kaupallisesti eikä sitä saa julkaista muokattuna. Tutustu käyttöehtoihin osoitteessa <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>.

Typografia
Markus Itkonen

Taitto
Eija Kylmäniemi

Kannen toteutus
Jonna Lahti

ISBN 978-952-359-064-9 (PDF)
ISBN 978-952-359-065-6 (painettu, nid.)

Kustantaja: Tampere University Press, Tampere, Suomi
Painopaikka: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

Viittausohje:
Koivunen, T., Saari, E. & Hasu, M. (toim.) (2025). *Työn arjen tarinat – työelämän etnografiaa*. Tampere University Press. <https://doi.org/10.61201/tup.953>

Sisällys

Johdanto: Etnografia muuttuvan työelämän ja tutkimuksen takahuoneissa 7

Tuija Koivunen, Mervi Hasu & Eveliina Saari

Osa I

Etnografiset tutkimusprosessit työssä

1 Subjektiiivisuuden välttämättömyys autoetnografiassa 33
Tuija Koivunen

2 Etnografit prosessiteollisuudessa 48
Heli Ansio, Ilkka Asikainen, Inka Koskela & Henriikka Kannisto

3 Analyyttistä autoetnografiaa yksin ja yhdessä 71
Janne Tienari

4 Etnografiaa poliittisessa eliittiorganisaatiossa 91
Hertta Vuorenmaa

5 Etnografian positiot työn kestävyysmurroksen kentällä 109
Eeva Houtbeckers

Osa II

Etnografia työn muutoksessa ja kehittämisessä

6 Voimauttava etnografia eettisesti kestäväenä tutkimustapana vanhuspalvelutyössä 127
Eveliina Saari & Vilja Levonius

7 Tunteet ja hiljainen tieto asiantuntijatyössä 149
Kristiina Korjonen-Kuusipuro & Eerika Koskinen-Koivisto

8 Työntekijälähtöinen etnografia työssä oppimisen tukena 166
Hanna Toiviainen

9 Etnografian hyödyntäminen käännöstyössä: Kotihoidon palvelukuvaukset sarjakuvina 181
Vaula Haavisto & Kirsi Günther

10 Näkymättömän työn tutkiminen digitaalisen etnografian keinoin 202
Mervi Hasu

Jälkisanat: Etnografia työnä, työssä ja yhteiskunnallisen keskustelun virittäjänä 223
Eveliina Saari, Mervi Hasu & Tuija Koivunen

Kirjoittajat 230

Johdanto

Etnografia muuttuvan työelämän ja tutkimuksen takahuoneissa

Tuija Koivunen, Mervi Hasu & Eveliina Saari

Kutsumme lukijan matkalle työelämän etnografian arkeen. Työelämän etnografit neuvottelevat ja joskus jopa kamppailevat päästäkseen havainnoimaan nopeasti muuttuvaa ja moninaistuvaa työn kenttää. Joskus kenttä kutsuu mukaansa ja päästää lähelle, aina työelämän takahuoneisiin asti. Joskus taas se pakenee tai jopa hylkii tutkijaa. Sinnikäs etnografi ei luovuta, vaan etsii uusia ratkaisun avaimia ja välineitä yhdessä kollegoidensa kanssa. Käsillä oleva teos on osa etnografien kollegiaalista käytäntöjen ja menetelmän soveltamistapojen jakamista. Teos rohkaisee toivottavasti myös uusia tutkijoita tutustumaan ja kokeilemaan etnografista lähestymistapaa tutkimuksen tekemisessä.

Työelämän takahuoneilla tarkoitetaan yleensä kahvihuone- ja käytäväkeskusteluja työpaikoilla. Valotamme työelämän takahuoneita kahdesta eri näkökulmasta, jotka poikkeavat merkitykseltään edellä mainitusta. Ensinnäkin tarkoitamme työelämän takahuoneilla tutkijoiden arkista työtä ja ponnistelua etnografeina. Kirjan luvut antavat tilaa sellaiselle tutkijoiden äänelle, joka jää usein itse työtä kuvaavissa tutkimusjulkaisuissa kuulematta ja taka-alalle. Kertojina ovat etnografista tutkimusta tekevät tutkijat tai tutkijaryhmät, jotka yrittävät luikerrella muuttuvan työn rakenteisiin ja suhteisiin. Samalla he kehittävät uusia menetelmällisiä ratkaisuja tutkimuksen tekemiseen sekä kirjoittamiseen. Monet kirjoittajat pohtivat suhdettaan kenttään, sen toimijoihin ja omaan tutkimukseensa herkillä ja avoimella tavalla. Tutkijoiden reflektiiviset puheenvuorot avaavat ja syventävät etnografisen tutkimuksen uusia, muotoutumassa olevia käytäntöjä ja metodisia ratkaisuja. Etnografina toimiminen ja

pääsy työelämän eri kentille on yhä hankalampaa muun muassa lyhyiden rahoituskausien sekä tutkimuksen eettisten ja tietosuojaa koskevien vaatimusten tiukentumisen myötä. Kirja vahvistaa etnografian tekemisen edellytyksiä työelämän tutkimuksessa sekä osoittaa sen uusia mahdollisuuksia tuleville tutkijasukupolville.

Toiseksi tarkoitamme työelämän takahuoneilla niin ihmistytönä tehtyä arkista ja fyysistä työtä teollisuudessa tai palveluissa, kuin myös ihmisten tekemää tietotyötä asiantuntijoina ja tutkijoina. Painotamme muotoilua ”ihmisen tekemä työ”, joka voi olla teknologian avulla tehtyä tai sen kanssa kiinteässä vuorovaikutuksessa toteutettua työtä. Työssä tapahtuu jatkuvasti hienovaraisia muutoksia, joita voi olla vaikea havaita. Ihmisen tekemä työ on teknologisen kehityksen myötä muuttumassa merkittävästi ja ennakoimattomasti, joten etnografeilla on tärkeä tehtävä työelämän digi- ja tekoälymurroksen muutosten esille tuojina. Esittelemme etnografian käytön erilaisia mahdollisuuksia työelämän tutkimuksessa. Kirjoittajat kuvaavat etnografian soveltamistapoja eri aloilla, kuten prosessiteollisuudessa työntekijäasemassa tehtävässä työssä, hoivatyössä vanhuspalveluissa, asiantuntijatyössä ja alihankkijana tehtävässä palvelutyössä. Luvuissa kurkistetaan työelämässä vähän näkyvillä oleviin takahuoneisiin ja pohditaan etnografian uusia käyttötapoja.

Etnografiselle tutkimusprosessille on ominaista se, että tutkimus ja aineiston tuottaminen tapahtuu kentällä, mutta sille ei ole yhtä yhteistä määritelmää tai kaiken kattavia ohjeita. Etnografia perustuu aina empiriaan sekä vuorovaikutukseen. Etnografinen tutkimus ymmärretään vaikuttavaksi toiminnaksi, joka muokkaa todellisuutta ja vaikuttaa ympäristöönsä. Yleensä etnografia ymmärretään koko tutkimusprosessia ohjaavana ja sitä määrittävänä tutkimusotteena. Etnografian tekemisen tavoille yhteistä on myös ymmärrys tutkijan roolista kysymysten esittäjänä, kentän määrittelijänä sekä tutkimusvälineiden ja tulkintojen tekijänä. Tämän tutkimusprosessiin kiinteästi sisältyvän subjektiivisuuden vuoksi refleksiivisyys ja eettisyys ovat aiheita, jotka askarruttavat etnografeja läpi koko tutkimuksen teon. (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2018a.)

Avaamme johdannon seuraavassa osassa työelämän viimeaikaista muutosta ja sitä, miksi juuri etnografia ja sen erilaiset toteuttamistavat ovat työn hienovaraisen dynamiikkojen arvokkaita tulkitsijoita. Avaamme sen jälkeen mitä etnografinen tutkimus tarjoaa erityisesti työelämän tutkimukselle, sekä miten kirjamme eroaa muista etnografiaa käsittelevistä kirjoista. Johdattelemme sitten lukijan etnografian kahden juuren, antropologisen ja sosiologisen, kautta etnografisten työn tutkimusten pioneerien tuotannon äärelle. Paneudumme siihen, mitä ainutlaatuista ja edelleen merkityksellistä klassikotutkimuksissa on havaittu työstä etnografian avulla. Esittelemme lisäksi suomalaisten tutkijoiden tutkimuskohteita, joissa etnografia on ollut keskeinen metodi. Kuvaamme sen jälkeen etnografisen tutkimuksen tekemisen erityisiä piirteitä ja eettisiä lähtökohtia. Lopuksi esittelemme kirjan lukujen sisällöllistä ja menetelmällistä antia.

Työn digitalisaatio ja tekoälymurros

Hyvän lähtökohdan nykyisen työelämän murroksen ymmärtämiseen tarjoavat kaksi tutkimuksessa tällä hetkellä esiintyvää, yksinkertaistavaa tulkintaa teknologian vaikutuksista työelämään. Ensimmäisen skenaarion mukaan ”teknologia korvaa ihmistyön” ja toisen skenaarion mukaan luvassa on ”uusi parempi työ”. Ensimmäinen skenario työelämän muutosten vaikutuksista on korostanut työpaikkojen menetyksen ja työllisyysmahdollisuuksien vähenemisen riskiä (esim. Frey & Osborne 2017; Susskind & Susskind 2015). Tutkimuskirjallisuudessa on ennustettu työmarkkinoiden polarisoitumista eli kasvavaa eroa korkeakoulutuksen saaneiden asiantuntijoiden ja suorittavaa työtä tekevien työntekijöiden tehtävien välillä (Autor & Dorn 2013). Esimerkiksi automaation on ennustettu vähentävän ja muuttavan suorittavaa työtä merkittävämminkin kuin asiantuntijatyötä. Tehtäväkohtaisten erojen on tulkittu jyrkentyvän sekä eri yritysten välillä että niiden sisällä (Harrigan, Reshef & Toubal 2021).

Uutta, parempaa työelämää hahmottelevan skenaarion mukaan työpaikkojen menettämisen sijaan tapahtuu muutoksia työn organisoimisessa, työn luonteessa ja työssä edellytettävissä taidoissa. Työelämän muutos tarjoaa uusia mahdollisuuksia niille, jotka pystyvät niitä hyödyntämään (Autor 2015; Arntz, Gregory & Zierahn 2017). On ennustettu, että syntyy lisää sellaisia työtehtäviä, joissa tarvitaan korkeamman tason ajattelu- ja analyysitaitoja sekä kriittistä reflektiota. Samoin on esitetty, että syntyy uusia tehtäviä, joissa tarvitaan laajojen kokonaisuuksien koordinoitua ja tiedon integrointia, kun työ jakautuu maantieteellisesti eri alueille ja tehtäviä ratkaistaan yhdessä eri asiantuntijoiden kanssa. Lisäksi on ennustettu, että digitaaliset ympäristöt luovat tarpeen jatkuvasti uudistaa työn sosiaalisuutta, eli tapoja, joilla ihmiset vuorovaikuttavat, tekevät yhteistyötä ja tukevat toisiaan jokapäiväisessä työssä. Tämä myönteinen skenario ei ota kantaa siihen, millaiset edellytykset työntekijöillä on hyödyntää ennustettuja uusia työmahdollisuuksia.

Tuija Koivunen, Markku Sippola ja Harri Melin (2023, 7) toteavat työn muutoksesta, että ”pohjimmiltaan työn olemus säilyy kuitenkin samana”. Vaikka tekoäly kehittyy parhaillaan nopeasti ja ennustamattomasti, on mahdotonta tietää, millaista työtä ja osaamista tämä edellyttää jo vuoden kuluttua. Vaikka työn perustavanlaatuinen olemus ei todennäköisesti merkittävästi muutu, työn organisoimisen tavat, tehtäväkohtaiset muodot ja sisällöt sekä työvälineet muuttuvat monin tavoin eri työelämän sektoreilla ja työtehtävissä. Erityisesti työntekijän työpanoksen sijoittuminen ja sen asema työprosesseissa voi muuttua paljon esimerkiksi automaation, digitalisaation ja tekoälyn seurauksena. Työelämä muuttuu alati monimutkaisemmaksi lisääntyvän kilpailun, työn muuttuvien aikojen ja paikkojen sekä erilaisten teknologisten työvälineiden ja alustojen yleistymisen myötä (Lemmetty, Collin, Glaveanu & Paloniemi 2022). Näiden erilaisten monimutkaistuvien käytäntöjen, prosessien ja suhteiden tavoittamiseen etnografia tarjoaa joustavan ja herkällä otteella tietoa tuottavan lähestymistavan.

Etnografiset lähestymistavat työelämän tutkimiseen

Työelämän muutosten arvioinnissa isot määrälliset aineistot ja pitkät aikasarjat ovat valtavirtaa. Niiden tuloksiin myös vedotaan päätöstenteossa ja politiikassa. Etnografinen tarkastelu voi osaltaan auttaa eri tahoja lukemaan ja käyttämään muutakin kuin määrällistä tietoa työelämän muutossuuntien ja paikallaan pysymisten arviointiin. Tällaista arviointia on mahdollista tehdä myös sellaisten aineistojen perusteella, jotka eivät ole määrällisesti edustavia. Tilastollisen tutkimuksen keinot tarttua hienovaraisiin tai usein piiloon jääviin muutoksiin ovat rajalliset. Tutkijoiden pyrkimykset tavoittaa kehityksessä olevia hauraita tai piiloisia työn muutosilmiöitä kaipaavat monia eri menetelmiä. Näemme, että tähän etnografinen työelämän tutkimus tuo tarpeellisen näkökulman.

Etnografinen ote on työn sosiologiassa paljon vanhempi perinne kuin määrälliset menetelmät. Etnografista tutkimusta tarvitaan, jotta voidaan tuottaa tietoa yhtäältä arkisista, jähmettyneistä ja tavanomaisista ja toisaalta muutoksia sekä ristiriitoja ennakoivista kulttuurisista käytännöistä työelämässä. Määrällisten tutkimustulosten taustalle tai sisään jää aina työelämän eri tahojen toimintaa ja toimintakulttuureja, joiden tavoittamiseen tarvitaan laadullisia aineistoja ja menetelmiä. Tutkijoiden tärkeä tehtävä on avata näitä epävirallisia julkilausumattomia käytäntöjä, joihin voi päästä käsiksi kahvihuoneissa, käytäväkeskusteluissa ja työelämän takahuoneissa.

Kirjan keskiössä on etnografia tutkimusmenetelmänä ja lähestymistapana. Vaikka erilaisia yleisiä etnografian opas- ja käsikirjoja on paljon tarjolla (esim. Neyland 2008; Ybema, Yanow, Wels & Kamsteeg 2009; Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2018b; Lappalainen, Hynninen, Kankkunen, Lahdelma & Tolonen 2007), kirjamme keskittyy erityisesti työelämän viimeaikaisiin ilmiöihin keskittyviin etnografisiin tutkimuksiin. Työelämän takahuoneiden metaforan avulla korostamme etnografiaa menetelmänä, joka voi avata ovia vähän tunnetuille työelämän alueille tai piiloon jäävien muutosten pariin.

Sirpa Lappalainen kumppaneineen (2007) on tutkinut koulutusta ja tehnyt etnografiaa kouluissa. Heidän etnografiansa sivuaa myös opettajan työtä ja myös etnografian työtä, mutta pitkälti se keskittyy laajempiin aiheisiin eli empiirisesti koulun arkeen, ja menetelmällisesti nimensä mukaisesti etnografian metodologiaan. Kirjassa pohditaan sekä etnografista tietämistä että kirjoittamista laajemmin kuin tässä teoksessa, vaikka monet tämänkin teoksen artikkelit aiheetta sivuavat.

Pilvi Hämeenaho ja Eerika Koskinen-Koivisto (2018b) puolestaan ovat toimittaneet etnografiasta laajan ja monitieteisen kirjan, jonka kirjoittajien taustat ovat kulttuurien tutkimuksessa. Kirja kokoaa yhteen tärkeää pohdintaa esimerkiksi vuorovaikutuksesta tutkittavien kanssa sekä etnografian roolin kriittistä tarkastelua, mutta myös etnografista tarkastelua sairaanhoidon kentältä, mikä on hyvin lähellä työelämän tutkimusta, vaikka ei kytkeydy siihen teoreettisesti. Kirjassa keskitytään empiirisesti laajempaan kirjoon tutkimusaiheita kuin tässä kirjassa ja sen juuret ovat antropologiassa. Silti yhteistä molemmista juurista tuleville tutkimuksille on ymmärrys menetelmän monimuotoisuudesta, mukautuvaisuudesta erilaisille kentille ja siten myös monikäyttöisyydestä.

Etnografian kaksi juurta

Etnografian juuret ovat antropologiassa, sen kiinnostuksessa vieraisiin eli ei-anglo-saksisiin alkuperäiskansojen kulttuureihin (katsaus antropologian historiasta Faubion 1993). Antropologinen suuntaus painottaa syvällistä, pitkäaikaista uppoutumista tiettyyn kulttuuriin sen ainutlaatuisten piirteiden ymmärtämiseksi ja pyrkii luomaan kokonaisvaltaisen ymmärryksen tietystä yhteisöstä tai ryhmästä. Antropologian lisäksi etnografian käyttö yleistyi sosiologiassa (katsaus etnografiasta sosiologian menetelmänä, Gold 1997), jossa etnografia laajeni modernin, pääosin länsimaisen yhteiskunnan sosiaalisten ilmiöiden tutkimiseen. Sosiologinen suuntaus suosii antropologista lyhytaikaisempaa kenttätöitä, yhdistää laadullisia ja määrällisiä menetelmiä, sekä korostaa sosiaalisten rakenteiden ja laajempien sosiaalisten ilmiöiden analysointia tiettyssä ajassa ja paikassa. Tavoitteena on usein valottaa sosiaalista epätasaa-arvoa, luokkasuhteita tai instituutioiden toimintaa kriittisestä näkökulmasta.

Aikalaisesimerkki antropologisesti suuntautuneesta tutkimuksesta on Karen Ho'n (2009) tutkimus sijoituspankkitoimialan kulttuurista Wall Streetillä. Ho työskenteli tutkimusanalytikkona ja tarkkaili päivittäisiä toimintoja, osallistui kokouksiin ja haastatteli pankkiireja. Hän tutki voiton tuottamiseen kohdistuvia paineita, kilpailuympäristöä ja organisaatioiden hierarkioita sekä niiden vaikutusta yksilöihin, vuorovaikutusta muun muassa työn ja henkilökohtaisen elämän välillä sekä pitkien työpäivien ja korkean stressin vaikutusta sijoituspankkiirien elämään. Ho valottaa sijoituspankkitoimialan työkulttuuria, käytäntöjä ja sosiaalisia dynamiikkoja. Hänen tutkimuksensa tarjoaa näkemyksiä siihen, miten organisaatorakenteet, markkina-voimat ja kulttuuriset normit vaikuttavat työkokemuksiin ja muokkaavat yksilöiden elämää korkean riskin rahoitusallalla.

Työelämän etnografia voi olla antropologisesti tai sosiologisesti suuntautunutta – tai jonkinlainen sekamuoto molemmista. Se keskittyy työhön liittyviin ilmiöihin kuten ammatti- ja työkäytäntöihin ja näiden muutoksiin, työorganisaatioiden dynamiikkaan sekä yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen työarkeen ja kokemuksiin eri tehtävissä, toimialoilla ja työympäristöissä. Sekä antropologinen että sosiologinen suuntaus etnografiassa voivat tuoda panoksensa työn ja työelämän ilmiöiden syvälliseen ymmärtämiseen. Antropologia korostaa työn kulttuurisia ja symbolisia ulottuvuuksia, kun sosiologia taas keskittyy työtä määrittäviin rakenteisiin ja laajempiin sosiaalisiin konteksteihin, jotka vaikuttavat työkäytäntöihin ja -kokemuksiin. Ne voivat yhdessä ja erikseen tuottaa rikasta tietoa työn ja työelämän monimuotoisuudesta sekä työntekijöiden arjesta työhön vaikuttavien mekanismien ja muutospaineiden risteyskohdissa. Käsillä olevassa kirjassa sosiologiset ja sitä lähelle tulevien tieteenalojen lähestymistavat työn ja työelämän etnografiseen tutkimukseen ovat erityisen kiinnostuksen kohteena.

Etnografian pioneerit työelämän takahuoneiden tulkkeina

Etnografisten menetelmien avulla on havaittu ensi kertaa monia ihmisen työskentelylle ja työyhteisön vuorovaikutukselle keskeisiä seikkoja, jotka vaikuttavat tämän päivän tutkimuksen näkökulmasta lähes itsestään selviltä. Ne kuitenkin kuvattiin ja käsitteellistettiin nimenomaisesti etnografisen tutkimuksen avulla. Valmistavan teollisuuden valta-aikana tehtiin etnografista tutkimusta tehdashalleissa, kokoonpanossa liukuhihnojen äärellä ja urakkatyössä. Tällaisia ovat esimerkiksi Donald Royn uraauurtavat, osallistuvaa havainnointia hyödyntävien tutkimusten tulokset työpäikällä muotoutuvista suhteista ja työntekijöiden keinoista taistella ”yksitoikkoisuuden petoa” vastaan. Roy (1953, 513) kuvaa urakkatyöhön sisältyviä mahdollisuuksia torjua työn toisteisuuden aiheuttamaa tylsyyttä urakkapelin avulla. Urakassa pysyminen on jo sinänsä peli, joka vähentää pitkästymistä. Lisäksi urakan täyttyminen nopeasti tarjoaa työntekijälle mahdollisuuden vapaa-aikaan, mikä lisää hänen autonomiaansa ja valtaa päättää omasta toiminnastaan. Urakkapeli määrittää myös sosiaalisia suhteita, jolloin hyvä pelaaja saa sosiaalista arvostusta.

Toisessa tutkimuksessaan Roy (1959) kuvaa yksitoikkoista toistotyötä tekevän ryhmän pitkiä työpäiviä, heidän keskinäisiä suhteitaan sekä kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen hienovaraisia merkityksiä. Tutkimus perustuu hänen kokemuksiinsa työskentelystä Chicagolaisessa vaatetehtaassa vuonna 1945. Roy osoittaa, miten työtilan ahtaus oli yksi vuorovaikutuksen muotoutumiseen vaikuttava tekijä. Royn kuvauksen mukaan tehdastila oli pieni ja koneet, joiden äärellä työntekijät tekivät työtään, olivat hyvin lähellä toisiaan. Kuten sukellusveneen miehistön, heidän piti ”elää yhdessä” (Roy 1959, 168). Tutkimuksen keskiössä on työryhmän keskenään luomat keinot järjestää lyhyitä taukoja pakkotahtisen työn lomaan. Sysäyksenä oli työntekijän lounasbanaanin varastamisepisodi, jonka Roy tulkitsi yritykseksi murtaa teollisen työn yksitoikkoisuutta keskinäisellä kujeilulla. Siten työpäivän yksitoikkoisuuden keskeyttivät monet pienet tauot, jotka perustuivat erilaisille jaetuille syömisille ja virvokkeille. Ne saivat kuvaavat nimitykset kuten ”persikka-aika” ja tutkimuksen otsikkoon nostettu ”banaan aika”.

Nykyisen työelämän näkökulmasta katsottuna ulkoiset paineet, johdon vaatimukset tai kilpailu viereisten työryhmien kanssa eivät juuri koskettaneet Royn kuvaamaa työporukkaa, eikä työnjohtoon kohdistuvaa suoraa vastarintaa harjoitettu. Työajan sisään luodut pienet tauot ja niihin sisältyvä keskinäinen yhteisymmärrys ja yhteenkuuluvuus voidaan nähdä välttämättöminä keinoina selviytyä pakkotahtisessa koneen ajan määrittämässä työssä. Vaikka tauoissa oli mukana kujeilua ja huumoria, niillä oli tärkeä merkitys työssä. Työporukan keskinäinen vuorovaikutus oli kilpi, joka torjui työn yksitoikkoisuutta ja kurjuutta. Myös nykyisissä palvelutyön etnografisissa tutkimuksissa (Schaefer 2013; Wanzer, Booth-Butterfield & Booth-Butterfield 2005), esimerkiksi ahdistavissa, traumaattisissa tai jatkuvan kiireen ja eettisen stressin kuormittamissa tilanteissa, on huumorin havaittu toimivan arjen selviytymiskeinona.

Etnografista tutkimusotetta ei ole sovellettu pelkästään työn niin sanotun lattiataason vuorovaikutuksen tutkimuksessa, vaan etnografian avulla on pureuduttu myös

esimerkiksi taloudellisen järjestelmän analysointiin. Teollisen sosiologisen etnografian alalla on useita merkittäviä tutkijoita, kuten Michael Burawoy ja hänen konepajateollisuuteen sijoittuva tutkimuksensa. Burawoy ja Janos Lukacs (1985) tutkivat metalliosien työstäjien ja kokoonpanijoiden työtä ja kokemuksia sekä kapitalistisen että sosialistisen talousjärjestelmän maissa. Heidän artikkelinsa perustuu etnografiseen tutkimukseen, jossa verrataan työntekijöiden kokemuksia valtiollisen sosialismin ja kehittyneen kapitalismin yrityksissä. Tutkijat työskentelivät tehtaalla ja hyödynsivät osallistuvaa havainnointia sekä haastatteluja saadakseen syvällisen ymmärryksen tehdastyöstä, työoloista ja työntekijöiden suhteista. He analysoivat organisaatiokenteita, tuotantosuhteita ja työntekijöiden asemaa, ja tarkastelivat valtarakenteita, luokkakajoa ja työntekijöiden mahdollisuuksia vaikuttaa työoloihinsa.

Burawoyn ja Lukacsin (1985) tutkimus osoittaa, miten työntekijöiden elinolosuhteet, työsuhteiden luonne ja työympäristö muodostuvat taloudellisista ja yhteiskunnallisista lähtökohdista. Tutkijat totesivat, että sekä edistyneet kapitalistiset että valti-ososialistiset yhteiskunnat ilmentävät molempien taloustyyppien piirteitä, mutta eri tasoilla. Yhteiskunnan luonteen tärkein määräävä tekijä on hierarkkiset suhteet valtion ja yritysten välillä valtiososialismissa, ja markkinasuhteet yritysten välillä edistyneessä kapitalismissa. He esittivät, että markkinat täyttävät toiminnallisia aukkoja valtiososialistisessa taloudessa ja valtio suorittaa samanlaisen sovittamistoiminnon edistyksellisessä kapitalismissa. Korjaavat interventiot ovat täydentäviä, sillä ne eivät muuta järjestelmiä vaan heijastavat kahden yhteiskuntatyyppin välisiä perustavanlaatuisia eroja. Vertaileva lähestymistapa etnografiassa valaisee työntekijöiden kokemusten samankaltaisuuksia ja eroja eri taloudellisissa järjestelmissä. Tutkimuksen etnografista lähestymistapaa on kiitetty tavasta, jolla se tavoittaa työntekijöiden kokemukset ja asettaa ne yhteiskunnalliseen kehykseen. Lähestymistapa mahdollistaa hienovaraisen ymmärryksen eri taloudellisten järjestelmien työn dynamiikoista.

Merkittävä palvelualan työtä koskeva etnografinen tutkimus on Arlie Russell Hochschildin tutkimus lentoemäntien työstä (1983/2003). Hochschildin tutkimus syventyy siihen, miten työntekijöiden odotetaan hallitsevan tunteitaan ja ilmaisevan tiettyjä tunteita osana työn vaatimuksia. Tätä kutsutaan emotionaaliseksi työksi, jolla tarkoitetaan myönteiseksi koetun tunnetilan esittämistä asiakaspalvelutilanteessa ja tietyn tunnetilan tuottamista myös asiakkaassa. Hochschild tutki emotionaalisen työn vaikutuksia työntekijöiden hyvinvointiin, identiteettiin ja ihmissuhteisiin, ja haastoi tutkimuksillaan perinteiset käsitykset työstä ja työpaikan dynamiikasta rationaalisena ilmiönä. Hän liittää emotionaalisen työn yleistymisen keskiluokkaisen palvelutyön määrän kasvuun. Hochschildin tutkimus emotionaalisesta työstä sekä inhimillisten tunteiden kaupallistumisesta on ollut merkittävä ja luonut pohjaa lukuisille jatkotutkimuksille tunteiden, työn ja työpaikan risteyskohdista osana kapitalismin logiikkaa.

Yhteiskuntatieteellisen tieteen ja teknologian tutkimuksen (STS) parissa tehdystä työstä tunnetaan erityisesti tutkija Lucy Suchman. Hän on käyttänyt etnografisia menetelmiä teknologian kehittämisen, suunnittelun ja käytön tutkimisessa. Suchmanin (1987) tutkimus keskittyy muun muassa ihmisen ja tietokoneen vuorovaikutukseen

sekä teknologian vaikutuksiin organisaatioissa. Ihmisen ja teknologian välisen suhteen tutkimuksessa Suchman on haastanut vallitsevat näkökulmat, jotka tulkitsevat ihmisen toimijuuden toissijaiseksi suhteessa teknologiaan. Hän on vaikuttanut keskeisesti siihen, että nykyään ymmärretään ihmisen ja informaatioteknologian välinen suhde tilannesidonnaisena ja sosiaalisesti verkottuneena. Suchmanin lisäksi tämän tutkimusalan merkittävä pioneeri, Susan Leigh Star, on tehnyt uraauurtavaa työtä etnografian, tietojärjestelmien ja yhteiskuntatieteiden risteyskohdassa. Starin ja Karen Ruhlederin (1996) tutkimus tarkastelee erityisesti, miten teknologia ja tietojärjestelmät sulautuvat vaivalloisesti laajempiin sosiaalisiin konteksteihin työkäytännössä. Star tunnetaan informaatioinfrastruktuurien tutkimuksista, joissa hän tarkastelee kriittisesti niiden sosiaalisia ja kulttuurisia ulottuvuuksia. Hän oli ennen internetin läpimurtoa yksi ensimmäisistä tutkijoista, jotka nostivat esiin teknologisten järjestelmien tutkimisen tärkeyden osana yhteiskunnallisia käytäntöjä ja valtasuhteita.

Toinen merkittävää tutkimusta internetistä tehnyt tutkija on Christine Hine (2008; 2017), joka on hyödyntänyt etnografisia menetelmiä tutkiessaan erilaisia verkkoyhteisöjä, virtuaalimaailmoja ja digitaalisia kulttuureja. Hinen tutkimus tarkastelee internetin käytön sosiaalisia, kulttuurisia ja materiaalisia ulottuvuuksia, ja osoittaa, miten teknologia muokkaa ihmisten käytäntöjä ja on toisaalta muokattavissa näiden käytäntöjen kautta. Hän esittää, että etnografian tekeminen verkossa ei poikkea suuresti perinteisen etnografian tekemisestä. Myös verkossa kentälle pääsy edellyttää suhteiden luomista verkossa toimiviin ihmisiin, jotta heidän mielenmaisemansa tutkiminen on mahdollista.

Pioneeritutkimukset kuvaavat, miten etnografit ovat kohdistaneet huomiota työn ilmiöihin eri aikoina ja tuoneet ensimmäisinä tutkijoina keskusteluun olennaisia, hienovaraisia tai alullaan olevia työelämän ilmiöitä ja muutossuuntia. Ajan kuluessa myös muita tutkimusmenetelmiä soveltavat tutkijat ovat tarkentaneet huomiota niihin. Työelämän takahuoneista on paljastunut näin aina uusia ilmiöitä.

Etnografia suomalaisessa työelämän tutkimuksessa

Suomessa etnografista tutkimusta on harjoittanut muun muassa taloustieteellisesti suuntautunut sosiologi ja johtamisen tutkija Anne Kovalainen, joka on tehnyt monimenetelmäistä työelämän tutkimusta (Eriksson & Kovalainen 2015). Hän on erikoistunut erityisesti yrittäjyyteen ja työn sekä yrittämisen sukupuolittuneisiin rakenteisiin. Kovalainen on käyttänyt etnografisia menetelmiä tutkiessaan muun muassa hoiva-alan työtä, palvelusektorin työoloja ja pienyrittäjyyttä. Kovalainen kollegoineen on avannut Suomessa latua digitaalisen palvelutalouden ja erityisesti digitaalisten alustojen tutkimukselle (Kovalainen, Vallas & Poutanen 2019; Poutanen, Kovalainen & Rouvinen 2020). Hänen tutkimuksensa keskittyvät usein naisten työkokemuksiin ja työllistymiseen erilaisissa työympäristöissä (Poutanen & Kovalainen 2013).

Päivi Korvajärvi (2002) on tutkinut niin ikään naisenemmistöisiä työyhteisöjä, työn sukupuolittumista ja sukupuolistavia käytäntöjä etnografisin menetelmin. Hän on todennut, että työpaikoilla vallitsee eräänlainen sukupuolisopu, kun naisten ja miesten välinen konflikti ja kitka sijoitetaan jonnekin toisaalle, ei omalle työpaikalle. Leena Eräsaaren (1995) tutkimus on puolestaan keskittynyt naisten työhön virkamiehinä ja hallinnon edustajina paikallistason virastoissa sekä heidän asiakkaisiinsa ja työskentelytiloihinsa. Päivi Eriksson, Elina Henttonen ja Susan Meriläinen (2012) ovat tehneet etnografista tutkimusta naisten johtamisesta ja omistamisesta pienissä ICT-alan yrityksissä. Näiden esimerkkien valossa näyttää siltä, että Suomessa etenkin naisten tekemää työtä on tutkittu etnografisin menetelmin.

Soila Lemmetty kollegoineen (2022) on tehnyt työssä oppimiseen keskittyvässä tutkimuksessaan virtuaalista etnografista kenttätutkimusta erään työorganisaation Slack-kanavalla. Sen lisäksi he tekivät haastatteluja ja havainnointeja työpaikan materiaalisessa ympäristössä, jolloin virtuaalinen etnografia oli vain yksi aineiston tuottamisen tapa muiden, perinteisempien tapojen joukossa. Työssä oppimisen tutkimisen kannalta Slack-kanava osoittautui antoisaksi, sillä kanavan kautta esitettiin monenlaisia kysymyksiä työyhteisölle, ja kollegat myös vastasivat kysymyksiin.

Kehittävän työntutkimuksen parissa etnografista tutkimusta on tehty työn muutoksen, sen kehityshaasteiden ja kehittämisen analysoinnissa. Yksi varhainen etnografista otetta hyödyntänyt tutkimus oli Yrjö ja Ritva Engeströmin (1984) siivoustyötä koskeva kehittävä tutkimus, jossa työntekijöiden haastatteluista ja etnografisista havainnoinneista analysoitiin siivoustyön hallinnan eri tasoja. Tutkijoista Ritva Engeström teki itse siivoustyötä osana tutkimusta. Tutkimussuuntauksen piirissä aktuaaliempiiriseksi otteeksi kutsutaan tapaa tutkia nykyisen työn jännitteitä suhteessa työn historialliseen kehitykseen etnografian, haastatteluiden ja dokumenttianalyysien avulla. Tutkimusotetta on sovellettu monenlaisissa työympäristöissä, kuten terveydenhuollossa (Engeström 2001; Kerosuo ym. 2010), teknologisten innovaatioiden tutkimisessa (Hasu 2005; Hyysalo 2006), tutkimustyön (Saari 2003), tuotannollisen työn (Toiviainen 2003), ja tuomarien työn (Haavisto 2002) tutkimisessa. Tyypillisesti kehittävän työntutkimuksen lähestymistavoilla tehdyissä tutkimuksissa työprosesseja havainnollistavia etnografioita on käytetty tutkimukseen osallistuneiden työntekijöiden ja johtajien oppimisen stimuloijina, nykyisen toimintatavan kyseenalaistamisessa sekä uuden toimintatavan rakentamisessa.

Etnografian tekemisen vaiheet ja etiikka

Etnografinen aineisto on usein niin rikasta ja monipuolista, että sitä voi käyttää moni tutkija useisiin eri tutkimusraportteihin. Mahdollista on hyödyntää myös valmiita etnografisia tutkimuksia aineistona, kuten Randy Hodson (2004a; 2004b), joka on tehnyt kokoavia artikkeleita nimenomaan työelämässä ja organisaatioissa tehdyistä etnografisista tutkimuksista, jotka on raportoitu kirjan muodossa. Analyysinsä pe-

rusteella Hodson esittää sukupuolen mukaisia eroja työntekijöiden suhtautumisessa työhön, kuten naisten miehiä vähäisempi työttyytyväisyys ja -ylpeys sekä suurempi yhteistyöhalukkuus ja konfliktien välttäminen. Hän myös rakentaa teoreettista mallia johdon kompetenssin vaikutuksesta työntekijöiden käytäntöihin, kuten konfliktihin ja yhteistyöhön. Vaikka tällaisten kokoavien tutkimusten tekeminen on työlästä ja aikaa vievää, on se yhtä tutkimusta systemaattisempi tapa saada yleiskuva tietyn aihealueen tuloksista. Tällä tavoin on mahdollista myös tehdä perusteellisia vertailuja tietystä aihealueesta etnografioiden välillä, mikä lisää tuotetun tiedon suhteutusta muihin tutkimuksiin.

Etnografian tekemiseen ei ole olemassa valmista mallia, mutta joitakin suuntaviivoja on hahmoteltu. Eräs etnografian klassikoista, John van Maanen (1991), on tehnyt selkeän ja helposti kommunikoidun analyysin etnografiasta. Hän jakaa etnografisen tutkimuksen kolmeen osaan, joista ensimmäinen on kenttätyö (fieldwork) eli tutkijan aika kentällä, tutkimuksen kohteena olevassa ympäristössä, sekä tutkimusaineiston tuottamiseen siellä. Kenttätyö on keskeinen osa etnografista tutkimusta ja kentän määrittely sekä neuvottelut kentälle pääsystä toistuvia teemoja. Toisen osan van Maanen on nimennyt tekstityöksi (textwork) ja se viittaa analyysin kirjoittamiseen. Kolmas osa van Maanenin jaottelussa on työ päässä (headwork), jolla hän tarkoittaa lukijan analyysiä siitä, mitä on kirjoitettu.

Van Maanenin jako on suoraviivainen ja yksinkertaistava, ja siksi siihen onkin ehdotettu lisättäväksi esimerkiksi aineistotyö (datawork), joka viittaa työskentelyyn aineiston kanssa eli sen muokkaamiseen usein kirjalliseen muotoon, järjestämiseen ja analysoimiseen, ennen kuin on mahdollista kirjoittaa raportti (Koivunen 2011). Toisaalta analyysi ei ole erillinen tutkimuksen teon vaihe vaan jatkuva prosessi (Brewer 2000, 106–107), ja siksi sitä ei ole välttämätöntä nimetä. Analyysin prosessia ei ole myöskään syytä piilottaa lukijoilta, siitä riippumatta, missä vaiheissa analyysiä tehdään. Etnografiassa ei ole, eikä pidäkään olla mallia, jonka mukaan kenttätyön avulla saatu tieto analysoidaan. Sen sijaan etnografiassa tehty analyysi on soviteltava aina kuhunkin aineistoon ja tutkimuskysymyksiin sopivaksi, mikä vaatii käsityötä.

Valmista mallia ei ole myöskään siihen, miten etnografisen tutkimuksen prosessi kuvataan ja kirjoitetaan tutkimustuloksina. Myös tähän van Maanen (1991) tarjoaa jäsennyksen, kun hän erottaa realistisen, impressionistisen ja tunnustuksellisen kirjoittamisen tavan. Työelämän tutkimuksessa etnografinen teksti on tavanomaisesti realistista, mutta impressionistista ja tunnustuksellista kirjoittamisen tapaa on käytetty myös. Suomessa tunnustuksellista tapaa on käyttänyt esimerkiksi Leena Eräsaari (1995), kun hän on kirjoittanut tutkimistaan katutason byrokraatioista, niiden tiloista ja kohtaamisista. Eräsaaren tutkimus on mainio esimerkki myös siitä, miten etnografian – tai niin kuin Eräsaari itse kirjoittaa, etnografian imitoinnin – keinoin on mahdollista tarkastella myös erilaisia työn tekemisen tiloja (myös Koivunen 2011). Etnografia tarjoaakin tähän hyvän keinon, olipa kyseessä sitten fyysiset tai virtuaaliset työtilat.

Kun tarkasteluun otetaan työntekijät ja heidän arkinen toimintansa erilaisissa työn rakenteissa, instituutioissa sekä säädösten ja lakien rajaamissa puitteissa, on

mielekästä hyödyntää sosiologi Dorothy Smithin (1987) kehittämää institutionaalisen etnografian lähestymistapaa. Institutionaalille etnografialle keskeistä on tarkastella, miten ihmisten elämää hallitsevat heidän toimintansa ulkopuoliset seikat ja miten instituutiot rakentavat ja muokkaavat arkielämää. Työelämän tutkimuksessa institutionaalista etnografiaa on hyödynnetty suhteellisen harvoin, vaikka esimerkiksi Riikka Homanen (2013) on hyödyntänyt sitä äitiysneuvoloissa tekemässään etnografiassa. Institutionaalinen etnografia tarjoaa kiinnostavia mahdollisuuksia työorganisaatioita laajempien rakenteiden ja työn tekemisen puitteiden etnografiseen tarkastelemiseen.

Vaikka valmista mallia etnografisen tutkimuksen prosessin kuvaamiseen ei olekaan, on etnografian kirjoittaminen erityisen tärkeä vaihe. Yleensä kuvaus esitetään tekstinä, kirjoitetussa muodossa, mutta tekstiä voidaan täydentää esimerkiksi erilaisten kuvitusten avulla. Näin on tehnyt myös Eräsaari (1995), joka on hyödyntänyt tutkimusraportissaan valokuvia erilaisista tiloista ja henkilöiden välisistä kohtaamisista tehtyjä piirroksia. Tapoja voi olla myös muita, ja sopivan muodon valitsemisessa lähinnä mielikuvitus on rajana – sekä akateemisen työn perinteet ja esittämisen säännöt. Yleensä tutkija on selvästi läsnä tekstissä, sillä oleellinen osa etnografiaa on kuvata ja pohtia erilaisia vaiheita ja ratkaisuja, joita tutkija on ennen kenttätöitä, sen aikana ja jälkeen tehnyt.

Oman toiminnan reflektointi ja tehtyjen valintojen avaaminen lukijoille on oleellinen osa etnografiaa. Se ei ole erillinen tutkimuksen vaihe, vaan asia, joka kulkee läpi koko tutkimusprosessin. Päivi Eriksson, Elina Henttonen ja Susan Meriläinen (2012) ovat reflektoineet tekemäänsä kenttätöitä ja huomasivat tehneensä perustavanlaatuisia tulkintoja jo kenttätöyövaiheessa omien kulttuuristen käsitystensä pohjalta. Tulkinat vaikuttivat siihen, mitä he kirjoittivat muistiin kenttäpäiväkirjoihinsa ja mitä eivät, ja näin ollen millaisia seikkoja päätyi etnografiseen aineistoon myöhemmin analysoitaviksi ja raportoitaviksi tuloksiksi. Tutkija ei voi koskaan poimia kentältä mukaansa kaikkea, mutta jos valinnat vaikuttavat lopputulokseen, on niiden perusteet hyvä olla tutkijan tiedossa. Se, miten tutkija asemoi itsensä suhteessa tutkittaviin liittyy myös etnografisen tutkimuksen etiikkakäsitykseen ja vaikuttaa tiedonhankinnan tapoihin.

Etnografisessa lähestymistavassa tutkimuksen etiikka voidaan nähdä relationaalisenä, siis sellaisena, joka arvostaa tutkimukseen osallistuvia ei vain tiedon lähteinä vaan tutkittavan ilmiön kanssatulkitsijoina. Tutkijalle tulee moraalinen velvollisuus altistaa havaintonsa tutkittavien tulkinnoille, jopa ottaa heidät kanssakirjoittajiksi (Costley, Elliott & Gibbs 2010, 43). Relationaalisessa eettisyyskäsityksessä tutkija kirjoittaa reflektiivisesti, narratiivisesti, omaksuen tutkimukseen osallistuneiden näkökulmia ja kokemuksia, paljastaen ristiriitoja, jättäen tapahtumia lukijan tulkittaviksi, mutta ankkuroiden ne tilanteisiin ja aikakausiin (Denzin 1997, 266; Pickering & Kara 2017; Pollock 2012). Tällainen tapa kirjoittaa edellyttää tasavertaista tutkijan ja tutkittavan välistä suhdetta, jossa yhteistä totuutta ja moraalista kannanottoa kuvattavaan todellisuuteen rakennetaan yhdessä tutkimukseen osallistujien sekä myös tutkimuksen lukijan kanssa. Työn etnografian kentällä tämä ilmenee tutkijan valintoina siinä,

kenen näkökulmasta tutkimuksen aineistoa kentällä kerätään, kenen näkökulmasta tulkinta ja narratiivi rakennetaan.

Relationaalisessa tutkimusetiikassa ei ole kyse pelkästään tutkijan oman aseman reflektoinnista, vaan siitä mihin etnografisen tutkimuksen tuloksilla pyritään. Työn etnografisessa tutkimuksessa on tärkeä pohtia, tehdäänkö toteavaa vai sellaista kantaaottavaa ja kehittävää työelämän tutkimusta, joka pyrkii analyysillään muuttamaan vallitsevia työn todellisuuksia tai saamaan aikaan oppimista, uutta tietoisuutta sekä nykytilanteen kyseenalaistamista.

Tällä hetkellä esimerkiksi työn teknologinen murros luo tutkijoille eräänlaisen moraalisen velvoitteen suunnata huomio sellaisiin työmarkkinoita koskeviin muutoksiin, jotka saattavat jäädä tilastollisen työelämän tutkimuksen tavoittamattomiin ja jotka saattavat uhata jopa ihmisoikeuksien toteutumista. Työelämän tutkimus on pitkälti painottunut palkkatyön ja vakiintuneiden työsuhteiden konteksteihin, ja toistaiseksi niin kutsuttuja epätyypillisiä työsuhteita tai useita eri ansaintamahdollisuuksia yhdistäviä työn tekemisen muotoja on tutkittu vähemmän.

Perinteiseen työsuhteeseen perustuvan palkkatyön ja alustatalouden piiriin kuuluvan työn yhdistäminen sekä useiden lyhyiden keikkatöiden samanaikainen tekeminen digitaalisilla alustoilla ansaitsisi jatkossa lisähuomiota, kuten myös alustaan liittyvät läpinäkyvät, työntekijöiden oikeuksia syrjivät työn jakamiseen, kilpailuun ja työehtoihin liittyvät piirteet. Etnografinen tutkimus voi antaa arvokasta tietoa näiden työmuotojen arkisista ilmenemistavoista ja vaikutuksista yhteiskunnassa. Etnografiat voivat myös tehdä näkyväksi niitä arvokkaita puolia työstä ja ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta, esimerkiksi hoivatyössä, jotka ovat vaarassa kadota tai jäädä huomiotta työn teknologisoitumisen myötä. Etnografisella työn tutkimuksella on potentiaalisesti tärkeä rooli oikeudenmukaisten työolojen ja hyvän työelämän kehittämisessä.

Kirjan luvut: ikkunoita työelämän takahuoneisiin

Etnografian tekeminen vaatii jatkuvaa soveltamista, mikä takaa menetelmän joustavuuden ja mukautuvuuden. Erilaiset ratkaisut, niiden reflektointi ja arviointi ovat keskeinen osa etnografisen kirjallisuuden perinnettä, johon tämäkin teos sijoittuu. Kirjan luvut esittelevät erilaisia työelämän tutkimuksen kohteita, tutkimusprosessin keskeisiä kysymyksiä, sekä avaavat hienovaraisen näkymän työn muutoksiin niin tutkimukseen osallistuvien kuin tutkijoiden itsensä kokemana.

Etnografiset tutkimusprosessit työssä

Ensimmäisen osan luvuissa pohditaan erilaisia etnografisia tutkimusprosesseja sekä niiden edellyttämiä toimintatapoja ja ratkaisuja. Monet ratkaisut ovat käytännön saanelemia, sillä etnografi ei päättää asioista yksin vaan aina yhdessä tutkittavan työyhteisön kanssa tai ainakin suhteessa siihen.

Ensimmäisen osan avaa Tuija Koivusen kirjoittama luku *Subjektiiivisuuden välttämättömyys autoetnografiassa*, jossa hän esittelee autoetnografisen tutkimuksen tekemisen ja esittämisen tapaa sekä suhteessa etnografiaan että myös laajemmin laadulliseen tutkimukseen. Koivunen on tehnyt autoetnografiaa omassa jooganopettajan työssään. Luvussa hän keskittyy erityisesti autoetnografian subjektiivisuuteen, joka on tämän tutkimussuunnan vahvuus, kun autoetnografit kuvaavat sellaisia asioita, joita ei voi toisenlaisilla menetelmillä tavoittaa. Tutkimuksen omakohtaisuus ja tutkijan refleksiivisyys ovat leimallisia etnografialle laajemminkin. Jeremy Gold (2017) kuvaa refleksiivisyyttä etnografisen asenteen ytimeksi, tutkijaminän ajatteluksi sekä sisäiseksi dialogiksi.

Koivunen tuo luvussaan myös esiin, millä ehdoin ja missä määrin ja millä tavalla laadullisen tutkimuksen ja siten myös autoetnografian tuloksia voidaan yleistää aineiston ulkopuolelle. Yleistyksiä ei laadullisessa tutkimuksessa tehdä suoraan aineistosta, vaan sen analyysin perusteella tehdyistä tulkinnoista. Yleistäminen voidaan ajatella siirrettävyytenä, jolloin tarkoitetaan joko teoreettisten työkalujen siirrettävyyttä tutkimuksesta toiseen tai tutkimuksen havaintojen siirrettävyyttä toiseen tapaukseen. Lopuksi Koivunen esittää joitakin huomioita siitä, millaisia eettisiä kysymyksiä laadullisessa tutkimuksessa käsitellään. Autoetnografiassa keskeisiä ovat tutkimuksen tekijää koskettavat eettiset ratkaisut, sillä tutkijan on huolehdittava niiden vaikutuksesta itseensä ja muihin.

Kirjan toisessa luvussa työturvallisuuden tutkijat Heli Ansio, Ilkka Asikainen, Inka Koskela ja Henriikka Kannisto luvullaan *Etnografit prosessiteollisuudessa*. Heidän pyrkimyksensä on ymmärtää etnografisessa kenttätöössä saatavan tiedon avulla, miten työturvallisuus toteutuu automatisoidun prosessiteollisuuden arjessa ja miten sitä tulkitaan ihmisten välisessä toiminnassa. Kirjoittajat kuvaavat paikkaan sidotun etnografian konventiota noudattaen, niitä neuvotteluja ja valmisteluja, joita kentälle eli prosessiteollisuuden työpaikoille pääseminen tutkijoilta vaati. Sen lisäksi he tarkoittavat kentälle pääsyllä sellaisten suhteiden rakentamista, joiden avulla heidän on mahdollista tavoittaa kentällä toimivat ihmiset ja heidän välisissään suhteissa muotoutuva tieto.

Luvun kirjoittajat kuvaavat itseään ulkopuolisina suhteessa kenttään, mikä mahdollisti sen, että heille selitettiin ja heitä autettiin ymmärtämään. Toki samaan aikaan prosessiteollisuuden työntekijät pyrkivät ymmärtämään myös tutkijoita; mitä he tekevät ja haluavat ja miksi. Tutkijat pohtivat myös omaa havainnoijan rooliaan kentällä, yhdessä työskentelemistä sekä sitä, miten hankalaa on hengailta kentällä näennäisen toimettomina, muistiinpanoja tehden tai kuvaten. Kirjoittajat kannustavat etnografisen otteen käyttöä työturvallisuustutkimuksessa ja toteavat, että se on jopa välttämätöntä, jos sovelletaan nykyaikaisen turvallisuustutkimuksen periaatteita ja pyritään ymmärtämään todellista työtä ja sen erilaisia muotoja.

Seuraava luku, *Analyyttistä autoetnografiaa yksin ja yhdessä*, käsittelee autoetnografiaa akateemisessa työssä. Luvussa Janne Tienari keskittyy siihen, miten autoetnografiaa voi hyödyntää omien kokemusten tutkimisessa. Autoetnografi on sekä tutkija että tutkimuksen kohde, mikä tarjoaa mahdollisuuden tuoda esiin jotakin, mitä

on vaikea sanoa muuten tai joka jäisi ilman autoetnografiaa sanomatta. Autoetnografia on lähtökohtaisesti henkilökohtainen tutkimusote, mutta Tienari esittelee yhteis-toiminnallisen autoetnografian. Siinä on keskeistä rakentaa tutkimusprosessi, jossa jokainen autoetnografi kertoo ja jakaa oman tarinansa, minkä jälkeen tarinat asetetaan yhteisen reflektion ja kritiikin kohteiksi. Omien tutkimuskokemustensa avulla Tienari pohtii muun muassa akateemista identiteettiä, kirjoittamista sekä kieltä eli teemoja, joita ovat reflektoineet kenties kaikki ihmistieteiden parissa työskentelevät tutkijat, mutta erityisesti etnografit. Etnografinen kirjoittaminen ei ole yksinomaan tulosten kirjoittamista auki ja niiden tarjoilemista lukijalle, vaan pikemminkin osa analyysiä ja tietämisen tapaa. Se on löytämisen ja analysoinnin menetelmä, jonka avulla on mahdollista havaita sekä uusia ulottuvuuksia käsiteltävästä aiheesta että kirjoittajan suhteesta siihen. Lisäksi etnografinen kirjoittaminen punoo yhteen analyysin osaset niin, että lopputuloksena on koherentti tutkimusraportti, joka palauttaa tutkimuksen takaisin alkuperäiseen työn tekemisen kontekstiin.

Asemastaan autoetnografina Tienari toteaa, että hänen autoetnografiassaan ei ole ollut kyse haavoittuvuuteen, traumoihin ja muutoksen hetkiin keskittyvistä elämäntilanteista, kuten monissa muissa autoetnografioissa (esim. Pearce 2020). Hän ei myöskään ole sorrettu tai vaiennettu, vaan monella tavalla etuoikeutettu. Yhteistoi-minnalliset autoetnografiat ovat auttaneet häntä asemoimaan itsensä akateemisessa maailmassa ja suhteuttamaan kokemuksensa ja näkemyksensä muiden, vähemmän etuoikeutettujen akateemisten työntekijöiden kokemuksiin.

Hertta Vuorenmaa kirjoittaa otsikolla *Etnografiaa poliittisessa eliittiorganisaatiossa* tekemästään etnografisesta tutkimuksesta Suomen eduskunnassa. Hän avaa tutkimuksensa lähtökohtia ja miten ne muuttuivat työn edetessä. Tämä on usein väistämätöntä etnografiassa ja monessa muussakin laadullisessa tutkimuksessa, joka muotoutuu yhdessä kentän ja toisten ihmisten kanssa, sekä suhteessa heihin. Vuorenmaa reflektoi omia tunteitaan erilaisten kenttätöiden vaiheiden aikana. Hän luonnehtii kenttätöitä monimenetelmäiseksi, sattumanvaraiseksi ja pakosta syntyneeksi. Hän kuvaa myös sitä, millaista on tehdä tutkimusta eliittiorganisaatiossa ja esimerkiksi haastatella eliitin jäseniä, joiden valta-asema vaikuttaa väistämättä myös siihen, miten tutkija heihin suhtautuu. Vuorenmaa nostaa esiin myös kentältä poistumisen prosessin ja toteaa, että hänen etnografiassaan siitä muodostui erityisen tärkeä ja tilaa vievä tutkimuksen tekemisen vaihe. Poistumisprosessi on vain yksi vaihe etnografian tekemisessä, ja sen jälkeen tutkijalla on vielä monta asiaa ratkaistavanaan, kuten etnografian kirjallisen esittämisen tapa, joka on Vuorenmaan mukaan hänen tutkimuksessaan ollut yksi keskeisimmistä. Sen pohtiminen yhdistää monia tämän kirjan lukuja.

Kirjan ensimmäisen osan päättää luku *Etnografian positiot työn kestävyysmurroksen kentällä*. Siinä Eeva Houtbeckers kuvaa tekemäänsä etnografiaa, jonka kohteena oli työ kestävyysmurroksessa. Hän pohtii, miten tällaista kehkeytymässä olevaa työtä voi tutkia. Hän kuvaa ruohonjuuritason liikkeisiin kohdistunutta tutkimustaan, jonka keskiössä ovat henkilöt, jotka pyrkivät työssään lievittämään tai ratkaisemaan ekokriisin aiheuttamia ongelmia. Samalla kirjoittaja kuvaa ja reflektoi omaa suhdet-

taan ekokriisiin, tietoon ja kenttään. Hän toteaa tulleen tietoiseksi ajasta ja etnografisen työn hitaudesta. Kestävyysmurros on kaikkialla, mutta ilmenee eri paikoissa eri tavoin. Kestävyysmurroksessa arjen ratkaisut tehdään hetkessä, mutta niiden vaikutukset suuntautuvat tulevaan, myös toimimatta jättäminen. Kirjoittaja toteaa, että kestävyysmurroksen etnografinen kenttä on rikas ja poliittisesti merkittävä. On oletettavaa ja toivottavaakin, että jatkossa näemme monia etnografisia tutkimuksia kentältä, jolla kestävyysmurros ja työ risteävät.

Etnografia työn muutoksessa ja kehittämisessä

Kirjan toisen osan luvuissa näkökulma siirtyy etnografisista tutkimusprosesseista siihen, miten etnografista tutkimusmenetelmää voidaan hyödyntää, kun analysoidaan työn muutosta ja tehdään kehittämistyötä. Toisin sanoen, milloin etnografian avulla saadaan tuotettua sellaista syvällistä työn tekemisen tapaan liittyvää tietoa, jota voidaan käyttää työn nykyisen olemuksen kyseenalaistamisessa tai sen vahvistamisessa vuoropuhelussa tutkimukseen osallistuvien kanssa.

Eveliina Saari ja Vilja Levonius keskittyvät luvussaan *Voimauttava etnografia eettisesti kestävästä tutkimustapana vanhuspalvelutyössä* etnografisen tutkimuksen etiikkaan sekä tutkijan ja tutkimukseen osallistujan väliseen suhteeseen. Esimerkkinä he käyttävät vanhustyön etnografista tutkimusta, joka kohdistuu herkkiin vuorovaikutustilanteisiin hoitajien ja ikääntyneiden asiakkaiden välillä. He haastavat tutkimuksen eettisten sääntöjen noudattamiseen perustuvan proseduraalisen etiikan käsityksen, joka näkee eettisyyden toteutuvan kertaluontoisena eettisen ennakkoarvioinnin läpikäymisenä ja kirjallisten suostumusten keräämisenä tutkimukseen osallistujilta. Pitkäkestoisessa etnografiassa tutkija työskentelee pitkiä aikoja kentällä, jolloin hän tapaa uusia henkilöitä ja toimijoita, joita on usein mahdoton informoida etukäteen meneillään olevasta tutkimuksesta. Etnografisessa tutkimuksessa tutkija joutuu pohtimaan eettisiä näkökulmia koko tutkimusprosessin ajan. Tutkijan pitäisi siis samaan aikaan sekä rakentaa luottamuksellista suhdetta tutkimukseen osallistuvien kanssa että huolehtia osallistujien informoinnista ja suostumuksen varmistamisesta. Kirjoittajat esittävät vaihtoehdoksi relationaalista tutkimusetiikkaa ja voimauttavaa etnografiaa, jossa tutkija luo empaattisen suhteen tutkimukseen osallistuvien kanssa. He ottavat tutkimukseen osallistujat mukaan heitä koskevan videoaineistonsa tulkitaan ja mahdollistavat osallistujien oppimisen omasta toiminnastaan.

Sekä Saaren ja Levoniuksen luku että Tienarin ja Koivusen kirjan luvut käsittelevät etnografian tekemisen eettisiä kysymyksiä. Vaikka yleisiä linjauksia ja ohjeita tutkimuksen tekemiseen on olemassa, tutkijan on kuitenkin aina itse päätettävä suhtautumisensa niihin. Jotkin tutkimusjulkaisut edellyttävät biolääketieteellisistä normeista johdettujen eettisten periaatteiden noudattamista, mutta kentälle pääsy ja luottamuksen rakentaminen edellyttävät relationaalista suhteita luovaa tutkimusetiikkaa. Monet eettiset kysymykset voivat kuormittaa tutkijaa, koska ne on ratkaistava kentällä tapauskohtaisesti ilman että niihin on osattu varautua. Näiden ratkaisujen reflektointi jälkikäteen on keskeinen osa etnografisen tutkimuksen prosessia sekä tutkijan työtä.

Kristiina Korjonen-Kuusipuron ja Eerika Koskinen-Koiviston luvun *Tunteet ja hiljainen tieto asiantuntijatyössä* keskeinen teema on tunteet etnografisessa tutkimuksessa ja työelämässä laajemminkin. He esittelevät tutkimushankkeessa kehitetyt affektikortit, joita on käytetty apuna tunteiden tarkastelussa. Konkreettisten ja käsinkosketeltavien korttien avulla tunteita on helpompi sanallistaa ja jakaa niitä kuin ilman tällaista työvälinettä. Luvussa tuodaan esiin myös affektikorttityöpajoissa tuotettua empiiristä aineistoa. Kirjoittajat esittävät, että työpajoissa tärkeää oli pohtia, millaiset tunteet ovat sallittuja kulttuurissamme ja omassa työssä. Teoreettisesti luku kiinnittyy aistietnografiseen lähestymistapaan, jossa tutkijan ruumiillisuus ja tutkimukseen osallistuvien henkilöiden sekä ympäröivän materiaallisen todellisuuden välille muodostuvat vuorovaikutussuhteet ovat osa tiedonmuodostusta.

Erilaisten tunteiden tutkiminen on viime aikoina otettu yhä laajemmin mukaan tutkimukseen, erityisesti 1990-luvun puolivälin jälkeen alkaneeseen niin kutsutun affektiivisen käänteen (Clough 2008) jälkeen. Etnografiassa tutkijan tunteiden reflektointi on sisällytetty tutkimukseen usein. Näkemys, jonka mukaan tunteilla ei ole sijaa tutkimusprosessissa tai että tutkijan pitäisi olla hyvin varovainen tunnereaktioidensa suhteen, sillä ne saattavat johtaa hänet harhaan objektiivisuuden polulta, sopii vain huonosti etnografiseen tutkimukseen ja sen käsitykseen objektiivisuudesta. Tunteiden tukahduttaminen, kieltäminen tai huomiotta jättäminen ei kuitenkaan tee tutkijasta yhtään objektiivisempaa. Sen sijaan tutkijat raportoivat toistumiseen, kuinka heidän tunteidensa huomioon ottaminen on johtanut heidät oivalluksiin ja tärkeiden asioiden äärelle. (Kisfalvi 2006.) Tunteiden huomiotta jättäminen ei olisi tehnyt tutkimuksesta objektiivisempaa vaan yksinkertaisesti huonompaa. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että kaikki tunteet johtavat johonkin tai että tutkijan pitäisi velloa omissa tunteissaan systemaattisen analyysin tekemisen sijaan.

Hanna Toiviainen keskittyy luvussaan *Työntekijälähtöinen etnografia työssä oppimisen tukena* sellaisten tutkimusmenetelmien kehittämiseen, jotka vahvistavat työntekijöiden roolia ja osuutta työn käytäntöjen informantteina, tiedon muodostajina sekä toiminnan tulkitsijoina. Osallistuvassa etnografiassa jotkut organisaation jäsenet työskentelevät tutkijan rinnalla tavoitteenaan tehdä etnografiaa työntekijöiden näkökulmasta, tutkijan avustaessa tai ohjatessa etnografista aineistonkeruuta. Toivaisen työntekijälähtöiseksi etnografiaksi nimeämässä menetelmässä tutkijan ja tutkittavien välisen suhteen keskiössä on yhteinen aineistonkeruu- ja tutkimustehtävä. Tästä lähtökohdasta käsin tutkijan ja tutkittavien välisen suhteen hierarkiaa pyritään madaltamaan menetelmillä, jotka edistävät vuoropuhelua, yhteistoiminnallisuutta ja moniäänisyyttä. Toiviainen esittää empiirisiä esimerkkejä siitä, miten työntekijälähtöistä etnografiaa on käytetty työssä oppimisen välineenä. Tällöin aineistonkeruutehtävän tulee olla oppimisteoreettisesti perusteltu ja suunniteltu, samalla kun se tuottaa etnografista aineistoa, joka on jaettavissa osallistuvien yhteisöjen kanssa ja jossa konkretisoituvat hankkeelle asetetut kehittämistavoitteet.

Etnografia on osa kehittämisinterventiota esimerkiksi työorganisaation tavoittelun muutoksen aikaansaamiseksi. Työntekijöiden näkökulmasta tuotettu etnografinen kuvaus nykyisestä työkäytännöstä ja sen muutostarpeista voi olla erityisellä ta-

valla todistusvoimainen. Työntekijöille osallistuminen etnografian tuottamiseen voi olla merkityksellistä ja motivoivaa erityisesti silloin, kun kyse on työpaikan tulevaisuudesta. Etnografian hyödyntäminen kehittämisinterventiossa ei kuitenkaan poista mahdollisuutta käyttää sitä tutkimusjulkaisussa. Toiviaisen luku on yksi esimerkki etnografian käytön laajentamisesta työelämän tutkimuksessa.

Vaula Haaviston ja Kirsi Güntherin luvun *Etnografian hyödyntäminen käännöstyössä: kotihoidon palvelukuvaukset sarjakuvina* keskeinen kysymys on, miten etnografiaa voi hyödyntää hoivatyön uusien vuorovaikutusmenetelmien kehittämisessä. Hoivatyössä tarvitaan uusia työvälineitä, jotka edesauttavat asiakkaan mahdollisuutta ymmärtää ja tulla ymmärretyksi. Kirjoittajat esittävät, että hoivatyön uusien vuorovaikutusta tukevien työvälineiden ja käytäntöjen tutkiminen on mahdollista etnografian keinoin. Sen lisäksi he tarkastelevat etnografiaa osana käännöstyötä, jossa tekstimuotoiset asiakirjat muunnetaan asiakkaille paremmin ymmärrettäviksi sarjakuviksi, joita voidaan käyttää hoivatyöntekijän ja vanhuksen välisissä vuorovaikutustilanteissa. Siinä kyse on kääntäjän työssään tekemästä tiedonhankinnasta, jossa kääntäjä toimii kuin etnografi. He esittelevät useiden tieteenalojen tutkijoista koostuvaa tutkimushanketta, jossa etnografisen tiedonkeruun tarkoitus oli tuottaa rikasta tietoa sarjakuvan tulevasta käyttötilanteista ja käyttäjien tarpeista sarjakuvien piirtämisen tueksi. Kirjoittajien mukaan etnografiset menetelmät mahdollistavat myös eriävien näkemysten ja ristiriitaisten toimintatapojen näkyviksi tulemisen, sillä käyttäjien tarpeet eivät ole aina yhdenmukaisia. Luku on esimerkki innovatiivisesta etnografian käytön laajentamisesta työelämän tutkimuksessa.

Työtoiminnan ja työtehtävien suorittamisen digitalisoitumisen, etätyön sekä liikku- kuan ja monipaikkaisten työn myötä sellaiset työelämän tutkimuksessa käytetyt menetelmät kuin työn havainnointi, seuraaminen ja työn tekemiseen osallistuminen ovat aiempaa vaikeampia toteuttaa. Erityisesti monimuotoinen, ainakin osin digitalisoitu asiakastyö ja palvelu tekee havainnointiin perustuvan tiedon hankinnan hyvin hankalaksi, koska se on työn havainnoinnin näkökulmasta osin näkymättömyyksiä. Etnografian välttämättömäksi osaksi onkin tullut keskustelu ja monenlainen vuorovaikutus työpaikoilla, organisaatioissa, ja muissa työnteon paikoissa kuten verkossa. Havainnointia on alettu korvata myös uudenaikaisilla aineiston tuottamisen menetel- millä. Näitä kysymyksiä pohtivat kirjan viimeiset luvut.

Toisen osan viimeisessä luvussa *Näkymättömän työn tutkiminen digitaalisen etno- grafian keinoin* Mervi Hasu keskittyy siihen, millä eri tavoin digitaalisesti välittynyt työ muuttuu vaikeammin tavoitettavaksi ja osin näkymättömäksi, ja mitä haasteita tämä aiheuttaa etnografialle. Digitaalisella etnografialla tarkoitetaan tutkimusta, joka keskittyy verkkovälitteisiin käytäntöihin ja niihin sisältyvään vuorovaikutuk- seen, sekä digitalisaation muovaamiin käytäntöihin, jotka eivät ole verkkovälitteisiä. Digitaalinen etnografia on yksi keino pyrkiä tuomaan digitalisoituvaa työtä näkyviin. Tutkimuksen kohteena ovat aina ihmiset ja heidän työnsä, eivät yksinomaan tieto ja tietojärjestelmät. Kirjoittaja erittelee millä eri tavoilla ja kenelle digitaalisesti vä- littynyt työ tulee näkymättömäksi. Hän nostaa esiin työn sosio-materiaalisen sekä ajallis-tilallisen luonteen, joista seuraa metodologisia haasteita digitalisoituvan työn

etnografialle. Yksi mahdollisuus vastata tähän haasteeseen voisi kirjoittajan mukaan olla menetelmä, jossa tutkimukseen osallistuvat henkilöt kantavat pientä kameraa mukanaan. Tällaisella kamerajäljitykseksi kutsutulla menetelmällä on etunsa ja ongelmansa, joita kirjoittaja pohtii luvussa. Ongelmista huolimatta kirjoittajan johtopäätös on, että digitaalisella kamerajäljityksellä voi olla lisäarvoa yhtenä hyödynneystistä etnografisista menetelmistä.

Kirjan viimeisessä luvussa *Etnografia työnä, työssä ja yhteiskunnallisen keskustelun virittäjänä*, pohdimme millaisia uusia työelämän ilmiöitä kirjan kirjoittajat ovat tavoittaneet työelämän takahuoneista. Jäsenämme millainen merkitys tutkijan asemoitumisella ja tunteilla on etnografisen tutkimuksen tekemisessä. Lisäksi pohdimme millainen rooli etnografisella tutkimuksella voisi olla tulevaisuudessa työelämän kehittämisessä sekä työn teknologisoitumisesta käytävässä yhteiskunnallisessa keskustelussa.

Tulevaisuus: Etnografiasta netnografiaan

Viimeistään koronapandemian aika yhtäältä pakotti tutkijat erilaisten etäetnografioiden tekemiseen ja toisaalta myös mahdollisti niiden tekemisen, samalla kun yhteiskunnat siirtyivät laajasti etätoimintaan. Aineiston tuottaminen etänä ei ole uusi keksintö, sillä esimerkiksi puhelinhaastatteluja on tehty pitkään, ja kyselyjä on lähetetty niin paperisina postitse kuin sähköpostillakin. (Watson & Lupton 2022) Etnografian tekeminen verkossa eli netnografia on alkanut vakiinnuttaa asemaansa. Sosiaalisiin kokemuksiin keskittyvät tutkimukset kertovat, miten sosiaalisia suhteita, työhön kytkeytyviä suhteita sekä valtarakenteita vahvistetaan, laajennetaan ja kehitetään. Netnografiat ovat auttaneet selvittämään muun muassa, miten erilaisten palvelujen verkkoperustaiset arviointipalvelut luovat uudenlaisia tilityksen järjestelmiä. (Kozi-nets 2015.)

Etnografinen kenttätö digitaalisten tai teknisten välineiden avulla avaa uusia näkökulmia keskusteluun etnografisesta kentästä ja kenttätöystä. Lisäksi se voi olla yksi käyttökelpoinen mahdollisuus silloin, kun matkustaminen kentälle ja edes suhteellisen pitkäkestoinen viipyminen siellä ei ole mahdollista esimerkiksi tutkimuksen niukan rahoituksen takia. Työelämän tutkimuksessa osallistuva havainnointi ja autoetnografia voivat tarjota mahdollisuuden pitkäkestoiseen viipymiseen kentällä, mutta mahdollisuudet niihin ovat rajalliset. Niinpä näyttää siltä, että pitkäkestoinen etnografinen kenttätö ei ole kaikkien työelämän tutkijoiden käsillä, ja siksi etäetnografiat laajentavat etnografisen otteen hyödyntämisen edelleen kohteissa, joihin se sopii. Oletettavasti tällaisia kohteita tulee työelämän muutosten myötä lisää, vaikka myös paikkaan ja aikaan sidottu työ jatkuu edelleen.

Etnografia on joustava ja monenlaisiin tilanteisiin mukautuva tutkimuksen tekemisen tapa. Vaikka kirjan luvuissa nostetaan esiin erilaisia kysymyksiä etnografian tekemisen mahdollisuuksista ja tutkimuksen tekemisessä kohdatuista haasteista, us-

komme, että tutkijat löytävät tapoja jatkaa etnografisen tutkimuksen tekemistä. Et-nografisen tutkimuksen suurta paluuta ei ole tarpeen julistaa, sillä etnografia ei ole mennyt mihinkään eikä siksi voi tulla takaisin. Kirjamme tutkimus- ja menetelmäku-vaukset osoittavat, kuinka etnografioilla voi olla merkitystä työelämän muutoksen ja tilanteen hienovaraisena kuvaajana, kyseenalaistajana ja kehittäjänä.

Kirjallisuus

- Arntz, M., Gregory, T. & Zierahn, U. (2017). Revisiting the risk of automation, *Economics Letters* 159, 157–160. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2017.07.001>.
- Autor, D. H., & Dorn, D. (2013). The growth of low-skill service jobs and the polarization of the US labor market. *American Economic Review* 103(5), 1553–1597. <https://doi.org/10.1257/aer.103.5.1553>
- Autor, D. H. (2015). Why are there still so many jobs? The history and future of workplace automation. *Journal of Economic Perspectives* 29(3), 3–30. <https://doi.org/10.1257/jep.29.3.3>
- Brewer, J. (2000). *Ethnography*. Buckingham: Open University Press.
- Burawoy, M., & Lukacs, J. (1985). Mythologies of work: a comparison of firms in state socialism and advanced capitalism. *American Sociological Review* 50(6), 723–737. <https://doi.org/10.2307/2095501>
- Clough, P. T. (2008). The affective turn: Political economy, biomedica and bodies. *Theory, Culture & Society* 25(1), 1–22. <https://doi.org/10.1177/0263276407085156>
- Costley, C., Elliott G. & Gibbs, P. (2010). *Doing work based research*. London: Sage.
- Denzin, N.K. (1997). *Interpretive ethnography. Ethnographic practices for the 21st century*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Engeström, Y. & Engeström, R. (1984). *Siivoustyön hallinta ja työntekijöiden laadullinen koulutustarve*. Helsinki: ServiSystems.
- Engeström, Y. (2001). Making expansive decisions: An activity-theoretical study of practitioners building collaborative medical care for children. Teoksessa Carl Martin Allwood & Marcus Selart (toim.) *Decision making: Social and creative dimensions*. Dordrecht: Springer, 281–301. https://doi.org/10.1007/978-94-015-9827-9_14
- Eriksson, P. & Kovalainen, A. (2015). *Ethnographic research. Qualitative methods in business research*. Lontoo: Sage, 149–163. <https://doi.org/10.4135/9780857028044>
- Eriksson, P., Henttonen, E. & Meriläinen, S. (2012). Ethnographic field notes and reflexivity. Teoksessa Loshini Naidoo (toim.) *An ethnography of global landscapes and corridors*. IntechOpen, 10–22. <https://doi.org/10.5772/36039>
- Eräsaari, L. (1995). *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Faubion, J. D. (1993). History of anthropology. *Annual Review of Anthropology* 22, 35–54. <http://www.jstor.org/stable/2155839>
- Frey, C. B. & Osborne, M. A. (2017). The future of employment: How susceptible are jobs to computerization? *Technological Forecasting and Social Change* 114, 254–280. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2016.08.019>
- Gold, R. L. (1997). The ethnographic method in sociology. *Qualitative inquiry* 3(4), 388–402. <https://doi.org/10.1177/107780049700300402>
- Haavisto, V. (2002). *Court work in transition. An activity-theoretical study of changing work practices in a Finnish District court*. Helsinki: University of Helsinki. Viitattu 6.3.2025 <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/ac30205d-f173-4810-a828-cd5a861bf584/content>

- Harrigan, J., Reshef, A. & Toubal, F. (2021). The march of the techies: Job polarization within and between firms. *Research Policy* 50(7), 104008. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2020.104008>
- Hasu, M. (2005). In search of sensitive ethnography of change: Tracing the invisible handoffs from technology developers to users. *Mind, Culture, and Activity* 12(2), 90–112. https://doi.org/10.1207/s15327884mca1202_2
- Hine, C. (2017). Ethnography and the internet: Taking account of emerging technological landscapes. *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences* 10, 315–329. <https://doi.org/10.1007/s40647-017-0178-7>
- Hine, C. (2008). Virtual ethnography: Modes, varieties, affordances. Teoksessa Nigel Fielding, Raymond M. Lee & Grant Blank (toim.) *The SAGE Handbook of Online Research Methods*. Lontoo: Sage Publications, 257–270. <https://doi.org/10.4135/9780857020055.n14>
- Ho, K. (2009). *Liquidated: An Ethnography of Wall Street*. Durham & Lontoo: Duke University Press. https://doi.org/10.1111/j.1548-1417.2012.01085_3.x
- Hochschild, A. R. (1983/2003). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*, Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.1353/jsh/18.2.310>
- Hodson, R. (2004a). A meta-analysis of workplace ethnographies: Race, gender and employee attitude and behaviors. *Journal of Contemporary Ethnography*, 33(1), 4–38. <https://doi.org/10.1177/0891241603259808>
- Hodson, R. (2004b). Organizational trustworthiness: Findings from the population of organizational ethnographies. *Organization Science* 15(4), 423–445. <https://doi.org/10.1287/orsc.1040.0077>
- Homanen, R. (2013). Reflecting on Work Practices: Possibilities for Dialogue and Collaborative Knowledge Production in Institutional Ethnography. Teoksessa Louise Phillips, Marianne Kristiansen, Marja Vehviläinen & Ewa Gunnarsson, E. (toim.) *Knowledge and Power in Collaborative Research*. New York: Routledge, 220–242. <https://doi.org/10.4324/9780203083673-19>
- Hyysalo, S. (2006). The role of learning-by-using in the design of health care technologies: a case study. *The Information Society* 22(2), 89–99. <https://doi.org/10.1080/01972240600567196>
- Hämeenaho, P. & Koskinen-Koivisto, E. (2018a). Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. Teoksessa Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos, 7–31.
- Hämeenaho, P. & Koskinen-Koivisto, E. (toim.) (2018b). *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos.
- Kerosuo, H., Kajamaa, A. & Engeström, Y. (2010). Promoting innovation and learning through Change Laboratory: An example from Finnish Health care. *Central European Journal of Public Policy* 4(1), 110–131.
- Kisfalvi, V. (2006). Subjectivity and emotions as sources of insight in an ethnographic case study: A tale of the field. *M@n@gement* 9(3), 117–135. <https://doi.org/10.3917/mana.093.0117>
- Koivunen, T. (2011). *Gender in Call Centre Work*. Acta Universitatis Tamperensis 1680. Tampere: Tampere University Press.

- Koivunen, T., Sippola, M. & Melin, H. (toim.) (2023). *Työ elää. Murroksia, trendejä ja muutoksen suuntia Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Korvajärvi, P. (2002). Gender-neutral gender and denial of the difference. Teoksessa Barbara Czarniawska & Heather Höpfl (toim.) *Casting the other. The production and maintenance of inequalities in work organizations*. London: Routledge, 119–137.
- Kovalainen, A., Vallas, S. P. & Poutanen, S. (2019). Theorizing work in the contemporary platform economy. Teoksessa Seppo Poutanen, Anne Kovalainen & Petri Rouvinen (toim.) *Digital work and the platform economy*. New York: Routledge, 31–55. <https://doi.org/10.4324/9780429467929-3>
- Kozinets, R. V. (2015). *Netnography: Redefined*. Toinen painos. Lontoo: Sage.
- Lappalainen, S., Hynninen, P., Kankkunen, T., Lahdelma, E. & Tolonen, T. (toim.) (2007). *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Lemmetty, S., Collin, K., Glaveanu, V. & Paloniemi, S. (2022). Capturing Actions of Communities: Towards Virtual Ethnography and Digital Tools in Researching Organizations and Workplace Learning. Teoksessa Michael Goller, Eva Kyndt, Susanna Paloniemi & Crina Damsa (toim.) *Methods for researching professional learning and development: Challenges, applications, and empirical illustration*. Cham: Springer, 397–418. http://dx.doi.org/10.1007/978-3-031-08518-5_18
- Neyland, D. (2008). *Organizational ethnography*. Lontoo: Sage.
- Pearce, R (2020). A methodology for the marginalized: Surviving oppression and traumatic fieldwork in the neoliberal academy. *Sociology* 54(4), 806–824. <https://doi.org/10.1177/0038038520904918>
- Pickering, L. & Kara, H. (2017). Presenting and representing others: towards an ethics of engagement, *International Journal of Social Research Methodology* 20(3), 299–309. <https://doi.org/10.1080/13645579.2017.1287875>
- Pollock K. (2012). Procedure versus process: ethical paradigms and the conduct of qualitative research. *BMC Med Ethics* 13(25), 1–12. <https://doi.org/10.1186/1472-6939-13-25>
- Poutanen, S., & Kovalainen, A. (2013). Gendering innovation process in an industrial plant-revisiting tokenism, gender and innovation. *International Journal of Gender and Entrepreneurship* 5(3), 257–274. <https://doi.org/10.1108/IJGE-09-2012-0054>
- Poutanen S., Kovalainen, A. & Rouvinen, P. (toim.) (2020). *Digital Work and the Platform Economy: Understanding Tasks, Skills and Capabilities in the New Era*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429467929>
- Roy, D. F. (1953). Work satisfaction and social reward in quota achievement. An analysis of piecework incentive. *American Sociological Review* 18(5), 507–514. <https://doi.org/10.2307/2087434>
- Roy, D. F. (1959). “Banana time” Job satisfaction and informal interaction. *Human Organization* 18(4), 158–168. <https://doi.org/10.17730/humo.18.4.07j88hr1p4074605>
- Saari, E. (2003). *The Pulse of Change in Research Work. A Study of Learning and Development in a Research Group*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Schaefer, Z. A. (2013). Getting dirty with humor: Co-constructing workplace identities through performative scripts. *Humor* 26(4), 511–530. <https://doi.org/10.1515/humor-2013-0035>

- Smith, D. E. (1987). *The everyday world as problematic. A feminist sociology*. Boston: Northeastern University Press.
- Star, S. L. & Ruhleder, K. (1996). Steps Towards an Ecology of Infrastructure: Design and Access for Large Information Spaces. *Information Systems Research, Information Technology and Organizational Transformation* 7(1), 111–134. <https://doi.org/10.1287/isre.7.1.111>
- Suchman, L. (1987). *Plans and situated actions: the problem of human-machine communication*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/s0269888900004537>
- Susskind, R. E. & Susskind, D. (2015). *The future of the professions: How technology will transform the work of human experts*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198713395.001.0001>
- Toiviainen, H. (2003). *Learning across levels: Challenges of collaboration in a small-firm network*. Doctoral dissertation. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- van Maanen, J. (1991). *Tales from the field*. Lontoo: Sage.
- Wanzer, M., Booth-Butterfield, M. & Booth-Butterfield, S. (2005). “If we didn’t use humor, we’d cry”: Humorous coping communication in health care settings. *Journal of Health Communication* 10(2), 105–125. <https://doi.org/10.1080/10810730590915092>
- Watson, A. & Lupton, D., (2022). Remote Fieldwork in Homes During the COVID-19 Pandemic: Video-Call Ethnography and Map Drawing Methods. *International Journal of Qualitative Methods* 21, 1–21. <http://dx.doi.org/10.1177/16094069221078376>.
- Ybema, S., Yanow, D., Wels, H. & Kamsteeg, F. (2009). *Organizational Ethnography: Studying the Complexities of Everyday Life*. Lontoo: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446278925>

Osa I

Etnografiset tutkimusprosessit työssä

1

Subjektiiivisuuden välttämättömyys autoetnografiassa

Tuija Koivunen

Autoetnografisen tutkimuksen avulla on mahdollista tehdä yhteiskunnallisesti tärkeitä havaintoja, vaikka toisinaan omien kokemusten tutkiminen ja niistä kirjoittaminen nähdään yksilön itsetunnustuksena tai omissa kokemuksissa vellomisena. Autoetnografia on lähtökohtaisesti subjektiivinen tutkimuksen tekemisen tapa, sillä tutkija on siinä läsnä kaikissa tutkimuksen eri vaiheissa. Subjektiiivisuus onkin hyvä lähtökohta tutkimukselle, jonka tarkoituksena on päästä sisään tutkimuksen kentälle, oppia tuntemaan kenttä ja luoda siellä luottamuksellisia suhteita muihin.

Autoetnografia on tutkimuksen tekemisen tapa, jossa tutkijan omat kokemukset tarjoavat lähtökohdan ja tutkimuksen keskeisen aineiston (esim. Uotinen 2010; Uotinen nd). Jos tutkijalla on omakohtaisia kokemuksia erilaisista työelämän tilanteista ja ilmiöistä, on hänellä myös mahdollisuus kertoa ja analysoida näitä kokemuksia toisella tavalla kuin sellaisilla henkilöillä, joilla on vastaavia kokemuksia vain rajallisesti tai ei lainkaan. Tämä tarkoittaa myös sitä, että autoetnografia on lähtökohtaisesti subjektiivinen tutkimuksen tekemisen tapa. Autoetnografian ilmeisin ero etnografiaan onkin siinä, että autoetnografiassa tutkija on vielä keskeisemmin läsnä tutkimuksen eri vaiheissa ja aineiston tuottamisessa kuin etnografiassa. Toki myös etnografiassa on pohdittu laajasti tutkijan suhdetta tutkimukseen ja korostettu, että tutkija vaikuttaa väistämättä kenttäänsä ja kenttätö vaikuttaa tutkijaan (esim. Coffey 1999). Tämä on etnografiassa väistämätön lähtökohta ja seikka, jota hyödynnetään sen sijaan, että sitä pyritäisiin jollakin tavalla häivyttämään.

Tiivistäen voi sanoa, että autoetnografia pyrkii kuvaamaan sekä analysoimaan systemaattisesti sellaisia tutkijan kokemuksia, joiden avulla on mahdollista päästä kiinni laajempiin yhteiskunnallisiin järjestyksiin. Autoetnografian on luonnehdittu yhdistävän autobiografiaa – tai itsestä kirjoittamista – ja etnografiaa, jossa hyödynnetään erilaisia aineistoja, kuten omia ja muiden tekstejä, keskusteluja, elokuvia, valokuvia ja niin edelleen (esim. Adams, Ellis & Holman Jones 2017; Reed-Danahay 2001; Uotinen nd). Täyttää yksimielisyyttä ei ole siitä, onko autoetnografia yksi etnografian tutkimuskäytäntö vai etnografiasta ja muista menetelmistä selvästi erillinen, oma tutkimuksen tekemisen menetelmä.

Esimerkiksi Sara Delamont (2009) toteaa, ettei autoetnografialle ole selvää, yhteisesti sovittua määritelmää. Hänen näkemyksensä mukaan esimerkiksi se, mitä Heewon Chang (2007) esittää autoetnografian puolustukseksi, on itse asiassa refleksiivinen selonteko tutkimuksen tekemisestä alakulttuurissa, johon tekijällä on aiempia yhteyksiä etnisyytensä, kielensä tai elämänvaiheidensa välityksellä. Delamont ymmärtää autoetnografian toisin. Hän erottaa toisistaan yhtäältä refleksiivisen etnografian, jossa tutkija tutkii tapahtumapaikkaa, alakulttuuria tai toimintaa, joka ei ole hänelle kotoisa ja jossa hänen suhteensa tutkimuksen keskiössä oleviin on siksi koko ajan sensitiivinen, sekä toisaalta autoetnografian, jonka kohteena ei ole ketään muuta kuin tutkija itse. Delamont toteaa (myös Coffey 1999), että refleksiivinen kirjoittaminen ja autobiografisen materiaalin arvostelukykyinen käyttö sellaisessa tutkimuskirjoittamisessa on tyystin eri asia kuin autoetnografia. Näin ollen hän tekee varsin jyrkän eron tutkijan omia kokemuksia hyödyntävän ja refleктоivan etnografian sekä autoetnografian välille. Kun tarkastellaan tutkimuskirjallisuutta laajemmin, tämä ero esiintyy paljon häilyvämpänä kuin Delamontin tulkinnassa.

Ylipäätään Delamont (2009) suhtautuu hyvin kriittisesti autoetnografiaan ja toteaa, ettei autoetnografia pysty vastaamaan yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen keskeisiin vaatimuksiin ja ettei ketään kiinnostusta hyväpalkkaisten tutkijoiden itsekseen kokemusten, tunteiden ja mielenliikkeiden tarkkailu, sillä ne eivät kerro mistään yhteiskunnallisesti kiinnostavasta ilmiöstä. Delamont esittää väitteensä hyvin provokatiivisesti herättääkseen keskustelua, mutta silti hänen väitteisiinsä vastaaminen on tärkeää. Nähdäkseni hän yksinkertaistaa asioita, ilmeisen tahallisesti, eikä perustele esimerkiksi sitä, mikseivät hyväpalkkaisen tutkijan kokemukset voisi olla yhteiskunnallisesti kiinnostavia. Lisäksi aina autoetnografiaa ei tee hyväpalkkainen tutkija omaan napaansa tuijotellen eikä vain omista kokemuksistaan ja tunteistaan. Sekä Margaret Vickers (2007) että Miriam Shoshana Sobre-Denton (2012) kuvaavat ja analysoivat kokemuksiaan työpaikkakiusaamisesta erilaisissa organisaatioissa, mikä ei ole omaan napaan tuijottamista vaan tärkeää ensi käden tietoa kiusaamisen dynamiikasta kiusattavan asemasta tarkasteltuna. Maddison Berlinghoffin (2022) autoetnografia puolestaan keskittyy siihen, miten hän selviytyi sekä opinnoistaan että kahdesta matalapalkkaisesta työstä koronapandemian aikaan. Olen myös itse tehnyt autoetnografiaa, vaikka en ole hyväpalkkainen tutkija vaan prekaari, akateeminen pätkätyöläinen (Koivunen 2022). Janne Tienari (luku 3) puolestaan osoittaa, ettei tutkijoiden omasta työstään tekemä autoetnografia kerro vain tutkijasta, vaan laajasti

myös tutkimusjärjestelmästä, rahoituksesta, tutkimusryhmien toiminnasta ja ajan-
kuvasta.

Akateemisen työni lisäksi minulla on toinen ammatti, sillä olen kouluttautunut joogaopettajaksi. Olen työskennellyt ja työskentelen edelleen joogaopettajana vaihtelevasti, sekä yksityisillä liikuntasaleilla, joogastudioilla että vapaan sivistystyön palveluksessa yleensä korkeintaan muutamia tunteja viikossa. Minulla on näin toisen ammattini kautta pääsy osa-aikaisen joogaopettajan työn ja jossain määrin myös koko alan käytäntöjen tutkimiseen autoetnografisesti.

Joogaopettajana olen päässyt näkemään ja kokemaan asioita, jotka tarjoavat työelämän tutkijalle mitä kiinnostavinta tutkimusaineistoa joogaopettajan työstä. Samalla minulla on ollut mahdollisuus tutustua laajemmin työhön yksityisellä liikuntapalvelualalla, jossa työskennellään ilman yleissitovaa työehtosopimusta, yleensä useille eri työnantajille osa-aikaisesti. Tällaisia asioita on vaikea tavoittaa muunlaisten kuin omakohtaiseen kokemukseen perustuvien aineistonkeruun menetelmien avulla.

Keskityimme tutkimushankkeessa *Uuden työn sukupuolistavat käytännöt ja so-
pimisen muodot* kahteen eri ammattiryhmään, joista toinen oli yksityisen liikunta-
palvelualan työntekijät eli lähinnä ryhmäliikunnan ohjaajat (Koivunen ym. 2018). Heidän tavoittamisensa tutkimushaastatteluun oli hankalaa, koska he työskentelevät usein monissa eri liikuntapalvelualan yrityksissä tunnista muutamaan tuntiin viikossa, eikä haastatteluja näin ollen voinut tehdä työntekijän työajalla. Toisinaan jopa työntekijöiden tavoittaminen yrityksen kautta osoittautui mahdottomaksi. Lopulta tutkimukseen osallistuneet yksityisen liikuntapalvelualan yritykset olivat hyvin menestyviä ja hyvämaineisia työnantajia, mikä näkyy väistämättä tutkimuksen tuloksissa niin, että alan nurjat puolet ja huonot käytännöt eivät tulleet niiden kautta esiin. Kuitenkin tutkimustietoa tarvitaan myös työelämän ongelmista, jotta niiden olemassaolo tunnistetaan ja asianmukaiset tahot, kuten asiakkaat tai vaikka viranomaiset, voivat harkita tutkimustiedon perusteella mahdollisuuksiaan reagoida tilanteeseen. Omakohtaiset, autoetnografiset kokemukseni ovat täydentäneet tutkimushankkeen tulosten tarjoamaa melko myönteistä kuvaa liikuntapalvelualasta (esim. Koivunen 2017).

Keskityn tässä luvussa autoetnografian keskeisiin piirteisiin yleisesti ja erityisesti työelämän tutkimuksessa. Kuvaan ensin lyhyesti autoetnografian historiaa ja suhdetta muihin laadullisiin tutkimusmenetelmiin. Sen jälkeen pohdin, mitä autoetnografialle välttämätön subjektiivisuus ja henkilökohtaisuus tarkoittaa ja mitä hyötyä niistä voi olla tutkimukselle, minkä jälkeen keskityn autoetnografian tulosten yleistettävyyteen eli siihen, voiko yksittäisen henkilön kokemusten perusteella tehdä laajempia johtopäätöksiä. Ennen luvun yhteenvetoa esitän joitakin autoetnografiaa käsitteleviä kysymyksiä tutkimusetiikasta. Vaikka keskustelen autoetnografiasta ja myös laadullisesta tutkimuksesta yleisellä tasolla, tuon myös esiin omia kokemuksiani sekä esimerkkejä omista tutkimuksistani.

Autoetnografian historia ja paikka

Autoetnografian käsitettä käytettiin tutkimuksessa ensimmäisiä kertoja 1970-luvulla, jolloin tutkijat erottivat toisistaan kulttuurin sisäpiirin jäsenet ja ulkopuoliset, sekä tunnistivat tavat, joilla tutkijan näkökulma voi informoida tutkimusprosessia ja sen lopputulosta. Kukaan heistä ei kuitenkaan asettanut tutkimuksessaan etusijalle tutkijan henkilökohtaisten kokemusten merkitystä ja sisällyttämistä tutkimukseen. Vaikka vielä 1980-luvulla autoetnografia-nimityksen käyttö oli harvinaista, ja monet etenkin laadullista yhteiskuntatieteellistä tutkimusta tekevät tutkijat painottivat edelleen tarinoiden kertomisen tärkeyttä ja henkilökohtaisen merkityksellisyyttä (Bochner 2014). He nostivat myös esiin perinteisten tutkimuskäytäntöjen rajoituksia ja havainnollistivat, kuinka tutkijan oma näkökulma informoi ja edesauttaa tutkimusprosessia sekä sen lopputulosta. Etenkään etnografit eivät enää voineet piilotella objektiivisuuden ja viattomuuden auran takana. Viimein 1990-luvulla autoetnografiasta tuli metodi, joka voitiin valita käyttöön henkilökohtaisia kokemuksia ja niiden reflektointia hyödyntävässä tutkimuksessa, varsinkin kun tutkimuksen kohteena olivat kulttuuriset kokemukset. 2000-luvulla autoetnografia on vakiinnuttanut asemansa: siitä on kirjoitettu käsikirjoja ja ympärille on järjestetty konferensseja. (Adams, Ellis & Holman Jones 2017.) Näin autoetnografiasta on tullut menetelmä muiden joukossa.

Autoetnografia ei ole ainoa omaan kokemukseen perustuva tutkimuksen tekemisen tapa, vaan sitä muistuttaa monessa suhteessa esimerkiksi autofenomenografia. Näitä kahta kuitenkin erottaa se, että siinä missä autoetnografia on kiinnostunut tutkijan kulttuurisesta paikantuneisuudesta ja erilaisista kulttuurisista merkityksistä ylipäättään, autofenomenografia painottaa laadullisia eroja henkilökohtaisen kokemisen tavoissa, käsitteellistyksissä sekä tavassa ymmärtää kokemukset (Allen-Collinson, 2011, 53; Gruppeta, 2004). Itse olen hyödyntänyt autoetnografiaa, kun olen kuvannut ja analysoinut jooganopettajan työn tekemisen ehtoja ja käytäntöjä yksityisellä liikuntapalvelualalla ja vapaan sivistystyön organisaatioissa (esim. Koivunen 2017; Koivunen 2022; Koivunen & Ojala 2015). Autofenomenografiaa olen hyödyntänyt, kun olen kuvannut ruumiillisia kokemuksia ja ruumiillista tietoa, jota sisältyy joogaan ja meditaatioon (Koivunen 2018a). Vaikka tällainen ero autoetnografian ja autofenomenografian välille onkin tehty, se ei ole käytännössä mitenkään selväpiirteinen tai yksiselitteinen. Siksi suuri määrä varhaisia autoetnografisia tutkimuksia, jotka keskittyvät tutkijan kokemuksiin, voidaan tulkita myös autofenomenografiaksi.

Sekä autoetnografian että autofenomenografian alkuosa *auto* viittaa siihen, että tutkija täydentää tutkimustaan autobiografisella materiaalilla, tai kohdistaa tutkimuksensa henkilökohtaisiin kokemuksiinsa. Niille yhteistä on myös näkemys, jonka mukaan tutkija ei voi olettaa toimivansa jossakin tutkimuksensa ulkopuolisessa, objektiivisessa roolissa (Gruppeta 2004), sikäli kun sellaista roolia on olemassa missään tutkimuksessa. Samalla autofenomenografia vastaa fenomenografiaa kohtaan esitettyyn kritiikkiin, jonka mukaan fenomenografia sulkee tutkijan ulos tutkimusprosessista (esim. Allen-Collinson, 2009, 290; Allen-Collinson, 2011, 53) tai ei ota subjektiivista tutkijaa huomioon riittävästi.

Autofenomenografian lisäksi on myös muita tutkimuksen tekemisen tapoja, jotka ovat monessa suhteessa läheisiä autoetnografialle. Tällaisia ovat esimerkiksi taidelähtöiset menetelmät (Leavy 2021) sekä jotkin heuristiset lähestymistavat tutkimukseen (esim. Sultan, 2018). Autoetnografiaa ja taideperustaista toimintatutkimusta on yhdistänyt Niina Oinas (2021), joka on tutkimuksessaan kehittänyt ja määritellyt sosiaali- ja terveyssektorilla toimivien taiteilijoiden osaamistarpeita. Hän toteaa, että sote-alan toimijoiden ja kehittäjien tulisi huomioida, että taiteen vaikuttavuus ja erityisyys katoaa, jos taidetoimintojen sisällöt liimataan sote-alan hierarkkisen toiminnan päälle. Sen sijaan taidetoiminnoille täytyy löytää omanlaisensa arvo organisatioissa, ja ei-tietämiselle sekä vapaalle mahdollisuudelle antaa asioiden tapahtua on kehitettävä oma paikka, aika sekä mentaalinen tila. Näiden lisäksi on joukko kollektiivisia omiin kokemuksiin perustuvia tutkimuksen tekemisen tapoja, kuten Tienarin tässä teoksessa esittelemä yhteistoiminnallinen autoetnografia, feministinen muistelu (esim. Koski & Tedre 2009; Koivunen 2018b) ja sen pohjalta edelleen kehitelty kollektiivinen biografia (esim. Davies ym. 2006; Palsaoja-kollektiivi 2018). Työn tutkimuksessa tällaisia menetelmiä on käytetty erityisesti akateemisen työn tutkimiseen, kun on haluttu tuoda esiin akateemiseen asiantuntijatyöhön sisältyviä vaatimuksia ja työn laaja-alaisuutta. Näistä menetelmistä jokaisella on omat ominaispiirteensä, keskinäiset sukulaisuussuhteensa ja kytköksensä, mutta niille kaikille yhteiseksi piirteeksi voi tiivistää sen, että niissä tutkija kokemukseen ja tunteeseen on keskeinen osa tutkimuksen tekemisen tapaa.

Autoetnografia on henkilökohtaista

Autoetnografian avulla on mahdollista tuoda esiin kulttuurin jäsenen tietoa hänen omista kokemuksistaan. Autoetnografit kuvaavat usein sellaisia jokapäiväisiä kokemuksia, joita ei voi toisenlaisten aineiston keruun menetelmien avulla tavoittaa. (Adams ym. 2017.) Esimerkiksi omat ruumiilliset ja ruumiillisuuden kokemukset voivat vaatia autoetnografiaa pysyäkseen tarkkoina, kun etnografiassakin on liian monia välikäsiä ja tulkintoja. Työelämän tutkimuksessa tämä tarkoittaa myös epävirallisen eli informaalin organisaation ja sen käytäntöjen kuvaamista. Toisin sanoen autoetnografilla saattaa olla pääsy tilanteisiin ja tiloihin, joihin esimerkiksi etnografi ei voi päästä.

Esimerkki autoetnografian pääsystä poikkeukselliseen tilanteeseen ja sen ruumiilliseen kokemukseen on Vickersin (2007) tutkimus siitä, miten kiusatun ja häirityn, lopulta myös fyysistä työpaikkaväkivaltaa kokeneen henkilön identiteetti tai identiteetit muuttuvat tapahtumien aikana ja seurauksena, ja millaisen toksisen työpaikkailmapiiirin esihenkilönä työskennellyt kiusaaja oli luonut. Hänen terveydentilansa huononi ja hän alkoi kokea pitkittyneen stressin oireita. Sen lisäksi hänen aiemmin luottavainen, itsevarma ja ystävällinen persoonansa muuttui salailevaksi, pelokkaaksi, varovaiseksi ja kärsiväksi. Autoetnografia mahdollisti tällaisen muutoksen havait-

semisen, kuten myös sen analysoimisen jälkeenpäin, miksei hän reagoinut kiusaamisen toisin silloin kun hän sitä koki.

Autoetnografia mahdollistaa huomion keskittämisen henkilökohtaiseen, tunteisiin, epävarmuuksiin ja ennustamattomaan. Se luo lukijalle tunneyhteyden muiden kokemuksiin. (Adams, Ellis & Holman Jones 2017; Heikkilä & Satama 2022.) Autoetnografia tarjoaa henkilökohtaisiin kokemuksiin perustuvan tavan täydentää aiempaa tutkimusta ja sen aukkoja. Pyrkimys yleistysten tekemiseen tutkimuksessa voi piilottaa kulttuuristen käytäntöjen tärkeitä yksityiskohtia ja vivahteita, jotka on mahdollista nostaa esiin autoetnografian avulla. Esimerkiksi joogan opettamiseen ja joogaamiseen sisältyy monia tunnetiloja ja kokemuksia, joiden sanallistaminenkin on vaikeaa, ja jotka siksi lähes vaativat hienovaraisen autoetnografian lähestymistapaa.

Autoetnografisen tutkimuksen tekemisen tapa sallii monien tutkimuksen kohteena olevien ilmiöiden henkilökohtaisen ja sosiaalisen luonteen tavoittamisen samaan aikaan. Lisäksi autoetnografia mahdollistaa myös sen, että tutkijan ääni ja kokemukset täydentävät tutkittavien henkilöiden kokemuksia hukuttamatta niitä kuitenkaan alleen. Tällöin tutkittavien sisäpiiriläisten tai kulttuurin jäsenten ääni pääsee kuuluviin (ns. emic-näkökulma), mutta samalla esiin tulee myös tutkijan (etic) näkökulma tutkittavaan ilmiöön. (Eskola & Suoranta 1998, 16; Neyland 2008; Sambrook ym. 2014) Esimerkiksi Vickers (2007) vaihtelee sisäpiiriläisen ja tutkijan näkökulmia, kun hän kuvaa omia kokemuksiaan, reaktioitaan ja tunteitaan työpaikkakiusattuna. Hänen tavoitteenaan oli rakentaa ymmärrystä omista kokemuksistaan, missä hän käytti apunaan aikaisempaa tutkimuskirjallisuutta toksisista työpaikoista, huonotapaisuudesta työpaikalla, kiusaamisesta ja antisosiaalisesta käytöksestä. Tutkija voi siis olla myös tutkittavan ilmiön tai asian sisäpiiriläinen, aivan kuten Vickers omassa tutkimuksessaan työpaikkakiusaamisesta. Samoin minä olen joogapiireissä sisällä aiemmin asiakkaan ja harrastajan kokemuksen kautta, ja sittemmin joogaohjaajan pätevyyden hankkineena ”ammattilaisena”.

Kun tutkija on myös kulttuurin jäsen, ero sisäpiiriläisen ja tutkijan näkökulmien välillä on lähinnä sisäinen ja vaihtuu tutkimuksen vaiheen mukaan. Siinä missä aineiston tuottaminen ja esiin kirjoittaminen on sisäpiiriläisyyttä, sen systemaattinen analyysi ja tulkinta vaatii etäätymistä, astumista askeleen taaksepäin ja tutkijan näkökulman käyttöönottamista, kun tutkin joogaohjaajan työtä. Vaikka siis autoetnografiassa kyse on yhdestä ja samasta henkilöstä, näkökulman vaihtaminen on mahdollista ja usein tarpeellistakin hyvän tutkimuksen aikaan saamiseksi. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että tutkijan näkökulma olisi jotenkin vähemmän rajallinen ja subjektiivinen kuin sisäpiiriläisen. Sen sijaan tutkijan näkökulma jäsentää sisäpiiriläisen kokemuksia erilaisten käsitteellistysten avulla ja voi liittää sen osaksi laajempia yhteiskunnallisia, sosiaalisia ja taloudellisia ilmiöitä.

Ajatus, jonka mukaan tieteen objektiivisuus on riippumattomuutta subjekteista ja subjektiivisista näkökulmista, ja tutkimuskohdetta on mahdollista tarkastella sekä puolueettomasti että ulkoapäin, on alun perin peräisin luonnontieteistä. Sekä etnografian että autoetnografian subjektiivisuus eli tutkijan omakohtaiseen kokeemukseen, tulkintaan ja käsityksiin pohjaava näkemys istuu huonosti tällaiseen näke-

mykseen tieteen objektiivisuudesta. Kyse on kahden keskenään erilaisen asian istutamisesta yhteen, vaikka niiden välillä vallitsee niin perustavanlaatuinen erilaisuus, että se estää niiden yhdistämisen. Näin ollen tutkimuksen subjektiivisuus voidaan nähdä ongelmana, jos ei tunneta laadullisen tutkimuksen perusperiaatteita ja sovelleta niitä. Laadullisessa tutkimuksessa objektiivisuudella tarkoitetaan ulkopuolelle asettumisen ja puolueettomuuden sijaan sitä, että tutkija ei sekoita omia uskomuksiaan, näkemyksiään, arvojaan ja asenteitaan siihen, mitä hän tutkii – tai ainakin pyrkii siihen parhaansa mukaan. Lisäksi laadullisen tutkimuksen objektiivisuus syntyy omien subjektiivisuuksiensa tunnistamisesta ja ilmaisemisesta lukijalle. (Eskola & Suoranta 1998, 17–18.) Näin ollen syvää ja henkilökohtaistakaan suhdetta tutkimukseen ei nähdä heikkoutena, vaan tutkijan omat kokemukset tutkittavasta ilmiöstä voivat rikastuttaa ymmärrystä siitä, miten muut kokevat sen (Sambrook ym. 2014).

Kuten minkä tahansa muunkaan laadullisen menetelmän, myöskään autoetnografian luotettavuus ei synny yksinomaan tai ensisijaisesti aineiston tuottamisen tavasta vaan siitä, miten huolellisesti ja systemaattisesti aineisto analysoidaan ja miten luotettavia johtopäätöksiä analyysin perusteella esitetään. Samoin kuin etnografia, myös autoetnografia nojaa kokonaisvaltaiseen tulkintaan: tutkimuksen aiheiden kriittiseen valintaan, tutkijan lähtökohtien ja paikantuneisuuden huolelliseen kuvaukseen, refleksiiviseen tutkimustapaan, tutkimustekstin tiheään kuvaukseen sekä sosiaalisten ja kulttuuristen kontekstien ja yhteyksien rakentamiseen ja vertailukohdientarjoamiseen (Uotinen nd). Autoetnografinen omista kokemuksista kirjoittaminen ei ole vain yksilön itsetunnustusta tai omissa kokemuksissa vellomista, vaan sen avulla voi tehdä muidenkin mielestä mielenkiintoisia havaintoja ja tulkintoja, jotka ovat yhteiskunnallisesti tärkeitä. Esimerkiksi kokemukset hankaluuksista omalla työuralla voivat kuvata laajempaa ilmiötä eli työn prekarisoitumista (Koivunen 2022). Yksilön kokemukset ilmaisevat aina myös jotakin yleisempää, hänen ympäristöään ja hänet lävistäviä valtasuhteita. (Heikkilä & Satama 2022; Purokuru & Paakkari 2015; Uotinen 2010.) Samalla kun autoetnografi kirjoittaa itsestään, kirjoittaa hän väistämättä muistakin.

Autoetnografian tulosten yleistettävyys

Laadullisessa tutkimuksessa analyysin tulokset eivät ole suoraan yleistettävissä aineiston ulkopuolelle. Toisin sanoen laadullisessa tutkimuksessa ei tehdä päätelmiä aineistosta yleistettävyyden näkökulmasta samalla tavalla kuin määrällisessä tutkimuksessa. Yleistettävyys ei aina ole edes tavoite, vaan tärkeämpi voi olla pyrkimys tavoittaa jotakin uutta, poikkeavaa ja idullaan olevaa. (Flyvberg 2006). Tästä huolimatta tausta-ajatuksena on, että tutkittavan ilmiön pohjalta voidaan saada vihjeitä myös muita vastaavanlaisia tapauksia varten. Kun tutkitaan yksittäistä tapausta riittävän perusteellisesti, voidaan saada esille se, mikä ilmiössä on merkittävää tai erityistä ja mikä saattaa toistua myös yleisemmän tason tarkastelussa. Yleistyksiä ei kuitenkaan

tehdä suoraan aineistosta, vaan aineistosta tehdyistä tulkinnoista. Siksi yleistettävyyden yksi kriteeri on tarkoituksenmukaisen aineiston kokoaminen. Ratkaisevaa ei kuitenkaan ole aineiston koko tai tutkijan suhde aineistoon, vaan tulkintojen kestävyys ja syvyys. (Eskola & Suoranta 1998, 66–68; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Laadullisessa tutkimuksessa yleistäminen voidaan ajatella myös siirrettävyytenä, jolloin tarkoitetaan joko teoreettisten käsitteiden siirrettävyyttä tutkimuksesta toiseen tai tutkimuksen havaintojen soveltumista toiseen ympäristöön ja tapaukseen. Kun siirrettävyydellä tarkoitetaan tutkimuksen havaintojen siirtämistä toiseen toimintaympäristöön, yleistettävyyttä syntyy lukijan toimesta eikä välttämättä ole tutkijan tarkoitus. Tulosten siirrettävyyteen ja toimintaympäristöjen rinnastamiseen vaikuttaa se, miten samanlaisia ympäristöt ovat. Sen arvioinnissa auttaa muun muassa perusteellinen tutkimusprosessin sekä tutkimuksen kohteen kuvaaminen. (Eskola & Suoranta 1998, 66–68; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Autoetnografia tarjoaa henkilökohtaisille kokemuksille perustuvia selontekoja, jotka täydentävät olemassa olevaa tutkimusta tai jotka täyttävät siihen jääneitä aukkoja. Nämä selonteot voivat osoittaa, kuinka halu yleistää sekä yleistämisen käytännöt tutkimuksessa voivat piilottaa kulttuuristen seikkojen tärkeitä yksityiskohtia ja nyansseja. (Adams ym. 2017.) Toisin sanoen autoetnografian avulla voi nostaa tutkimuksessa esiin seikkoja, jotka on sivuutettu, kun on haluttu esittää yleisen tason kuvauksia, jotka koskevat laajempaa kokonaisuutta kuin yksittäistä tapausta. Juuri tällaiseen tutkimuksen muodostaman kuvan tarkentamiseen autoetnografia on osuva väline. Oman kokemukseni mukaan tätä autoetnografian tarjoamaa tarkentamisen mahdollisuutta ei kuitenkaan aina osata tai haluta hyödyntää.

Olen itse törmännyt autoetnografian tulosten yleistämisen monimutkaisuuteen, kun olen kirjoittanut kokemuksestani joogaopettajana tutkimusjulkaisuja varten. Eräässä kuntokeskuksessa työskennellessäni palkkani maksettiin toistuvasti väärin, mitä toki tekivät muutkin alan työnantajat melko usein. Yksi työnantajani ehdotti palkanmaksua pimeästi eli ilman veroja ja vähennyksiä, mikä olisi yksinkertaistanut palkanmaksua, kasvattanut minun tulojani ja pienentänyt työnantajan menoja. Tätä kokemusta työnantajan ehdotuksesta kyseenalaiseen menettelyyn ei kuitenkaan haluttu julkaista tieteellisissä teksteissä vaan tutkimuksen julkaisija pyysi minua poistamaan sen. Pyyntöä perusteltiin sillä, että tällaisen kokemuksen sisällyttäminen tutkimukseen olisi voinut leimata koko alaa, eikä näin haluttu tapahtuvan. Toisin sanoen tieteellisen tekstin julkaisija pelkäsi, että lukija yleistäisi minun autoetnografisen kokemukseni ja siirtäisi sen koskemaan muitakin yksityisen liikuntapalvelualan työnantajia ja koko alaa. Näin olisi tietenkin voinut tapahtua. Tässä ristesivät myös erilaiset intressit: siinä missä minä tutkijana halusin lisätä tarkkaa ja yksityiskohtaista tutkimustietoa omasta tutkimusaiheestani eli osa-aikaisen joogaopettajan työstä, julkaisija katsoi asiaa laajemmasta ja kenties (tiede)poliittisemmasta näkökulmasta. Koska julkaisija on portinvartijan asemassa, hän lopulta päätti, kuinka asiassa toimittiin.

Autoetnografian tarkoitus on lopulta juuri artikuloida sisäpiiriläisen tietoa kulttuurisista kokemuksista. Taustalla on oletus, jonka mukaan kirjoittaja voi informoida

lukijoita kulttuurin ulottuvuuksista, joita toiset tutkijat eivät välttämättä tunne. Henkilö, joka on itse kokenut esimerkiksi työpaikkakiusaamista, pätkätyöläisyyttä, työtaturman tai muuta merkityksellistä, osaa kertoa näistä asioista eri tavoin kuin henkilöt, joilla on teemoista kokemusta vain rajallisesti. Sisäpiiriläisen tieto ei tarkoita sitä, että autoetnografian kuvaukset olisivat todempia tai tarjoaisivat paikkansapitävää tietoa kuin henkilön, joka ei ole sisäpiiriläinen, vaan että sisäpiiriläiset osaavat kertoa tarinan uudella tavalla kuin muut. (Adams ym. 2017). Tosin kaikki kuvaukset ja tarinat eivät tule kerrotuiksi. Voi siis sanoa, että autoetnografian avulla on hetimitäin mahdollista päästä käsiksi myös sellaiseen työtä koskevaan tietoon, joka koetaan liian leimaavaksi tai ehkä jopa uhkaavaksi. Vaikka näin kävisikin, se ei tietenkään ole autoetnografian vika, vaan osoitus sen mahdollisuuksista ja vahvuudesta.

Tutkimusetiikka autoetnografiassa

Vaikka autoetnografia ei käsittelee muita henkilöitä kuin tutkijaa itseään, on tutkimuseettiset seikat silti otettava huomioon ja ratkaistava parhaalla mahdollisella tavalla. Tässä mielessä autoetnografia ei poikkea millään tavalla muusta empiirisestä tutkimuksesta. Jane Edwards (2021) on esittänyt tapoja, joilla autoetnografian eettisiä kysymyksiä voi pyrkiä ratkaisemaan. Tällaisia ovat esimerkiksi tutkimuksen kirjoittaminen fiktiona tai muiden, tutkimuksessa esiintyvien henkilöiden henkilöllisyyden salaaminen tai naamioiminen. Myös autoetnografian oman henkilöllisyyden salaamista on käytetty tutkimuksessa, joka keskittyi tutkijan vanhempien kokemuksiin, ja jossa vanhempien henkilöllisyys olisi paljastunut kirjoittajan henkilöllisyyden myötä (Anonymous 2019). Edwards toimii myös hyvänä esimerkkinä, sillä hän kertoo artikkelinsa lopuksi hakeneensa ja saaneensa tutkimukselleen luvan eettiseltä komitealta. Lisäksi hän kuvaa, miten hän otti yhteyttä niihin henkilöihin, joista hän artikkelissaan kirjoittaa, ja kertoo yksityiskohtaisesti, miten hän neuvotteli heidän kanssaan heidän osallisuudestaan hänen autoetnografiassaan.

Carolyn Ellis (2007, myös Edwards 2021) erottaa tutkimusetiikassa kaksi laajalti tunnistettua ja tunnettua ulottuvuutta. Ensimmäinen on proseduraalinen etiikka, jolla tarkoitetaan yleisen tason ohjeita tutkittavien vapaaehtoisesta osallistumisesta, luottamuksellisuudesta, yksityisyyden suojasta, vilpin estämisestä ja henkilöiden suojaamisesta merkittäviltä riskeiltä, vahingoilta ja haitalta. Autoetnografiassa tällaisista asioista neuvottelemine on näennäisen helppoa, koska tutkimuksen keskiössä on tutkijan omat kokemukset. Autoetnografioissakin kuitenkin usein vähintäänkin vilahtaa muita henkilöitä, joiden osallistumisen ja suojaaminen on harkittava tarkaan. Omassa autoetnografiassani muiden henkilöiden rooli on ollut niin pieni, että olen kuvannut heitä hyvin ohuesti ja näin pyrkinyt suojaamaan heitä mahdolliselta tunnistamiselta ja sen seurauksilta.

Toinen Ellisin (2007) esittämä tutkimusetiikan ulottuvuus on käytännön tai tilanteinen etiikka, jota toteutetaan ennakoimattomissa, usein hienovaraisissa mutta

eettisesti merkityksellisissä tilanteissa, joihin tutkija voi kenttätöössä törmätä. Autoetnografit toimivat aina erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa ja suhteessa muihin. Vaikka muut eivät varsinaisesti tutkimukseen osallistuisikaan, muut ovat aina läsnä autoetnografisissa tutkimuksissa. Myös minun autoetnografiassani on läsnä työnantaja ja kollegoita, josta olen paljastanut mahdollisimman vähän yksityiskohtia tai taustatietoja. Toki minut tuntevat henkilöt tietävät työnantajani ja joogayhteisö voi tunnistaa kollegani. Sen sijaan asiakkaita eli joogan harjoittajia ei tutkimuksessani ole mukana.

Näihin etiikan ulottuvuuksiin Ellis (2007) lisää vielä kolmannen, relationaalisen etiikan, joka tunnistaa ja arvostaa keskinäistä kunnioitusta, arvokkuutta ja tutkijan sekä tutkimukseen osallistujien välistä yhteyttä, kuten myös tutkijan ja hänen oman (työ)yhteisönsä välistä yhteyttä. Relationaalinen etiikka edellyttää tutkijoita toimimaan heidän omista ajatuksistaan ja sydäimestään käsin, tunnistamaan suhteet ja siteet toisiin sekä ylläpitämään reflektiivistä keskustelua. Ellis paikantaa relationaalisen etiikan lähelle hoivan etiikkaa ja feminististä etiikkaa, mutta nimeää sen niistä erilliseksi. Myös Tienari (luku 3) kertoo herkistyneensä autoetnografian tekemisen myötä muiden kuuntelemiselle. Relationaalinen etiikka korostuu esimerkiksi silloin, kun autoetnografi tekee kriittistä tutkimusta omasta työyhteisöstään. Hänen on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, mitä tai ketä kohtaan hän on kriittinen ja millä tavoin. Omassa autoetnografiassani olen kriittinen nimenomaan työnantaja eli joogakouluja kohtaan ja lukuisien keskustelujen sekä viestinvaihtojen perusteella tiedän, että monet jooganopettajat jakavat samat ajatukset. Näin ollen koen tuovani esiin yhteistä asiaa omien kokemusteni kautta.

Edwards (2021) lisää Ellisin (2009) etiikan ulottuvuuksiin vielä neljännen, jota hän kutsuu itsen etiikaksi. Se koskee erityisesti sellaista autoetnografiaa, jossa tutkija on tutkimuksen keskiössä ja siksi myös eettiset kysymykset kiertyvät hänen ympärilleen. Toisin sanoen hän näkee kolmen edellisen ulottuvuuden koskevan pääosin autoetnografian eettistä suhdetta muihin ja vain riittämättömästi hänen suhdettaan itseensä. Edwards sisällyttää itsen etiikkaan tutkijan velvollisuuden kuvata ja tutkia omia kokemuksiaan autenttisesti, vaikka niiden muisteleminen ja esittäminen voikin olla epämiellyttävää. Tutkijan vastuu eettisistä valinnoista koskee myös autoetnografia itseään, eikä hän saa tuottaa itselleen harmia sen enempää kuin tuottaisi kenellekään muullekaan. Autoetnografiassa lieenee selvää esimerkiksi se, ettei tutkija painosta itseään, mutta siitä huolimatta hänen on tarkkaan mietittävä, mitä hän haluaa kertoa ja julkaista itsestään. Vaikka hyvin yksityisten tai jopa intiimien kokemusten käyttäminen tutkimuksessa voi olla houkuttelevaa, tutkijan on kannettava eettinen vastuu itsensä suojelemisesta.

Näin jälkeinpäin ajatellen minun jooganopettamistani käsittelevät autoetnografiat olisivat pahimmillaan saattaneet saada vastaanoton, joka olisi kyseenalaistanut uskottavuuteni tutkijana ja tieteen tekijänä. Autoetnografi ei voi koskaan tietää ennalta täysin varmaksi, julkaistaanko hänen tutkimustaan, miten se otetaan vastaan ja millaisia seurauksia tutkimuksella on (Edwards 2021). On henkilöitä ja ryhmiä, jotka pitävät joogaa huuhaana tai jopa vaarallisena, länsimaista rationaalisuutta ja kristin-

uskoa uhkaavana harhaoppina. Tämä uhkakuva ei käynyt mielessäni tutkimusta tehdessäni, eli en miettinyt itseni suojaamista mahdolliselta haitalta kovinkaan pitkälle. Kaikeksi onneksi tällainen uhkakuva ei toteutunut.

Autoetnografia ei voi olla yksi ja yhtenäinen metodi, jota ei kyseenalaisteta. Sen sijaan autoetnografia edellyttää usein sotkuista ja erittäin tilannesidonnaista lähestymistapaa, jolla ei ole tarkkoja rajoja, jonka avulla henkilön omaa tilanteista kokemusta voidaan tutkia ja ymmärtää. Sen jatkuva kyseenalaistaminen, että autoetnografi voi puhua toisista tai toisten puolesta, vaatii itsen kyseenalaistamista, syvää reflektointia ja vastuuta rehellisyydestä sekä eettisyydestä. (Edwards 2021.) Oman toiminnan jatkuva kyseenalaistaminen on eettisen tutkimuksen lähtökohta – toki sellaisella tavalla, jossa kyseenalaistaminen ei halvaannuta tutkimuksen tekemistä vaan tukee ratkaisujen ja toiminnan vastuullisuutta ja eettisyyttä.

Olennaisen tavoittaminen autoetnografian keinoin

Olen edellä hahmotellut autoetnografiaa subjektiivisena, omakohtaisiin kokemuksiin perustuvana tutkimuksen tekemisen tapana. Sekä aiempaan tutkimuskirjallisuuteen että omiin kokemuksiini perustuvan näkemykseni mukaan autoetnografia pyrkii kuvaamaan sekä analysoimaan systemaattisesti sellaisia tutkijan kokemuksia, joiden avulla on mahdollista päästä kiinni laajempiin yhteiskunnallisiin järjestyksiin. Tienari (luku 3) esittelee analyyttistä etnografiaa ja kiteyttää sen keskeiseksi ajatukseksi teoretisoida tutkijan omiin kokemuksiin perustuvat havainnot ja ideat. Vaikka painotus on hieman erilainen, kysymys on pitkälti samasta asiasta. Tienari esittelee myös yhteistoiminnallista autoetnografiaa ja korostaa, kuinka tärkeää on keskustelluttua omia kokemuksia muiden kanssa. Myös minä olen keskustellut autoetnografisista kokemuksistani muiden joogaopettajien kanssa, mutta heistä kukaan ei ole osallistunut kanssani tutkimuksen tekemiseen, vaan sen olen tehnyt yksin.

Autoetnografisella tutkimusotteella ei ole mahdollista saada sen objektiivisempia kuvauksia todellisuudesta kuin minkään muunkaan laadullisen menetelmän avulla. Sen sijaan autoetnografit pyrkivät esittämään jotakin keskeistä ja oleellista omasta kokemuksestaan. (Lee 2018.) Tämä on autoetnografian keskeinen vahvuus ja etu moineen muuhun tutkimusotteeseen nähden. Autoetnografian avulla voi tavoittaa asioita, jotka muissa tutkimuksissa sivuutetaan epäolennaisina, mutta jotka näennäisen merkityksettömyyden tai jokapäiväisyyden sijaan tavoittavat jotakin hyvin merkityksellistä kulttuurista ja yhteiskunnasta, jonka ympäröimänä etnografi elää ja työskentelee. Lisäksi autoetnografilla voi olla pääsy sellaisiin paikkoihin ja tilanteisiin, joihin muita tutkijoita ei oteta mukaan. Näin ollen autoetnografia voi avata ovia erilaisiin ja erityisiin tilanteisiin työssä ja työpaikoilla – missä ikinä ne ovatkaan.

- Autoetnografia tarjoaa työelämän tutkijoille paljon mahdollisuuksia, joita ei ole täysimittaisesti hyödynnetty. Vaikka akateemisten tutkija-opet-

tajien työtä on tutkittu autoetnografian keinoin, lähestymistapaa voisi hyödyntää vielä enemmän ja laajemmin, esimerkiksi suhteessa teknologian käyttöön osana työtä tai prekaariin akateemiseen työhön.

- Autoetnografisen tutkimuksen tuloksia ei voi eikä välttämättä ole edes tarkoitus yleistää yksittäistä tutkimusta laajemmalle. Tästä huolimatta autoetnografia tarjoaa vihjeitä muista, samankaltaisista tapauksista.
- Autoetnografinen tutkimus on aina jo lähtökohtaisesti subjektiivista, mikä on sen ehdoton vahvuus. Toisin sanoen subjektiivisuudesta ei pyritä pois vaan se käännetään lähestymistavan vahvuudeksi. Samaan aikaan on hyvä tiedostaa, ettei mikään tutkimus ole objektiivista, jos objektiivisuudella tarkoitetaan puolueettomuutta sekä irrallisuutta ja ulkopuolisuutta itse tekemästään tutkimuksesta.

Kirjallisuus

- Adams, T., Ellis, C. & Holman Jones, S. (2017). Autoethnography. Teoksessa Jörg Matthes (toim.) *The International Encyclopedia of Communication Research Methods*. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Allen-Collinson, J. (2009). Sporting embodiment: Sport studies and the (continuing) promise of phenomenology, *Qualitative Research in Sport and Exercise* 1(3), 279–296. <https://doi.org/10.1080/19398440903192340>
- Allen-Collinson, J. (2011). Intention and epochē in tension: autophenomenography, bracketing and a novel approach to researching sporting embodiment, *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health* 3(1), 48–62. <https://doi.org/10.1080/19398441.2010.541484>
- Anonymous. (2019). The ethical “I” in research: Autoethnography and ethics. Teoksessa Nathan Emmerich (toim.) *SAGE research methods cases*. Sage. <https://doi.org/10.4135/9781526490032>
- Berlinghoff, M. (2022). An autoethnography from a student and underpaid employee. Teoksessa Melanie Heath, Akosua K. Darkwah, Josephine Beoku-Betts & Bandana Purkayastha (toim.) *Global Feminist Autoethnographies During COVID-19: Displacements and Disruptions*. Lontoo: Routledge, 176–184. <https://doi.org/10.4324/9781003223832-18>
- Bochner, A. P. (2014). *Coming to narrative: A personal history of paradigm change in the human sciences*. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Chang, H. (2007). Autoethnography: Raising cultural consciousness of self and others. Teoksessa Geoffrey Walford (toim.) *Methodological developments in ethnography*. Oxford: Elsevier, 207–222.
- Coffey, A. (1999). *The Ethnographic Self*. Lontoo: Sage.
- Davies, B. & Gannon, S. & Browne, J. ym. (2006). *Doing collective biography: Investigating the production of subjectivity*. Maidenhead: Open University Press.
- Delamont, S. (2009). The only honest thing: autoethnography, reflexivity and small crises in fieldwork. *Ethnography and Education* 4(1), 51–63.
- Edwards, J. (2021). Ethical Autoethnography: Is It Possible? *International Journal of Qualitative Methods* 20, 1–6.
- Ellis, C. (2007). Telling Secrets, Revealing Lives. Relational Ethics in Research with Intimate Others. *Qualitative Inquiry* 13(1), 3–29.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five Misunderstandings about Case-Study Research. *Qualitative Inquiry* 12(2), 219–245.
- Gruppetta, M. (2004). *Autophenomenography? Alternative uses of autobiographically based research*. <http://www.aare.edu.au/data/publications/2004/gruo4228.pdf>
- Heikkilä, M. & Satama, S. (2022). Keholliset haavat akateemisessa työssä. Kahden tutkijan voimaannuttava vuoropuhelu. Teoksessa Erja Laakkonen, Tiina Sotkasiira, Iiris Lehto & Mirva Heikkilä (toim.) *Haavoilla – käsité ja kokemus. Aikuiskasvatuksen näkökulmia rikkoviin elämäntilanteisiin*. Jyväskylä: SoPhi, 80–107.

- Koivunen, T. (2022). Prekaari opettajuus ja julma optimismi. Teoksessa Erja Laakkonen, Tiina Sotkasiira, Iris Lehto & Mirva Heikkilä (toim.) *Haavoilla – käsite ja kokemus. Aikuiskasvatuksen näkökulmia rikkoviin elämäntilanteisiin*. Jyväskylä: SoPhi, 135–155.
- Koivunen, T. (2018a). Joogan ruumiillinen tietäminen. *Tiedepolitiikka* 43(2), 35–47.
- Koivunen, T. (2018b). Muistelutyö. Teoksessa Anu Laukkanen, Sari Miettinen, Aino-Maija Elonheimo, Hanna Ojala & Tuija Saresma (toim.) *Feministisen pedagogiikan ABC. Opas ohjaajille ja opettajille*. Tampere: Vastapaino, 225–227.
- Koivunen, T. (2017). Uuden työn piirteet ja työn tekemisen ehdot yksityisellä liikuntapalvelualalla. *Työpoliittinen aikakauskirja* 60(3), 57–64.
- Koivunen, T. & Ojala, H. (2015). Joogaopettajat. Sukupuolistunutta työtä talouden laitamilla. *Sukupuolentutkimus-Genusforskning* 28(2), 5–18.
- Koivunen, T., Otonkorpi-Lehtoranta, K., Leinonen, M., Heiskanen, T. & Korvajärvi, P. (2018). *Uuden työn sukupuolistavat käytännöt ja sopimisen muodot*. Työraportteja 100/2018. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/104162>
- Koski, L. & Tedre, S. (2009). Naiset yliopistouralla. Ikä ja aika toimijuuden ehtoina. Teoksessa Hanna Ojala, Tarja Palmu & Jaana Saarinen (toim.) *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Tampere: Vastapaino, 231–253.
- Leavy, P. (2021). *Method meets art: Art-based research practice*. 3. painos. New York: The Guilford Press.
- Lee, C. (2018). Culture, consent and confidentiality in workplace autoethnography. *Journal of Organizational Ethnography* 7(3), 302–319.
- Neyland, D. (2008). *Organizational Ethnography*. Lontoo: Sage.
- Oinas, N. (2021). Taidetta eläkkeeseen – eloa taiteeseen: autoetnografista visualisointia toiminimellä työskentelystä. *Research in Arts and Education* 2021:3, 112–134.
- Palsaoja-kollektiivi (2018). *Liike ja hetki: kollektiivisen biografian sommitelmia (nyky)akatemiassa*. Jyväskylä: SoPhi.
- Purokuru, P. & Paakkari, A. (2015). Riittämättömyys. Teoksessa Eeva Jokinen & Juhana Venäläinen (toim.) *Prekarisaatio ja affekti*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 118. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 153–170.
- Reed-Danahay, D. (2001). Autobiography, Intimacy and Ethnography. Teoksessa Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland (toim.) *Handbook of Ethnography*. Los Angeles: Sage, 407–425.
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. (2006). *KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto* [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. Viitattu 16.6.2024. <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/>.
- Sambrook, S. A., Jones, N. & Doriert, C. (2014). Employee engagement and autoethnography: being and studying self. *Journal of Workplace Learning* 26(3/4), 172–187.
- Sobre-Denton, M. S. (2012). Stories from the Cage: Autoethnographic Sensemaking of Workplace Bullying, Gender Discrimination, and White Privilege. *Journal of Contemporary Ethnography* 41(2), 220–250.
- Sultan, N. (2018). *Heuristic inquiry. Researching human experience holistically*. Thousand Oaks: Sage.

Uotinen, J. (nd). Autoetnografia. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 16.6.2024.

<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>

Uotinen, J. (2010). Aistimuksellisuus, autoetnografia ja ruumiillinen tietäminen, *Elore* 17(1), 86–95. <https://doi.org/10.30666/elore.78851>

Vickers, M. H. (2007). Autoethnography as Sensemaking: A Story of Bullying. *Culture and Organization* 13(3), 223–237.

2

Etnografit prosessiteollisuudessa

Heli Ansio, Ilkka Asikainen, Inka Koskela & Henriikka Kannisto

Teollisuustyön turvallisuuden tutkimus juontaa juurensa teollisen vallankumouksen vuosikymmenille. Sen keskiössä ovat perinteisesti olleet tapaturmat ja onnettomuudet sekä niihin johtaneiden tapahtumakulkujen lineaarinen tarkastelu. Viime vuosikymmeninä teollisen työn vaatimukset ovat kuitenkin monipuolistuneet ja teollisista organisaatioista on kehittynyt sekä teknisesti että sosiaalisesti aiempaa monimutkaisempia. Nykyisessä monitieteellisessä turvallisuustutkimuksessa korostuu pyrkimys ymmärtää ihmisen näkökulmaa monimutkaisissa työympäristöissä. Etnografisen tutkimuksen herkkyyks työturvallisuuden rakentumisen yksityiskohdille, sosiaalisille ja teknisille ympäristöille, käytännöille ja turvallisuutta koskeville merkityksenannoille avaa mielenkiintoisen näkymän nykyaikaiseen teolliseen työhön sekä sen turvallisuuteen.

Tarkastelemme etnografisen kenttätutkimuksen tekemistä prosessiteollisuuden työpaikoilla, perinteisessä suorittavan työn ympäristössä ja työturvallisuuden kontekstissa. Mielikuvat siitä, millaista nykyaikainen työ prosessiteollisuudessa on, voivat olla kirjavia. Jollekulle voi tulla mieleen valvomo, jossa työntekijät tekevät tietokonevälitteistä työtä riskittömässä ympäristössä. Joku toinen voi mieltää teollisuustyön likaiseksi, ruumiilliseksi, käsityömäiseksi – ja vähän vaaralliseksikin. Prosessiteollisuuden työn todellisuus lienee vielä moninaisempaa kuin mielikuvat. Turvallisuuden tutkijoina halusimme tutustua prosessiteollisuuden työhön siellä, missä se tapahtuu: teollisuuslaitoksissa työskentelevien ihmisten arjessa.

Turvallisuustutkimuksen kentässä suuntaus on kohti arjen työn ja turvallisuuden tutkimusta, ja halusimme ottaa työpaikkaetnografisen näkökulman prosessiteollisuuden työturvallisuuden tutkimukseen. Ajattelimme, että etnografisen tiedon avul-

la ymmärrämme paremmin, miten työturvallisuus toteutuu arjen työssä ja miten se tulee yhdessä tuotetuksi ja tulkituksi ihmisten välisessä toiminnassa. Kun ryhdyimme tekemään tutkimustamme, meillä oli vaikeuksia löytää tietoa muista viimeaikaisista tutkimuksista, joissa olisi käytetty etnografisia tutkimusmenetelmiä juuri teollisuustyön turvallisuuden tutkimuksessa. Osasimme kuitenkin ennakoida, että etnografian suunnitteluun ja käytännön toteutukseen prosessiteollisuudessa liittyy erityisiä näkökulmia, jotka on hyvä ottaa huomioon. Teollisuuslaitos on rajattu ja säädelty tila, jonne ei voi mennä ilman lupakäytäntöjä ja työturvallisuuskoulutuksia. Miten etnografisen tutkimuksen tekeminen tällaisessa laitoksessa on edes mahdollista?

Teollisuustyön murros, turvallisuus ja etnografiset tutkimusmenetelmät

Tiimityöstä eli erilaisissa ryhmissä ja kokoonpanoissa tehtävästä vuorovaikutteisesta työstä on kaikilla teollisuuden aloilla tullut keskeinen osa työtä. Teknologisen kehityksen, digitalisaation ja työelämän murroksen myötä perinteisistäkin teollisuuden organisaatioista on kehittynyt monimutkaisia työn tekemisen ympäristöjä, joissa sosiaaliset, tekniset ja materiaaliset olosuhteet kietoutuvat yhteen. Samanaikaisesti prosessiteollisuuden niin sanottu duunarityö on muuttanut muotoaan mekanistisesti toistuvista työtehtävistä kohti tietotyön elementtejä sisältävää ongelmanratkaisutyötä itseohjautuvissa tiimeissä. (O'Neill & Salas 2018; Salas, Reyes & McDaniel 2018; Pyöriä 2005; Pyöriä 2006.) Tyypillisin prosessiteollisuuden tiimi lienee samassa työvuorossa säännöllisesti työskentelevä ryhmä. Teollisuustyöntekijät itse käyttävät harvoin sanaa tiimi ja puhuvat mieluummin vuorosta tarkoittaessaan työryhmäänsä: "meidän vuoro", "me tässä vuorossa".

Perinteisesti työhön liittyvää turvallisuutta on tutkittu ja tarkasteltu poikkeamien, tapaturmien ja onnettomuuksien kautta, mutta modernin turvallisuusajattelun (Safety II -lähestymistapa) kehittymisen myötä turvallisuustutkimuksen keskiöön on noussut arjen työn tilanteiden tutkimus ja sitä kautta ymmärryksen rakentuminen työn turvallisuuteen vaikuttavista tekijöistä. (Hollnagel 2014; Havinga, Dekker & Rae 2018.) Turvallisuustutkimuksen painopisteen siirtyessä kohti työn arjen tutkimusta keskusteluun on kytkeytynyt kiinteästi kysymys siitä, miten työ ja sen turvallisuusnäkökohdat näyttäytyvät eri toimijoiden silmin, ja millaisia oletuksia ja tulkintoja niistä tehdään: Missä määrin esimerkiksi johdon mielikuva työstä, suunnittelijan laatima työproseduuri ja työstä laadittu raportti vastaavat toteutunutta arjen työtä sen yksityiskohtineen? Tai miten tarkasti yleensäkin on mahdollista tarkastella työtä ja sen turvallisuutta kompleksisessa toimintaympäristössä? Etnografisen tutkimuksen kiinnostus tiedon tuottamiseen jokapäiväisestä ja arkisesta toiminnasta, ei niinkään tavallisuudesta poikkeavista tilanteista, tarjoaa tervetulleen ja välttämättömän näkökulman moderniin turvallisuustutkimukseen. (Pettersen 2008; Evjemo 2017; Le Coze 2018; Le Coze 2019a, Le Coze 2019b; Beach 2005, 6.)

Tämä luku perustuu tutkimushankkeeseen, jossa tutkimme työturvallisuuteen liittyviä ryhmäilmiöitä prosessiteollisuudessa (Kannisto ym. 2022). Tutkimus toteutettiin Työterveyslaitoksessa, ja tutkimushankkeessa oli myös vahva kehittämisen orientaatio; laadimme tutkimuksen pohjalta tiimityötä ja työturvallisuutta tukevan toimintamallin työpaikkojen käyttöön (Työterveyslaitos n. d.). Tuotimme tutkimusaineistoa havainnoimalla ja haastatteleamalla työntekijätiimejä vuonna 2021 viidessä prosessiteollisuuden yrityksessä: elintarvike-, saha-, paperi- ja tekstiiliteollisuudessa sekä teollisuuden kunnossapidossa. Tutkimushankkeessamme havainnointiaineiston tuottamiseen osallistui neljä tutkijaa, joista kolme ovat myös tämän luvun kolme ensin mainittua kirjoittajaa.

Tässä luvussa kuvaamme oman etnografisen tutkimuksemme etenemistä, menetelmällisiä valintoja ja käytännöllisiä ratkaisuja kolmesta näkökulmasta. Ensimmäiseksi kuvailemme kentälle pääsyä – pääsystä neuvottelua, sen käytäntöjä ja vaiheita sekä sitä, mitä kenttä ylipäänsä merkitsi tutkimuksessamme. Toiseksi tarkastelemme sitä, miten suhteemme kenttään ja erityisesti kentän ihmisiin rakentui ja muovautui kenttätöyämme aikana. Kolmanneksi käsittelemme havaintojen tekemisen ja niistä kirjoittamisen tapojamme.

Kentälle pääsy

Etnografisessa tutkimuksessa kenttä on vakiintunut tarkoittamaan paikkaa tai paikkoja, joissa tutkija tuottaa tutkimusaineistoa läheisessä kontaktissa siellä eläviin tai toimiviin ihmisiin. Viime vuosikymmeninä on korostettu, että kenttä ei välttämättä sijaitse yhdessä paikassa eikä kaukana etnografian kodista tai hänen arjestaan. Etnografista tutkimusta voidaan tehdä vaihtelevissa paikoissa, tutkijan omassa lähiympäristössä (kuten työyhteisössä) tai tietoverkossa. (Amit 2000; Alvesson 2009; Albu & Costas 2018; Poutanen ym. 2021.) Puhutaan monipaikkaisesta etnografiasta, jolloin tutkimuksen kokonaisaineisto koostuu useissa eri lokaatioissa tuotetusta aineistosta. (Neyland 2008, 62–75.)

Teollisuuden tuotanto- ja kunnossapitotyötä ei voi tehdä etänä, digitaalisilla alustoilla eikä verkossa, vaan se on fyysis-materiaaliseen paikkaan ja siellä sijaitseviin tuotantovälineisiin sidottua. Tässä mielessä kenttätöyämme oli hyvin perinteistä paikkaan sidottua etnografiaa, jossa paikalla tarkoitetaan fyysisesti, maantieteellisesti, sosiaalisesti ja organisatorisesti rajattua tilaa, jonne ihminen voi mennä ja tulla pois. Prosessiteollisuuden tiimejä koskevan tutkimuksemme kenttä koostui neljästä eri paikasta – neljästä aitojen rajaamasta tuotantolaitoksesta, jonne pääsimme vain kulukuvun ja tarkasti määritellyissä suojavarusteissa.¹ Toisistaan erilliset paikat muodostivat kukin erillisen, rajatun kenttensä. Jokaiselle kentälle pääsy neuvoteltiin erik-

¹ Yhdessä näistä tuotantolaitoksissa tutkimuksemme kohdistui sekä tuotantotyöntekijöihin että toisen työnantajan palveluksessa työskenteleviin kunnossapitotyöntekijöihin. Siten tutkimus toteutettiin viidessä yrityksessä, vaikka konkreettisia kenttätöyön paikkoja oli neljä.

seen, niissä aineistoa keräsivät eri tutkijat, ja havainnoidut työtehtävät poikkesivat toisistaan. Eri tuotantolaitoksista kerättyjä aineistoja kuitenkin tarkasteltiin rinnan toistensa kanssa havainnointijaksojen jälkeen, ja tutkijoiden mielissä ja työpöydillä ne muodostivat yhtenäisen konstruktion. Tässä mielessä työtapamme edustaa monipaikkaista etnografiaa.

Kentälle pääsyä voidaan etnografisessa tutkimuksessa lähestyä määritelmällisesti ainakin kahdesta näkökulmasta. Ensimmäisestä näkökulmasta kentälle pääsy tarkoittaa lupaa toteuttaa tutkimus tietyssä organisaatiossa; toisesta näkökulmasta kentälle pääsy merkitsee sellaisten suhteiden rakentamista, joiden kautta on mahdollista päästä kentällä toimivien ihmisten ja tiedon äärelle. Varsinkin jälkimmäisessä mielessä kentälle pääsystä ja kentällä pysymisen oikeutuksesta neuvotellaan koko kenttätöön ajan. (Cunliffe & Alcadipani 2016, 537–539.)

Kenttätööhön pääsystä neuvottelua yritysten kanssa helpotti se, että kaikki olivat organisaatioina sitoutuneet tutkimushankkeeseen jo rahoituksen hakemisen vaiheessa. Tutkijan status ja uskottavuus ovat ”mainepääomaa” (Cunliffe & Alcadipani 2016), joka nähdäksemme oli tärkeä tekijä jo hankeyhteistyöstä neuvoteltaessa. Hankkeen tutkijoiden mainepääomaa rakensi ensinnäkin taustaorganisaatiomme Työterveyslaitoksen maine: yritysten edustajat mahdollisesti kokivat valtakunnallisen tutkimuslaitoksen luotettavana ja puolueettomana toimijana, joka tekee työelämää kehittävästä tutkimuksesta. Yritysten sitoutumiseen vaikutti lisäksi se, että niissä oli aiemmin tehty yhteistyötä joidenkin hankkeen tutkijoiden kanssa. Yrityksissä ajateltiin meidän tutkijoiden olevan perehtyneitä mukana olevien yritysten toimintaan ja ymmärtävän niiden haasteita. Kävimme keskustelua osallistuvien yritysten kanssa tutkimuksen hyödyistä. Siten kentälle pääsystä neuvottelu oli aloitettu jo vuosia ennen kenttätöjäjaksoa, ja pääsy perustui vastavuoroisuuden oletukseen yritysten edustajien ja tutkijoiden välillä (ks. Cunliffe ja Alcadipani 2016). Me saisimme tutkimusaineistoa, he saivat tietoa ja välineitä oman toimintansa kehittämiseksi.

Organisaatioiden keskeiset portinvartijahenkilöt tiesivät jo hanketta suunniteltaessa, että tutkimuksessa kerättäisiin aineistoa myös etnografisin menetelmin. Organisaatioiden edustajien kanssa käymiemme keskustelujen myötä päätelimme, että etnografinen havainnointi oli heille täysin uusi ja syvää kiinnostusta herättänyt työn tutkimuksen menetelmä. Käydyissä neuvotteluissa kävi myös ilmi, että tutkimuksen jokaisessa vaiheessa on tarpeen tuoda selvästi esiin, mitä etnografinen havainnointi on ja mitä se ei ole – esimerkiksi työsuorituksen arviointia, auditointia tai kellottamista.

Kenttätöön valmistelu ja pääsyneuvottelu jatkuivat tutkimushankkeen kuluessa. Tutkimustyöhömmme kuuluneet muut aineistonkeruumenetelmät muokkasivat maa-perää havainnointijaksojen toteuttamiselle. Kenttätöövaihetta edelsivät kaikissa organisaatioissa toteutetut kysely sekä tapaturma- ja vaaratilanneraporttien keruu, joiden aikana tieto tutkimuksesta levisi yrityksissä. Havainnointijaksoa pohjustettiin työntekijöille, työnjohdolle, keskijohdolle ja ylimmälle johdolle tehdyin ryhmähaastatteluin, joiden aikana osa meistä tuli myös ihmisinä tutuiksi useille henkilöille or-

ganisaatioissa. Ryhmähaastatteluilla tavoittelimme tietoa teollisuuslaitoksissa tehtävän työn piirteistä ja siitä, millainen tiimi sopisi havainnoitavaksi.

Aloimme valmistella havainnointijaksojen toteutusta ryhmähaastatteluiden jälkeen. Valmistelutyö kesti noin puoli vuotta. Yhtenä osana valmistelua olivat tavanomaiset proseduraalisen tutkimusetiikan vaatimukset, kuten aineistonkeruuseen ja -hallintaan sekä tutkittavien tiedottamiseen liittyvien suunnitelmien eettinen ennakoarvointi. Prosessiteollisuuden kentälle pääsy edellytti myös erityisten toimialasidonnaisten seikkojen tunnistamista ja huomioon ottamista. Havainnointijaksojen valmistelutyössä sovitimme yhteen prosessiteollisuuden turvallisuusvaatimuksia samalla, kun rakensimme luottamusta ja suhdettamme organisaatioiden portinvartijoihin. Eettisen ennakoarvioinnin osana pohdimme myös tutkijaryhmän turvallisuuden näkökulmaa ja sitä, ettemme aiheuta turvallisuusriskejä. Lisäksi laadimme suunnitelman siitä, miten toimimme, jos havaitsemme organisaatiossa merkittäviä työturvallisuusriskejä.

Käytännössä kentälle pääsy edellytti monivaiheista etenemistä:

- Pohdimme tutkimukseen osallistuneiden yritysten edustajien kanssa yhteisesti, millaisia riskejä kenttätööhön voisi liittyä.
- Pidimme useita suunnittelupalavereita yksittäisten yritysten kanssa erityisesti turvallisuusnäkökulmasta.
- Sovimme aikatauluista ja käytännöistä yritysten kanssa sekä pyysimme organisaatiotason luvan havainnointiin sekä valo- ja videokuvaamiseen tuotantotiloissa. Joissain yrityksissä hankimme kirjalliset työluvut.
- Kävimme työturvallisuuskorttikoulutuksen sekä jokaisen kohdeorganisaation oman turvallisuuskoulutuksen.
- Selvitimme henkilönsuojainten tarpeen ja hankimme tarvittavat suojaimet. Teollisuuslaitokseen mennessämme meillä piti olla mukana etnografin perinteisten välineiden – muistikirjan ja kynän – lisäksi peittävät ja huomioväriset työvaatteet, turvakengät, kypärä tai kolhulippis, suojalasit sekä kuulonsuojaimet.
- Joissain kohdeorganisaatioissa kävimme välittömästi ennen havainnointijakson alkua koronatestissä ja salmonellatestissä.

Edellisten valmisteluvaiheiden lisäksi keskeinen lähtökohta koko havainnointijakson onnistumiselle oli se, että kustakin yrityksestä löytyi vapaaehtoinen tiimi, jota tutkijapari varjosti (Czarniawska 2014) useamman päivän ajan. Tämän tiimin äärelle pääsyn ensimmäinen vaihe oli käytännöllinen ja määrämuotoinen, organisaation pääsyneuvotteluun kytkeytyvä prosessi. Toisessa vaiheessa taas painottui eletty ja relationaalinen etiikka (ks. myös Saari ja Levonius luku 6).

Ensimmäisessä vaiheessa kävimme työnantajatahon kanssa keskustelua siitä, mikä tiimi yhtäältä sopisi havainnoitavaksi ja toisaalta olisi suostuvainen havainnointijaksoon. Sopivuuden kriteereinä pidimme ensinnäkin sitä, että tiimissä ylipäänsä tehdään jonkinlaista tutkimuksemme teemojen kannalta kiinnostavaa, havainnoita-

vissa olevaa ryhmä- ja yhteistyötä. Rajasimme siis suunnitteluvaiheessa pois yksin tehtävän työn ja sellaisen työn, jota tehdään rinnakkain mutta ei yhteistyössä. Lisäksi yritykset painottivat tiimien valinnassa sitä, että havainnointimme ei saa aiheuttaa vaaraa työntekijöille tai meille itsellemme. Tämä oli myös meille itsellemme turvallisuustekijöinä erittäin tärkeää.

Yrityksissä pidettiin tiedotus- ja rekrytointitilaisuuksia havainnoitaviksi sopiville tiimeille. Jokaisessa yrityksessä oli henkilö, joka keskusteli etukäteen potentiaalisen havainnoitavan tiimin kanssa lähettämämme kirjallisen materiaalin pohjalta. Korostimme kuitenkin, että jokainen päättää itse osallistumisestaan tutkimukseen. Työnantaja ei voi määrätä osallistumaan, eivätkä muut tiimiläiset voi tehdä päätöstä osallistumisesta tai osallistumatta jättämisestä kenenkään tiimin jäsenen puolesta.

Muodollinen pääsy organisaatioon ei välttämättä takaa yhteistyötä, joka käytännössä mahdollistaisi tutkimuksen toteuttamisen. Epäviralliset portinvartijat tai tutkimuksen osallistujat voivat kieltäytyä yhteistyöstä, vaikka tutkijoilla virallisesti olisi pääsy organisaatioon. (Wanat 2008.) Käytännössä tapasimme havainnoitavan tiimin ja pystyimme varmistamaan heidän suostumuksensa joitakin viikkoa ennen havainnointijakson alkua tai jopa vasta havainnointijakson alkaessa. Tästä keskustelusta alkoi toinen vaihe: neuvottelu kentälle pääsystä ja siellä pysymisestä tiimin kanssa. Etnografinen kenttätö on haavoittuvaa ja sen onnistumisen ydin on luottamuksen rakentaminen havainnoitavien ihmisten kanssa. Luottamuksen rakentaminen on perinteisesti ymmärretty välineellisesti: kun tutkittavat luottavat etnografiin, tämä pystyy keräämään laadukkaampaa aineistoa. Kuitenkin on myös korostettu, että etnografinen aineisto syntyy aina vuorovaikutuksessa eikä ole kentällä sellaisenaan odottamassa kerääjäänsä. (Bell 2019.)

Luottamuksen rakentamiseen ja ylläpitämiseen meillä oli useita keinoja. Havainnointijakson aloittavassa keskustelussa kerroimme tiimiläisille tutkimuksestamme. Kerroimme havainnoitaville ihmisille, että olemme kiinnostuneita juuri heidän työstään, ja meillä on kiinnostukseemme tieteelliseen tutkimukseen liittyvät syyt. Pyrimme selittämään positiotamme korostaen omaa oppimistamme: saadaksemme tietää lisää tiimityöstä ja turvallisuudesta olemme tulleet katsomaan paikan päälle, millaista havainnoitavien ihmisten työ on. (Tutkijasta oppijan asemassa ks. myös Saari ja Levonius luku 6.) Kerroimme, ettemme havainnoi työstä suoriutumista, laatua, tehokkuutta tai ohjeiden noudattamista. Näitä seikkoja painottamalla pyrimme tuomaan esiin, että emme ole työnantajan lähettämiä tarkkailijoita tai pomojen kätyreitä (ks. Cunliffe & Alcadipani 2016, 547–548). Olimme varautuneita siihen, että teollisuuden työntekijöillä ei välttämättä ole mitään tietoa tieteellisestä tutkimuksesta yleensä tai etnografisesta kenttätyöstä erityisesti (ks. Moeran 2009, 141) tai että havainnointi jo sanana voi herättää epä tietoisuutta ja myös huvittuneisuutta (ks. Immonen 2018, 324–325). Otimme huomioon myös sen, että varjostetuksi tuleminen voisi olla psykologisesti epämiellyttävä kokemus. Painotimme pääsyneuvottelujen aikana ja havainnoinnin alkaessa, että havainnoitava tiimi tai kuka tahansa sen jäsen voi missä tahansa vaiheessa pyytää meitä pitämään tauon havainnoinnista – käytännössä pois-

tumaan hetkeksi paikalta – tai keskeyttämään havainnoinnin kokonaan. Kerroimme, että heillä on oikeus tehdä näin ilmoittamatta meille mitään syytä.

Ennen havainnointijaksoa kerroimme tiimeille myös, että saatamme tallentaa joi-tain työtilanteita valokuvaamalla tai videokuvaamalla, jos läsnäolijat suostuvat. Joil-lain työpaikoilla erityisesti ajatus videoinnista herätti epämukavuuden tunnetta, jota pyrimme lievittämään painottamalla vapaaehtoisuutta ja sitä, että videoita ei esitetä julkisesti missään, vaan vain me tutkijat katsomme niitä. Myös itse kävimme ennak-kosuunnitteluvaiheessa läpi organisaatioiden ohjeistuksia siitä, mitä yrityksessä saa ja ei saa kuvata, sekä miten ja missä tarkoituksessa kuvamateriaalia saa hyödyntää.

Tutkimuksen eettisessä ennakoarvioinnissa ja pääsyneuvotteluissa korostimme toistuvasti, ettemme havainnoi ketään ilman suostumusta. Kentän todellisuudessa eettisten ohjeistusten painottamat avoimuuden, tietoisien suostumuksen ja vapaaeh-toisuuden periaatteet ovat kuitenkin monimutkaisia, kuten myös Outi Fingerroos ja Jukka Jouhki (2018, 97) huomioivat. He pohtivat mahdollista tilannetta, jossa etno-grafi tutkii tapahtumaa, jossa on kymmeniä tai satoja osallistujia. Monelleko silloin on kerrottava tutkimuksesta? Omana lähtökohtanamme oli, että tiedotamme tutki-muksen tekemisestä kaikille kohdetyöpaikoilla työskenteleville. Emme kuitenkaan voineet olla varmoja, saivatko esimerkiksi kaikki aliurakoitsijat tietoa tutkimuksesta.

Valmistauduimme henkisesti siihen, että havainnoitavaksi suunniteltu tiimi tai joku sen jäsenistä voisi viime hetkellä kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen tai perua osallistumisen havainnointijakson kuluessa. Tämä mahdollisuus hermostutti meitä. Ajattelimme, että kieltäytymisen kohdatessamme meidän olisi pidettävä kiinni siitä, että havainnoinnista kieltäytyneet tiimit tai ihmiset eivät joutuisi noloon valoon eikä työnantaja saisi tietää kieltäytymisestä. Kieltäytymiset olivat kuitenkin yksit-täisiä. Jotkut henkilöt kieltäytyivät osallistumisesta joko eksplisiittisesti kertomalla, etteivät halua työtään havainnoitavan, tai välttämällä kontaktia meihin tutkijoihin. Noudatimme näiden henkilöiden toiveita ja teimme erilaisin tilallisin ja ruumiillisin käytäntein selväksi, että he eivät ole havainnointimme tai tekemiemme muistiinpa-nojen kohteena: vältimme viettämästä aikaa tällaisen henkilön työpisteen lähellä, siirryimme kauemmas, käänsimme selän, katsoimme muualle emmekä kirjoitta-neet muistiinpanoja hänen ollessaan läsnä. Toisaalta pyrimme säilyttämään näihin henkilöihin tavanomaisen ja kohteliaan vuorovaikutusyhteyden, pitäytyen kuitenkin kaikesta aloitteellisuudesta heidän työhönsä liittyvien asioiden esiin nostamiseksi. Syyt kieltäytymisiin eivät tulleet esille. Vaikka syyt kiinnostivat meitä, olisi niiden tiedustelu kenties tullut tulkituksi pyrkimyksenä vaikuttaa tutkimuksesta kieltäyty-neiden ilmaisemaan tahtoon. Vaikka tutkimuksesta kieltäytyneiden huomioiminen vaati huomiota, arvioimme, että kieltäytymisillä oli lopulta korkeintaan vähäistä vai-kutusta havainnointiin.

Suostumusten pyytämisessä rajatapauksia olivat tilanteet, joissa kohtasimme jonkun henkilön vain hyvin lyhyesti tai tilanteet, joissa koimme kiusalliseksi häiritä työntekoa tutkimuksesta ja suostumuslomakkeista puhumalla. Toisaalta meille jäi lo-pulta käteen myös varmuuden vuoksi täytettyjä suostumuslomakkeita ihmisiltä, jot-ka eivät olleet käytännössä osallistuneet havainnoituihin työtilanteisiin.

Vielä kenttätöön kuluessa meidän piti neuvotella yhteistyöstä, kuten esimerkiksi ajankäyttöön liittyvistä kysymyksistä. Alla oleva katkelma tutkijan kenttäpäiväkirjasta kuvaa tilannetta, jossa tutkija pyytää työntekijöiden esihenkilöltä, saako havainnoitu tiimi käyttää työaika keskusteluun kanssamme havainnointijaksomme päätteeksi:

Otan vihdoin puheeksi Aatun kanssa arasteleman asian: tiimin kanssa pitäisi pitää loppukeskustelu, jotta emme vain häivy paikalta – tiimin kanssa pitäisi saada vetää yhteen kokemuksia. Aatu ei mitenkään riemumielin asiaa kuittaa: ”No kauanko siinä menee, vartti?” Ei oikein riitä, menee tinkaamiseksi, ehdotan puolta tuntia. Aatu ei vastaa heti mitään mutta myöntyy sitten puoleen tuntiin. ”Saavat kirjata sen ylitöiksi sitten, kyllähän he siihen jäävät. Saadaan tehtyä kunnolla loppuun.” Kiittelen vuolaasti ja sovimme asian. (Ilkka Asikaisen kenttäpäiväkirja)²

Tilanne oli sensitiivinen ja vaati neuvottelua esihenkilön kanssa, koska teollisuuden toimialoilla työntekijän työaika on täsmällisesti määritelty, eikä työntekijöiden esimerkiksi ole mahdollista lähteä seuraavana päivänä töistä aiemmin, jos tänään on pidempään. Myös työaikalain ja työehtosopimusten määräykset työ- ja lepoajoista on huomioitava.

Sisäpuolisuus ja ulkopuolisuus kentällä

Sosiologi Matti Kortteinen (1992) kertoo suomalaisia palkansaajia koskevassa kenttätutkimuksessaan kohtaamastaan kulttuurisesta kuilusta, jonka yli ei aina ollut mahdollista päästä pelkästään antamalla ymmärtää olevansa valmis kuuntelemaan ja ymmärtävänsä. Kortteinen kirjoittaa, ettei tutkimusaineistoa kerätessään tiennyt eikä tajunnut mitään tehtaista, koneista, saati työntekijöistä. (Kortteinen 1992, 82–83.) Tunnistimme tutkimusta tehdessämme Kortteisen kuvaaman ilmiön. Havainnoimamme ihmiset käyttivät työssään koneita, joiden toimintaperiaatteita emme tieneet, ja puhuivat ammattitermein, joita emme tunteneet. Havainnoitimme olikin olennaiselta osaltaan pyrkimystä ymmärtää havainnoitavien ihmisten työtä.

Tutkimusryhmässämme meillä oli eri määrä kokemusta prosessiteollisuuden työpaikoista. Aikaisemmista kokemuksistamme huolimatta teollisuusympäristöt ja kentällä kohtaamamme teollisuustyöntekijät tuntuivat eksoottisilta toisilta, ja paikalliset työ- ja toimintaympäristöt aina uusilta ja vierailta. Kentälle mennessämme meidän piti sietää kuulumattomuuden tunnetta, epävarmuutta sosiaalisista koodeista sekä näiden aiheuttamaa epä mukavuutta. Tiesimme, että myös itse olisimme eksoottisia

² Käytämme teollisuuslaitoksissa työskennelleistä henkilöistä pseudonyymejä sitaateissa kenttäpäiväkirjoistamme.

vieraita kentällä kohtaamillemme ihmisille. Tämän vierauden purku tuntui meistä eettisessä mielessä tärkeältä.

Kenttätöön suhteita voidaan jäsentää sisäpuolisuuden ja ulkopuolisuuden käsitteiden avulla (Cunliffe & Karynanayake 2013; Neyland 2008, 80–89; Sherif 2001). Kenttätöön aikana etnografien positioita kentän sosiaalisen rakenteen yhtäältä sisäpuolisina ja toisaalta ulkopuolisina koetellaan ja neuvotellaan koko ajan. Etnografinen työskentely edellyttää tietyn määrän sisäpuolisuutta. Esimerkiksi Clifford Geertzin ajatus on, että sisäpuoliseksi pääsy takaa mahdollisuuden ymmärtää tutkittavaa yhteisöä siten kuin se ymmärtää itsensä. Geertzin oma tunnettu esimerkki Balilta kuvaa tilannetta, jossa tutkija puolisoineen pakeni tutkimiansa kyläläisten tavoin laittomasta kukkotappelusta. Tämän tapahtuman kautta Geertz pääsi sisään kyläläisten maailmaan ja tuli hyväksytyksi osaksi tutkimaansa yhteisöä. (Geertz 1973; Tholen 2018.)

Täydellinen sisäpuolisuus tai yhteisön jäsenyys ei kuitenkaan välttämättä takaa onnistunutta aineiston tuottamista tai siitä tehtyjä tulkintoja. Etnografisessa tutkimuksessa on sen alkuajoista asti tunnistettu *going native* -ilmiö. *Going native* -ilmaisun voisi tässä yhteydessä vapaasti kääntää ”paikalliseksi pärähtämiseksi”. Paikalliseksi pärähtämisellä tarkoitetaan tilannetta, jossa tutkija samastuu tutkittavaan yhteisöön siinä määrin, että haluaa sulautua osaksi sitä. Sulautuminen ja samastuminen voidaan nähdä etnografian unelmana (Seim 2024, 3) tai jonakin, jonka kanssa jokaisen hyvän etnografian täytyy vähintäänkin ”flirttailla” kentällä eläessään (Fayard & Van Maanen 2015, 18). Täydellinen paikalliseksi pärähtäminen on kuitenkin ongelmallista: silloin etnografi kadottaa tutkijan positionsa ja tutkimuksen tekeminen muuttuu mahdottomaksi (esim. Fingerroos & Jouhki 2018). Toisaalta yhä enemmän ovat nousseet esille etnografiset tutkimusstrategiat, jossa hyödynnetään tutkijan sisäpuolisuutta tai paikallisuutta. Esimerkiksi kotietnografiassa (*at-home ethnography*) etnografi valitsee tutkimuskohteekseen sellaisen kentän, jossa hän alun perinkin on sisäpuolinen (Alvesson 2009; Poutanen ym. 2021). Autoetnografiassa tutkija taas kohdentaa etnografisen katseensa henkilökohtaisiin kokemuksiinsa ja omaan elettyyn elämäänsä (Koivunen luku 1 ja Tienari luku 3).

Omien kenttätöjaksojemme kuluessa meillä säilyi tietty ulkopuolisuus koko ajan. Kentän yhteisöihin sulautumista emme asettaneet tavoitteeksemme. Ulkopuolisuutta piti yllä jo se, että olimme kentällä lyhyen aikaa emmekä osallistuneet työn tekemiseen. Teollisuuden tuotanto- ja kunnossapitotyö edellyttävät monenlaista ammattitaitoa ja käytännön turvallisuusosaamista, emmekä tämän tutkimushankkeen puitteissa olisi pystyneet kouluttautumaan ja perehtymään sillä laajuudella, että olisimme voineet tehdä työtä teollisuuslaitosten työntekijöiden kanssa.

Jatkuva muistiinpanojen kirjoittaminen korosti rooliamme havainnoijina ja ulkopuolisuuttamme suhteessa kentällä työtä tekeviin. Kentällä kohtaamamme ihmiset itse huomioivat kirjoittamisemme etnografian työmuotona, ja heitä kiinnosti, mitä kirjoitamme muistikirjoihimme (mikä toki oli myös inhimillistä uteliaisuutta). Jotkut yhdistivät kirjoittamisen oppineisuuteen:

Tauolla ihmetellään meidän kirjoittamiamme määriä. ”Ne kirjoittavat koko ajan!” Kirjoittaminen yhdistetään kouluun ja opiskeluun: koulussa se kirjoittaminen ei tahtonut millään sujua, ei oltu itse niin kiinnostuneita koulusta, tuumivat Hermannin ja Ville molemmat. ”Jos olis jaksanut kouluja käydä, niin ei tarttis nyt täällä paskassa olla!” naureskelee Ville. (Heli Ansion kenttäpäiväkirja)

Keskustelu toi näkyviin sen, että olimme tutkimassa ihmisiä, jotka kokivat olevansa meitä vähemmän koulutettuja. Vaikka kirjoittamisen ihmettelystä oli mukana huumoria, se yhdistettynä koulutustaustaan toi esiin potentiaalisesti etuoikeutetun luokka-asemamme – saman seikan, jonka vaikutusta kenttätööhön Kortteinen laajasti pohtii työntekijöitä koskevassa tutkimuksessaan (1992). Myös sukupuoli tuotti ulkopuolisuutta kenttätöössämme. Yhdessä miesenemmistöisessä työpaikassa pahoiteltiin toistuvasti työporukan ”tyhmiä juttuja” eli alatyylistä vitsailua, josta sanottiin: ”Meidän kaikki jutut ei sovellu naisten korville” (Heli Ansion kenttäpäiväkirja).

Vietimme havainnoimiemme tiimien kanssa aikaa myös taukotilassa ja osallistuimme yhteiseen jutusteluun. Ruokatauot pidimme kuitenkin erillään havainnoituista ihmisistä, mikä oli havainnointiaikana (vuonna 2021) meneillään olleesta koronapandemiasta johtunut varotoimi. Pandemian takia käytimme myös kasvomaskoja koko ajan, vaikka havainnoituilla työpaikoilla maskien käyttö ei olisikaan ollut käytäntönä. Nämä toimet pitivät yllä ulkopuolisuutta ja vaikeuttivat vuorovaikutusta, ja meillä oli tarve selitellä niitä. Kerroimme havainnoimillemme tiimeille, että työnantajamme oli edellyttänyt meitä tekemään riskinarvioinnin, josta nämä terveysturvallisuustoimet kumpusivat. Myös tiimiläiset selittivät meistä toisilleen: ”Niille on työnantaja määrännyt maskipakon.” (Heli Ansion kenttäpäiväkirja) Näillä puheilla he asettivat meidätkin itsensä kaltaiseen työntekijäasemaan, työnantajamme direktio-oikeuden kohteeksi.

Ulkopuolisuus toimi kuitenkin meille resurssina: se mahdollisti sen, että meille selitettiin tapahtumia ja ympäristöä, ja meitä autettiin ymmärtämään niitä. Samalla vaikutti välillä siltä, että varjostamamme työntekijät yrittivät ymmärtää meitä. Sisäpuolisuutemme ja ulkopuolisuutemme välillä tasapainottelu vaikutti mietityttäneen myös kentällä kohtaamiemme työntekijöitä. Monet heistä kertoivat asioista, joiden ajattelivat kiinnostavan meitä, kielellä, jota ajattelivat meidän ymmärtävän. Joissain paikoissa havainnoitavat päättelivät, mikä olisi meistä kiinnostavaa, ja esittelivät meille sellaisia kohteita ja toimintoja. Pidimme tärkeänä ottaa vakavasti tällaiset tilanteet, kuten seuraava kenttäpäiväkirjan ote kuvaa:

Oiva mainitsee jotain [toisen osaston laitteesta], mutta tämä menee minulta ohi. Meinaan jo lähteä [keskustelemaan toisen työntekijän kanssa] ja asiat ovat asettumassa niin, että [tutkija] Vuokko lähtee Oivan mukana katsomaan [toisen osaston laitetta]. Huomaan Vuokon kuitenkin katsovan minua ja viittiloivän, että lähtisin mukaan minäkin. En hahmota miksi, mutta Vuokolle asia vaikuttaa olevan tärkeä, joten lähdän. Oiva menee hiukan edellä ja

Vuokko saa tilaisuuden kuiskata minulle, että kun nyt Oiva oikein erikseen haluaa näyttää... Ymmärrän heti ja päätän keskittyä. (Ilkka Asikaisen kenttäpäiväkirja)

Kenttä näyttäytyy tutkimuksessamme selvärajaisena ja käytännöllisesti rajautuvana paikkana. Toisaalta tutkimuksemme kenttä oli luonteeltaan myös konstruktio, joka muodostui etnografien ja tutkittavan tiimin yhteisenä luomuksena havainnointijaksojen aikana. Kentälle pääsyssä oli jatkuvasti myös kyse eri vyöhykkeistä, joihin pääsimme tai emme päässeet. Havainnointi rajautui niihin tiloihin, joita tiimi käytti, ja niihin tilanteisiin, joihin tiimiläiset kutsuivat tutkijoita mukaan.

“Kaverina” ja “varjona”: suhteet, roolit ja tunteet

Etnografi voi joutua kentällä hyvinkin monimutkaisten valtasuhteiden keskelle ja erilaisten asemointien kohteeksi (Ranta 2016). Teollisuuslaitoksissa meidät luultavasti asemointiin työturvallisuuden edistäjiksi. Jotkut saattoivat ajatella, että meidän paikalla olemisemme oli jokin interventio, jonka oli tarkoitus lyhyellä varoitusajalla esimerkiksi parantaa työturvallisuutta. Meille annetut positiot käyvät ilmi esimerkiksi termeistä, joilla havainnoimamme työntekijät viittasivat meihin puhuessaan toisensa kanssa. Kenttäpäiväkirjoihin olemme kirjanneet esimerkiksi seuraavia meidän kuultemme käytettyjä termejä: ”hoitohenkilökunta”, ”kaverit”, ”seuraajat”, ”vieraat” ja ”varjot”. Nämä termit kertovat tuttuuden ja vierauden jännitteestä sekä siitä, mitä havainnoidessamme teimme (seurasimme ja varjostimme), ja ehkä myös liittivät meidät ajatuksellisesti työterveyteen ja edustamaamme organisaatioon. Itse tarjosimme itsestämme tiimien kanssa käydyssä alkukeskustelussa vertauskuvaa ”innokkaana kesätyöntekijänä”, joka haluaa tietää kaikesta kaiken. Se, että metaforien käyttö oli tarpeen, kuvastaa tarvetta tuottaa yhteistä ymmärrystä työntekijöiden kanssa siitä, mitä oikein teimme, kun tutkimme ja havainnoimme heidän työtään.

Ann L. Cunliffe ja Rafael Alcadipani (2016, 548) kirjoittavat sitoutumisen teoista (commitment acts), joilla tutkija voi inhimillistää itseään tutkittavien silmissä. Yhdessä organisaatiossa eräs työntekijöistä sanoi meille arvostavansa sitä, että ”viitsimme olla iltavuorossa”. Tulkitsemme, että työntekijä koki iltavuoroon tulon osoitukseksi työntekijöiden puolella olemisesta. Emme olleet paikalla vain toimistotyöaikana kuten ”konttorin väki”, vaan johdon ja toimihenkilöiden työaikojen ulkopuolella. Olimme päätyneet havainnoimaan iltavuorossa työskentelevää tiimiä aikatauluihin liittyvistä käytännön syistä, mutta ainakin tämä yksi työntekijä tulkitsi valintamme sitoutumisen osoitukseksi.

Cunliffen ja Alcadipenin kuvaamana itsensä inhimillistäminen vaikuttaa tietoiselta, hallitulta toiminnalta. Kuitenkin kenttätöön suhteet ovat osin odottamattomia ja suunnittelemattomia, sisältävät monenlaisia tunteita, ja muuttavat myös etnografia itseään (Bell 2019). Michael Jackson (2010) käyttää Arnold van Gennepin siirtymäriit-

titeoriasta lainattua liminaalitilan käsitettä kuvatessaan psykologista vaihetta, joka merkitsee etnografin eroa tutusta elämismaailmasta ja integroitumista uuteen ympäristöön kenttätöyssä. Kenttämme oli myös siinä mielessä perinteinen etnografian ympäristö, että jotkut teollisuuslaitoksista sijaitsivat kaukana kodeistamme. Niihin piti matkustaa. Työvaatteiden pukeminen kotona tai hotellissa päälle tuntui tärkeältä siirtymän alkamisen merkiltä. Pitkähköt automatkat teollisuuslaitokseen ja sieltä takaisin yhdessä työparin kanssa tekivät kentälle siirtymisen konkreettiseksi. Nämä maaseutu ympäristössä ajetut matkat myös sijoittuivat toimistotyötä tekevän tutkijan näkökulmasta erikoiseen, liminaaliseen aikaan – aamuhämäriin tai iltayöhön – koska aamuvuoro teollisuuslaitoksessa alkoi klo 6 ja iltavuoro päättyi klo 22.

Myös materiaaliseen ympäristöön voi kenttätöyssä liittyä erilaisia tunteita (Hastrup 2010). Tehdas on vaativa havainnointipaikka: laaja ja meluisa ympäristö kookkaine tuotantolinjoinen ja laitteinen, joissa liikkuvat suuret massat ja energiat. Teolliset työympäristöt tuntuivat meistä jännittäviltä. Vaikka meidät perehdytettiin seikkaperäisesti siihen, missä voimme liikkua ja missä emme, mihin voimme koskea ja mihin emme, saatoimme tuntea teollisuustiloissa koneiden pelkoa tai korkean paikan kammoa – ja tietysti pelkoa siitä, että teemme jotain sosiaalisesti sopimatonta tai jopa vaarallista. Toisaalta lyhyenkin kenttätöyjakson aikana tunnistimme itsensä kiintymistä paikkaan: teollisuuslaitoksia ympäröiviin peltomaisemiin, materiaalin tuoksuun ja koneiden melun musiikilta kuulostaviin piirteisiin. Kenttätöyssä kartutimme myös ruumiillista tietoa teollisesta työstä. Vaikka emme itse tehneet samaa työtä kuin havainnoimamme ihmiset tekivät, saatoimme kentän materiaalien piirteiden pohjalta eläytyä siihen, millaista fyysinen työ teollisuusympäristössä voisi olla. (Ruumiillisesta tiedosta ja empatiasta ks. Aromaa & Tiili 2014.)

Vaikka kenttätöyjaksoimme oli lyhyt, suhteemme työntekijöihin ehti saada uusia sävyjä sen aikana. Varsinkin ensimmäisinä kenttätöypäivinä jotkut työntekijät kommentoivat meidän läsnäolomme vaikuttaneen työn tekemisen tapaan: ”En oo koskaan ollut noin särmästi tuossa” (Ilkka Asikaisen kenttäpäiväkirja) tai ohjeistivat meitä toistensa kuullen: ”Tuossa on teille hyvä tarkkailtava. Katsotte, että se pysyy hereillä.” (Heli Ansion kenttäpäiväkirja) Tällaisissa kommenteissa, joissa artikuloitiin meidän tarkkailevan työn tekemistä ja tekijöitä, tuli näkyviin etnografian outo, mahdollisesti valvontavaltaa sisältävä positio (Crozier 2005). Kenttäpäivien kuluessa työntekijät kuitenkin sanoittivat tottumusta meihin ja paluuta normaaliin olemisen ja vuorovaihtuksen tapaan, ja olivat loppukeskustelussa sitä mieltä, että meidän paikalla olemme ei ollut vaikuttanut työhön mitenkään. Tutkijoiden jonkinasteisen sisäpuolisuuden voi tulkita olleen sekä havainnoitujen että havainnoijien yhteinen tavoite.

Yhdessä työpaikassa työntekijät keksivät viimeisen havainnointipäivän viimeisinä tunteina, että meille pitäisi esitellä paikkoja laajemmin kuin mitä olimme kenttätöyviikon aikana päässeet näkemään. Yksi työntekijöistä veti meille kierroksen, johon kuului tehtaan toimintojen ja tilusten tarkastelua eri puolilta. Toiset työntekijät seurasivat tätä tuotantokierrosta valvomon näytöiltä ja kommentoivat radiopuhelimitse.

Muut kannustavat Jarkkoa matkan varrella: ”näytä niille [toinen tuotanto-osasto]”, ja Jarkko saa itsekin ideoita: ”mennäänpä kerrankin tätä kautta...”. Hän vie meidät [tuotanto]linjan oikeaa puolta pitkin, jossa emme ole kertaakaan käyneet. Minulla alkaa hahmottua tulkinta, että tämä tuntuu initiaatiolta: meidät on hyväksytty mukaan ryhmään ja nyt meitä viedään sinnekin, mihin tavallinen vierailija ei pääse. Olemme ikään kuin siirtyneet uudelle vihkimyksen tasolle. (Heli Ansion kenttäpäiväkirja)

Välitön tulkinta initiaatiosta liittyi kokemukseen, että meistä tutkijoista oli tullut ainakin hetkeksi jotain enemmän kuin ulkopuolisia. Parissakin teollisuuslaitoksessa meidät toivotettiin kenttäjakson lopussa tervetulleiksi uudelleenkin havainnoimaan tiimin työtä. Lisäksi kahdella työpaikalla todettiin, että meidät voisi ottaa laitokseen kesätöihin. Etnografian uteliasta asennetta ja halua omaksua tietoa lyhyessä ajassa pidettiin itse asiassa ”kesähehessä” ihanteellisina ominaisuuksina. Itsekin tunnistimme kenttäjaksojen päättyessä ajatuksen flirttailusta paikalliseksi pärähtämisen kanssa: entä, jos jäisimme tehtaaseen töihin emmekä koskaan palaisi kotiin?

Havaitseminen ja kirjoittaminen

Sisäpuolisuuden ja ulkopuolisuuden välisen jännitteen ohella etnografista kenttätöitä luonnehtii jännite osallistumisen ja havainnoinnin välillä (esim. Bell 2019; Seim 2024). Omassa kenttätöössämme osallistuimme hyvin marginaalisesti, ja havainnointirooli korostui. Pidämme kuitenkin kenttätöitämme osallistuvana pikemmin kuin osallistumattomana havainnointina: osallistuimme kentän työturvallisuuskäytäntöihin, työn ajalliseen rytmitykseen, vuorovaikutukseen kentän ihmisten kanssa ja työtilojen käyttöön samalla tavoin kuin havainnoimamme tiimit, vaikka emme tehneet samaa työtä kuin he.

Kentällä osallistuva havainnoija tyypillisesti on uudessa, tilapäisessä roolissa hengailijana (*hang around*), kun taas havainnoiva osallistuja todennäköisemmin asettuu kentällä jo olemassa olevaan roolipositioon (Seim 2024). Kenttätöössämme havainnointi tarkoitti käytännössä työntekijöiden varjostamista (Czarniawska 2014): heidän vierellään kulkemista ja heidän työnsä katselemista joko läheltä tai pidemmän etäisyyden päästä, ja työntekijöiden keskustelujen kuuntelemista. Tuotanto- ja kunnossapitotiimien havainnointi poikkesi jossain määrin toisistaan. Tuotantotiimejä havainnoidessamme tunnistimme työprosessiin liittyviä keskeisiä paikkoja ja vietimme niissä aikaa seuraten, mitä työntekijät tekivät. Lisäksi pyrimme panemaan merkille tilanteita, joissa tapahtuu jotain erityistä, ja olemaan niissä mukana katselemassa ja kuuntelemassa. Kunnossapitotyötä tekeviä tiimejä havainnoidessamme kuljimme mukana huollettavissa kohteissa teollisuuslaitoksen eri puolilla sitä mukaa, kun huoltopyyntöjä tiimille tuli.

Hengailijan positio oli meille tutkijoille itsellemme epämurkava, ja prosessoimme sitä itse kentällä huumorin kautta esimerkiksi puhumalla toinen toisillemme itses-tämme ”hyypiöinä”: ”Mennään vaan viereen kylläämään eikä sanota mitään, niin kuin jotkut hyypiöt.” Konkreettisesti pyrimme toimimaan juuri päinvastoin eli sanoitimme ääneen toiveemme seurata jonkun tietyn henkilön tai henkilöiden työtä tietyllä hetkellä. Myös työturvallisuuden näkökulmasta oli tärkeää, että vähintään joku tiimiläisistä tiesi aina, missä ja kenen kanssa me tutkijat liikuimme.

On tavallista, että etnografi työskentelee kentällä yksin. Me kuitenkin toimimme kenttätutkijajaksilla työpareina. Työparityöskentelyyn päädyimme useasta syystä. Ensinnäkin ajatuksenamme oli yksinkertaisesti, että kahdet silmät näkevät ja kahdet korvat kuulevat enemmän kuin yhdet. Työparityöskentely mahdollisti sen, että saatoimme havainnointijaksojen aikana ja aineistoa analysoitaessa verrata havaintoja, tarkistaa toiselta, miten jokin tilanne meni, ja keskustella tulkinnoista. Ajattelimme, että työparityöskentely tukee myös työturvallisuutta meille vieraisissa työympäristöissä: toinen voi huomata jonkin riskin, joka toiselta jää huomaamatta. Teollisuuslaitoksessa tutkija saattaa kohdata tilanteita, joihin liittyy jopa hengenvaara. Ajattelimme, että työparina toimiminen tarjoaa meille paremmat mahdollisuudet tunnistaa tällaisia tilanteita ja puuttua niihin. Kaiken kaikkiaan tavoittelimme työpareina toimimisella tutkimuksen laatua, läpinäkyvyyttä ja luotettavuutta, joista viime vuosina on keskusteltu myös etnografian kohdalla (Pool 2017; Reyes 2018).

Pohdimme paljon etukäteen muistiinpanojen tekemistä ja valokuvausta kentällä. Suunnittelimme, mitä kirjoitamme ja miten. Kirjoittaminen (*graphein*) onkin yksi etnografian keskeistoiminto ja -käsite. Tavallisesti etnografi tekee muistiinpanoja sekä havainnoinnin yhteydessä että havainnointitapahtumien jälkeen, kentän ulkopuolella. Ensimmäiset kentällä tehdyt muistiinpanot ovat yleensä luonteeltaan ensinnäkin mieleen painamista ja toisaalta nopeita kirjauksia. Näiden pohjalta luodaan myöhemmin varsinaiset kenttämuistiinpanot, joissa monimutkainen eletty kokemus tiivistetään kirjoitetun selonteon muotoon. (Emerson, Fretz & Shaw 2001, 356–357.) Victoria Reyes (2018, 214) luettelee kenttämuistiinpanojen tekemisen tapojaan ja teknologioitaan: hän tallentaa suppeita, luettelomaisia merkintöjä matkapuhelimeensa, ottaa valokuvia paikoista sekä kirjoittaa muistikirjaan havaintoja, kuvauksia, analyysseja ja lukumääriä. Muistikirjaan kirjoitetut muistiinpanot Reyes jakaa tapahtumahetkellä, välittömästi tilanteen (havainnon tai vuorovaikutustapahtuman) jälkeen tai päivän tai muun ajanjakson päätteeksi kirjattuihin muistiinpanoihin.

Meidän muistiinpanomme teollisuuslaitoksissa olivat kaikkea edellä mainittua. Kirjoitimme muistikirjoihimme periaatteessa koko ajan, jolloin syntyi fragmentaarisiaakin huomioita, sanoja ja lauseen pätkiä. Toiseksi saatoimme seurata jotakin tapahtumaa (esimerkiksi keskustelua) sen keston ajan ja sitten heti perään kirjoittaa sen muistiin. Kolmanneksi kirjoitimme päivän päätteeksi ja seuraavana päivänä. Tämä kirjoittaminen koostui paikan päällä tehtyjen fragmentaaristen muistiinpanojen läpikäynnistä ja uusintamisesta kokonaisina lauseina, tihennettynä muistinvaraisesti. Lopullinen, analysoitava aineisto muodostui näistä puhtaaksikirjoitetuista muistiinpanoista, jotka jaoimme kaikki toisillemme nähtäviksi.

Toisaalta oli myös tilanteita, joissa tietoisesti valitsimme olla kirjoittamatta mitään. Tällaisia olivat esimerkiksi jonkun ihmisen kanssa käydyt kahdenkeskiset keskustelut, joissa vuorovaikutus olisi häiriintynyt muistiinpanojen tekemisestä, tai tiimien ruoka- ja kahvitauot. Viimemainitut olivat työstä irrallaan olevia tilanteita, joissa keskustelut käsitelivät henkilökohtaisia asioita. Kirjoittamisesta pidättäytymisellä teimme kentän ihmisille näkyväksi, että näistä tilanteista ja heidän sanomisistaan niissä emme tallenna tutkimusaineistoa.

Kirjoittamisen lisäksi otimme satunnaisesti valokuvia ja lyhyitä videoita. Kuviin ja videoihin, joissa näkyi ihmisiä, pyysimme aina paikalla olijoiden luvan. Aineiston analyysivaiheessa kuvilla ja videoilla oli hyvin vähäinen merkitys. Aineistona ne kuvasivat pikemminkin työympäristöä kuin tiimityötä ja ihmisten välistä vuorovaikutusta.

Kenttätutyöjaksoja suunnitellessa päätimme pyrkiä yhdistämään kaksi havainnoinnin tapaa eli moodia (*modes*), joita kutsuimme realistiseksi ja tulkitseväksi (Costley ym. 2010). Realistisessa moodissa kirjasimme muistiin vain niitä asioita, joita havaitsimme aistein. Lähtökohtanamme oli kirjata esimerkiksi, miltä tila näyttää, mitä välineitä käytetään, keitä on paikalla, kuka sanoo ja mitä. Tulkitsevassa moodissa kirjasimme muistiin tulkintojamme – sitä, mitä ajattelimme asioiden merkitsevän ja mistä arvelimme olevan kyse, tai mikä tuntui tärkeältä, vaikkemme osanneet sanoa, miksi. Kirjasimme myös omia reaktioitamme tilanteisiin, kehollisia tuntemuksiamme sekä reflektiota niistä. (Costley ym. 2010.) Käytännön havainnointityössä nämä kaksi moodia limittyivät yhteen. Realistinen moodi tuli kyseenalaistetuksi muistoja ja muistiinpanoja verrattaessa: samassa tilanteessa olleet kaksi tutkijaa olivat nähneet ja kuulleet eri asioita. Puhtaita havaintoja ei ollut olemassa, vaan havainnoijat olivat kiinnittäneet huomiota eri asioihin. Lähinnä nämä eri moodit toimivat kenttätutyössä meidän tutkijoiden omina menetelmällisinä välineinä havainnon ja siitä kirjoittamisen itsereflektioon. Ne olivat meille tapa haastaa omaa havaitsemistamme ja havainnosta kirjoittamistamme – kysyä itseltämme, miten totuudellisia havaintomme ovat ja mitä ne merkitsevät. (Ks. myös van de Port 2017.)

Berry Tholen (2018) huomioi, että tutkittavien tulkinta asioista voi olla erilainen kuin tutkijan. Tutkijan tulkinnan laatu tai totuudellisuus ei siis tarkoita samaa kuin ”tutkittavien näkökulma”. (Tholen 2018, 338–339.) Tholen tuo esiin huomion, joka on laajemminkin noussut keskusteluun laadullisesta ja etnografisesta tutkimuksesta organisaatioissa: mahdollisuuden osallistaa tutkittavia ihmisiä tulkintojen tekemiseen (esim. Crozier 2005; Islam 2015; Cassell ym. 2020). Meille tarjoutui tällainen mahdollisuus keskusteluissa, joita kävimme jokaisessa teollisuuslaitoksessa havainnointijakson päätteeksi. Olimme aloittaneet havainnointijakson keskustelulla havainnoitavan tiimin kanssa, ja halusimme myös päättää samalla tavalla. Lopetuskeskusteluissa pyysimme tiimiläisiä kertomaan kokemuksiaan havainnointijaksosta ja reflektoi-maan, miten läsnäolomme oli vaikuttanut heidän työhönsä, sekä millainen työviikko oli ylipäänsä ollut työtehtävien ja ryhmätoiminnan näkökulmasta. Tavoittelimme havainnoimiemme ihmisten omia tulkintoja havainnoiduista tapahtumista; sitä, miten

he olivat kokeneet työtilanteet ja mitä ajatelleet työtä tehdessään. Pidimme tärkeänä toimia näin jo siksikin, että havainnointijaksomme käsitti vain kolme työpäivää, mikä on tietenkin huomattavasti lyhyempi aika kuin kentällä vietettävä aika esimerkiksi antropologisessa tutkimuksessa tapaa olla.

Prosessiteollisuus on toimintaympäristönä kompleksinen, eikä ulkopuolelta tulevan tutkijan ole mahdollista päästä muutamassa päivässä tutuksi kaikkien teknisten ja työmenetelmällisten yksityiskohtien kanssa. Etukäteisaineiston keräämisestä ja hyvästä perehtymisestä huolimatta prosessiteollisuuden työ ja siihen liittyvät työturvallisuusnäkökohdat suodattuivat meille oman ymmärryksemme läpi. Tällöin jokin olennainenkin asia saattoi tulla väärin tulkituksi tai jäädä tutkijalta tunnistamatta, ellei havainnoitava sanallistanut sitä tai muulla tavoin ohjannut havainnoitsijan huomiota siihen. Väärintulkintojen välttämiseksi oli aivan olennaista, että havainnoija aktiivisesti kyseli havainnoistaan havainnoitavalta. Loppukeskusteluissa työntekijät kuvasivatkin meille työtilanteiden yksityiskohtia ja niissä tekemiensä valintojen syitä, ja myös auttoivat tarkentamaan meidän esittämiämme alustavia tulkintoja. Lisäksi loppukeskustelut olivat yhteistyön kannalta tärkeitä vuorovaikutustapahtumia: niissä hyvästeltiin ja kiitettiin yhteisesti puolin ja toisin.

Etnografian merkitys nykyaikaisessa työturvallisuustutkimuksessa

Olemme tässä luvussa kuvanneet ja pohtineet etnografisen tutkimustyön käytäntöjä työturvallisuuden tutkimuksessa, teollisen työn kontekstissa. Työpaikkaetnografisen tutkimuksemme tuotoksena syntyi tieteellistä tietoa prosessiteollisuuden työturvallisuudesta ryhmäilmiönä (Asikainen ym. 2024). Tieteellisten tutkimustulosten julkaisemisen rinnalla laadimme erityisesti teollisten työpaikkojen käytännön työkaluksi Turvaa tiimistä! -keskustelumallin. Sen tarkoituksena on auttaa työpaikkoja ottamaan huomioon tiimien näkökulma työturvallisuuden kehittämisessä. Tämän luvun lopuksi esitämme näkemyksiämme siitä, mikä mielestämme on etnografian merkitys nykyaikaisessa turvallisuustutkimuksessa teollisen työn ympäristössä, ja toisaalta mitä tutkimuksemme voisi tuoda etnografisten tutkimusmenetelmien kehittämiseen.

Viime vuosina työn (etnografisessa) tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota työn tietoisumisen ja paikasta irtoamisen trendeihin. Myös teollinen työ on tietoisunut, mutta samalla säilyttänyt paikkasidonnaisen, ruumiillisuuteen ja käsityömäisyyteen kytkeytyneen luonteen. Paikkaan sitoutuneella etnografialla on edelleen merkitystä digitalisoituneessa ja tietovaltaisessa työelämässä. Nykyaikaisessakin työelämässä on työtehtäviä, työn piirteitä ja ilmiöitä, joiden tutkimuksessa paikkasidonnainen etnografia tuottaa tietoa, jota ei voida tavoittaa muilla menetelmillä. Esimerkiksi prosessiteollisuuden tuotantolaitoksessa työn turvallisuus on alati muuntuva ilmiö, joka jatkuvasti rakentuu tiettyssä paikassa ja ajassa vuorovaikutuksessa ihmisten välillä (Asikainen ym. 2024).

Teollisuuslaitoksessa tehtävässä etnografiassa korostuivat paikka, sen aistiminen ja materiaalisuus. Tämä paikallisuuden ja materiaalisuuden painottuminen kytkeytyy kiinnostavasti Kirsten Hastrupin vuonna 2005 – ennen sosiaalisen median ja pilvipalveluiden valtavirtaistumista – ehdottamaan topografiseen käänteeseen, jonka äärellä hän arveli erityisesti antropologisen tutkimuksen tuolloin olevan. Hastrupin mukaan tämä merkitsee sitä, että tutkijoiden on herkistytävä uudelleen maailman aineellisuudelle ja tosiasiallisille tiloille ja paikoille, joissa ihmiset elävät. (Hastrup 2005, 145–146.) Vaikka työyhteisöjen ja tiimien virtuaalisuus, irrallisuus ajasta ja paikasta ja työn tekeminen etänä ovat tätä kirjoittaessamme työelämän puhuttavimpina trendeinä, oli tietyssä paikassa oleminen ja siellä muodostuva eletty kokemus välttämätöntä tehtaissa tekemässämme etnografiassa. Eletty kokemus on nähtävä etnografisen tietämisen perustana, vaikka siihen on mahdollista päästä käsiksi vain diskursiivisesti ja symbolisesti välittyneessä muodossa (Willis & Trondman 2021).

Paikassa olemisen merkitys – samoin kuin kentän käsite ja ajatus kentälle pääsystä – tulevat kuitenkin haastetuiksi, jos kenttää ei ajatellakaan fyysis-materiaalisena ja rajallisena tilana, vaan kaikkina kohtaamisina ja tekemisinä, jossa tutkija toimii yhteistyössä ja yhteistyön rajapinnoilla tutkimiansa ihmisten tai ryhmien edustajien kanssa. Tavallaan havainnointijaksoja valmistelevat sopimusneuvottelut, tiedotustilaisuudet, keskustelut ja muut ovat kentän kanssa toimimista ja ymmärryksen luomista siitä, mistä kentässä ja siellä tehtävässä työssä on kyse. Tästä näkökulmasta käsin on myös vaikea täsmällisesti määrittää, milloin kenttätöyämme varsinaisesti alkoi: silloin, kun astuimme tehtaan porteista sisään vai jo rahoitushaun valmisteluvaiheessa. Mikäli ajatellaan, että kentälle pääsystä neuvottelu ja valmisteluvaihe ovat kenttätöitä siinä missä paikan päällä toimiminenkin, kenttätöyämme kesti kuukausien ajan eikä vain kolmea työvuorota yhden viikon aikana.

Etnografisten menetelmien kehittämisen osalta tutkimuksemme nostaa esiin kysymyksiä turvallisuudesta ja tutkimusetiikasta. Ensinnäkin miten tutkijan ja tutkittavien turvallisuutta voitaisiin huomioida myös niissä etnografisissa tutkimuksissa, jotka eivät eksplisiittisesti käsittele (työ)turvallisuutta? Työturvallisuuden ja työsuojelun kysymykset koskettavat väistämättä kaikkia kenttätöitä tekeviä työn tutkijoita ja tutkimukseen osallistuvia työntekijöitä, mutta harvoin esimerkiksi kenttätöiden aikaisiin tai kenttätöistä johtuviin työturvallisuusriskeihin varaudutaan ennakolta. Toinen tutkimusprosessillemme leimaa-antava piirre oli työparityöskentelyn merkitys. Meille työparina toimiminen oli sekä turvallisuutta varmistava että jo lähtökohtaisesti eettinen käytäntö: menimme kentälle toisen kanssa, suhteessa toiseen. Kolmanneksi tutkimuksemme haastaa pohtimaan työpaikkaetnografioiden ajallista elinkaarta erityisesti proseduraalisen tutkimusetiikan näkökulmasta. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan tutkittavan pitää tietää, milloin hän on tutkittavana (ks. myös Saari ja Levonius luku 6). Näin etnografisen aineistonkeruun alkupistettä määrittää se, kenen on ajateltu olevan kenttää edustava tutkittava, milloin tiedottaminen on aloitettu ja kenelle tiedottaminen on kohdennettu.

Työn etnografisessa tutkimuksessa on problematisoitu osallistuvan havainnoinnin käytäntöjä ja ehdotettu painotusta havainnoivaan osallistumiseen, josta onkin

esimerkkejä jo vuosikymmenten takaa (Moeran 2009; Seim 2024). Teollisuuslaitoksessa tekemässämme etnografiassa korostuivat positoiden erot havainnoitavan ja havainnoijan, teollisuustyöntekijän ja tutkijan välillä. He nostivat, kiipesivät, kantoivat, hitsasivat, sorvasivat, painoivat koneiden nappeja, käänsivät kytkimiä, ja puhuivat toistensa kanssa välittäen tietoa ja ratkoen pulmatilanteita. Me katsoimme, kuuntelimme, kyselimme ja kirjoitimme. Kuitenkin ajatteleimme, että teollisuustyöntekijät samalla näyttivät ja esittivät työtään meille käyttäen siten tietoisesti tai tiedostamattaan valtaa suhteessa siihen, mikä tulee havaituksi ja mikä jää havaitsematta sekä miten työstä puhutaan meille ulkopuolisille ja mitä jätetään kertomatta. He toimivat osaltaan etnografisen tietomme tuottajina ja muodostajina (ks. Islam 2015). Onkin kysyttävä, mistä itse asiassa teimme havaintoja ja mistä kirjoitimme: työstä ”sellaisena kuin se on” vai havainnoitavaksi esitetystä tai tarjoutuvasta työtä. Työpaikoilla tehtävässä etnografisessa tutkimuksessa on tunnistettu tavanomaisena lähestymistapana ”realistinen” ote, jossa tavoitteena on havainnoida autenttista työtä sen normaalissa arjessa ja kuvata sitä sellaisenaan (Hodson 2004). Periaatteessa omakin tavoitteemme oli tämän suuntainen. Kuitenkaan ei käy kieltäminen, että se, että ylipäänsä olimme paikalla muistiinpanovälineinemme ja kysymyksinemme, muutti työn ja yhteistyön tavanomaista kuviota, jossa tiimi rutiininomaisesti toimi yhdessä. Lisäksi se, että tarjosimme teollisuuslaitosten työntekijöille tilaisuuden reflektoida havainnointijaksoa kanssamme loppukeskustelussa, antoi heille eksplisiittisesti mahdollisuuden vaikuttaa tulkintoihimme. Tämä toimintatapa muistuttaa ihmistieteissä yhä yleistyvää kanssatutkimukseksi (co-research) kutsuttua lähtökohtaa (Kulmala, Spišák & Venäläinen 2023; Visuri ym. 2023).

Suhteessa antropologiseen etnografiaan tutkimuksemme voi näyttäytyä ”pinnallisena” esimerkiksi kenttätöön keston näkökulmasta. Kuitenkin suhteessa turvallisuustutkimuksen perinteeseen – myös laadullisin menetelmin tehtyyn turvallisuustutkimukseen – tapamme tuottaa tutkimusaineistoa oli epätavallisen tarkka ja syvälinen. Sen lisäksi, että varjostimme tutkittavia ja kirjasimme koko ajan heidän tekemisistään ja sanomisistaan, olimme dialogissa heidän kanssaan ja kuulimme heidän näkemyksiään ja tulkintojaan. Jatkossa toivomme näkevämme enemmän etnografisia menetelmiä käyttävää tutkimusta työturvallisuudesta. Teollisuudessa työturvallisuus nojautuu vahvasti riskienarviointeihin ja niiden pohjalta laadittaviin suunnitelmiin sekä työskentely- ja turvallisuusohjeisiin. Tämän vuoksi työturvallisuustutkimuksessa yhtenä keskeisenä kiinnostuksen kohteena on tarkastella, miten suunniteltu ja ohjeistettu työ sekä sen turvallisuuskäsitteet tulkitaan ja toteutetaan käytännön työssä (Kuran 2021). Turvallisuustutkimuksen parissa paljon puhuttuun resilienssiin (esim. Hollnagel, Woods & Leveson 2006; Hollnagel ym. 2013; Hollnagel 2017) liittyy olennaisesti kyky tarkastella jokapäiväisiä työtilanteita ja oppia niistä, sen sijaan, että turvallisuuskäsitteistä oppimisen lähteinä olisivat lähinnä negatiiviset poikkeamat, kuten turvallisuutta on perinteisesti tutkittu ja kehitetty. Petter G. Almklov ja Stian Antonsen (2019) korostavat, että työtä (ja samalla turvallisuutta) ei koskaan voida kuvata tarkalleen siten kuin se toteutetaan – mikä tietysti viittaa siihen, että työtä ja turvallisuutta ei liioin voida koskaan havainnoida eksplisiittisesti. Kuitenkin

turvallisuustutkimuksen kannalta on olennaista tutkia konkreettisia työn tekemisen tilanteita. Käytännössä tämä tarkoittaa, että etnografinen tutkimus on välttämätöntä, mikäli halutaan soveltaa nykyaikaisia turvallisuustutkimuksen periaatteita ja pyrkiä ymmärtämään fyysis-materiaalista työtä ja sen erilaisia representaatioita.

- Nykyaikaisessa työturvallisuustutkimuksessa korostetaan arkisten työprosessien ymmärtämisen merkitystä. Etnografisten menetelmien avulla voidaan tuottaa tietoa siitä, miten turvallisuutta luodaan työn arjessa.
- Etnografinen tutkimus edellyttää monivaiheista neuvottelua, informointia, suostumusten varmentamista ja hienovaraisuutta kentällä toimimisessa, jotta saavutetaan luottamus tutkimukseen osallistuvien kanssa.
- Työpaikoilla toimivien etnografien on tärkeää huolehtia omasta työturvallisuudestaan ja siitä, etteivät omalla toiminnallaan aiheuta turvallisuusriskejä työpaikalle tai siellä työskenteleville ihmisille.
- Parhaimmillaan työn turvallisuuteen kohdistuva työpaikkaetnografia rikastaa kohdetyöpaikkojen käsityksiä turvallisuuteen vaikuttavista tekijöistä ja auttaa työpaikkoja kehittämään omia käytäntöjään. Tekemämme etnografisen tutkimuksen pohjalta on laadittu Turvaa tiimistä! -keskustelumalli, jonka avulla työpaikat niin teollisuudessa kuin muillakin aloilla voivat kehittää työturvallisuutta tiimityöskentelyn näkökulmasta.

Kiitokset

Kiitämme lämpimästi kaikkia niitä, joiden kanssa saimme tuottaa tietoa etnografias-
ta ja etnografisin menetelmin Turvaa tiimistä! Työryhmät turvallisuuden tekijöinä
-tutkimushankkeen aikana: tutkimuksessa mukana olleiden työpaikkojen yhteys-
henkilöitä, työntekijöitä, johtoa ja aliurakoitsijoiden työntekijöitä, tutkimusryhmäm-
me jäseniä Sari Käpykangasta, Teemu Paajasta, Vuokko Puroa, Pauliina Toiviota ja
Teppo Valtosta sekä hankkeen ohjausryhmää. Tutkimusta rahoittivat Työsuojelura-
hasto ja Työterveyslaitos sekä tutkimukseen osallistuneet työpaikat.

Kirjallisuus

- Albu, O. B. & Costas, J. (2018). Guest editorial: Thrice-born and in-between? Exploring the Différance between “At-home” ethnography and ethnography abroad. *Journal of Organizational Ethnography* 7(2), 106–113. <https://doi.org/10.1108/JOE-07-2018-073>
- Almklov, P. G. & Antonsen, S. (2019). Standardisation and digitalization. Changes in work as imagined and what this means for safety science. Teoksessa Jean-Christophe Le Coze (toim.) *Safety Science Research. Evolution, Challenges and New Directions*. Boca Raton: CRC Press, 3–19.
- Alvesson, M. (2009). At-home ethnography. Struggling with closeness and closure. Teoksessa Sierk Ybema, Dvora Yanow, Harry Wels & Frans Kamsteeg (toim.) *Organizational Ethnography. Studying the Complexities of Everyday Life*. Lontoo: Sage, 156–174. <https://doi.org/10.4135/9781446278925.n9>
- Amit, V. (ed.) (2000). *Constructing the Field. Ethnographic Fieldwork in the Contemporary World*. Lontoo: Routledge.
- Aromaa, J. & Tiili, M.-L. (2014). Empatia ja ruumiillinen tieto etnografisessa tutkimuksessa. Teoksessa Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia* (2. painos). Helsinki: Ethnos, 258–283.
- Asikainen, I., Kannisto, H., Ansio, H., Koskela, I. & Puro, V. (2024). Safety at work in the process industry as a group accomplishment. Shadowing safety-as-done. *Safety Science* 172(106408). <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2023.106408>
- Beach, D. (2005). From fieldwork to theory and representation in ethnography. Teoksessa Geoff Troman, Bob Jeffrey & Geoffrey Walford (toim.) *Methodological Issues and Practices in Ethnography*. Amsterdam: Elsevier, 1–17.
- Bell, K. (2019). The ‘problem’ of undesigned relationality. Ethnographic fieldwork, dual roles and research ethics. *Ethnography* 20(1), 8–26. <https://doi.org/10.1177/1466138118807236>
- Cassell, C., Radcliffe, L. & Malik, F. (2020). Participant reflexivity in organizational research design. *Organizational Research Methods* 23(4), 750–773. <https://doi.org/10.1177/1094428119842640>
- Costley, C., Elliott, G. C. & Gibbs, P. (2010). *Doing Work Based Research. Approaches to Enquiry for Insider-Researchers*. Lontoo: Sage.
- Crozier, G. (2005). Is ethnography just another form of surveillance? Teoksessa Geoff Troman, Bob Jeffrey & Geoffrey Walford (toim.) *Methodological Issues and Practices in Ethnography*. Amsterdam: Elsevier, 95–109.
- Cunliffe, A. L. & Alcadipani, R. (2016). The politics of access in fieldwork. Immersion, backstage dramas, and deception. *Organizational Research Methods* 19(4), 535–561. <https://doi.org/10.1177/1094428116639134>
- Cunliffe, A. L. & Karynanayake, G. (2013). Working within hyphen-spaces in ethnographic research. Implications for research identities and practice. *Organizational Research Methods* 16(3), 364–392. <https://doi.org/10.1177/1094428113489353>
- Czarniawska, B. (2014). *Social Science Research. From Field to Desk*. Lontoo: Sage.

- Emerson, R. M., Fretz, R. I. & Shaw, L. L. (2001). Participant observation and fieldnotes. Teoksessa Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland (toim.) *Handbook of Ethnography*. Lontoo: Sage, 352–368.
- Evjemo, T. E. (2017). Understanding (organizational) practices in safety research. Proximity versus distance and some research implications. Teoksessa Ales Bernatik, Lucie Kocurkova & Kirsten Jørgensen (toim.) *Prevention of Accidents at Work. Proceedings of the 9th International Conference on the Prevention of Accidents at Work (WOS 2017)*. Lontoo: CRC Press, 3–10.
- Fayard, A.-L. & Van Maanen, J. (2015). Making culture visible. Reflections on corporate ethnography. *Journal of Organizational Ethnography* 4(1), 4–27. <https://doi.org/10.1108/JOE-12-2014-0040>
- Fingerroos, O. & Jauhki, J. (2018). Etnologinen kenttättyö ja tutkimus. Metodien monimuotoisuuden pohdintaa ja esimerkkitapauksia. Teoksessa Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia* (2. painos). Helsinki: Ethnos, 79–108.
- Geertz, C. (1973). Deep play. Notes on the Balinese cockfight. Teoksessa Clifford Geertz (toim.) *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, 412–453.
- Hastrup, K. (2005). Social anthropology. Towards a pragmatic enlightenment? *Social Anthropology* 13(2), 133–149. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8676.2005.tb00003.x>
- Hastrup, K. (2010). Emotional topographies. The sense of place in the far north. Teoksessa James Davies & Dimitrina Spencer (toim.) *Emotions in the Field. The Psychology and Anthropology of Fieldwork Experience*. Stanford: Stanford University Press, 191–211.
- Havinga, J., Dekker, S. & Rae, A. (2018). Everyday work investigations for safety. *Theoretical Issues in Ergonomics Science* 19(2), 213–228. <https://doi.org/10.1080/1463922X.2017.1356394>
- Hodson, R. (2004). A meta-analysis of workplace ethnographies. Race, gender, and employee attitudes and behaviors. *Journal of Contemporary Ethnography* 33(1), 4–38. <https://doi.org/10.1177/0891241603259808>
- Hollnagel, E. (2014). *Safety-I and Safety-II. The Past and Future of Safety Management*. Lontoo: CRC Press.
- Hollnagel, E. (2017). *Safety-II in Practice. Developing the Resilience Potentials*. Lontoo: Routledge.
- Hollnagel, E., Pariès, J., Woods, D. D. & Wreathall, J. (eds.) (2013). *Resilience Engineering in Practice. A Guidebook*. Farnham: Ashgate Publishing.
- Hollnagel, E., Woods, D. D., & Leveson, N. (toim.) (2006). *Resilience engineering. Concepts and precepts*. Boca Raton: CRC Press.
- Immonen, M. (2018). Museo goes rock’n roll – vantaalaisen bänditoiminnan dokumentointihanke. Teoksessa Pilvi Hämeenaho ja Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia* (2. painos). Helsinki: Ethnos, 308–332.
- Islam, G. (2015). Practitioners as theorists. Para-ethnography and the collaborative study of contemporary organizations. *Organizational Research Methods* 18(2), 231–251. <https://doi.org/10.1177/1094428114555992>
- Jackson, M. (2010). From anxiety to method in anthropological fieldwork. An appraisal of George Devereux’s enduring ideas. Teoksessa James Davies & Dimitrina Spencer (toim.)

- Emotions in the Field. The Psychology and Anthropology of Fieldwork Experience*. Stanford, CA: Stanford University Press, 35–54.
- Kannisto, H., Asikainen, I., Puro, V., Koskela, I., Ansio, H., Käpykangas, S., Paajanen, T., Valtonen, T. & Toivio, P. (2022). Turvaa tiimistä! – Työryhmät turvallisuuden tekijöinä. Hankkeen loppuraportti. Helsinki: Työterveyslaitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-391-035-5>
- Kortteinen, Matti (1992). Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Helsinki: Hanki ja Jää.
- Kulmala, M, Spišák, S. & Venäläinen S. (toim.) (2023). Kanssatutkimus. Ihanteet ja käytännöt. Tampere: Tampere University Press. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-042-7>
- Kuran, C. H. A. (2021). Learning to do ethnography in complex systems. Teoksessa Kenneth Pettersen Gould & Carl Macrae (toim.) *Inside Hazardous Technological Systems. Methodological Foundations, Challenges and Future Directions*. Boca Raton: CRC Press, 101–114.
- Le Coze, J.-C. (2018). Safety, Model, Culture. Teoksessa Claude Gilbert, Benoit Journé, Hervé Laroche & Corinne Bieder (toim.) *Safety Cultures, Safety Models. Taking Stock and Moving Forward*. Cham: Springer, 81–92. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-95129-4>
- Le Coze, J.-C. (2019a). Resilience, Reliability, Safety. Multilevel Research Challenges. Teoksessa Siri Wiig & Babette Fahlbruch (toim.) *Exploring Resilience. A Scientific Journey from Practice to Theory*. Cham: Springer, 7–13. https://doi.org/10.1007/978-3-030-03189-3_2
- Le Coze, J.-C. (2019b). Vive la diversité! High reliability organisation (HRO) and resilience engineering (RE). *Safety Science* 117, 469–78. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2016.04.006>
- Moeran, B. (2009). From participant observation to observant participation. Teoksessa Sierk Ybema, Dvora Yanow, Harry Wels & Frans H. Kamsteeg (toim.) *Organizational Ethnography. Studying the Complexities of Everyday Life*. Lontoo: Sage, 139–155.
- Neyland, D. (2008). *Organizational Ethnography*. Los Angeles: Sage.
- O'Connor, P. & Flin, R. (2003). Crew Resource Management training for offshore oil production teams. *Safety Science* 41(7), 591–609. [https://doi.org/10.1016/S0925-7535\(02\)00013-9](https://doi.org/10.1016/S0925-7535(02)00013-9)
- O'Neill, T. A. & Salas, E. (2018). Creating high performance teamwork in organizations. *Human Resource Management Review* 28(4), 325–331. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2017.09.001>
- Pettersen, K. A. (2008). The social production of safety. Theorizing the human role in aircraft line maintenance. Doctoral thesis. Stavanger: University of Stavanger. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3137.7042>
- Pool, R. (2017). The verification of ethnographic data. *Ethnography* 18(3), 281–286. <https://doi.org/10.1177/1466138117723936>
- Poutanen, M., Tervasmäki, T. & Harju, A. (2021). Katse sisäänpäin. Yliopistoreformin organisatoriset jännitteet kotietnografian silmin. *Tiede & edistys* 46(1–2), 28–46. <https://doi.org/10.51809/te.109599>
- Pyöriä, P. (2005). The concept of knowledge work revisited. *Journal of Knowledge Management* 9(3), 116–127. <https://doi.org/10.1108/13673270510602818>

- Pyöriä, P. (2006). Understanding work in the age of information. Finland in focus. *Acta Electronica Universitatis Tampereensis* 518. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/urn:isbn:951-44-6600-4>
- Ranta, E. (2016). Vastavuoroisuuden ja hyväksikäytön rajapinnoilla. Etnografin positiot Bolivian poliittisen murroksen kontekstissa. Teoksessa Jeremy Gould ja Katja Uusihakala (toim.) *Tutkija peilin edessä. Refleksiivisyys ja etnografinen tieto*. Helsinki: Gaudeamus, 38–61.
- Reyes, V. (2018). Three models of transparency in ethnographic research. Naming places, naming people, and sharing data. *Ethnography* 19(2), 204–226. <https://doi.org/10.1177/1466138117733754>
- Roberts, R., Flin, R. & Cleland, J. (2015). Staying in the zone. Offshore drillers situation awareness. *Human Factors* 57(4), 573–590. <https://doi.org/10.1177/0018720814562643>
- Salas, E. (ed.) (2017). *Situational Awareness*. Lontoo: Routledge.
- Salas, E., Reyes, D. L. & McDaniel, S. H. (2018). The science of teamwork. Progress, reflections, and the road ahead. *American Psychologist* 73(4), 593–600. <https://doi.org/10.1037/amp0000334>
- Seim, J. (2024). Participant observation, observant participation, and hybrid ethnography. *Sociological Methods & Research* 53(1), 121–152. <https://doi.org/10.1177/0049124120986209>
- Sherif, B. (2001). The ambiguity of boundaries in the fieldwork experience. Establishing rapport and negotiating insider/outsider status. *Qualitative Inquiry* 7(4), 436–447. <https://doi.org/10.1177/107780040100700403>
- Sneddon, A., Mearns, K. & Flin, R. (2006). Situation awareness and safety in offshore drill crews. *Cognition, Technology & Work* 8(4), 255–267. <https://doi.org/10.1007/s10111-006-0040-1>
- Tholen, B. (2018). Bridging the gap between research traditions. On what we can really learn from Clifford Geertz. *Critical Policy Studies* 12(3), 335–349. <https://doi.org/10.1080/19460171.2017.1352528>
- Työterveyslaitos (n. d.). Turvaa tiimistä! Työterveyslaitoksen verkkosivu. Viitattu 10.1.2025. <https://www.ttl.fi/oppimateriaalit/turvaa-tiimista>
- van de Port, M. (2017). The verification of ethnographic data. A response. *Ethnography* 18(3), 295–299. <https://doi.org/10.1177/1466138117722799>
- Visuri, S., Ansio, H. & Koskela, I. (2023). Floor is Ours! Puuttumisen kulttuurin vahvistaminen esittävien taiteiden työyhteisöissä. Helsinki: Työterveyslaitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-391-137-6>
- Wanat, C. L. (2008). Getting past the gatekeepers. Differences between access and cooperation in public school research. *Field Methods* 20(2), 191–208. <https://doi.org/10.1177/1525822X07313811>
- Willis, P. & Trondman, M. (2021). More bread less circus. *Ethnography* 22(2), 154–163. <https://doi.org/10.1177/14661381211019893>

3

Analyyttistä autoetnografiaa yksin ja yhdessä

Janne Tienari

Autoetnografia nostaa tarkastelun kohteeksi tutkijan omat kokemukset ja auttaa syventämään ymmärrystä akateemisen asiantuntijatyön muutoksesta. Analyyttisessä autoetnografiassa tutkija tarkastelee kokemuksiaan osana yhteisöä, keskustelee aiemman tutkimuksen kanssa ja teoretisoi kokemuksensa. Hän voi tehdä sitä yksin tai yhdessä muiden kanssa. Autoetnografian avulla tutkija voi pohtia akateemista työtä ja sen merkityksiä, identiteettejään sekä työnsä eettis-poliittisia ulottuvuuksia. Autoetnografia voi lisätä rohkeutta tarttua uusiin aiheisiin ja sanoa niistä jotain merkityksellistä. Se voi kehittää kykyä argumentoida, pakottaa refleksiivisyyteen ja kirvoittaa mielikuvitusta. Nämä ovat kaikki elintärkeitä valmiuksia tulevaisuuden asiantuntijatyössä.

Suomalainen työelämä on myllerryksessä. Vaikka työ koetaan usein paineiseksi ja kuormittavaksi, se on suomalaisille tärkeää. Työ tarjoaa meille merkityksellisiä kokemuksia ja rakentaa identiteettejämme (Sippola, Koivunen & Melin 2023). Työelämän myllerrys koskee myös yliopistoissa tehtävää asiantuntijatyötä. Akateemista työtä mitataan yhä uusin tavoin, ja jatkuva mittaamisen kohteena oleminen kuormittaa sen tekijöitä (Kallio, Kallio, Grossi & Engblom 2021). ”Akateeminen vapaus” on enää muisto, jos sitä on koskaan edes ollut tarjolla kuin harvoille ja valituille. Näissä olosuhteissa tunne työn merkityksellisyydestä ja hallittavuudesta voi kadota ja käsitys itsestä sen tekijänä hämärtyä. Kysymys akateemisen asiantuntijatyön tekijöiden identiteeteistä on siksi tärkeä ja ajankohtainen.

Autoetnografia avaa monenlaisia mahdollisuuksia asiantuntijatyön ja sen tekijöiden tutkimiseen. Autoetnografi tarkastelee itseään ja omia kokemuksiaan osana jotakin tiettyä organisatorista, sosiaalista ja kulttuurista yhteisöä (Ellis & Bochner

2000). Hän voi näin saada puettua sanoiksi jotain, joka on vaikea sanoa muuten tai joka muuten jäisi sanomatta (ks. esim. Behar 1996; Ellis & Brochner 2000; Tienari & Kiriakos 2020). Omien kokemusten johdonmukainen tarkastelu voi auttaa ymmärtämään sekä itseä että yhteisöä ja siellä tehtävää työtä.

Muun muassa Carolyn Ellis ja Arthur Bochner puhuvat evokatiivisesta (*evocative*) eli elävästä ja mielikuvia herättävästä autoetnografiasta. Heidän mukaansa sen tarkoituksena on tuottaa kuvauksia ja tarinoita, jotka herkistävät lukijat erilaisille ajatuksille, oivalluksille ja ymmärryksille. Keskityn tässä luvussa kuitenkin analyytiseen autoetnografiaan (*analytical autoethnography*), jossa tutkija pyrkii elävien kuvausten lisäksi keskustelemaan aiemman tutkimuksen kanssa (Anderson 2006). Esittelen omia tutkimuksiani, jotka pohjautuvat ”bisneskouluissa” eli kauppakorkeakouluissa ja yliopistojen kauppatieteellisissä yksiköissä yksin ja yhdessä muiden kanssa tuotettuihin autoetnografioihin. Tällaisten tutkimusten taustaoletukset ovat samankaltaiset kuin missä tahansa etnografisessa tutkimustyössä. Niissä pyritään rikkaiden kuvausten avulla tuottamaan uutta ymmärrystä tarkasteltavista ilmiöistä.

Väitän, että analyytinen autoetnografia tarjoaa oivan ikkunan muuttuvaan työelämään, asiantuntijuuteen ja identiteetteihin. Hyvä (auto)etnografinen tutkimus on perusteltua, läpinäkyvää ja johdonmukaisesti toteutettua. Analyytinen autoetnografia täydentää muita etnografisia tutkimusotteita muuttuvan työelämän äärellä. Se korostaa tutkijan rohkeuden, argumentaatiotaitojen ja refleksiivisyyden merkitystä.

Autoetnografian analyytinen versio

Autoetnografia on tutkimusote, joka kuvaa ja analysoi (*grafia*) tutkijan henkilökoh-
taisia kokemuksia (*auto*) organisatoristen, sosiaalisten ja kulttuuristen ilmiöiden
(*ethno*) ymmärtämiseksi (Ellis 2004). Kuten etnografia yleisesti, autoetnografia on
sekä tutkimuksen tekemisen prosessi että sen lopputulos (ks. esim. Tienari & Kiri-
akos 2020). Autoetnografia haastaa perinteisiä käsityksiä tieteellisen tutkimuksen ”ob-
jektiivisuudesta” (Spry 2001) sillä autoetnografi on paitsi tutkija, myös oleellinen osa
tutkimuksensa kohdetta (Coffey 2002). Hänen tavoitteenaan on tuottaa merkityksel-
listä (ja usein myös helposti lähestyttävää) tutkimusta, joka pohjautuu hänen omiin
kokemuksiinsa. Autoetnografiaa voi tehdä monin eri tavoin ja painotuksin, ja sitä voi
tehdä joko yksin tai yhdessä muiden kanssa. Analyyttisen autoetnografian tavoittee-
na on kuitenkin teoretisoida tutkijan omiin kokemuksiin perustuvat havainnot ja aja-
tukset (Anderson 2006).

Analyttisessä autoetnografiassa tutkija on Leon Andersonin (2006) mukaan tut-
kimansa yhteisön ”täysjäsen” ja teksteissään näkyvä ja aktiivinen toimija. Vaikka
analyttisyyden aste voi vaihdella esimerkiksi sen mukaan, miten tutkijan ja muiden
väliset suhteet ymmärretään ja kuvataan (Doloriert & Sambrook 2009), analyttinen
autoetnografi ottaa muut huomioon tutkimustyössään ja pyrkii muiden kanssa vuo-
ropuheluun sekä tutkimusprosessin aikana että kirjoituksissaan (ks. esim. Tienari

& Kiriakos 2020). Analyttisen autoetnografian laatua voi arvioida sen pohjalta, miten se pystyy teoreettisiin yleistyksiin eli ”uuteen” tietoon jostakin organisatorisesta, sosiaalisesta tai kulttuurisesta ilmiöstä (Anderson 2006). Sen luotettavuus perustuu refleksiivisyyteen eli tutkijan kykyyn tarkastella omia olettamuksiaan osana tiedon tuottamisen prosessia sekä hänen valmiuksiinsa pohtia tietoisesti niitä valintoja ja päätöksiä, joita hän tutkimuksen kuluessa tekee (vrt. Högbäck & Aaltonen 2015).

Vaikka autoetnografia on lähtökohtaisesti henkilökohtainen tutkimusote, sitä voi tehdä myös yhdessä muiden kanssa esimerkiksi yhteistoiminnallisen autoetnografian (*collaborative autoethnography*) keinoin (ks. esim. Chang, Ngunjiri & Hernandez 2012; Geist-Martin, Gates, Wiering, Kirby, Houston, Lilly & Moreno 2010; Lapadat 2017). Siinä kukin autoetnografi kertoo ensin oman tarinansa ja sen jälkeen kaikkien tarinat asetetaan yhteisen reflektion ja kritiikin kohteeksi. Lopuksi tarinat ”teoretisoidaan” yhteisesti kehitetyn käsitteellisen viitekehyksen kautta. Olen kokenut yhteistoiminnallisen autoetnografian erityisen kiehtovana ja palkitsevana tapana tehdä tutkimusta.

Monet autoetnografiset tutkimukset, mukaan lukien omani, keskittyvät nykyisin akateemisen työn tekemisen ja sen mahdollisuuksien tai mahdottomuuden avaamiseen. Akateeminen työ on oivallinen esimerkki muuttuvasta työelämästä ja asiantuntijatyöstä. Olen toiminut professorina johtamisen ja organisaatioiden aineessa suomalaisissa ”bisneskouluissa” ja kokenut tuon muutoksen omakohtaisesti. Olen totutellut siihen, että tekemisiäni mitataan yhä tarkemmin ja että mittaaminen saattaa olla paitsi hämmentävää, myös ahdistavaa. Vaikka olen päätenyt varsin etuoikeutettuun asemaan professoriksi, olen aistinnut akateemisen työn vapauden ja merkityksen rapautumisen. Viime vuosina olen yrittänyt löytää uudenlaisia näkökulmia omaan ja kollegoideni työhön, akateemisiin yhteisöihin ja muuttuvaan yliopistomaailmaan. Autoetnografia tarjoaa tähän yhden mielekkään tutkimusotteen. Teoria, ja minun tapauksessani usein kriittinen teoria, toimii siinä ajattelun sparraajana (vrt. Holman Jones 2016). Oman identiteettityöni ja sen ”teoretisoinnin” kautta pyrin ymmärtämään akateemista asiantuntijatyötä, sen tekemistä ja tekijöitä.

Yliopistot, akateeminen työ ja sen tekijät

Autoetnografinen tutkimus on perinteisesti auttanut ihmisiä pureutumaan heitä koskeviin herkkiin asioihin. Tällaisia ovat esimerkiksi kokemukset sairauksista ja kuolemasta (ks. esim. Adams 2006; Ellis 1995) tai väkivallasta ja sorrosta (ks. esim. Pearce 2020). Myös erilaisia marginaalisia yhteisöjä ja alakulttuureita on tutkittu autoetnografian keinoin (ks. esim. Hayano 1982). Tutkijan omaan haavoittuvuuteen liittyvät kysymykset, traumat ja muutoksen kokemukset ovat olleet monien tutkimusten keskiössä. Autoetnografian keinoin on pyritty tekemään näkyväksi vääristyneitä valtasuhteita erilaisissa yhteisöissä ja organisaatioissa. Esimerkiksi feministinen tutkimus, rotuun ja etnisyyteen pureutuva tutkimus sekä seksuaalisuuden kysymyksiin keskit-

tyvä tutkimus ovat löytäneet autoetnografiasta keinoja tuoda esiin eriarvoisuutta ja syrjintää sekä saada vaiennettuja ja vaihtoehtoisia ääniä kuuluville (ks. esim. Ahmed 2012; McDonald 2013).

Autoetnografiaa on kuitenkin sovellettu mitä erilaisemmissa yhteyksissä niin, että ajatus äänen antamisesta vaiennetuille on hämärtynyt. Autoetnografioiden skaala näyttää vuosien varrella laajentuneen. Suomen kaltaisissa länsimaissa tehdyt yliopistoja, akateemista työtä ja sen tekijöitä koskevat autoetnografiat ovat tästä esimerkki. Yliopistomaailman myllerrys on saanut monet hämilleen ja vihaisiksi (Kuusela 2024). Akateemisen työn arjesta on kerrottavana absurdejakin tarinoita, jotka kertovat liisääntyvästä epävarmuudesta, voimattomuuden tunteista ja ahdistuksesta.

Suomessa yliopistojen rahoitus-, johtamis- ja hallinnointitapa on muuttunut ja niiden asemoituminen yhteiskunnassa on määritelty uudelleen (Aarrevaara, Dobson & Elander 2009). Tämä on maailmanlaajuinen kehityskulku. Puhutaan yliopistojen markkinoitumisesta, jolla tarkoitetaan kilpailun ja yritysmaailman käytäntöjen yhä suurempaa vaikutusta yliopistojen toimintaan (Willmott 1995). Akateemisen työn tekijöiden suoriutumista seurataan, mitataan ja arvioidaan innokkaasti (Sousa, de Nijs & Hendriks 2010) ja heidät laitetaan kilpailemaan keskenään (Ylijoki & Ursin 2015). Vaikka akateemista työtä tekevät ihmiset ovat Suomessa yleisesti kriittisiä markkinoitumisesta kohtaan, monet näyttävät sopeutuvan kaikessa hiljaisuudessa siihen, että heidän suorituksiaan jatkuvasti mitataan suhteessa muihin (Kallio ym. 2021).

Suomalaisille yliopistoille on myös luotu paineita uudistaa rakenteitaan ja toimintatapojaan niin, että ne tukevat ja kannustavat poikki- ja monitieteistä yhteistyötä (ks. esim. Hakonen & Tienari, 2021). Yliopistojen tehtäväksi on määritelty tuottaa yhteiskuntaa ja taloutta palvelevia ”innovaatioita” sekä kouluttaa laaja-alaisia ja monitaitoisia opiskelijoita (ks. esim. Tienari, Aula & Aarrevaara 2016). Suomen yliopistokentän rakenteellinen kehittäminen käynnistyi 1980- ja 1990-luvuilla, ja sai 2000-luvulla muotoja, jotka korostavat yliopistojen välistä yhteistyötä (Välimaa 2007) ja niiden yhteenliittymiä eli fuusioita (Hakonen & Tienari 2021). Vuonna 2010 voimaan astunut yliopistolaki kiihdytti muutosta entisestään. Vaikka yksinkertaistaen voidaan puhua siirtymästä sivistysyliopistosta markkina- tai innovaatioyliopistoon, vyyhti on hyvinkin monimutkainen (Tirronen 2013).

Jussi Välimaa (2023) esittää, että vaikka yliopistot ovat organisaatioina vuosien saatossa muuttuneet yhteiskunnan vallanpitäjien näkemysten ohjaamana, ne ovat korkeakoulutuksen instituutiona säilyneet hämmästyttävänkin samankaltaisina. Välimaan mukaan suomalaisissa yliopistoissa kasvatetaan edelleen ”kansalaisia ja akatemian jäseniä” ja tavoitellaan totuutta tutkimuksen avulla. Vallanpitäjien käsitys yliopistojen tarjoamasta sivistyksestä näyttää kuitenkin muuttuneen: siitä on tullut iskusana muiden joukossa, eikä se ole enää yliopistojen itseisarvoinen päämäärä (Nevala, Häyrynen & Korpela 2023).

Kaikella tällä on vaikutuksensa yliopistoissa tehtävään asiantuntijatyöhön. Monista työtehtävistä on tullut ”paskatöitä” (*bullshit jobs*), joille on Graebnerin (2018) mukaan tyypillistä tekijänsä käsitys niiden tarpeettomuudesta ja merkityksettömyydestä, vaikka vaikutusmahdollisuuksien ja vapauden puute voi pakottaa teeskente-

lemään toisin. Erityisesti yliopistojen erilaiset laadun arviointeihin ja mittaamiseen liittyvät tehtävät voidaan kokea tällaisiksi ”paskatöiksi” (Galuppo, Ripamonti & Lozza 2024).

Näissä oloissa akateemiseen asiantuntijuuteen liittyvät identiteetit ja identiteettityö kiinnostavat minua erityisesti. Identiteetillä tarkoitan tässä subjektiivista ja sosiaalisesti rakentunutta ymmärrystä siitä keitä olemme (Brown 2015). Käsitykseni identiteetistä tulee näin ollen lähelle sosiaalista identiteettiä, jonka yleensä katsotaan viittaavan siihen itsemäärittelyn osaan, joka syntyy ryhmäjäsenyyksiemme kautta (Tajfel & Turner 1979). Minulle on aina ollut vaikea ymmärtää, miksi kaikki identiteettimme tai niiden osat eivät olisi sosiaalisia. Huomaan myös aina puhuvani identiteeteistä monikossa.

Identiteettityö viittaa niihin erilaisiin tapoihin, joiden kautta työstämme ymmärrystä itsestämme (Snow & Anderson 1987) ja käsittelemme identiteetti(e)mme häilyvyyttä osana erilaisia ryhmiä ja yhteisöjä (Alvesson & Willmott 2002). Väitän, että ”itseyden” kysymyksiä pohtimalla pääsee akateemisen työn ja sen tekemisen ytimeen. Sen kautta voi tarkastella vaikkapa yksilön suhdetta yhteisöihin, kilpailun ja yhteistyön rinnakkaiseloja, vuorovaikutusta kasvotusten tai teknologioiden välityksellä sekä mittaamisen ja luovuuden välisiä jännitteitä. Myös kokemukset akateemisesta ”vapaudesta” ja sen rapautumisesta ovat identiteettien ja identiteettityön kannalta oleellisia (Herbert & Tienari 2013). Analyttinen autoetnografia soveltuu erinomaisesti tämän kaiken tutkimiseen.

Muuttuva toimintaympäristö ja yliopisto-organisaatio haastavat identiteettimme akateemisen työn tekijöinä. Tutkin yhdessä Rebecca Lundin kanssa sitä, miten muutostilanteissa tunteet nousevat akateemisten identiteettien rakentumisessa keskeisesti esille (Lund & Tienari 2019). Tunteet voidaan ymmärtää voimavaroina, joita ihmiset ottavat käyttöönsä identiteettien työstämisessä (Coupland, Brown, Daniels & Humphreys 2008). Ne auttavat meitä käsittelemään jännitteitä, joita koemme meille tarjottujen organisaation ”ideaalisten minäkuvien” ja oman itsemme välillä (Ahuja, Heizmann & Clegg 2019). Identiteetit ja tunteet kulkevat näin muuttuvassa työelämässä käsi kädessä.

Identiteettimme ja tunteemme ovat kuitenkin organisaatioiden valtasuhteiden ja poliittisten pelien kehystämiä. Oili-Helena Ylijoki ja Jani Ursin (2013; 2015) kertovat tutkimuksissaan innosta ja epävarmuudesta, joita kiihtyvä kilpailu akateemisissa yhteisöissä ruokkii. He nostavat esille akateemisten identiteettien polarisaation ja vastakkainasettelun. Osa akateemisen työn tekijöistä kokee hyötyvänsä uudesta systeemistä, osa ei. Kun yliopiston käytävän varrelta löytyy niitä, jotka menestyvät kilpailussa sekä niitä, jotka leimataan epäonnistujiksi, asetelma on haastava. Monet kokevat sen epäoikeudenmukaiseksi. Kun osa yhteisön jäsenistä tuntee itsensä voittajiksi ja osa häviäjiksi, jännitteiltä ei voida välttyä. Asiantuntijoiden identiteettityö voi saada samassa yhteisössä hyvinkin erilaisia muotoja.

Analyttinen autoetnografia auttaa pohtimaan ”itseyttä” muuttuvissa olosuhteissa, joissa akateemisen työn tarkoitus ja merkitys voivat hämärtyä ja kadota (vrt. Kallio, Kallio, Tienari & Hyvönen 2016). Kokemustemme jakamisen sekä niistä keskus-

telemisen ja ”teoretisoinnin” kautta voimme rakentaa kokonaisvaltaista ymmärrystä nykytilanteesta ja sen vaihtoehtoista. Omakohtainen, ajatuksia ja tunteita herättävä autoetnografia on oivallinen tapa tehdä yhdessä tolkkua akateemisesta työstä ja sen tekemisestä. Analyyttinen autoetnografia soveltuu monenlaisiin aiheisiin, kuten omat tutkimukseni osoittavat.

Autoetnografiaa yksin ja yhdessä

Olen viime vuosina tehnyt autoetnografiaa yksin. Olen tehnyt sitä myös yhdessä muiden kanssa yhteistoiminnallisen autoetnografian keinoin. Kaikkien autoetnografisten tutkimusteni taustalla on käsitys omasta (minun ja muiden) häilyvästä akateemisesta identiteetistä uusien haasteiden ja mahdollisuuksien edessä. Olen tarkastellut kysymystä akateemisesta identiteetistä kirjoittamisen, akateemisen työn kielen ja paikan sekä tutkijan mielikuvituksen kautta. Esittelen seuraavaksi lyhyesti näitä tutkimuksia ja niiden pohjalta syntyneitä ajatuksia asiantuntijatyöstä muuttuvissa ”bisneskouluissa”.

Kirjoittaminen

Kaikessa asiantuntijatyössä on ytimensä, jonka avulla asiantuntijuus tulee määritellyksi. Kirjoittaminen ja kirjoitusten julkaiseminen on elintärkeä osa akateemista työtä ja identiteettiä. Tein ensimmäisen autoetnografisen tutkimukseni yhdessä Carol Kiriakosin kanssa koskien akateemista kirjoittamista (Kiriakos & Tienari 2018). Carol on tähän mitä mainioin kumppani, sillä hän on luonut muiden ihmisten kirjoittamisen tukemisesta itselleen ammatin. Carol auttaa akateemisen työn tekijöitä kirjoittamiseen liittyvissä haasteissa, valmentaa ja fasilitoi – ja sparraa myös muita kuin akateemisia kirjoittajia. Huomasimme jo vuosia sitten, että meitä yhdistää palava innostus kirjoittamiseen. Teimme yhteistyötä erilaisissa kirjoittamisen valmentamiseen ja fasilitointiin liittyvissä yhteyksissä. Kävimme pitkiä keskusteluja siitä, mitä akateeminen kirjoittaminen on ja mitä se voisi olla. Pitkän synnyttelyn jälkeen uskaltauduimme yhteiseen kirjoitustyöhön.

Lähtökohtamme oli havainto siitä, että paine julkaista on ”bisneskouluissa” valtava ja että tämä vaikuttaa siihen, miten kirjoittamiseen suhtaudutaan. Muuttuva akateeminen maailma korostaa myös Suomessa juuri tietynlaisia julkaisuja asiantuntijatyön tuloksellisuuden mittareina. Arvostetuissa kansainvälisissä lehdissä julkaistut artikkelit ovat sen kovinta valuuttaa. Akateemisen kirjoittamisen käytännöt ja käytänteet ovat samalla muutoksessa. Kirjoitustyö näyttäytyy instrumentaalisena toimintana, joka tähtää vain ja ainoastaan julkaisuihin. Kirjoittamisen syklit ovat nopeampia ja sen laadun arvioinnin standardit yhä kapeampia ja samankaltaisempia ympäri maailman. Kärjistäen voi todeta, että meiltä kaikilta tulee ulos samanlaista tavaraa, hieman eri paketeissa vain. (Tienari & Kiriakos 2020.)

Akateeminen kirjoittaminen on entistäkin määrämuotoisempaa ja kontrolloitua. Halusimme haastaa tämän ja käsitellä kirjoittamista eri tavalla. Aloitimme yhteisen autoetnografisen työn kirjoittamalla toisillemme lyhyitä tarinanpätkiä kirjoittamiseen liittyvistä kokemuksistamme ja tunteistamme. Minä kirjoitin esimerkiksi näin:

En voi pitää näppejäni erossa tästä tekstistä. Minun pitäisi työstää käsikirjotusta, jota kollegani kanssa muokkaamme ja korjaamme erääseen lehteen. Kirjoitan kuitenkin mieluummin kirjoittamisesta. Todistelen itselleni, että otan vain pienen aikalisän. Mutta se on niin tylsää, että ällöttää. Huomenna huomenna. Palaan tuon käsikirjoituksen pariin huomenna.

Analysoimme tekstejämme yhdessä ja kehitimme käsitteellisen viitekehyksen, jonka läpi luimme tarinamme. Idea akateemisesta kirjoittamisesta rakkauteen kehittyi vähitellen. bell hooksin (2000) ajatus rakkaudesta tekemisenä toimi tässä inspiraation lähteenä. hooksin mukaan rakkaus on huolenpitoa, vastuunottoa ja kunnioitusta, ja vaikka se on vaikeaa, siihen voi kasvaa. Yhteistoiminnallinen autoetnografinen artikkelimme avasi kirjoittamisen riemua ja tuskaa hyvinkin henkilökohtaisesti. Jaoimme kokemuksia siitä, missä, koska ja miten kirjoittaminen sujuu – tai ei suju ja lähinnä turhauttaa, ahdistaa tai ällöttää. Kirjoitimme siitä, miten nautimme kirjoittamisesta, mitkä tekijät työssämme tukahduttavat tätä nautintoa ja miten yritämme palauttaa nautinnon kirjoittamiseen. Artikkelistamme tuli vastaveto vallalla olevalle yksipuoliselle käsitykselle akateemisesta kirjoittamisesta. Toimimme mukaan itsemme kirjoittajina sekä kehollisuutemme, tunteemme ja identiteettimme. Käsittelimme sitä, mistä usein vaietaan. Teimme sen omakohtaisesti ja henkilökohtaisesti, toistemme kokemuksia ja näkemyksiä kunnioittaen ja arvostaen. (Tienari & Kiriakos 2020.)

Monet lukijamme kertoivat, että tarinamme akateemisesta kirjoittamisesta rakkauteen oli koskettanut heitä. Artikkelini oli herättänyt tunteita ja auttanut käsittelemään omia kokemuksia akateemiseen kirjoittamiseen liittyvistä paineista. Pystyimme omien kokemustemme ja identiteettityömme kautta kertomaan akateemisesta yhteisöstä ja kirjoitustyöstä jotain sellaista, josta ei ollut aiemmin näin kirjoitettu ja joka resonoi muiden kokemusten kanssa. Kirjoituksemme teki näkyväksi asioita, joihin muut pystyivät samastumaan ja tarkastelemaan omia kokemuksiaan kenties uusin tavoin. Kirjoituksemme toi myös esiin sen, miten autoetnografia jakaa kenties väistämättä mielipiteitä. Eräs jatko-opiskelija tokaisi minulle, että ”tämä oli huonoin paperi, jonka olen koskaan lukenut”. Hänen käsityksensä akateemisesta työstä ammentaa luonnontieteistä ja tähtää ehdottamaan objektiivisuuteen. Omakohtaisten tarinoiden teoretisointi on auttamatta tämän käsityksen ulkopuolella. Kaikki eivät pysty koskaan ymmärtämään autoetnografiaa. (Tienari & Kiriakos 2020.)

Jatkan akateemisen kirjoittamisen tutkimista. Mielestäni on tärkeää pohtia, miten se muuttuu uusien teknologioiden ja generatiivisen tekoälyn myötä. Miten kirjoittamiseen liittyvä rakkaus ja intohimo voi pysyä työssä mukana, kun tekoäly kykenee tuottamaan tekstiä nopeammin ja ehkä jopa ”paremmin” kuin ihminen? Jos kirjoittaminen on pitkään ollut akateemisen asiantuntijatyön ytimessä, nyt sen perinteiset

muodot haastetaan uusin tavoin. Mielestäni on oleellista keskustella siitä, miten sovellamme tekoälyn suomia mahdollisuuksia kadottamatta itseämme akateemisen työn tekijöinä. Me, jotka rakastamme kirjoittamista, olemme erityisen identiteettityön edessä.

Kieli

Kirjoittamisesta siirryin tarkastelemaan kieltä akateemisessa työssä. Kysymys asiantuntijuuden kielestä muuttuvassa työelämässä on mielestäni tärkeä ja ajankohtainen. Akateemisessa asiantuntijatyössä kieli on mukana paljon kirjoittamista laajemmin. Yliopistot asettavat meille nykyisin paineita opettaa, tutkia, kirjoittaa ja julkaista englanniksi. Näyttää siltä, että englannista on itsestään selvästi tullut asiantuntijuuden maailmanlaajuinen valtakieli. Ne akateemiset lehdet, joissa julkaistuja artikkeleita ”bisneskouluissa” arvostetaan ja joista palkitaan, ovat kaikki englanninkielisiä. Suomalaisissa yliopistoissa suomen ja ruotsin kielet ovat kuitenkin edelleen läsnä, jos ei tutkimuksessa (tai ainakaan niissä arvostetuimmissa julkaisuissa) niin ainakin opetuksessa ja yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa. Englannin, suomen ja ruotsin kielten väliset suhteet tuovat esille valtasuhteita ja poliittisia pelejä suomalaisissa yliopistoissa.

Carol Kiriakosin kanssa tehdyn tutkimuksen rohkaisemana päätin kokeilla autoetnografiaa yksin ja tarttua kieleen tutkimuksen kohteena. Lähtökohtana oli taas voimakas henkilökohtainen tuntemus – ja tässäkin tapauksessa pieni ahdistus. Siirryin taannoin Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulusta Hankenille eli suomenkielisestä ruotsinkieliseen ”bisneskouluun”. Kun koin Aallossa olleeni jonkin sortin sisäpiiriläinen, Hankenilla olen suomenkielisenä monin tavoin ulkopuolinen. Huomasin kuitenkin viihtyvänä tässä asemassa ja tunsin itseni pitkästä aikaa luovaksi ja tulokselliseksi. Sekä Aallossa että Hankenilla olen työskennellyt lähes yksinomaan englannin kielellä. Ahdistukseni kumpusi juuri tästä. Hankenilla se on ennen kaikkea huonoa omaatuntoa siitä, että en pysty opettamaan ruotsin kielellä ja auttamaan näin yhteisöäni. Tiedostan, että ruotsin kieli on keskeinen osa Hankenia akateemisena instituutina. Kielen ympärille kietoutunut jaettu identiteetti on sen koossa pitävä voima. Hankenin kandidaattiohjelma on ruotsinkielinen, joten minä ja muut tumpelot suomenkieliset – sekä suuri osa muualta Suomeen tulleista – olemme sen ulkopuolella.

Käsittelin omia kokemuksiani ja tunteitani innostuksen ja huonon omantunnon välissä. Kirjoitin kielen merkityksestä akateemisessa työssä ja akateemisen identiteetin muovautumisesta (Tienari 2019). Artikkelin englanninkielisen otsikon voisi kääntää näin: ”yksi lensi yli ankkalammikon”. Ankkalammikko viittaa termiin, jolla Helsingin seudun ruotsinkieliset kutsuvat omaa, monin tavoin tiivistä yhteisöään. Pohdin omakohtaisesti mitä tapahtuu, kun akateemisen asiantuntijuuden kielellistä perustaa horjutetaan.

Ulkopuolisuus antaa minulle tunteen itsenäisyydestä. Se pitää mielen virkeänä. Tien toisella puolella olin yksi vallanpitäjistä. Täällä tunnen itseni va-

paaksi. En löydä tähän parempaakaan sanaa. Ja kun tunnen itseni vapaaksi, alan huolestua. Tunnen, että saan paljon aikaiseksi, mutta tämä ei voi jatkua ikuisesti.

Tajusin oman asiantuntijuuteni rajat ja pohdin, miten kieli kietoutuu subjektiiviseen ja sosiaalisesti rakentuneeseen ymmärrykseen siitä, kuka olen akateemisen työn tekijänä. Omien kokemusteni ruotimisen kautta pyrin tarjoamaan uudenlaisen ymmärryksen kielestä ja akateemisesta identiteetistä, jota ei olisi ollut mahdollista perustella ja kytkeä aikaisempaan keskusteluun muilla tavoin kuin autoetnografian kautta. Ontuva otsikko viittasi Ken Keseyn romaaniin *Yksi lensi yli käenpesän*, jossa mielisairaalaan joutunut pikkurikollinen haastoi sairaalan rutiinit. Otsikko kuulosti mielestäni hyvältä, vaikka se ei aivan artikkelini sisältöä vastannutkaan.

Jatkan kielen tutkimista akateemisissa yhteisöissä ja työssä. On kiinnostavaa havaita, että akateemisen työn kieli on noussut yliopistoissa keskustelun ja kiistelyn kohteeksi. Muun muassa Hilla Backin (2024) tutkimus eräästä hyvin kansainvälisesti orientoituneesta suomalaisesta yliopistosta kertoo, miten englannin kielen ylivaltaa haastetaan entistä ponnekkaammin. Yhteiskunnan muuttuvien poliittisten voimasuhteiden ja opiskelijoiden aktivismin haastamana Backin tutkima yliopisto tasapainoilee englannin ja suomen kielten välillä. Viitteitä samankaltaisista kiistoista löytyy myös muista maista (ks. esim. Flikke & Øyslebø Sørensen 2024). Akateemisen työn kieleen ja sen tekijöiden identiteetteihin liittyvät kysymykset ovat siksi yllättävänkin ajankohtaisia.

Autoetnografiani kielestä jäi kuitenkin ikään kuin ilmaan leijumaan, sillä se ei lopulta näytä herättäneen yhtä paljon kiinnostusta kuin Carol Kiriakosin kanssa työskenteleminen puheenvuoro akateemisesta kirjoittamisesta rakkauteen. Ja ehkä hyvä niin. Kun joku puhuu tästä autoetnografisesta artikkelistani, huomaan ottavani siihen etäisyyttä. Matka itseäni johti siihen, että olen entistä varovaisempi omien kokemusteni korostamisen kanssa. Maailmassa on paljon tärkeämpääkin pohdittavaa. Tässä vaiheessa olin jo sitä mieltä, että tämä jääköön viimeiseksi yksin tekemäkseni autoetnografiaksi.

Paikka

Kirjoittamisesta ja kielestä siirryin paikkaan. Työn tekemisen paikalla on asiantuntijatyössä suuri merkitys, vaikka sitä ei tutkimuksissa yleensä noteerata merkittävänä identiteettien lähteenä. Yliopistojen akateemisten työntekijöiden ja heidän identiteettinsä tutkimuksessa sosiaaliset identiteetit ovat korostuneet paikkaidentiteettien kustannuksella (Hakonen & Tienari 2021). Akateemisen työn paikka kuitenkin sanelee monin tavoin niitä mahdollisuuksia ja haasteita, joita työssämme kohtaamme. Ymmärrän, että tila muuttuu paikaksi, kun annamme sille merkityksiä ja koemme sen merkitykselliseksi (Cresswell 2004). Minulla oli mielestäni akateemisen työn paikasta tärkeää sanottavaa.

Olin aiemmin töissä Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulussa (entisessä Helsingin kauppakorkeakoulussa eli Kauppiksessa). Osana Aalto-fuusioon liittyvää toimintojen

keskittämistä se siirrettiin henkilöstön voimakkaasta vastustuksesta huolimatta helmikuussa 2019 Helsingin Etu-Töölöstä Espoon Otaniemeen. Aallon hallitus oli päättänyt jo huhtikuussa 2016, että kaikki yliopiston keskeiset toiminnot keskitetään Otaniemen kampukselle eli Teknillisen korkeakoulun entiselle pääpaikalle Espooseen. Organisaation muutostilanteissa sekä sosiaalisella identiteetillä että paikkaidentiteetillä on tapana korostua. Minun kohdallani muutto – tai pikemminkin jo muuttopäätös ja muuton valmistelu – käynnisti perusteellisen identiteettipohdinnan, jota yllä jo avasin akateemisen työn kielen kautta.

Palasin paikan tutkimisen kautta yhteistoiminnallisen autoetnografian pariin, nyt osana kolmen ihmisen tiimiä. Tarkastelin Emma Nordbäckin ja Marko Hakosen kanssa erilaisia kokemuksiamme Aallon kauppakorkeakoulun ”pakkosiirrosta” (Nordbäck, Hakonen & Tienari 2021). Minulla oli tässä oma lehmä ojassa, sillä syy siihen miksi päädyin Kauppikselta Hankenille oli se, että en halunnut töihin Espooseen. Viihdyin (ja viihdyn) Helsingin Töölössä erinomaisesti ja koen paikan omakseni. Otaniemi on ”kaukana” ja se symbolisoi Teknillisen korkeakoulun valtaa Aallossa. Olin jo vuosia aiemmin puhunut muille, että jos meidät pakkosiirretään, minä lähten. Ja niinhän siinä kävi, että siirryin Arkadiankadun toiselle puolelle Hankenille.

Minulle oli ensiarvoisen tärkeää asettaa omat kokemukseni paikasta keskusteluun muiden kanssa. Kirjoitimme Emman ja Markon kanssa kukin kokemuksistamme ja vertailimme niitä paikkaidentiteettiin (*place identity*) pohjautuvan käsitteellisen viitekehityksen kautta. Emma on lupaava apulaisprofessori. Hänelle paikka määrittyy yhteistyösuhteiden kautta ja hän koki Otaniemen omakseen. Marko taas on pitkän linjan projektitutkija, jolla oli vaikeuksia sopeutua uuden ja uljaan Aalto-yliopiston menestyksen kriteereihin. Markolle paikka liittyy hänen omaan tutkimusryhmäänsä ja sen paikkaan. Sosiaalipsykologina hän ymmärtää identiteetin käsitteen eri tavoin kuin minä – tai kuin diplomi-insinöörin tutkinnon alun perin suorittanut Emma. Huomasimme nopeasti, että meillä oli jokaisella eri tavalla rakentuva ymmärrys omasta paikkaidentiteetistämme. Paikka määritteli ”asiantuntijuuttamme” eri tavoin. Minä kirjoitin esimerkiksi näin:

Käänsin suuttumuksen ja katkeruuden itselleni myönteiseksi voimaksi. Pystyin selittämään itselleni, että kaipasin joka tapauksessa muutosta. Asemani professorina teki tämän luksuksen mahdolliseksi. Pystyin luomaan itseni uudelleen akateemisena työntekijänä.

Omat kokemukseni paikan merkityksestä asettuivat kuitenkin nyt laajempiin kehyksiin. Huomasin myös, miten näkemykseni paikasta muovautuivat matkan varrella. Ajatteluni sai uudenlaisia sävyjä. Pystyin nyt ”kadun toisella puolella” (Hanken sijaitsee vastapäätä entisen Helsingin kauppakorkeakoulun päärakennusta) ottamaan etäisyyttä aiempiin ehdottomiin kantoihini. Kun keskustelin Emman ja Markon kanssa, paikan merkitys alkoi näyttää erilaiselta. Lupaukseni olla muuttamatta Otaniemeen alkoi tuntua selittelyltä. Olin kaivannut muutosta ja itseni ravistelua hereille – ja Kauppiksen paikan muutos tarjosi siihen mahdollisuuden. Minulla oli vaihtoehto

mihin mennä, enkä jäänyt tyhjän päälle. Koin omakohtaisesti akateemisen identiteetin häilyvyyden suhteessa kieleen ja paikkaan.

Tämä yhteistoiminnallinen autoetnografia oli minulle tärkeä oppimiskokemus ja jatkan paikan tutkimista akateemisessa asiantuntijatyössä. Vaikka nykyisin puhutaan paljon etätyöstä ja ”hybridityöstä”, tuntuu siltä, että työn tekemisen paikalla on merkityksiä, jotka voivat jäädä huomiotta, kun pohditaan asiantuntijatyötä muuttuvassa työelämässä. Kun ihmisiä siirrellään paikasta toiseen ja kun työn tekemisen tilat muuttuvat, sillä on vaikutuksensa paitsi työhön, myös sen tekijöiden identiteetteihin. Yhteistoiminnallinen autoetnografiamme kertoo siitä, miten paikalla voi olla eri asiantuntijoille hyvinkin erilainen merkitys. Paikan pohtiminen osana identiteettityötä on mielestäni työelämän myllerryksessä tärkeää.

Mielikuvitus

Vaikka olin vannonut itselleni, että en enää tee autoetnografiaa yksin, päädyin kirjoittamaan mielikuvituksesta akateemisessa työssä (Tienari 2024). Asiantuntijuus ja mielikuvitus osoittautui herkulliseksi autoetnografian aiheeksi. Tämä esimerkinen kertoo siitä, miten autoetnografiat lähtevät usein liikkeelle ”ahaa-elämyksistä” (*epiphanies*) eli sellaisista hetkistä tai kokemuksista, jotka pysäyttävät ja herättävät tunteita (Denzin 2014). Minun ahaa-elämykseni oli, kun havahduin siihen, että en ole itse moneen vuoteen tuottanut tai kerännyt empiirisiä aineistoja. Olen päässyt mukaan tutkimuksiin, joissa muut ovat jo tehneet tämän työn. Olen astunut liikkuvaan junaan ja tehnyt sen nyt jo todella monta kertaa. Tämä(kin) on johtanut siihen, että näen itseni tutkijana hyvin eri tavoin kuin ennen.

Tajusin, että mielikuvitus on hyvin keskeisessä roolissa siinä mitä teen. Olen saanut inspiraatiota C. Wright Millsin (1959) sosiologista mielikuvitusta koskevista ajatuksista. Olen pohtinut suhdettani muihin, erilaisiin yhteisöihin ja ympäröivään yhteiskuntaan. Olen tarkastellut itseäni tarkastelemassa muita. Koska en ole ollut mukana tuottamassa tai keräämässä tutkimusaineistoja, olen ihmetellyt niitä ulkopuolelta ja ulkopuolisena. Olen yrittänyt luovia eri ihmisten nahkoihin ja erilaisten ilmiöiden sisään tekstien, kuvien ja videoiden kautta. Mielikuvitus on johtanut minut sellaisten ihmisten elämään, joita en ole koskaan tavannut ja sellaisiin paikkoihin, joissa en ole koskaan käynyt.

Listasin yhdeksän erilaista yhteistyöhanketta, joissa olen ottanut tällaisen roolin. Kun palasin niihin analyttisen autoetnografian keinoin, huomasin miten suhteeni tutkittaviin ihmisiin ja ilmiöihin ovat muodostuneet varsin erilaisiksi eri tutkimuksissa. Pohdin mitä ”samuuden” tunne tutkittavien kanssa merkitsee, kun tutkimme akateemista työtä ja sen tekijöitä – ja mitä samuuden ja ”erilaisuuden” eri yhdistelmät tarkoittavat, kun tutkimme yritysjohtajia. Pohdin, miten erilaisuuden tunne korostuu entisestään, kun tutkin yhdessä muiden kanssa etnisiä vähemmistöjä tai ihmisiä maailman toisella puolella. Kaikkiaan mietin, miten tutkijan ja tutkittavien välisiä merkittäviä eroja voi yrittää käsitellä rakentavasti.

Vaikka yhteistyömme oli jouhevaa ja palkitsevaa, minulle tuli tunne, että venyitin mielikuvitustani vähän liian pitkälle. Tunsin itseni epävarmaksi ja tein töitä sen kanssa, että emme etääntyneet sen nuoren naisen tulkinnoista, jonka tutkimus tämä on. Loppujen lopuksi hän on kuitenkin tutkimamme yhteisön jäsen.

Myös mielikuvitusta käsittelevä autoetnografinen tutkimukseni liittyy osaltaan kieleen. Päädyin siihen, että kieli on tärkeä osa mielikuvitusta, ainakin sen tyyppisessä tutkimustyössä, jota minä ja kumppanini teemme. Kielen avulla hahmotamme maailmaa ja teemme siitä yhdessä tulkintoja ja kuvauksia. Autoetnografiani mielikuvituksesta kertoo myös siitä, miten metaforat ohjaavat ajatteluamme ja kirjoittamistamme. Kutsuin itseäni akateemiseksi ”nojatuolimatkailijaksi” (*armchair traveler*). Tämän metaforan avulla pystyin kuvaamaan erilaisia yhteistyöhankkeita, joiden aiheistojen tuottamiseen ja keräämiseen en ole osallistunut, mutta joiden kautta pääsin mukaan ”matkailemaan” mielikuvituksen avulla.

Päädyin näin käsitteellistämään mielikuvituksen tietyllä tavalla. Vaikka mielikuvitus näyttää saaneen erilaisia muotoja eri tutkimuksissani, akateemisessa työssä se koostuu joka tapauksessa tietyistä ulottuvuuksista. Se on psykologista, sillä se pohjautuu yksilöiden ja yhteisöjen välisiin suhteisiin. Se on sosiaalista, sillä se rakentuu suhteissa muiden kanssa. Mielikuvitus on myös kielellistä, sillä ainakin minun alani akateemisessa työssä se täytyy edelleen pystyä pukemaan sanoiksi.

Jälkikäteen ajatellen tuntuu siltä, että mielikuvituksen käyttämisestä on tullut minulle eräänlainen varaventiili tai jopa paikka, jonne paeta kaikkea sitä hämmentävää ja ahdistavaa, joka akateemiseen työhön nykyisin liittyy. Kun koen olevani muille avuksi, mielikuvitus auttaa käsittelemään niitä merkitykseltömyyden tunteita, jotka pulpahtelevat jatkuvasti esille akateemisessa työssä. Ehkä mielikuvitus voisi auttaa myös laajemmin ymmärtämään asiantuntijoiden ”selviytymiskeinoja” muuttuvassa työelämässä, jossa työn tekemisen tarkoitus ja merkitys tuntuvat olevan jatkuvasti hakusessa.

Kaikkiaan kokemukseni analyttisten autoetnografioiden tekemisestä on ollut varsin myönteinen. Kuitenkin kuten Tuija Koivunen tämän kirjan luvussa toteaa, autoetnografian lähtökohtainen subjektiivisuus istuu huonosti luonnontieteistä peräisin olevaan käsitykseen tieteen ”objektiivisuudesta”. Organisaatio- ja liikkeenjohdotutkimuksen alalla julkaistut autoetnografiset tutkimukset ovat usein luonteeltaan analyttisiä, sillä ne pyrkivät edistämään teoreettisia keskusteluja. Kaikki yllä kuvattu neljä artikkelia kirjoitettiin *Management Learning* -lehteen, joka on alan (eurooppalaisten, kriittisten) tutkijoiden arvostama, vaikka sitä ei aivan ”huippulehdeksi” lasketakaan. Tästä lehdestä on kehittynyt tärkeä kanava vaihtoehtoisten tutkimuksen tekemisen tapojen ja ymmärrysten esiin nostajana. Jokaisen artikkelin arviointiprosessi olikin kriittisen kannustava. Toimittajien ja arvioitsijoiden palaute oli rakentavaa, ja se auttoi kehittämään artikkeleiden sisältöä ja muotoa. Artikkeleiden lopullinen versio oli siis eräänlaisen neuvotteluprosessin tulos – kuten se taitaa useimmiten, jos ei aina, nykyisin olla akateemisessa työssä.

Väitän, että autoetnografisten artikkeleiden saaminen julkaistavaksi ei ole onnea tai sattumaa. Oikean yleisön löytäminen on aina ensiarvoisen tärkeää, jos aikoo saada autoetnografian pöytälaatikkoa laajempaan jakeluun. Kaikki eivät tule niistä koskaan kiinnostumaan, mutta jotkut voivat innostua ja arvostaa niitä. Akateeminen työ onkin eräänlaista kissanhännänvetoa: pallottelua eri yleisöjen kanssa, ennen kuin se oikea löytyy. Tämä johtaa ajatukseni autoetnografian asemaan sekä asiantuntijatyön eettisiin ja poliittisiin ulottuvuuksiin. Tämä on se matka autoetnografian ”itseyyteen”, joka voi olla kaikkein haastavin. Ainakin se on ollut sitä minulle.

Autoetnografian asema ja autoetnografian eettis-poliittisuus

Kaikkiin edellä esiteltuihin autoetnografisiin artikkeleihin sisältyy varsin läpinäkyvä pohdinta sekä tutkimuksen lähtökohdista että prosesseista, jotka johtivat niiden lopputulemaan. On tärkeää olla avoin sen suhteen, mistä asemasta ja positiosta käsin autoetnografia on kirjoitettu. Olen oppinut olemaan tietoinen omasta asemastani. Olen pohtinut paljon sitä, mitä se auttaa sanomaan ja mitä ei, miten ja miksi. Ennen kaikkea olen herkästynt kuuntelemaan muita. Tällainen autoetnografiaan liittyvä reflektio auttaa tiedostamaan tutkijan lähtökohtia ja niitä mahdollisuuksia ja rajoitteita, jotka hänen tutkimustaan ohjaavat ja suuntaavat. Asiantuntijuus ei ole neutraali käsite. Kun siitä kirjoittaa omakohtaisesti ja henkilökohtaisesti, asiantuntija-autoetnografilla on erityinen vastuu työstään.

Akateemisen työn tekijänä olen monin tavoin etuoikeutettu, osin ilman omaa ansiotani. En ole sorretti tai vaiennettu. Yksi sysäys autoetnografian tekemiseen oli uudenlaisten ilmaisun tapojen etsiminen, jonka tunnen leimaavan omaa akateemista työtäni ja identiteettiäni. Pohdintani liittyvät lopulta myös epäilyyn siitä, onko minulla mitään tärkeää sanottavaa autoetnografian keinoin. En ole haavoitettu tai särkynyt, enkä voi nostaa omassa akateemisessa asiantuntijatyössäni esiin mitään järkevää tai dramaattista. Kun näen ja kuulen muiden ihmisten kokemuksia, en voi välttää ajatuksesta, että omani ovat rajoittuneita. Akateemisen identiteettiäni häilyvyys pulpahtaa näin jälleen kerran esiin, kun pohdin autoetnografioideni merkitystä. Ainakin osa vastausta piilee siinä, miten niitä teen.

Autoetnografian asema ja autoetnografian tekeminen liittyvät tutkimustyön eettisiin kysymyksiin. Autoetnografian perimmäisenä tarkoituksena on herkistää sekä tekijänsä että hänen yleisönsä uudenlaisille oivalluksille ja ymmärryksille, eikä tutkija voi piiloutua objektiivisuuden kaapuun. Hän ei voi etäännyttää itseään tutkimuksensa kohteesta. Autoetnografia etsii näin ehkä väistämättä aina akateemisen työn ja äänen rajoja. Carolyn Ellis (2007) puhuu evokatiivisen autoetnografian tilanteisesta (*situational*) ja suhteissa rakentuvasta (*relational*) etiikasta, joka käsittelee niitä ennalta-arvaamattomia ja usein hienovaraisia, mutta eettisessä mielessä tärkeitä hetkiä, joita tutkija työssään kohtaa. Tämä pätee myös analyttiseen autoetnografiaan (Tienari & Kiriakos 2020). Nyrkkisääntö on, että muita ihmisiä tulee kunnioittaa ja

heille tulee tehdä oikeutta. On kuitenkin aina arvioitava erikseen mitä tämä voi kuskakin autoetnografisessa tutkimuksessa tarkoittaa.

Judith Lapadat (2017) korostaa kysymystä muiden anonymiteetin suojelemisesta, koska se on autoetnografiassa erityisen vaikeaa. Tutkija joutuu jatkuvasti ottamaan kantaa siihen, tuleeko hänen kysyä lupia ihmisiltä – ja jos niin koska, miksi ja keneltä. Ei ole olemassa yksiselitteisiä eettisiä pelisääntöjä, joita autoetnografi voi noudattaa kaikissa tilanteissa. Autoetnografian etiikka onkin jatkuvaa refleksiivisyyttä: omien oletusten ja niiden vaikutusten pohtimista sekä herkkyyttä muille ja muiden tarinoille, erityisesti niiden, jotka ovat eri asemassa kuin autoetnografi, ja jotka hän ymmärtää erilaisiksi kuin itse on. Mielestäni tämä kaikki liittyy nöyryyteen ja muiden kunnioittamiseen siinä, miten heistä kirjoitetaan. Autoetnografi käyttää valtaa määritellessään ”todellisuutta” ja kun tämä yhdistyy valtaposition ylipistossa ja akateemisessa työssä, eettisistä kysymyksistä tulee entistäkin tärkeämpiä.

Yksin tehdyissä autoetnografioissa olen oppinut välttämään mahdollisesti herkkulisiakin esimerkkejä, joissa on vaarana esittää muita ihmisiä yksipuolisesti ja osoitelevasti. Ehkä tämä varman päälle pelaaminen on yksi syy siihen, miksi autoetnografiset artikkelini tuntuvat omasta mielestäni varsin laimeilta. En kuitenkaan halua tinkiä tästä. Ansaitsemattomat etuoikeudet (*privilege*) vaativat kokemusteni ja tulkintojeni taustalla. Olen mies. Olen valkoinen mies. Olen valkoinen keskiluokkainen mies. Olen valkoinen keskiluokkainen heteroseksuaali mies – ja paljon muuta, joka helpottaa elämääni Suomen kaltaisessa yhteiskunnassa. Olen päätynyt professorin asemaan yliopistoissa, joissa kaltaiseni ihmiset ovat ylimmillä tasoilla yliedustettuna. Olen systeemin osa ja hyötynyt siitä. Pyrin tiedostamaan, miten tämä kaikki värittää autoetnografista työtäni. Tosin laimeuskin voi olla suhteellista, kuten se erään jatko-opiskelijan kommentti akateemisesta kirjoittamisesta rakkautena kertoo.

Niin tai näin, erityisesti yhteistoiminnalliset autoetnografiat ovat auttaneet minua asemoimaan itseni ja suhteuttamaan omat kokemukseni ja näkemykseni muihin. Ehkä ne kertovat nyky-yliopistoista jotakin sellaista, joka jäisi muuten kertomatta. Harva kokee enää olevansa turvassa yliopistojen asiantuntijatyössä. Myös suhteellisen hyvin akateemisessa työssä ja akateemisella uralla menestyneet, minunkaltaiseni ihmiset voivat kokea riittämättömyyden ja ahdistuksen tunteita. Autoetnografioiden avulla voimme avata sitä, miten ne liittyvät asiantuntijoiden identiteetteihin ja identiteettityöhön – ja näin tuoda keskusteluihin mukaan jotain mahdollisesti tärkeää.

Eettinen keskustelu autoetnografiassa on mielestäni syytä laajentaa koskemaan sen eettis-poliittisia kysymyksiä. Tämä liittyy osaltaan autoetnografian asemaan ja identiteetteihin, mutta akateemisessa asiantuntijatyössä myös tutkimuksen tekemisen käytäntöihin; siihen, mikä on kullekin mahdollista ja mikä ei. Eettis-poliittinen (*ethico-politics*) viittaa tässä niihin eettisiin valintoihin, jotka ohjaavat tutkijoiden työtä poliittisesti värittyneessä tiedontuotannossa (Ahonen & Tienari 2015; Pullen & Rhodes 2014). Lähtökohtani on, että tutkijat tuottavat tietoa, eivätkä ”löydä” sitä. Silloin eettisen pohdinnan keskiöön nousevat ne valinnat ja päätökset, jotka vaikuttavat siihen, miten he ymmärtävät ja kuvaavat tutkimiaan ilmiöitä (Bell ja Willmott 2020). Tärkeää on myös se, millaiset kuvaukset ja ymmärrykset tulevat mahdolliseksi (sekä

millaiset eivät) akateemisen asiantuntijatyön nykyisissä olosuhteissa. Tähän ei ole yksiä ja ainoita oikeita vastauksia. Oleellista on, että keskustelu on jatkuvaa, moniäänistä ja rakentavaa.

Autoetnografian tarjoamat valmiudet asiantuntijatyölle

Väitän, että analyttinen autoetnografinen tutkimus – yksin ja yhdessä muiden kanssa – auttaa kehittämään elintärkeitä valmiuksia akateemiseen asiantuntijatyöhön ja tulevaisuuden työelämään myös laajemmin. Ensinnäkin analyttinen autoetnografia voi kehittää rohkeutta tutkia mahdollisesti herkkiä aiheita ja sanoa niistä jotain merkityksellistä ja jopa uutta. Autoetnografia soveltuu erityisen hyvin hankalien aiheiden tutkimiseen ja sen tekeminen auttaa kehittämään rohkeutta tarttua uusiin aiheisiin ja kertoa niistä. Rohkeus kohdata itsensä, vaikka vähän pelottaa, on suurinta rohkeutta.

Toiseksi analyttinen autoetnografia voi kehittää argumentaatiotaitoja. Omakohtauus on aina perusteltava huolellisesti. Jo tutkimustyön alkuvaiheessa on hyvä arvioida autoetnografian soveltuvuutta ilmiöön, joka on tutkimuksen kohteena. Samoin kannattaa heti ryhtyä pohtimaan, kuka itse on suhteessa tutkittavaan yhteisöön ja ilmiöön. Erilaisten tutkimusasetelmien ja näkökulmien tiedostaminen on autoetnografian – ja itse asiassa kaikkien etnografien – argumentoinnin perusta. Oman tulokannan puolesta argumentoiminen on akateeminen perustaito, joka korostuu autoetnografioissa. Tutkija tietää jo autoetnografiseen tutkimukseen ryhtyessään, että kaikki eivät sitä halua ymmärtää.

Kolmanneksi analyttinen autoetnografia voi kehittää asiantuntijan refleksiivisyyttä. Se ”pakottaa” refleksiivisyyteen, koska se edellyttää tutkijan kykyä tarkastella omia oletuksiaan ja valintojaan osana tiedon tuottamista. Autoetnografian on alusta asti pystyttävä käsittelemään ennalta-arvaamattomia ja usein varsin hienovärisiä mutta eettisessä mielessä tärkeitä tilanteita. Hänelle tarjoutuu tilaisuus oppia kunnioittamaan muita ihmisiä ja tekemään heille tarinoissaan oikeutta. Autoetnografi oppii parhaimmillaan tiedostamaan oman asemansa merkityksen asiantuntijuudessa ja asiantuntijatiedon tuottamisessa. Argumentointitaidot kehittyvät ja rohkeuskin voi kasvaa refleksiivisen autoetnografisen työn myötä.

Kokemukseni mukaan autoetnografia yksin ja yhdessä muiden kanssa auttaa työstämään omia identiteettejä asiantuntijatyön tekijänä. Tätä kaikkea voisi pohtia työelämän tutkimisessa myös laajemmin. Analyttisen autoetnografian tarjoamat valmiudet – rohkeus, argumentointi ja reflektointi – auttavat toimimaan mitä erilaisemmissa ympäristöissä ja olosuhteissa. Autoetnografisella tutkimuksella on näin annettavaa yhä intensiivisemmän, teknologisoituvan työelämän ymmärtämiseksi. Ihmisten ja uusien teknologioiden väliset monimutkaiset suhteet erilaisissa organisaatioissa ovat kiinnostavia autoetnografioiden kohteita. Niiden ymmärtäminen on yhä tärkeämpää, kun tekoälyn eri muodot muuttavat asiantuntijatyötä.

Samalla myös erilaisia verkkoympäristöjä voi tutkia analyttisen autoetnografian keinoin. Kun Robert Kozinets (2015) kutsuu verkossa tapahtuvaa etnografista työtä netnografiaksi (*netnography*), voisimme puhua myös ”autonetnografioista”, joissa tutkija kertoo omakohtaisista kokemuksistaan verkossa ja pyrkii teoretisoimaan niitä. Eri teknologiat tekevät erilaiset kokemukset mahdollisiksi ja näiden avaaminen analyttisen autoetnografian keinoin voisi auttaa meitä ymmärtämään entistä paremmin teknologisoituvaa työelämää ja sen asiantuntijatehtäviä. Esimerkiksi erilaiset sosiaalisen median alustat ovat tässä oivallisia tutkittavia (Maaranen 2023).

Mielikuvitus osoittautui minulle erityisen kiehtovaksi autoetnografisen tutkimuksen kohteeksi. Se voi myös olla yhä tärkeämpi osa akateemisen työn tekemistä, kun tekoälyn eri muodot tunkeutuvat yliopistoihin. Nostankin mielikuvituksen neljänneksi elintärkeäksi valmiudeksi akateemiseen asiantuntijatyöhön ja tulevaisuuden työelämään. Mielikuvitus auttaa asettumaan muiden asemaan ja ottamaan vastuuta muista tehdyistä tulkinnoista. Se auttaa tiedostamaan omat rajat aineistojen tuottajana ja analysoijana sekä tekstien kirjoittajana. Mielikuvituksesta akateemisessa työssä tarvitaan lisää keskustelua. Mielikuvitus uusien teknologioiden ja tekoälyn äärellä on se, mitä minä yritän opetella ymmärtämään lisää.

Lopulta on todettava, että analyttinen autoetnografia ”jäätty aikaansa”, kenties väistämättä. Kuten kaikki tutkimus, autoetnografia on ajallisesti kontekstuaalista. Tämäkin teksti jää elämään omaa elämäänsä ja sitä voidaan eri aikoina ja eri ihmisten toimesta lukea hyvin eri tavoin (Lapadat 2017). Olen siksi yrittänyt kirjoittaa tekstin ja sen keskeiset viestit huolellisesti ja kieli keskellä suuta:

- Autoetnografiaa voi tehdä eri tavoin yksin tai yhdessä muiden kanssa, ja se voi täydentää muita etnografian muotoja.
- Autoetnografia lisää rohkeutta tutkia erilaisia aiheita, tarttua uusiin aiheisiin ja sanoa niistä jotain merkityksellistä.
- Autoetnografia kehittää argumentaatiotaitoja, sillä omakohtaisuus on aina perusteltava huolellisesti.
- Autoetnografia pakottaa refleksiivisyyteen, koska se edellyttää tutkijan kykyä tarkastella omia olettamuksiaan ja valintojaan osana tiedon tuottamista.
- Autoetnografia houkuttelee mielikuvituksen käyttöön ja uusiin tutkimuksellisiin ilmaisun tapoihin.

Kirjallisuus

- Aarrevaara, T., Dobson, I. & Elander, C. (2009). Brave new world: Higher education reform in Finland. *Higher Education Management and Policy* 21(2), 1–18.
- Adams, T. (2006). Seeking father: Relationally reframing a troubled love story. *Qualitative Inquiry* 12(4), 704–723. <https://doi.org/10.1177/1077800406288607>
- Ahmed, S. (2017). *Living a feminist life*. Durham ja Lontoo: Duke University Press.
- Ahonen, P. & Tienari, J. (2015). Ethico-politics of diversity and its production. Teoksessa A. Pullen & C. Rhodes (toim.), *The Routledge Companion to Ethics, Politics and Organizations*. Lontoo ja New York: Routledge, 271–287.
- Ahuja, S., Heizmann, H. & Clegg, S. (2019). Emotions and identity work: Emotions as discursive resources in the constitution of junior professionals' identities. *Human Relations*, 72(5), 988–1009. <https://doi.org/10.1177/0018726718785719>
- Alvesson, M. & Willmott, H. (2002). Identity regulation as organizational control: Producing the appropriate individual. *Journal of Management Studies* 39(5), 619–644. <https://doi.org/10.1111/1467-6486.00305>
- Anderson, L. (2006). Analytic autoethnography. *Journal of Contemporary Ethnography* 35(4), 373–395. <https://doi.org/10.1177/0891241605280449>
- Back, H. (2024). *Skilled yet minoritized: An equality, diversity, and inclusion perspective on skilled migrants in multilingual organizations*. Aalto University publication series DOCTORAL THESES, 201/2024. Helsinki: Aalto University. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-64-2041-7>
- Behar, R. (1996). *The vulnerable observer: Anthropology that breaks your heart*. Boston: Beacon Press.
- Bell, E. & Willmott, H. (2020). Ethics, politics and embodied imagination in crafting scientific knowledge. *Human Relations* 73(10), 1366–1387. <https://doi.org/10.1177/0018726719876687>
- Brown, A.D. (2015). Identities and identity work in organizations. *International Journal of Management Reviews* 17(1), 20–40.
- Chang, H., Ngunjiri, F. & Hernandez, K-A (2012). *Collaborative autoethnography*. New York: Routledge.
- Coffey, A. (2002). Ethnography and self: Reflections and representations. Teoksessa T. May (toim.), *Qualitative Research in Action*. Thousand Oaks: Sage, 313–331. <https://doi.org/10.4135/9781849209656.n15>
- Coupland, C., Brown, A.D., Daniels, K. & Humphreys, M. (2008). Saying it with feeling: Analysing speakable emotions. *Human Relations* 61(3), 327–353. <https://doi.org/10.1177/0018726708088997>
- Cresswell, T. (2004). *Place: A short introduction*. Oxford: Blackwell.
- Denzin, N.K. (2013). *Interpretive autoethnography*. Thousand Oaks: Sage.
- Doloriert, C. & Sambrook, S. (2009). Ethical confessions of the “I” of autoethnography: A student's dilemma. *Qualitative Research in Organization and Management: An International Journal* 4(1), 27–45. <https://doi.org/10.1108/17465640910951435>
- Ellis, C. (1995). Speaking of dying: An ethnographic short story. *Symbolic Interaction* 18, 73–81. <https://doi.org/10.1525/si.1995.18.1.73>

- Ellis, C. (2004). *The ethnographic I: A methodological novel about autoethnography*. Walnut Creek: AltaMira Press.
- Ellis, C. (2007). Telling secrets, revealing lives: Relational ethics in research with intimate others. *Qualitative Inquiry* 13, 3–29. <https://doi.org/10.1177/1077800406294947>
- Ellis, C. & Bochner, A.P. (2000). Autoethnography, personal narrative, reflexivity. Teoksessa Norman K. Denzin ja Yvonna S. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage, 733–768.
- Flikke, J. K., & Øyslebø Sørensen, S. (2024). Language practices in the tension between scholarly prestige and institutional power: A study of negotiations between English and Norwegian at a university in Norway. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 1–13. <https://doi.org/10.1080/01434632.2024.2332606>
- Galuppo, L., Ripamonti, S. & Lozza, E. (2024). Addressing “Bullshit” work in neoliberal academia: Tales from an audit experience and a call to action. *Management Learning*, 1–21. <https://doi.org/10.1177/13505076241299105>
- Geist-Martin, P., Gates, L., Wiering, L., Kirby, E., Houston, R., Lilly, A. & Moreno, J. (2010). Exemplifying collaborative autoethnographic practice via shared stories of mothering. *Journal of Research Practice*, 6(1), artikkeli M8.
- Graeber, D. (2018) *Bullshit jobs: A theory*. New York: Simon and Schuster.
- Hakonen, M. & Tienari, J. (2021). Näköala fuusioon: Aalto-yliopisto, kampusmuutto ja identiteetit. *Työelämän tutkimus* 19(2), 119–146. <https://doi.org/10.37455/tt.101899>
- Hayano, D. (1982). *Poker faces: The life and work of professional card players*. Berkeley: University of California Press.
- Herbert, A. & Tienari, J. (2013). Transplanting tenure and the (re)construction of academic freedoms. *Studies in Higher Education* 38(2), 157–173. <https://doi.org/10.1080/03075079.2011.569707>
- Holman Jones, S. (2016). Living bodies of thought: The “critical” in critical autoethnography. *Qualitative Inquiry* 22, 228–237. <https://doi.org/10.1177/1077800415622509>
- hooks, b. (2000). *All about love: New visions*. New York: Harper Collins.
- Högbäck, R. & Aaltonen, S. (2015). Refleksiivisyyden ulottuvuudet. Teoksessa Sanna Aaltonen & Riitta Högbäck (toim.), *Umpikujasta oivallukseen: refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa*. Tampere: Tampere University Press, 9–31.
- Kallio, K-M, Kallio, T.J., Tienari, J. & Hyvönen, T. (2016). Ethos at stake: Performance management and academic work in universities. *Human Relations* 69(3), 685–709. <https://doi.org/10.1177/0018726715596802>
- Kallio, K-M, Kallio, T.J., Grossi, G. & Engblom, J. (2021). Institutional logic and scholars’ reactions to performance measurement in universities. *Accounting, Auditing & Accountability Journal* 34(9), 104–130. <https://doi.org/10.1108/aaaj-03-2018-3400>
- Kiriakos, C.M. & Tienari, J. (2018). Academic writing as love. *Management Learning* 49(3), 263–277. <https://doi.org/10.1177/1350507617753560>
- Kozinets, R. (2015). *Netnography: Redefined*. (2. painos). Thousand Oaks: Sage.
- Kuusela, H. (2024). *Syytös – Muuan akateeminen komitragedia*. Tampere: Vastapaino.
- Lapadat, J.C. (2017). Ethics in autoethnography and collaborative autoethnography. *Qualitative Inquiry* 23(8), 589–603. <https://doi.org/10.1177/1077800417704462>

- Lund, R. & Tienari, J. (2019). Passion, care and eros in the gendered neoliberal university. *Organization* 26(1), 98–121. <https://doi.org/10.1177/1350508418805283>
- Maaranen, A. (2023). *Socio-technological encounters and new discursive dynamics in social media spaces*. Publications of the Hanken School of Economics, Economics and Society 370. Helsinki: Hanken School of Economics.
- McDonald, J. (2013). Coming out in the field: A queer reflexive account of shifting researcher identity. *Management Learning* 44(2), 127–143. <https://doi.org/10.1177/1350507612473711>
- Mills, C.W. (1959). *The sociological imagination*. Oxford: Oxford University Press.
- Nevala, A., Häyrynen, S. & Korpela, J. (toim.) (2023). *Fantastinen yliopistouudistus: Sopeutuva akateemisuus ja sivistysihanteen muutos*. Joensuu: Kirjokansi.
- Nordbäck, E., Hakonen, M. & Tienari, J. (2022). Academic identities and sense of place: A collaborative autoethnography in the neoliberal university. *Management Learning* 53(2), 331–349. <https://doi.org/10.1177/13505076211006543>
- Pearce, R. (2020). A methodology for the marginalized: Surviving oppression and traumatic fieldwork in the neoliberal academy. *Sociology* 54(4), 806–824. <https://doi.org/10.1177/0038038520904918>
- Pullen, A. & Rhodes, C. (2014). Corporeal ethics and the politics of resistance organizations. *Organization* 21(6), 782–796. <https://doi.org/10.1177/1350508413484819>
- Sippola, M., Koivunen, T. & Melin, H. (2023). Työn muutokset ja pysyvydet. Teoksessa T. Koivunen, M. Sippola & H. Melin (toim.), *Työ elää: Murroksia, trendejä ja muutoksen suuntia Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 7–14.
- Snow, D. & Anderson, L. (1987). Identity work among the homeless: The verbal construction and avowal of personal identities. *American Journal of Sociology* 92(6), 1336–1371. <https://doi.org/10.1086/228668>
- Sousa, C., de Nijs, W. & Hendriks, P. (2010). Secrets of the beehive: Performance management in university research organizations. *Human Relations* 63(9), 1439–1460. <https://doi.org/10.1177/0018726709357083>
- Spry, T. (2001). Performing autoethnography: An embodied methodological praxis. *Qualitative Inquiry* 7(6), 706–732. <https://doi.org/10.1177/107780040100700605>
- Tajfel, H. & Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. Teoksessa W. Austin & S. Worschel (toim.) *The social psychology of intergroup relations*. Monterey: Brooks/Cole, 33–47.
- Tienari, J. (2024). Academic work and imagination: Reflections of an armchair traveler. *Management Learning* 55(2), 256–272. <https://doi.org/10.1177/13505076221136932>
- Tienari, J. (2019). One flew over the duck pond: Autoethnography, academic identity and language. *Management Learning* 50(5), 576–590. <https://doi.org/10.1177/1350507619875887>
- Tienari, J. & Kiriakos, C. (2020). Autoetnografia. Teoksessa A. Puusa ja P. Juuti (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Helsinki: Gaudeamus, 282–295.
- Tienari, J., Aula, H-M & Aarrevaara, T. (2016). Built to be excellent? The Aalto University merger in Finland. *European Journal of Higher Education* 6, 25–40. <https://doi.org/10.1080/21568235.2015.1099454>
- Tirronen, J. (2013). Yliopiston ajatus ja historialliset yliopistomallit. *Tiedepolitiikka* 3/2013, 7–17.

- Välimaa, J. (2007). Tie huippuyliopistoksi – koulutuspoliittisen keskustelun analyysia. *Tieteessä tapahtuu* 5, 5–10.
- Välimaa, J. (2023). Yliopistot ja sivistys 1600-luvulta nykypäiviin. Teoksessa A. Nevala, S. Häyrynen, & J. Korpela (toim.), *Fantastinen yliopistouudistus: sopeutuva akateemisuus ja sivistysihanteen muutos*. Joensuu: Kirjokansi, 31–61.
- Willmott, H. (1995). Managing the academics: Commodification and control in the development of university education in the U.K. *Human Relations* 48(9), 993–1027. <https://doi.org/10.1177/001872679504800902>
- Ylijoki, O-H & Ursin, J. (2013). The construction of academic identity in the changes of Finnish higher education. *Studies in Higher Education* 38(8), 1135–1149. <https://doi.org/10.1080/03075079.2013.833036>
- Ylijoki, O-H & Ursin, J. (2015). High-flyers and underdogs: The polarisation of Finnish academic identities. Teoksessa L. Evans & J. Nixon (toim.) *Academic Identities in Higher Education: The Changing European Landscape*. Bloomsbury Academic, 187–202. <https://doi.org/10.5040/9781474220040.ch-010>

4

Etnografiaa poliittisessa eliittiorganisaatiossa

Hertta Vuorenmaa

Etnografian käyttö eliittiorganisaatioiden tutkimuksessa avaa arvokkaita näkökulmia organisaation sisäisiin toimintatapoihin, valtasuhteisiin ja päätöksentekoprosesseihin. Vaikka menetelmän soveltaminen näissä ympäristöissä voi olla haastavaa, sen tarjoamat syvälliset näkökulmat ovat korvaamattomia. Etnografian avulla tutkija voi syventyä organisaation kulttuuriin ja dynamiikkaan, paljastaen piileviä rakenteita ja käytäntöjä. Erityisesti parlamenttien tutkimuksessa etnografia tarjoaa uudenlaisen tiedon tason ja näkökulman organisaation toimintaan sekä sen mahdollisiin vaikutuksiin laajempaan yhteiskuntaan.

Eräänä kylmänä helmikuun alun talviaamuna kävelin töihin Hietaniemen hautausmaan läpi. Hautausmaa sai ajattelemaan tutkimusaihettani, eduskunnan hallintoa. Sekä hautausmaat että eduskunta ovat täynnä perinteitä, historiaa ja kulttuurin kerroksia, jotka ansaitsevat hiljaisen kunnioituksen. Kenttätyötä tehdessäni tunsin usein, että minun tulkittiin jollain tavalla halventavan eduskuntaa ja sen perinteitä, erityisesti kun esitin "vaikeita" kysymyksiä tasa-arvosta. Ikään kuin pelkkä läsnäoloni ja kysymykseni riittäisivät kyseenalaistamaan tämän instituution pyhyyden. Eduskunnalle on ominaista suuren instituution järkähtämättömyys. Se on olemassa, hallitsee ja on kaikkien kuolevaisten, erityisesti organisaation ulkopuolisten, yläpuolella. Tässä ajatuksessa on jotain hyvin turvallista. Samalla tavoin hautausmaalla voi tuntea olonsa erittäin turvalliseksi, arjen ja yhteiskunnallisen elämän koettelemukset eivät ulotu sinne. Hautausmaan ja eduskunnan välillä on ero siinä, että hautausmaa on hyvin rauhallinen paikka, kun taas eduskunta on samaan aikaan rauhallinen ja rauhaton, ajoittain jopa ahdistava paikka. Se on jatkuvien valtataistelujen areena.

Tutkimushankkeeni ja sen etnografinen ote olivat aineistoa kerätessä ja ovat edelleen yritys ymmärtää eduskunnan instituution eri puolia. Aineistoni ja osallistuvan havainnoinnin avulla olen yrittänyt kertoa erilaisen tarinan kuin mitä poliittisista instituutioista yleensä kerrotaan, ja samalla tuoda uuden näkökulman demokratiaan ja demokraattisiin instituutioihin. Ajatuksena oli alun perin purkaa tämä monin tavoin myyttinen instituutio pienempiin, käsiteltävissä oleviin todellisuuksiin. Tavoitteena oli myös muistuttaa ympäröivää yhteiskuntaa, että vaikka kansakunnat tarvitsevat kansallisia instituutioita, ne eivät saa olla elämää suurempia. Instituutioiden tulisi olla mahdollisimman läpinäkyviä ja tilivelvollisia kansalaisille.

Tämä luku keskittyy etnografiseen aineistooni ja erityisesti sen keräämiseen eliittiorganisaatiossa. Metodina ohjaavana teoreettisena runkona toimi alusta asti institutionaalinen etnografia (Smith 1989; 1996; 2002; Grahame 1998; DeVault & McCoy 2002, Malachowski ym. 2017) ja tämä lähestyminen oli tärkein inspiraation lähde, vaikka en noudattanutkaan menetelmää tiukasti. Institutionaalista etnografiaa on käytetty myös osallistujahavainnoinnin ohjaavana logiikkana (Smith 1989; 1996; 2002; DeVault & McCoy 2002). Tutkimukseni keskittyy eduskunnan työntekijöihin ja johtotehtävissä toimiviin henkilöihin. Olen tarkastellut eduskuntaa työympäristönä sekä kansanedustajille että muille työntekijöille, huomioiden sekä miehet että naiset.

Poliittisten organisaatioiden tutkimus

Organisaatiotutkimuksessa eduskunnat ja muut poliittiset organisaatiot (Rainey, Fernandez & Malatesta 2003) ovat saaneet melko vähän huomiota verrattuna yksityisen sektorin organisaatioihin. Julkisen sektorin johtamista, kuten uutta julkisjohtamista (New Public Management), on sen sijaan käsitelty laajalti kirjallisuudessa (Polsby 1984; Dunleavy 1991; Hood & Jackson 1991; Osborne & Gaebler 1992; Dunleavy & Hood 1994; Stokes & Clegg 2002; Greve & Ysa 2023). Organisaatiotutkimuksen fokus julkisen sektorin osalta on usein julkisen sektorin byrokratioissa ja hallinnossa – eliitti-instituutioita kuten eduskuntia käsittelevää kirjallisuutta on vähemmän, vaikka poikkeuksiakin löytyy (Savoie 2003). Tutkimusta poliittisista instituutioista työpaikkoina muille kuin kansanedustajille on vähän. Eduskunnat eivät kuitenkaan ole ainoastaan poliittisia instituutioita, vaan myös työpaikkoja, joissa kansanedustajat ja muut työntekijät suorittavat tehtäviään.

Organisaationa eduskunnat missä tahansa maassa ovat ainutlaatuisia siinä mielessä, että ne tuottavat lakeja ja politiikkaa, joita ihmisten ainakin odotetaan noudattavan. Muunlaisetjärjestöt tuottavat normeja, suuntaviivoja ja linjauksia, mutta eduskunnan päätökset koskevat yleensä ainakin teoriassa koko yhteiskuntaa. Vaikka kansainvälistä ja suomalaistakin tutkimusta sukupuolisuhteista ja politiikasta – naisten edustuksesta ja asemasta hallintojärjestelmissä, poliittisissa puolueissa, julkisen sektorin hallinnossa ja päätöksenteossa ylipäättään – on tehty runsaasti, (esim. Mazur 2002; Barry, Dent & Neill 2003; Chappell 2004; Chappell & Hill 2006; Annesley, Gains &

Rummery 2007), tämän tyyppinen tutkimus on yleensä keskittynyt tasa-arvon näkökohtiin politiikan ja päätöksenteon eri osissa. Sukupuolen valtavirtaistamista ja sen puutetta julkisella sektorilla on tutkittu Suomessa laajasti sekä kunta- että valtiotasolla. (Holli 2003; Kuusipalo 1989; Holli & Kantola 2007; Holli, Luhtakallio & Raevaara 2007; Holli & Saari 2009) Naisten osuus esimerkiksi kansanedustajista on kuitenkin kasvanut maailmanlaajuisesti viime vuosikymmeninä. Sitten tutkimuksessa parlamentteja on tarkasteltu sukupuolittuneina organisaatioina (Crawford & Pini 2011), sukupuolittuneina instituutioina (Rai & Spary 2019) ja miesvaltaisina instituutionaalisina ympäristöinä, joita hallitsee maskuliinisuuden kulttuuri (Lovenduski 2005; Erikson & Josefsson 2020). Tutkimus on myös käsitellyt, kuinka jaettujen sääntöjen, käytäntöjen ja normien avulla ylläpidetään seksististä kulttuuria, joka tuottaa epätasa-arvoisia ja turvattomia työolosuhteita naispoliitikoille. (Collier & Raney 2018)

Poliittisia instituutioita, kuten eduskuntia, käsitellään kuitenkin yhteiskunnissa usein organisaatioiden normaalin toiminnan yläpuolella olevina yksikköinä. Tästä huolimatta, kansanedustajat ovat palkattuja työntekijöitä julkisen sektorin organisaatiossa eivätkä sellaisenaan vähemmän vastuullisia ja avoimia tarkastelulle kuin he, jotka työskentelevät sellaisilla julkisen palvelun aloilla kuten koulutus, terveydenhuolto ja posti. (Whitehead 1999, 19) Tämän tyyppinen avoin tarkastelu on ollut pääasiassa median tehtävä monissa maissa, myös Suomessa. Eduskunnan tarkastelu mediassa työpaikkana, hallinto- ja virkamieskunnan kulmasta on kuitenkin harvinaisempaa. Intensiivinen mediahuomio hallintoa kohtaan on Suomessa suhteellisen uusi ilmiö. Se voidaan nähdä heijastuksena 1980-luvulla alkaneesta muutoksesta, suomalainen media on alkanut suhtautua politiikkoihin uudella tavalla (Virkkunen 2006; Ervasti 2004; Aula 1991; Holmberg 2004) ja poliittinen kulttuuri yleisesti on ollut laajemmassa muutoksessa noin 2000-luvun alusta asti (Aslama & Kivikuru, 2002; Alho 2004).

Aineiston keruun prosessimaisuus

Aineiston keräämisessä on ollut lähtöajatuksena tarjota lukijalle thick description – tiheä kuvaus (Geertz 1973). Tiheä kuvaus pyrkii ylittämään pelkän havaintojen kirjaamisen ja tarjoamaan laajemman kontekstin ja merkityksen tulkinnalle. Se pyrkii ymmärtämään paikallisia merkityksiä, käytäntöjä, sosiaalisia suhteita ja symbolisia viestejä, jotka vaikuttavat ihmisten toimintaan ja ajatteluun. Tiheän kuvauksen tavoitteena on ymmärtää, miten eri tekijät vaikuttavat yhteisön jäsenten käyttäytymiseen ja millaisia merkityksiä heidän toimintansa taustalla on. Kuvaamalla eduskunnan, poliittisen eliitti-instituution, aiemmin suhteellisen tuntemattomien ei-poliittisten osastojen toimintaa, tavoitteena on ollut avata musta laatikko (Easton 1965), eli kuvata ja analysoida demokraattisen poliittisen järjestelmän ydintä. Kuten usein etnografisessa tutkimuksessa, tapa ja metodit, joilla tämä tutkimus lopulta tehtiin,

määräytyivät enimmäkseen kentän vaatimusten ja kenttäkokemusten mukaan (Rhodes ym. 2007; Kondo 1990; Goffman 1989).

Alkuperäisillä tutkimussuunnitelmillani ei siis ole paljon yhteistä sen kanssa, mistä nyt kirjoitan. Prosessin aikana tutkimuskysymyksistäni ennallaan ovat säilyneet kiinnostukseni siihen, miltä poliittiseen eliittiin kuuluvan instituution toinen puoli näyttää, sekä pohdintani siitä, voisiko organisaation sisältä tunnistaa tietynlaisen johtamis- tai hallintologiikan. Millaista on työskennellä sellaisessa paikassa? Mitkä ovat sen erityispiirteet ja ominaisuudet, ja mikä on tämän instituution logiikka? Nämä kysymykset ohjasivat prosessin alkua. Alkuperäisten valintojeni (työskentelyn arkipäivä poliittisessa eliittiorganisaatiossa) jälkeen aineiston sisällön määräisivät kentän tapahtumat.

Tutkimukseni metodologinen valinta oli, kentän tapahtumien takia, kvalitatiivisten ja puolikvantitatiivisten menetelmien yhdistelmä – puolistrukturoiduilla haastatteluilla tehty etnografia, osallistuva havainnointi sekä organisaation työntekijöille tehty kysely. Kenttätöitä voidaan luonnehtia monimenetelmäiseksi ja myös sattumanvaraiseksi ja pakosta syntyneeksi. Näistä metodeista valitsin itse etnografian, tarkemmin osallistuvan havainnoinnin ja haastattelut. Ne olivat oman metodologisen lähestymistapani ydin ja lähtökohta. Haastattelut tehtiin lumipallometodilla (*snowball sampling*). Kyseessä on tutkimusmenetelmä, jota käytetään silloin, kun tutkittavan ilmiön tai tutkimuskohteen populaatio on vaikeasti tavoitettavissa tai rajattavissa. Se on laadullisen tutkimuksen menetelmä, joka perustuu osallistujien suositusten ja verkostojen hyödyntämiseen verkostointensiivisessä organisaatiossa. Seurasin suosituksia haastateltavista ja yritin parhaani mukaan pitää huolta refleksiivisyydestä samalla kun vaihtelin hattua ja roolia. Pysin läpi tutkimusprosessin avoimuuteen ja seuraamaan R.A.W. Rhodesin ja kumppaneiden määrittelemää lähestymistä: ”Etnografinen lähestymistapa sallii yllätyksiä, loistohetkiä, jotka voivat avata uusia tutkimuskohteita. Se hyväksyy onnekkaita sattumat. Se on hedelmällistä, progressiivista ja avointa” (Rhodes ym. 2007, 209).

Samaan aikaan kun keräsin omaa aineistoani, eduskunnan hallinto, työllisti minua tilaamalla minulta kaksi selvitystä ja niiden pohjalta kaksi raporttia. Käsittelen tätä rooliristiriitaa myöhemmin tässä luvussa. Eduskunnan tilaamat selvitykset olivat työpaikkaa arvioivia tutkimuksia, joita ei ole tarkoitettu kattavan tilastollisen näytön tuottamiseen. Selvitykset suunniteltiin eduskunnan hallintotoimistojen työkaluksi, jotta ne voisivat kehittää sisäistä suunnitteluaan henkilöstöstrategian ja tasa-arvosuunnitelman kannalta (Niemi 2007a, 2007b). Organisaatiota lähestyttiin siis useammasta näkökulmasta ja useilla eri metodeilla. Alusta asti rohkaisevaa oli se, että aineiston keskeiset teemat toistuivat kaikissa näillä erilaisilla menetelmillä tehdyissä selvityksissä ja havainnoissa sekä haastatteluissa. Ne näkyivät myös jo aikaisemmissa, jo 1990-luvun alkupuolelta peräisin olevissa tutkimusraporteissa ja niitä on dokumentoitu myös 2000-luvun alun julkaisuissa (esim. Moilanen 2002).

Tekemäni osallistuva havainnointi koostui pääosin ihmisten havainnoimisesta, haastattelutilanteista, käytävillä kävelemisestä, lounaalla olemisesta, kahvin juomisesta, kollegoille juttelemisesta, virallisista ja epävirallisista tapaamisista ja tavan-

omaisista työhönliittyvistä tekemisistä. Varsinaisena metodia ohjaavana teoreettisena runkona toimi alusta asti institutionaalinen etnografia (IE) (Smith 1989; 1996; 2002; Grahame 1998; De Vault & McCoy 2002) ja tämä lähestymistapa oli tärkein inspiraation lähteeni, vaikka en noudattanutkaan menetelmää tiukasti. Institutionaalista etnografiaa on käytetty osallistujahavainnoinnin ohjaavana logiikkana (Smith 1989; 1996; 2002; DeVault & McCoy 2002). Institutionaalinen etnografia on tutkimuslähestymistapa, jossa tarkastellaan instituutioiden toimintaa ja merkityksiä osana ihmisten arkea ja yhteiskuntaa. Tutkimusmenetelmä korostaa vallankäytön, rakenteiden ja käytäntöjen yhteyttä sekä niiden vaikutusta yksilöiden jokapäiväiseen elämään.

Institutionaalinen etnografia yhdistää yksilöiden arjen kokemukset laajempiin institutionaalisiin rakenteisiin, jotka muokkaavat, ohjaavat ja rajoittavat heidän toimintaansa. Tämä lähestymistapa yhdistää etnografisen tutkimuksen ja instituutioiden analyysin ja tarkastelee miten instituutiot toimivat ja vaikuttavat ihmisten elämään käytännön tasolla. Tutkimusotteen mukaisessa analyysissä havainnoidaan esimerkiksi työn arkea, tarkastellaan, kuinka nämä erilaiset arjen kokemukset peilautuvat kyseisen organisaation institutionaalisiin käytäntöihin sekä näitten käytäntöjen taustalla vaikuttaviin teksteihin ja rakenteisiin. Refleksiivisen tutkimusotteen avulla pyritään selvittämään ja avaamaan mahdollisia ristiriitoja arjen kokemusten, instituutioiden toimintaperiaatteiden ja niitä ohjaavien tekstien ja rakenteiden välillä. Tämän lähestymistavan kautta voidaan avata, miten instituutioiden käytännöt ja niiden taustalla vaikuttavat tekstit muokkaavat ihmisten arkea. Samalla avautuu mahdollisuus kritisoida ja kehittää näitä käytäntöjä (Walby 2013).

Hyvin vaatimattomassa mittakaavassa voisin väittää, että läsnäolonni eduskunnassa saattoi hetkellisesti parantaa joidenkin siellä työskentelevien ihmisten työelämää. Sain muutaman kiitossähköpostin kenttätyöni ja sen jälkeisten tapahtumien päätyttyä ja niissä, pääasiassa naisilta tulleissa, kirjoittajat kiittivät minua työolojensa parantamisesta. Lähtökohtana ja sopusoinnussa institutionaalisen etnografian eetosksen kanssa toiveeni oli alusta asti edistää jollakin tavalla demokratiaa ja ennen kaikkea tämän eliittiorganisaation toimintaa ja työn sujuvuutta siellä. Eduskunnan hallinto on ainutlaatuinen työympäristö ja minulle selvisi nopeasti, että siellä täytyy olla läsnä ymmärtääkseen miltä työn arkipäivä näyttää. Eräs johtajista tiivistä tämän erityispiirteen aivan yhteistyömme alussa: ”Jos todella haluat tehdä tutkimusta tästä paikasta, sinun on tultava työskentelemään kanssamme. Muuten et näe mitään.” (anonyymi johtaja, ote tutkimuspäiväkirjasta 3.10.06)

Tämän tutkimuksen aikana olen jatkuvasti pyrkinyt olemaan tietoinen sekä omista reaktioistani tutkimuskenttää kohtaan että tarkastelemaan kriittisesti omia päätöksiäni ja ratkaisujani. On ehdottoman tärkeää pysytellä systemaattisena ja objektiivisena myös sen jälkeen, kun positivistiset, luonnonlakeihin perustuvat ja universalistiset tutkimuslähestymistavat on jätetty taakse. (Rhodes ym. 2007, 8) Tutkimusta tehdessäni olin tietoinen siitä, että kenttätyössä oli koko ajan läsnä kaksi hyvin eriroolista tutkijaa: eduskunnan palveluksessa oleva selvitystä tekevä tutkija ja väitöskirjaansa varten aineistoa keräävä tutkija. Olin aineistoa kerätessäni tutkimuskenttäni palveluksessa ja se tarkoitti, että minun piti omaksua useita rooleja, enkä voinut

päättää vapaasti, mitä kentällä teen. Käytin "useita hattuja" joka päivä, eikä se tehnyt eettisestä asemastani yksinkertaista. Tutkimusprosessin aikana toimin tutkijana, työntekijänä ja entisenä työntekijänä, ja jokainen näistä rooleista ja tehtävistä antoi minulle uuden näkökulman tutkimuskenttääni. Vaikka tutkimusprosessin kestäessä jouduin omaksumaan useita erilaisia "hattuja", analyysissäni pidin huolen siitä, että päässäni oli väitöskirjaansa varten aineistoa keräävän tutkijan hattu. Refleksiivinen tutkimusote oli tässä ratkaiseva apu, se auttoi minua tiedostamaan ja rajaamaan muut mahdolliset roolit pois analyysistä. Näin pystyin keskittymään tutkimukselliseen näkökulmaan ja samalla säilyttämään kriittisen etäisyyden aineistooni. Kyse oli myös tietyn etäisyyden säilyttämisestä kenttään ja liian läheisen, niin sanotus "going native" – lähestymistavan välttämisestä. Going native voidaan suomentaa ilmauksella "kotoutuminen" tai "muuttuminen paikalliseksi." Se viittaa tilanteeseen, jossa tutkija imeytyy ja adaptoituu täysin tutkimuskohteensa kulttuuriin ja tapoihin. (esim. Walsh 1998) Samaan aikaan on todettava, että osallistuessani tilaisuuksiin, kuten eduskuntakauden avajaisiin eduskuntatalossa, ymmärsin ehkä selvemmin kuin tavallisina päivinä, että roolini siellä tarkoitti istumista useilla eri tuoleilla. Sen seurauksena en istunut mukavasti millään niistä.

Suunnitelmista konkretiaan

Alkuperäisenä ajatuksena oli tehdä vertaileva analyysi kahdesta eduskunnasta, suunnitelmissa olivat Suomi ja Ruotsi, Tšekki tai Viro. Pitkään suunnitelmissa oli myös, että tutkittavaa eliittioorganisaatiota ei missään vaiheessa paljasteta. Tämä vaikutti tarpeelliselta varotoimenpiteeltä informanttien anonymiteetin suojelemiseksi. Kaikki nämä suunnitelmat osoittautuivat kuitenkin mahdottomiksi. Tämä johtui kolmesta pääsyystä: Ensinnäkin näiden laitosten ainutlaatuisuus ei oikein sovi vertaileviin tutkimuksiin. Toiseksi en saanut lupaa kerätä kaikkialla aineistoa, joka olisi ollut vertailukelpoista ja tasavertaista. Kolmanneksi suomalaista kenttätöitä seurasi irtautumisprosessi, joka muuttui mediatapahtumaksi. Näin ollen ei ollut enää mahdollista peittää sitä, että olin tutkinut Suomen eduskunnan hallintoa. Vaikka tämä tutkimus oli huolellisesti suunniteltu, muuttivat erityisesti tammikuun 2008 tapahtumat sen tasapainoa ja painopistettä. Sen sijaan, että olisin taistellut tapahtumia vastaan ja jatkanut alkuperäistä suunnitelmaa, seurasin tapahtumien polkua ja annoin tapahtumien viedä (kuten Rhodes ym. 2007). Tämä kaikki merkitsi sitä, että sekä käsitteellisiä että metodologisia lisäyksiä täytyi tehdä. Esimerkiksi organisaatorikkomuksia ja erityisesti häirintää en ollut ajatellut tämän tutkimuksen teemaksi. Ne kuitenkin nousivat esiin kentän toivomasta tasa-arvoselvityksestä.

Kentältä poistumisprosessi muuttui hyvin erilaiseksi kuin olin suunnitellut ja määritteli tutkimuksen painopisteen uudelleen. Poistumisprosessi alkoi viedä yhä enemmän tilaa tiedon tuottamiselta ja siitä muodostui miltei tärkeämpää kuin mikään muu. Osallistuin lopulta useamman kerran todistajana oikeudenkäyntiin, joka

juonsi juurensa siitä, että toimittaja oli lukenut eduskunnalle kirjoittamani tasa-arvon arviointiraportin (Niemi 2007b). Luettuaan raportin hän haastatteli nimettömiä kansanedustajien avustajia ja pyysi heitä nimeämään eduskunnan pahimmat seksuaaliset häiritsijät ja kirjoitti sen pohjalta artikkelin Helsingin Sanomiin. Yksi hänen artikkelissaan nimeämistä kansanedustajista nosti kanteen häntä ja Helsingin Sanomia vastaan. Minut kutsuttiin oikeuteen kertomaan, olivatko nimet peräisin minun selvityksestäni. Todistaminen oli helppo tehtävä, minun selvityksessäni oli erikseen pyydetty, että nimiä ei mainita ja että mahdolliset ongelmat raportoitaisiin tasa-arvovaltuutetulle. Tiedoissani ei ollut yhtään nimeä.

Tutkimushankkeeni sai alusta asti monet parlamentissa työskentelevät hermostuneiksi ja jopa järkyttyneiksi syistä, joita en koskaan täysin ymmärtänyt, erityisesti koska tutkimuksessa yritettiin vastata hyvin yksinkertaisiin kysymyksiin. Millaista on työskennellä poliittisessa eliittiorganisaatiossa, työskennellä politiikan ja erilaisten hallinnollisten vaatimusten ristipaineessa?

Tutkimusotteeni ja ajatukseni oli tarjota yksi näkökulma tähän myyttiseen taloon, sen ihmisiin, rakenteisiin, sääntöihin, hierarkioihin ja niin edelleen. Huomio tutkimuksen kenttävaiheen aikana keskittyi erityisesti mikrotason rakenteiden, lähinnä johtamisrakenteiden, työprosessien ja sukupuolien välisen tasa-arvon kartoittamiseen eduskunnan hallinnossa. Teoreettisesta kulmasta tarkastelin myös perinteistä valtionhallinnon logiikkaa ja sen erilaisia vaikutuksia työympäristöön ja työilmapiiriin. Valta on sekä avainkysymys että keskeinen käsite, kun tarkastelun kohteena on poliittinen instituutio ja sen sisäiset työprosessit. Aineiston kautta keskiöön nousivatkin nopeasti erityisesti pitämisen (sosiaaliset suhteet) ja politisoinnin (verkostot ja niissä jaettu valta) merkitykset työn tekemiselle hallinnossa. Yhdessä nämä käsitteet tulivat näkyviksi ylimääräisinä epävirallisina prosesseina ja rakenteina muodollisten organisaatorakenteiden sisällä.

Etnografiaa eliittiorganisaatiossa

”Tarkkailijoina olemme osittain vakoojia, osittain tirkistelijöitä, osittain faneja ja osittain jäseniä” (Van Maanen 1978, 346). Vaikka eliiteistä on tehty paljon tutkimusta, ja huippuliikemiehiä, teknologia-asiantuntijoita, miljonäärejä, huippupoliitikkoja, huippuvirkamiehiä on tutkittu (ks. esim. Stephens 2007; Undheim 2006; Kezar 2003; Odendahl & Shaw 2002; Hambrick & Mason 1984; Hertz & Imber 1995; Rhodes ym. 2007; Hearn, Jyrkinen & Piekkari 2009), eliittiin keskittyvät etnografiat ovat edelleen harvinainen tutkimusalue. Tämä johtuu luonnollisesti osittain siitä yksinkertaisesta tosiasiasta, että eliittejä on vaikeampi saada osallistumaan tutkimuksiin. Kuten Susan Ostrander (1995) ja Lynn Chancer (2020) ovat huomauttaneet, tähän liittyville vaikeuksille annetaan kuitenkin usein liikaa painoarvoa. Yhtä ongelmallinen osa eliittitutkimusta on tutkijan mahdollisuus suojata tutkimustietoa, suojella itseään tutkijana ja samaan aikaan olla koko ajan valmis tarttumaan tilaisuuteen sen saapu-

essa. Tämänkaltaiset vaikeudet johtavat helposti tilanteeseen, jossa yhteiskuntatieteilijät eivät tutki eliittejä. Eliittien tutkiminen sisältää tyypillisesti odottamattomia tilanteita, jotka usein ovat tutkijan ja hänen työnsä kannalta ongelmallisia.

Minun tapauksessani erityisesti tekemäni selvitykset synnyttivät puolustusreaktioita ja jotkut eduskunnan työntekijöistä ja johdosta olivat loukkaantuneita, koska selvitysteni ja tutkimukseni tulokset eivät olleet pelkästään myönteisiä. (Hammersley 1992, 65) Nämä reaktiot ovat kuitenkin olleet osa tutkimusprosessia ja ajan kuluessa, tehdessäni analyysiä ja saatuani tarvittavan etäisyyden organisaatioon, olen kyennyt näkemään tekemäni haastattelut ja kentän erilaiset reaktiot riisuttuina (useimmista) omista tunteistani ja reaktioista, joita ne minussa herättivät. Tämän kaltaisessa tutkimuksessa refleksiivisyys tutkimusotteena on kuitenkin välttämättömyys, johtuen kysymyksistä, jotka nousivat minun ja tutkimuskenttäni välisistä valtasuhteista. Tutkimuskenttäni sisälsi Suomen vaikutusvaltaisia ihmisiä. Heidän eliittistatuksestaan ja siitä nousseista ongelmista huolimatta minulla ei missään vaiheessa ole ollut kielteinen suhde haastateltaviini. Haastattelut olivat monella tapaa tyypillisiä tutkimushaastatteluja, ja niissä näkyi haastateltavien erilaisia suhtautumisia valtaan. Niihin kuului erittäin miellyttäviä haastatteluja, joissa olimme haastateltavan kanssa samalla tasolla, jäykempiä haastatteluja, joissa haastateltava pitäytyi valta-asemassaan, haastatteluja, joissa ei puhuttu paljon, haastatteluja, joissa puhuttiin niin paljon, että tutkijana tuskin pysyin perässä. Yleinen tunnelma haastatteluissa oli lämmin ja ystävällinen, kaikki haastateltavat olivat itse ilmoittautuneet haastatteluun, ja valmiita keskustelemaan käsillä olevista asioista.

Haastattelutilanteisiin liittyy kuitenkin useita ongelmia. Eliittiä on vaikea haastatella feministisestä näkökulmasta. Tällainen valtasuhde on otettava huomioon haastatteluja suoritettaessa ja ehkä vielä enemmän haastatteluja analysoitaessa (Puwar 1997). Olen hyvin tietoinen siitä, että olen pelännyt joitain haastateltaviani, halunnut miellyttää heitä. Minuun on myös vaikuttanut heidän valta-asemansa siinä määrin, etten aina voinut kyseenalaistaa heidän näkemyksiään. Olen ollut aidosti järkyttynyt mahdollisuudesta, että he eivät olisi tyytyväisiä työhöni. Ostrander (1995) on listannut joitain tyypillisimpiä ongelmia, joita voi esiintyä eliittihaastatteluissa, ja nämä kaikki ovat läsnä kokemuksissani. Eliitin taipumus puhua vapaasti ja pitkään, mutta ei välttämättä kertoa paljoa tai edes vaadittua sisältöä, oli melko yleistä johdon haastatteluissani. Selkeän vastauksen saaminen oli usein haasteellista. Eliitin jäsenet ovat harjaantuneet ilmaisemaan mielipiteensä ja tottuneet tietämään, että heidän mielipiteellään on merkitystä ja tällä on selvä vaikutus haastattelutilanteeseen.

Olen toistuvasti joutunut tilanteeseen, jossa haastateltavan mielipide oli haastattelussa hallitsevassa asemassa. Tämä johti myös siihen, että joissain haastatteluissa halusin antaa mahdollisimman myönteisen kuvan kaikesta miellyttääkseni haastateltavia. Yleensä vasta palattuani omalle toimistolleni tai vasta aineistoa analysoidessani heräsin ja tajusin, kuinka valtasuhde oli vaikuttanut sekä haastattelutilanteeseen että käyttäytymiseeni sen aikana. Epätasainen valtasuhde yksinkertaisesti kaatoi minut asemaan, jossa huomasin toistuvasti haluavani jotenkin miellyttää haastattelemani johtajia. Tämä ei johtunut pelkästään siitä, että pelkäsin joutua eroon eduskunnas-

ta ja työstäni, jos käyttäytyisin toisin, vaan jälkikäteen ajatellen se oli reaktio heidän valtaansa. Tunsin itseni ajoittain melko avuttomaksi ja halusin miellyttää pystymättä selittämään miksi edes itselleni. Se tuntui oudolta ja vaikutti työhöni, reflektoin sitä jatkuvasti tutkimuspäiväkirjassani.

Etnografisen tutkijan tulisi kaiken muun reflektiivisyyden lisäksi olla varovainen suhteessa sitoutumisensa tasoon itse organisaation kanssa. Muuten tutkimus voi helposti alkaa näyttää konsulttityöltä ja vaadittava herkkyyks organisaatiota ja sen ongelmia kohtaan katoaa sitoutumisen kasvaessa. On vaikea olla samaan aikaan mukana ja ulkopuolinen. Etnografisiin metodeihin kuuluu osata olla läsnä, kuvata kaikkea näkemäänsä niin paljon ja laveasti kuin pystyy, kestää tylsyyttä, epäluuloa ja outoja tilanteita, yrittää ottaa huomioon organisaation historiallinen konteksti ja yrittää ymmärtää kaikkea näkemäänsä ja ymmärtää se oikein ja ”oikeassa” kontekstissa, eli hahmottaa yksityiskohtia ja samalla hahmottaa koko projektin prosessuaalisuus (Bate 1997). Kenttätyö on jatkuvaa itsetutkiskelua ja omien reaktioiden kyseenalaistamista vaativaa työtä.

Etnografian pyrkimyksenä on tuoda organisaatioista esiin yksityiskohtia, jotka muuten jäisivät paljastamatta, mutta sen ei koskaan ole tarkoitus olla ”tosi” tarina siitä, mitä tapahtuu, ellei tekijä ole tavoitteellinen positivist. On tärkeää muistaa, että etnografia tarjoaa vain yhden näkökulman organisaation tarkasteluun (Coffey 1999). Kaikkea ei voi koskaan nähdä eikä täysin ymmärtää. Usein keskeisenä tavoitteena on pystyä kuvaamaan kulttuuria, ja pyrkiä kertomaan tarina tietyn kulttuurin joistakin piirteistä sekä tarjoamaan siten vähintään sisääntulokohta kyseisen organisaation todellisuuteen (Bate 1997).

Valitsin institutionaalisen etnografian, koska siinä yhdistyvät feministiset näkökulmat ja marxilainen ajattelu, molemmat ovat osa sitä, mitä voitaisiin kutsua kriittiseksi sosiologian tai johtamisen koulukunnaksi. Institutionaalisen etnografian tutkijoilla on yleensä taipumus kriittiseen tai vapauttavaan päämäärään. Tämän tutkimusotteen ontologia edellyttää, että tutkimus paljastaisi ideologisia ja sosiaalisia prosesseja (DeVault & McCoy 2000). Eduskunnan kaltaisen organisaation ja instituution osalta oli erittäin tärkeää säilyttää kriittinen asenne ja purkaa kaikki havaitsemansa. Kansallisilla toimielimillä ja erityisesti instituutioilla, kuten eduskunnalla, on hyvin erityinen asema kollektiivisessa tietoisuudessamme, ja siksi niitä, ehkä vielä enemmän kuin monia muita organisaatioita, on arvioitava kriittisesti (Smith 1990, 6).

Institutionaalisen etnografian käsitteellisen viitekehyksen käyttäminen on paitsi olemassa olevien valtamuodostelmien ja rakenteiden myös vallan järjestelyn tapojen kyseenalaistamista: miksi tämä on järjestetty näin? Onko tämä paras tapa vai onko taustalla jokin muu syy? Institutionaalinen etnografia sisältää myös ajatuksen, että tutkijan tehtävänä ei ole yrittää kartoittaa instituutioita kokonaan, vaan... ”tutkia tietyn instituutiokompleksin tiettyjä kulmia tai säiteitä tavoilla, jotka tekevät näkyviksi niiden yhteyskohdat muihin kohteisiin ja toimintalinjoihin”. (DeVault & McCoy 2000, 753) Siten institutionaalisen etnografian asettama tehtävä on toteutettavissa, eikä se sisällä positivistista väitettä, että tutkija näkisi kaiken.

Institutionaalisen etnografian soveltuvuus tutkimukseeni perustuu myös sen tarjoamaan metodiin nähdä byrokraattiset organisaatiot ja instituutiot paikkoina, joissa kaikki yksittäiset toimet voidaan tulkita vastuullisina abstraktien, yleistettyjen kategorioiden avulla. Grahame (1998, 353) on korostanut, että tällainen näkökulma tarjoaa mahdollisuuden nähdä yksilöiden konkreettinen kokemus osana laajempaa rakenteellista kokonaisuutta, joka heijastelee näitä abstrakteja suhteita. Yksilön kokemus ei siis esiinny pelkästään erillisenä tapauksena, vaan pikemminkin osana instituutioita, jotka muovaavat nyky-yhteiskunnan sekä yleistä että abstraktia luonnetta.

Tutkimuskohteen puolustusreaktiot ja tutkijan tunteiden hallinta

Pääsy kentälle on usein ja oli tutkimuksessani pitkien neuvotteluiden lopputulos, mutta on muitakin asioita, jotka liittyvät organisaation eliittiluonteeseen. Organisaatioon voi esimerkiksi päästä käsiksi kokonaisuutena, mutta sen jälkeen pääsy tiettyihin kokouksiin evätään syystä tai toisesta. Myös tulosten julkistamisen jälkeen vastaanotto voi olla kylmä. Tässä tutkimushankkeessa kävi juuri niin. Rhodes kuvailee myös minun tutkimusprosessiani kirjoittaessaan: "...se tunne, kun eliitti kääntyy sinua vastaan sen jälkeen kun olet lähettänyt luonnoksen tutkimuksestasi. He ovat hämmentyneitä siitä, kuinka lähellä olet vanginnut paperille, mitä he tekevät ja miksi he tekevät niin, mukaan lukien elämän arkipäiväinen luonne ja tekopyhyys huipulla" (Rhodes ym. 2007, 211). Etnografinen kenttätö eliitin keskuudessa sisältää monia mahdollisia sudenkuoppia, joita ei pidä eikä voi jättää huomiotta.

Kenttätöön haastavampi vaihe alkoi virallisen työsuhteeni päättymisen jälkeen elokuun 2007 lopussa. Eduskunnan toimistoissa oleskeluni päättyessä minua pyydettiin pitämään syyskuun 2007 alussa johtamiskoulutuspäivä yhdessä työhyvinvointiin erikoistuneen kollegani kanssa. Tämä päivä tarjosi minulle vielä yhden havainnointimahdollisuuden. Teimme kyselyvastausten perusteella kysymyksiä esimiehille, jotka muodostivat ryhmiä. Jokaiselle esimiehelle annettiin numero ja he ryhmittivät itsensä sen perusteella. Sitten he työskentelivät itsenäisesti ryhmissä ja vastasivat kahteen satunnaisesti valittuun kysymykseen kyselyvastauksista. Kävimme läpi kaikki kysymykset ja vastaukset ja kannustimme keskusteluun. Kirjoitin ylös kaiken, mitä ryhmät sanoivat, ja projektori heijasti kirjoitukseni taululle. Ryhmät näkivät kirjoituksen ja korjasivat sen, jos heidän mielestään jotain ei ollut sanottu oikein tai tarkoitettu niin heidän vastauksissaan koskien eduskunnan johtoa.

Koulutuspäivän jälkeen oli noin viiden kuukauden hiljaisuus, enkä odottanut enää kuulevani heistä. Haastavan vaiheen haastavin osuus alkoi kuitenkin yllättäen, kun media "löysi" tasa-arvoarviointiraportin, joka oli ja on julkinen asiakirja, ja uutisoi tutkimuksen tuloksista. Media keskittyi erityisesti eduskunnassa esiintyvään seksuaaliseen häirintään liittyviin ongelmiin. On tärkeää todeta, että yksikin häirintätapaus on aina liikaa missä tahansa organisaatiossa, joten median kiinnostus on ymmärrettävää. Jotkut toimittajat käsittelivät asiaa ammattimaisesti, mutta toiset

irrottivat raportin täysin asiayhteydestään. Yksittäisiä henkilöitä syytettiin nimillä, ja koko asia paisui suureksi. Eduskunnan hallinto reagoi skandaaliin hitaasti, mutta sitten he alkoivat vaatia minulta lisää työtä ja selvitysraportteja. He pyysivät minua ensin laatimaan raportin tasa-arvoarviointin numeroista, vaikka yritin selittää, että nämä luvut eivät merkitse mitään irrallaan kontekstista. Niitä on tarkasteltava häirintätutkimusten lukujen yhteydessä. Tein kuitenkin heille uuden raportin ja sain siitä ylimääräisen palkan. Myöhemmin, maaliskuussa 2008, minut pyydettiin asiantuntijaksi eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokuntaan, johon kuuluu kansanedustajia ja joka vastaa eduskunnan työturvallisuudesta, ja tuotin heille myös kirjallisen selonteon.

Kenttätyö oli lopulta nöyryyttä vaativa kokemus ja se myös herätti paljon tunteita – paljon enemmän kuin olin koskaan odottanut. Tästä syystä läpi tutkimuksen tekemisen olen joutunut reflektoimaan ja arvioimaan näiden tunteiden vaikutusta työhöni ja analyysiini. Niiden vaikutukset ovat olleet erilaisia eri vaiheissa. Olen pyrkinyt olemaan mahdollisimman refleksiivinen ja ottamaan ne huomioon, jatkuvasti analysoimaan omia reaktioitani erilaisiin tapahtumiin. Esimerkiksi kirjoittaessani tutkimuspäiväkirjaa jostakin henkilöstä, jonka olin tavannut päivän aikana, yritin aina arvioida omia havaintojani ja reaktioitani kolmesta eri näkökulmasta: ensinnä omana reaktionani, toiseksi tapahtumana ja kolmanneksi erillisenä yksityiskohtana kyseisen organisaation elämässä.

Etnografisen tutkimuksen kirjoittamisessa on otettava huomioon monia seikkoja, sekä ennen kirjoittamista että sen aikana. Eettiset valinnat ovat tärkeitä, ja jokainen pienikin yksityiskohta, kuten sanavalinnat tilanteiden kuvailussa, voi olla ratkaiseva. Huomasin usein kirjoittaessani käyttäneeni vahingossa sanoja, jotka vääristivät tai värittivät tilanteen todellisuutta. Sanat ovat voimakkaita ja määritteleviä, ja kun pyritään kuvaamaan tosielämän tapahtumia, niiden merkitys korostuu entisestään. Etnografisen kirjoitusprosessin merkitys on lähes yhtä suuri kuin itse kenttätyön sujuminen. Kielen käyttö tiedonkeruussa tulisi olla hyvin harkittua (Marschan-Piekkari & Welch 2004), jotta voidaan tehdä tietoisia päätöksiä vaikkapa kielen valinnasta haastatteluissa.

Osana metodologista prosessia olen myös jatkuvasti joutunut pohtimaan tunteita tutkimuksessa, niistä selviytymistä ja niiden mukauttamista työssäni (Dunn 1991; Lee 1993; Ostrander 1995; Rager 2005; Gray 2008; Sampson, Bloor & Fincam, 2008). Näiden erilaisten roolien ja oman tutkijaintegriteettini äärimmäinen koe tuli, kun häirintäskandaalin yhteydessä kohtasin median voiman yhdistettynä eduskunnan valtaan. Kuuden kuukauden kenttätyö oli jo ollut vaihtelevaa ja vaativaa. Poistumisprosessi oli erityisen raskas ja menetin täysin mahdollisuuden salata mitä organisaatiota olin tutkinut. Harkitsin tässä vaiheessa myös factionality-menetelmän käyttöä tutkittavieni anonymiteetin turvaamiseksi, mutta luovuin ideasta lopulta. Se olisi vaatinut vaikeiden tapahtumien fiktiivistä esittämistä, mikä tuntui epämiellyttävältä ja hankalasti tehtävältä, kaiken kaikkiaan hyvin epätieteelliseltä. Päädyin esittämään aineiston anonymisoituna niin pitkälle kuin mahdollista.

Eduskunnan sisällä työni kyseenalaistettiin tavalla, jota en uskonut mahdolliseksi. Vaikka olin ennakoanut näitä reaktioita ja tiesin, että jotain tämän kaltaista voi olla odotettavissa tehdessäni tämänkaltaista eliittitutkimusta, se oli silti kova ja henkisesti raskas kokemus nuorelle tutkijalle. Kun tiedotusvälineet käsittelivät tekemääni selvitystä ja kun eduskunnan hallinto sitten reagoi tai oikeastaan ei reagoinut, lukuun ottamatta muutamia epämiellyttäviä puheluita, jouduin taas uudesta kulmasta pohtimaan kuinka hallita ja järjestää reaktioitani suhteessa kaikkiin sekaviin tunteisiin, joita nämä tilanteet minussa tutkijana herättivät. Miten läpikäydä tunteitani hallitusti?

Olen yrittänyt arvioida omien tunnereaktioideni merkitystä sekä niiden vaikutusta analyysiin, mutta en voi sanoa, että tämä prosessi olisi ollut täysin systemaattinen. Olen pyrkinyt ennen kaikkea ratkaisemaan tilanteesta nousevan eettisen kysymyksen: kuinka avoin ja refleksiivinen havainnoivan tutkijan tulisi olla ja olen ratkaissut sen omalla kohdallani valitsemalla äärimmäisen avoimuuden. (Punch 1986; Mitchell 1993) Kerroin avoimesti heti eduskuntaan saapuessani kuka olen ja mitä varten olen siellä. Lähetin sähköpostia koko organisaatiolle esitelläkseni itseni ja selvitykseni ja lopuksi muistuttaakseni kyselyyn vastaamisesta. Jokaisessa sähköpostissa kerroin organisaatiolle itsestäni ja tutkimuksestani sekä tekemästäni arviointityöstä. Sain palautetta joiltakin työntekijöiltä, jotka kiittivät minua avoimesta otteestani. Kaikki minua kiittäneet henkilöt huomauttivat, että tällaista avoimuutta harvoin tapahtui tässä organisaatiossa. Yksi suurimmista harmeistani liittyen kenttätöyöhöni ja eduskunnalle tekemääni työhön on edelleen se, että en koskaan päässyt pitämään henkilökunnalle tilaisuutta selvitysten tuloksista. Minun olisi luultavasti pitänyt painostaa organisaatiota enemmän, mutta kaiken mediahuomion keskellä se tuntui mahdottomalta.

Jälkeenpäin: aineisto, metodi, reflektio

Tutkimusprosessi ja kenttätö kokonaisuudessaan tuntuu jälkeenpäin katsoen pitkältä matkalta hyvin erityisen institutionaalisen kansallismaiseman halki. Tutkimuksen tekeminen ja kirjoittaminen tuntui välillä pitkältä tunnustukselta, toisinaan etäiseltä ja tieteelliseltä sekä paikoitellen myös aivan liian henkilökohtaiselta. Tämä näkyy myös siinä, että aluksi yritin sinnikkäästi kirjoittaa itseni kokonaan ulos tutkimuksestani käyttämällä pääasiassa passiivista kielen muotoa. Pyrin tutkimusta tehdessäni kuitenkin jatkuvasti avoimuuteen ja noudatin Rhodesin ja kumppaneiden määrittelemää lähestymistapaa: ”Etnografinen lähestymistapa sallii yllätyksiä ja loistohetkiä, jotka voivat avata uusia tutkimuskohteita. Se hyväksyy onnekkait sattumat. Se on hedelmällistä, progressiivista ja avointa” (Rhodes ym. 2007, 209).

Erityisen haastava yllätys oli häirintäteeman ilmestyminen tutkimukseen kartoitusten kautta. En ollut valmistautunut siihen ja se haastoi minua tavoilla, joita en osannut etukäteen kuvitella. Samaan aikaan koen, että samasta vaikeasta teemasta

sukeutui myös yksi tutkimuksen ehdottomista loistohetkistä, kun pääsin tekemään merkityksellistä työtä ja raportoimaan yhteiskunnallisesti tärkeästä aiheesta. Sain myös (aluksi) vaikuttaa siihen, miten asiaa käsiteltiin ja sanoitettiin sisäisesti ja miten ylin johto sitä lopulta sanoitti. Puhemies Niinistön käyttämä Yksikin tapaus on liikaa – fraasi nostettiin minun selvitysraportistani. Tutkijan, erityisesti institutionaalista etnografiaa hyödyntävän tutkijan kulmasta tämä oli näin jälkeenpäin arvioiden, ainutlaatuinen loistohetki. Se ei tapahtumien keskellä tuntunut ollenkaan siltä. Vaadittiin pitkä reflektioaika ennen kuin osasin tai kykenin näkemään kaiken tapahtuneen jonain muuna kuin yhtenä sotkuisena vyyhtenä.

Loistohetkiin tutkimusta tehdessä lukeutuvat myös monet antoisat kohtaamiset eduskunnan eri työntekijöiden kanssa ja tämän suurenmoisen instituution ikonisissa puitteissa työskentely, erilaiset institutionaaliset perinteet, kuten valtiopäivien avajaiset, ja niissä mukana oleminen sekä kansallisen instituution ytimen lähelle pääseminen. Etnografia on menetelmä, mutta se on myös tapa lähestyä todellisuutta. Siksi raja ontologian ja etnografian epistemologisten näkökohtien välillä voi ajoittain hämärtyä. Se on menetelmä, joka painottaa toimintaa, mutta siihen sisältyy myös ajatus siitä, että maailmaa ymmärretään parhaiten tarkastelemalla sitä läheltä (Rhodes ym. 2007). Läheinen näkökulmani ja aineistoni tarjosi minulle tutkijana valtavan haasteen, josta jälkeenpäin voi ajatella, että vastaavaan tilanteeseen olisi parempi mennä esimerkiksi työparina. Yksin kaiken tapahtuneen kohtaaminen oli raskasta ja kuormittavaa ja ajattelen, että selviydyin siitä, koska väitöskirjaohjaajani tarjosi minulle jatkuvaa tukea ja mahdollisuuden purkaa kokemaani.

Tutkimukseni metodiikka mahdollisti myös uudenlaisen kokemusperäisen tiedon tarjoamisen työskentelyyn eliitti-instituutiossa. Tavoitteenani oli tutkia ja problematisoida sitä, miten työskentelyä ja johtamista tehdään kansallisen instituution sisällä. Ilmiön monimutkaisuus ja valtasuhteiden kokemus haastoivat etnografisen tutkimuksen tekijää. Tutkimukseni reflektointi jälkeenpäin on helpompaa, siihen liittyvät skandaalit ovat menneet ohi. Tehtäväni etnografina oli ja on, muun muassa, kuvata ja analysoida sitä, mitä koin kentällä. Mennessäni kentälle odotin – huolimatta monista ennakkovaroituksista ja aiemmasta tutkijakokemuksestani – voivani havainnoida ja kertoa jonkinlaisen hallitun ja siistin tarinan ja sitten analysoida sitä. Näin ei kuitenkaan tapahtunut.

Etnografinen tutkimus eliittiorganisaatiossa on aina yllätyksellistä. Ainoa tapa tehdä tutkimusotteelle ja siitä syntyville aineistoille oikeutta on yrittää reflektiivisesti jakaa ja sanoittaa paitsi aineisto myös tutkimuksen tekemisen kokemus. Siihen olen tällä kirjoituksella pyrkinyt. Lisäksi on olennaista käsitteellistää, analysoida ja kirjoittaa tavalla, joka välittää lukijalle kuvan siitä, miten erilaiset epämuodolliset ja muodolliset prosessit, rakenteet, strategiat ja tapahtumat ilmenevät tällaisissa aineistoissa. Aluksi ne voivat näyttää sekavilta, mutta ajan myötä niistä nousee esiin selkeitä narratiiveja ja teemoja.

Haastavuudestaan huolimatta etnografia tarjoaa ainutlaatuisen mahdollisuuden syventyä eliittiorganisaatioiden kompleksiseen toimintaympäristöön ja valtasuhteisiin. Se mahdollistaa syvällisen ymmärryksen organisaation sisäisistä dynamiikois-

ta, kulttuurista ja päätöksentekoprosesseista, jotka eivät välttämättä avaudu muilla tutkimusmenetelmillä. Näin ollen etnografian käyttö eliittiorganisaatioissa voi tuoda arvokasta tietoa organisaation toiminnasta ja sen vaikutuksesta laajempaan yhteiskuntaan.

- Kenttätyö on jatkuvaa itsetutkiskelua ja omien reaktioiden kyseenalaistamista vaativaa työtä. Etenkin silloin, kun etnografiaa tehdään eliittiorganisaatiossa, jossa valtasuhteet ovat keskeinen osa organisaation toimintaa. Tutkijan on vaikea asettua niiden ulkopuolelle. Institutionaalinen etnografia tarjoaa viitekehyksen, jonka avulla voidaan analysoida valtasuhteiden vaikutusta organisaation toimintaan ja tutkijan asemaan suhteessa tutkittaviin.
- Etnografian on varauduttava siihen, että kenttätyön aikana suunnitelmat muuttuvat ja vastaan voi tulla yllättäviä käänteitä. Institutionaalinen etnografia tarjoaa työkaluja, mm reflektion kautta näiden muutosten ja yllättävien tilanteiden tulkintaan ja analysointiin, mikä auttaa tutkijaa sopeutumaan ja reagoimaan joustavasti muuttuviin olosuhteisiin.
- Etnografi ei useinkaan voi jättää itseään ulos tutkimuksesta sen raportointivaiheessa, vaan hänen on kirjoitettava myös itsensä tekstiin sisään. Institutionaalisen etnografian lähestymistapa kannustaa tutkijaa reflektoimaan omaa asemaansa ja suhdettaan tutkittaviin, mikä mahdollistaa tutkijan roolin selkeän esittämisen osana tutkimusprosessia.

Kirjallisuus

- Alho, A. (2004). *Silent Democracy, Noisy Media*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Annesley, C., Gains, F. & Rummary, K. (2007). *Women and New Labour Engendering politics and policy?* Bristol: The Policy Press.
- Aslama, M. & Kivikuru, U. (2002). Lamajulkisuuden raamit. Suomalainen mediamaisema 1990-luvulla. Teoksessa Ullamaija Kivikuru (toim.) *Laman julkisivut. Media, kansa ja eliitit 1990-luvun talouskriisissä* Helsinki. Palmenia-kustannus, 25–45.
- Aula, M. K. (1991). *Poliitikkojen ja toimittajien suhteet murroksessa*. Helsinki: Yleisradio.
- Barry, J. Dent M. & O'Neill, M. (toim.) (2003). *Gender and the Public Sector: Professional and Managerial Change*. Lontoo: Routledge.
- Bate, S. P. (1997). Whatever happened to organizational anthropology? A review of the field of organizational ethnography and anthropological studies. *Human Relations* 50(9), 1147–1175. <https://doi.org/10.1023/A:1016961918626>
- Chancer, L. S. (2019). *Beyond the Case: The Logics and Practices of Comparative Ethnography*. Oxford: Oxford University Press.
- Chappell, L. (2004). *Gendering Government*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- Chappell, L. & Hill, L. (toim.) (2006). *The Politics of Women's Interests*. Lontoo: Routledge.
- Coffey, A. & Atkinson, P. (1996). *Making Sense of Qualitative Data: Complimentary Research Strategies*. Thousand Oaks: Sage.
- Collier, C. N. and Raney, T. (2018). Understanding Sexism and Sexual Harassment in Politics: A Comparison of Westminster Parliaments in Australia, the United Kingdom, and Canada. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 23(3), 432–455. <https://doi.org/10.1093/sp/jxy024>
- Crawford, M. & Pini, B. (2011). *The Australian Parliament: A Gendered Organisation*, *Parliamentary Affairs* 64(1), 82–105. <https://doi.org/10.1093/pa/gsq047>
- DeVault, M.L. & McCoy, L. (2000). Institutional Ethnography. Teoksessa Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. Lontoo: Sage.
- DeVault, M.L. & McCoy, L. (2002). Institutional ethnography: Using interviews to investigate ruling relations. Teoksessa Jaber F. Gubrium & James A. Holstein (toim.) *Handbook of Interview Research: Context and Method*. Lontoo: Sage, 751–776. <https://doi.org/10.4135/9781412973588.d43>
- Dunleavy, P. (1991). *Democracy, Bureaucracy and Public Choice*. Lontoo: Harvester Wheatsheaf.
- Dunleavy, P. & Hood, C. (1994). From old public administration to new Public Management in *Public Money and Management* 14(3), 9–16. <https://doi.org/10.1080/09540969409387823>
- Dunn, L. (1991). Research Alert! Qualitative research may be hazardous for your health. *Qualitative Health Research* 1(3), 388–392. <https://doi.org/10.1177/104973239100100307>
- Easton, D. (1965). *A Framework for Political Analysis*. Teoksessa Robin J. Ely, Erica Gabrielle Foldy & Maureen A. Scully (toim.) (2003). *Reader in Gender, Work, and Organization*. Oxford: Blackwell Publishing.

- Erikson, J. & Josefsson, C. (2020). The Parliament as a Gendered Workplace: How to Research Legislators' (UN)Equal Opportunities to Represent. *Parliamentary Affairs* 75(1), 20–38. <https://doi.org/10.1093/pa/gsaao49>
- Ervasti, P. (2004). *Irakgate - Pääministerin nousu ja ero*. Helsinki: Gummerus.
- Geertz, C. (1973). *Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture in: The interpretation of cultures: selected essays*. New York: Basic Books.
- Gerard, P. (1996). *Creative Nonfiction, Researching and Crafting Stories of Real Life*. Cincinnati: Story Press.
- Goffman, E. (1989). On fieldwork. *Journal of Contemporary Ethnography* 18(2), 123–132.
- Grahame P.R. (1998). Ethnography, institutions and the problematic of the everyday world. *Human Studies* 21, 348–360. <https://doi.org/10.1023/A:1005469127008>
- Gray, B. (2008). Putting Emotion and Reflexivity to Work in Migration Research. *Sociology* 42(5), 935–952. <https://doi.org/10.1177/0038038508094571>
- Hambrick, D.C. & Mason, P.A. (1984). The organization as a reflection of its top managers. *Academy of Management Review* 9, 193–206. <https://doi.org/10.5465/ambpp.1982.4976402>
- Hearn, J., Jyrkinen, M., & Piekkari, R. (2009). *Managers Talk About Gender: What Managers in Large Transnational Corporations Say About Gender Policies, Structures and Practices*. Helsinki: Edita.
- Hearn, J. & Parkin, W. (2001). *Gender, Sexuality and Violence in Organizations. The Unspoken Forces of Organization Violations*. Lontoo: Sage.
- Hertz, R. & Imber, J. B. (1995). Introduction. Teoksessa Rosanna Hertz & Jonathan B. Imber (toim.) *Studying Elites Using Qualitative Methods*. Thousand Oaks: Sage.
- Holli, A. & Kantola, J. (2007). State feminism Finnish style: Strong policies clash with implementation problems. Teoksessa J. Outshoorn & Johanna Kantola (toim.) *Changing State Feminism*. Lontoo: Palgrave Macmillan, 82–101. https://doi.org/10.1057/9780230591424_5
- Holli, A. & Saari, M. (2009). *Sukupuoli eduskunnan asiantuntijakuulemisissa*. TANE-julkaisu (2009) 11. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Holli, A. M. (2003). *Discourse and Politics for Gender Equality in Late Twentieth Century Finland*. Helsinki: University of Helsinki.
- Holli, A., Luhtakallio, E. & Raevara, E. (2007). *Sukupuolten valta/kunta. Poliittikka, muutos ja vastarinta suomalaisissa kunnissa*. Tampere: Vastapaino.
- Hood, C. & Jackson, M. (1991). *Administrative Argument*. Dartmouth: Aldershot.
- Kezar, A. (2003). Transformational elite interviews: principles and problems. *Qualitative Inquiry* 9(3), 395–415. <https://doi.org/10.1177/1077800403009003005>
- Kondo, D. K. (1990). *Crafting Selves. Power, Gender, and Discourses of Identity in a Japanese Workplace*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kuusipalo, J. (1989). *Naisena politiikan huippupaikoille naisedustus Suomen hallituksissa ja naisministerien poliittinen ura vuosina 1926–1986*. Tampere: Tampereen Yliopisto.
- Lee, R.M. (1993). *Doing Research on Sensitive Topics*. Lontoo: Sage.
- Lovenduski, J. (2005). *Feminizing Politics*. Cambridge: Polity Press.

- Malachowski, C., Skorobohacz, C., & Stasiulis, E. (2017). Institutional ethnography as a method of inquiry: A scoping review. *Qualitative Sociology Review* 13(4), 84–121. <https://doi.org/10.18778/1733-8077.13.4.04>
- Marschan-Piekkari, R., Welch, C., (toim.) (2004). *Handbook of Qualitative Research Methods for International Business*. Northampton, MA: Edward Elgar.
- Mason, J. (2002). *Qualitative Researching*. Toinen painos. Lontoo: Sage.
- Mazur, A. (2002). *Theorising Feminist Policy*. Oxford: Oxford University Press.
- McNulty, T. & Ferlie, E. (2001). *Reengineering Health Care: The Complexities of Organisational Transformation*. Oxford: Oxford University Press.
- Mitchell, R.G. (1993). *Secrecy and Fieldwork (Qualitative Research Methods)*. Newbury Park: Sage.
- Moilanen, T. (2002). *Eduskunnan kanslian henkilöstöpolitiikan nykytila*. Helsinki: Eduskunnan kanslian julkaisu 1/2002.
- Mustakallio S., Sevelius P. & Tanhua I. (2007). *Tasa-arvosuunnitelma – Näin se onnistuu*. Helsinki: WoM, Teknologiateollisuus, Metallityöväen liitto, Toimihenkilöunioni TU.
- Niemi, H. (2007a). *Eduskunnan kanslian henkilöstöstrategian 2002–2006 vaikuttavuuden arviointi*. Eduskunnan sisäinen selvitys. Julkaisematon.
- Niemi, H. (2007b). *Eduskunnan kanslian tasa-arvoselvitys 2007*. Eduskunnan sisäinen selvitys. Julkaisematon.
- Osborne, D. & Gaebler, E. (1992). *Reinventing Government*. Reading: Addison-Wesley.
- Ostrander, S. A. (1995). “Surely you’re not in this just to be helpful” Access, rapport, and interviews in three studies of elites. Teoksessa Rosanna Hertz & Jonathan B. Imber (toim.) *Studying Elites Using Qualitative Methods*. Lontoo: Sage, 133–150. <https://doi.org/10.4135/9781483327341.n10>
- Odendahl, T. & Shaw, A. M. (2002). Interviewing elites. Teoksessa James A. Holstein & Jaber F. Gubrium (toim.) *Handbook of Interview Research*. Thousand Oaks: Sage, 299–316. <https://doi.org/10.4135/9781412973588.n19>
- Polsby, N. (1984). *Political Innovation in America: The politics of policy initiation*. New Haven: Yale University Press.
- Punch, M. (1986). *The Politics and Ethics of Fieldwork*. Newbury Park: Sage.
- Puwar, N. (1997). Reflections on interviewing women MPs. *Sociological Research Online* 2(1), 82–91. <https://doi.org/10.5153/sro.19>
- Rager, K. B. (2005). Compassion stress and the qualitative researcher. *Qualitative Health Research* 15(3), 423–430. <https://doi.org/10.1177/1049732304272038>
- Rai, S. M. & Spary, C. (2019). *Performing Representation: Women Members in the Indian Parliament*. Oxford: Oxford University Press.
- Rainey, H.G., Fernandez, S & Malatesta, D. (2003). *Understanding and Managing Public Organizations*. U.S.: John Wiley & Sons.
- Rhodes, R.A.W., Hart P. & Noordegraaf, M. (2007). *Observing Government Elites Up Close and Personal*. New York: Palgrave Macmillan.
- Rouleau, L., de Rond, M. and Musca, G. (2014). From the ethnographic turn to new forms of organizational ethnography, *Journal of Organizational Ethnography* 3(1), 2-9. <https://doi.org/10.1108/JOE-02-2014-0006>

- Sampson, H., Bloor, M. & Fincam, B. (2008). A price worth paying? : Considering the 'cost' of reflexive methods and the influence of feminist ways of 'doing'. *Sociology* 42(5), 919–933. <https://doi.org/10.1177/0038038508094570>
- Savoie, D. (2003). *Breaking the Bargain: Public Servants, Ministers, and Parliament*. Toronto: University of Toronto Press.
- Smith, D. E. (1989). *The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology*. Milton Keynes: Open University Press.
- Smith, D. E. (1990). *Texts, Facts, and Femininity: Exploring the Relations of Ruling*. Lontoo: Routledge.
- Smith, D. E. (1996). *The Conceptual Practices of Power: A Feminist Sociology of Knowledge*. Toronto: University of Toronto Press.
- Smith, D. E. (2002). Texts and the ontology of organizations and institutions. Studies in Cultures, Organizations and Societies. In special issue *Studies in Institutional Ethnography* 7(2), 159–198. <https://doi.org/10.1080/10245280108523557>
- Stephens, N. (2007). Collecting data from elites and ultra elites: telephone and face-to-face interviews with macroeconomists. *Qualitative Research* 7(2), 203–216. <https://doi.org/10.1177/146879410707602>
- Stokes, J. and Clegg, S. (2002). *Power, Knowledge, Management and Bureaucratic Reform*. Sydney, Lindfield: School of Management, University of Technology.
- Undheim, T. A. (2006). Getting connected: How sociologists can access the high tech élite. Teoksessa Sharlene Nagy Hesse-Biber & Patricia Levy (toim.) *Emergent Methods in Social Research*. Thousand Oaks: Sage, 13–42. <https://doi.org/10.4135/9781412984034.n2>
- Van Maanen, J. (1978). People processing: Strategies of organizational socialization. *Organizational Dynamics* 7(1), 9–36. [https://doi.org/10.1016/0090-2616\(78\)90032-3](https://doi.org/10.1016/0090-2616(78)90032-3)
- Virkkunen, H. (2006). Ministeri saa syyttää vain itseään: ministerieroihin johtaneet skandaalit uutistapahtumina Juhantalosta Jätteenmäkeen 1992–2003. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Walby, K. (2013). Institutional ethnography and data analysis: making sense of data dialogues. *International Journal of Social Research Methodology* 16(2), 141–154. <https://doi.org/10.1080/13645579.2012.661207>
- Whitehead, S. (1999). New women, new Labour? Gendered transformations in the House. Teoksessa Stephen Whitehead & Roy Moodley (toim.) *Transforming Managers; Gendering Change in the Public Sector*. Lontoo: UCL Press, 33–46. <https://doi.org/10.4324/9780203979006-9>

5

Etnografin positiot työn kestävyysemurroksen kentällä

Eeva Houtbeckers

Ilmaston kuumenemisen ja lajikadon kaltaiset monipaikkaiset ja globaalit ilmiöt haastavat ihmisyyshyönteisten totuttuja toimintatapoja. Ekososiaaliset kriisit synnyttävät jännitteitä vanhojen toimintatapojen ja muutospaineiden välille myös työn kentällä. Etnografinen tutkimus hahmottaa kehkeytymässä olevaa muutoksia työn asemassa ja tekee näkyväksi sen piiloon jääviä tekijöitä. Tutkimuksen aikana tutkijan oma muuttuva suhtautuminen kestävyysmurrokseen voi tarjota kiinnostavia näkökulmia tutkittavaan ilmiöön.

Kun olen puhunut ihmisille mitä tutkin eli miten työllistää itsensä ilman kasvu[talous]tavoitetta, osa sanoo että "tuollaista tutkimusta tarvitaan". Olen hämilläni. (1) Onnistuinko todella väittämään ajatukseni muille? (2) Ovatko he vain kohteliaita? (3) Jos tällaista tarvitaan, miksi useampi ei tule tilaisuuksiin tai muuta elintapojaan? Miksi vastuu ulkoistetaan poliitikoille, tutkijoille ja aktivisteille? (Ote kenttäpäiväkirjasta 2017)

Etnografinen tutkimukseni vuosina 2017–2022 käsitteli työtä ja toimeentuloa työn-tekijöiden näkökulmasta kestävyysmurroksessa, kasvutalouden jälkeen, ja vastasi kysymykseen miten tulla toimeen planeetan rajoissa silloin, kun oman työn tavoitteena on löytää ratkaisuja tai lievitystä ekokriisiin (Houtbeckers 2023). Tutkin ruohonjuuritoimijoiden kenttää, jossa ihmiset pyrkivät ammattitaidoillaan vastaamaan kokemiinsa ekososiaalisiin kriiseihin. Aikaisempaa etnografista ja toimintatutkimusta

työstä kestävyysmurroksessa on tehty muun muassa elävän talouden tutkimusalalla (Gibson-Graham, Healy, Cameron ja Talvikallio 2019).

Kestävyysmurroksessa yhteiskunnat muuttuvat kokonaisvaltaisesti sopeutukseen moninaisiin ekososiaalisiin kriiseihin (Siivonen ym. 2022). Koska kestävyysmurros vaikuttaa kaikkiin yhteiskunnan aloihin, myös työ ja sen ymmärrys ovat muutoksessa (ILO 2018; Taipale & Houtbeckers 2021). Työn ja ympäristön tutkimus käsittelee näitä kysymyksiä (Kasvio 2014). Koska kestävyysmurros on kompleksinen, työn ja toimialojen muutosta on hyvin vaikea ennakoida kokonaisuutena. Millaista on ihmisten ja muunlaisten toimijoiden tekemä työ kestävyysmurroksessa silloin, kun tavoitteena on siirtyä kokonaisvaltaisesti kestävämpiin yhteiskuntiin, joissa kaikilla on mahdollisuus toimia maapallon kantokyvyn rajoissa?

Näiden epävarmuuksien takia halusin tehdä etnografista tutkimusta työstä kestävyysmurroksessa. Etnografisella otteella pystytään pureutumaan siihen, millaista työ on kestävyysmurroksessa, erityisesti työntekijöiden näkökulmasta. Etnografiassa eritellään ihmisten kuvaamia ratkaisuja ennakoimattomuuden ja kestävyysmurroksen jännitteisyyden vallitessa.

Työn kestävyysmurroksen ilmiön ymmärtämisessä ja kentän muodostamisessa minun tuli etnografina tarkastella monia ennakko-oletuksia työstä ja kestävyysmurroksesta. Prosessi on edellyttänyt käytettyjen käsitteiden purkamista ja uusien merkitysten muodostamista. Lisäksi tutkimustani on ajanut halu ymmärtää piilossa olevia käytäntöjä (ks. esim. Smith 2005; Hasu luku 10). Aikaisemman tutkimukseni perusteella tiesin, että on ihmisiä, jotka tekevät uravalintoja ekososiaalisiin kriiseihin liittyvän ymmärryksensä pohjalta. En vain vielä tiennyt, missä voisin kohdata heitä lisää.

Uudelle kentälle astuminen herättää kysymyksiä etnografian tekemisen menetelmästä ja edellyttää tutkijan omaa reflektointia. Miten tutkia kehkeytymässä olevaa työtä? Mihin mennään, kun mennään työn kestävyysmurroksen etnografiselle kentälle?

Kuvaan ensin kehkeytymässä olevan työn kestävyysmurroksen etnografista kenttää ja polkujani tälle kentälle refleктоimalla omaa asemaani. Nojaan organisaatiotutkijoiden Ann Cunliffen ja Geetha Karunanayaken (2013) työhön väliviivatiiloista (*hyphen-spaces*), jotka käsittelevät tutkijan sijoittumista kentällä suhteessa tutkittavaan ilmiöön. Lopuksi pohdin, millaista on tehdä tutkimusta tunnistamattomasta työstä, jota jo tehdään kestävyysmurroksessa.

Kestävyysmurroksen ja työn taustaoletuksia

Terveisiä tältä yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen kollokviosta, jossa pidetyissä puheenvuoroissa jaettu näkemys on, että olemme astuneet uuden normaalin aikaan ja paluuta vanhaan ei ole. Siperian ikirouta sulaa. Linnut, hyönteiset, kalat ja nisäkkäät muuttavat. Tehotuotanto on vallalla

maankäytössä (maanviljely, rehu, metsät, vesistöt), vaikka juuri nyt pitäisi lisätä resilienssiä vastata väistämättömään muutokseen. Tarvitaan regeneratiivisuutta eli mahdollisuutta ekosysteemien vastata muutoksiin. Paluuta menneeseen ei ole. Kysymys kuuluu, kenellä on pääsy eli varaa pelastusvenneeseen. (Ote kenttäpäiväkirjasta 2019)

Jännite vallitsevien toimintatapojen ja ekologisen kriisin luomien muutospaineiden välillä on selkeä. Työn kestävyysmurroksen kentän ymmärtämisessä ja muodostamisessa on tärkeää avata taustaoletuksia. Yleisesti kestävyysmurros kuvataan yhteiskuntien siirtymänä kohti planeetan ekologisiin reunaehtoihin mahtuvaa ihmistoimintaa. Kestävyysmurrosta kuvaavien mallien mukaan kentällä on monenlaisia toimijoita, kuten yrityksiä ja toimialoja, virkahenkilöitä ja poliitikkoja, kuluttajia, kansalaisia, tutkijoita ja eri alojen ammattilaisia (Geels 2011, 24). Usein kestävyysmurros esitetään välttämättömänä ekososiaalisten ongelmien vuoksi.

Joissakin kestävyysmurrosta kuvaavissa malleissa institutionaaliset toimijat pyrkivät yhdessä muuttamaan toimintatapoja kestävämmiksi. Aikaisempi tutkimus osoittaa, että suuret yhteiskunnalliset murrokset ovat osalle toimijoista mieluisia, kun taas toisille hyvinkin epäedullisia (ks. esim. Polanyi 2020). Siksi kestävyysmurros ei ole vain rationaalinen prosessi, vaan se pitää sisällään valtakamppailuita ja moraalista pohdintaa. Kestävyysmurros onkin jännitteistä: Osa valtavirtaisista toimintatavoista, kuten ylenpalttinen lihansyönti, ei sovi yhteen kestävämpien yhteiskuntien kanssa. Jotta voidaan kehittää uusia toimintatapoja, kuten kasvipohjaista ruokakulttuuria tai fossiilisista polttoaineista vapaata infrastruktuuria, tulee uusiin toimintatapoihin panostaa. Tämä on tehtävä samalla, kun kestävämmistä toimintatavoista luovutaan. Suomessa tutkimusyksikkö BIOSin kehittämä ekologinen jälleenrakennus kannustaa toimijoita vihreämpiin investointipäätöksiin, jotka taas ohjaavat kestävämpään kysyntään ja tuotantoon (Järvensivu, Ahokas ja Toivanen 2022).

Luopumisen ja suosimisen prosessit luovat väistämättä jännitteitä ihmisryhmien, elinkeinojen, alueiden ja kansakuntien välille – ovat prosessit hallittuja tai eivät. Siksi erilaiset kansainväliset ja kansalliset toimijat puhuvat reilusta siirtymästä, jonka ajatuksena oli alun perin työntekijöiden tarpeiden huomioiminen toimialojen rakenteellisissa muutoksissa (Stevs 2021, 249). Myöhemmin käsite on levinnyt kattamaan kaikkien ihmisryhmien ja alueiden näkemysten huomioimisen kestävyysmurroksessa.

Esimerkiksi kansainvälinen työjärjestö ILO on pyrkinyt määrittelemään raporteissaan työtä kestävyysmurroksessa (ILO 2018; Taipale & Houtbeckers 2021). ILO:n ja muiden kansainvälisten järjestöjen näkökulma kestävyysmurrokseen on globaali, ja suositukset pyrkivät innostamaan eri toimialojen institutionaalisia toimijoita (Massa 2009). Näkemys työstä kestävyysmurroksessa on näissä teksteissä siksi osin sovitettu vallitsevaan taloudelliseen järjestelmään, jolloin työn merkityksen ja prosessien muutokset jäävät vähemmälle huomiolle (Taipale & Houtbeckers 2021; Räikkönen 2011). Perustulotutkija Johanna Perkiö (2023, 205) toteaa, että “[k]estävyysmurroksen näkökulmasta mikä tahansa työ ei kuitenkaan ole tavoiteltavaa, vaan työtä on arvi-

Lähiruuan omaehtoista hankkimista helpotti se, että kumppanini on kasvanut luomutilalla. Lähelläni oli henkilö, johon saatoin tukeutua ymmärtääkseni kasvu-kauden suunnittelua, esikasvatusta, suorakylvöjä, keskilämpötiloja, maanmuokkausta, kitkemistä, lannoittamista, kastelua, sadonkorjuuta ja säilömistä. Ensimmäisenä kesänä kitkin palsternakkapenkistä palsternakat ja jätin jäljelle rikkaruohot. Tämän jälkeen päätimme yhteisesti keskittää innokkaan energiani palstan vallanneiden lupiinien kitkemiseen sekä edellisten omistajien jättämien marjapensaiden hoitoon. Sittemmin taitoni ovat karttuneet, vaikka vieläkään kasvintunnistus ei ole vahvuuksiani.

Vuosien varrella kävin lukuisia keskusteluja kumppanini vanhempien kanssa luomutilan pitämisestä. Iltaisin yrittiteen äärellä vaihdetut ajatukset syvensivät ymmärrystäni siitä, millaista oli toimia alan edelläkävijänä 1980-luvun Suomessa, kun koko luomu sanana oli uusi. Miten ja mistä hankkia maatila? Miten ratkaista tarve edistää kestävästä elämäntapaa ja tulla toimeen järjestelmässä, jossa luomu ei ollut valtavirtaa? Näkökulmista oli apua, kun hain rahoitusta työn etnografialle ja myöhemmin osana etnografista kenttätöitäni vierailin omavaraisuuteen pyrkivissä kotitalouksissa eri puolella Suomea. Keskustelin neljän kotitalouden edustajan kanssa heidän tavastaan järjestää arkensa niin, että he voivat kasvattaa omavaraisuuttaan ja siihen liittyviä taitoja. Lisäksi vierailin joitakin kertoja Omavaraopiston talkoissa Kainuussa, missä vaalitaan ja luodaan kulttuurista ja materiaalista osaamista omaehtoiseen taloudelliseen toimintaan.

Ammattilaisuus ja toimeentulo kestävyysmurroksessa

Aikaisemmin osana väitöstutkimustani osallistuin tapaamisiin ja tutustuin niissä tutkiemiini ihmisiin, jotka murtautuivat palkkatyömallista ja työllistivät itsensä. He eivät kuitenkaan sopineet sankariyrittäjän kulttuuriseen kategoriaan. He tekivät arkista työtä sellaisen maailman eteen, jossa heidän ammattitaitonsa pääsi oikeuksiinsa, mikä kulki vastavirtaan kulttuurisia oletuksia (Houtbeckers 2016).

Palkkatyön sivuuttaminen saattaa tuntua eksoottiselta, mutta käytännössä palkkatyötä ei ole aina tarjolla työntekijälle edullisin ehdoin tai se ei takaa ennakoitavaa tuloa. Lisäksi palkkatyösuhteita voi omalla alalla olla tarjolla vähän, jos ollenkaan. Siksi monilla aloilla, esimerkiksi parturi-kampaajana tai taiteilijana, itsensä työllistäminen on usein ainoa tapa ansaita elantonsa ammattitaidollaan.

Väitöskirjavaiheessa kohtaamani itsensä työllistäjät olivat alojensa ammattilaisia, jotka kokivat niin suurta huolta ekologisesta kriisistä, että he halusivat edistää arvonsa mukaista toimintaa omassa työssään. He olivat toimialansa pioneereja vaate-tyksen, ruuan, liikkumisen ja projektityön kentillä. Koska heidän ideansa olivat uusia, niille ei vielä ollut selkeää markkinaa. Heille itsensä työllistäminen näyttäytyi luontevimpana väylänä edistää alansa kestävämpiä toimintatapoja ja lievittää ekokriisin seurauksia. Huolimatta siitä, että tutkimieni itsensä työllistäjien työn arki oli kuormittavaa ja epävarmaa, he pyrkivät silti varmistamaan toimeentulonsa ja edistämään aloitteita yhdessä muiden kanssa. (Houtbeckers 2016.)

2010-luvun lopulla nuorten kasvava ilmastohuoli nousi otsikoihin (Piispa & Myllyniemi 2019). Nuorten laajamittainen nouseva huoli ja omat väitöskirjahavaintoni innostivat minua hakemaan rahoitusta uudelle tutkimukselle. Kolme säätiötä myönsi rahoitusta tutkimukselleni, jonka teemana oli itsensä työllistäminen sosiaalisesti kestävämmän ja oikeudenmukaisemman maailman puolesta. Samalla lupasin selvittää sitä, miten työn ymmärrys on ekokriisin myötä muutoksessa. Lopulta minulla ei kuitenkaan ollut kovin selkeää ymmärrystä siitä, *mistä* löytäisin osallistujia tutkimukseeni. Etnografina tarvitsin kentälle pääsyä ja syvempää ymmärrystä.

Kohtuusliike väylänä työn kentälle

Jotta saisin selville, millaisia asioita Suomessa oli meneillään, pidin tärkeänä viettää aikaa kansalaisliikkeissä. Se kuitenkin edellytti omaa aktiivisuutta, sillä liikkeiden toiminta perustuu vapaaehtoistyölle. Olin tutustunut Kohtuusliikkeeseen jo vajaa kymmenen vuotta ennen kenttätöni alkua, ja talousalan perustutkintoni antoi hyvin pohjan oman panoksen tarjoamiselle. Englanniksi puhutaan *degrowthista*, *postgrowthista* tai *sufficiencysta*. Jatkuvan talouskasvun sijaan moninaisen kohtuusliikkeen toimijat tavoittelevat ihmisten ja muunlaisten hyvinvointia. Tämä tulisi saavuttaa laskemalla kokonaiskulutusta ja -tuotantoa vauraissa länsimaissa ja tasaamalla hyvinvointia globaalisti. Vaikka liike on saanut nimensä kielteisestä suhteesta kasvutalouteen, se pitää sisällään ekonomistien ja tutkijoiden lisäksi toimijoita muun muassa ekofeministisistä, post- ja dekolonialistista, antirasistisista ja ympäristöliikkeistä.

Kohtuusliikkeen ydinsanoma kiteytyy tammikuussa 2017 tekemääni havaintoon kansalaisopiston kahdesta kurssijulisteesta. Ensimmäisen kurssin tavoitteena oli tutustua yhteiskunnan talousasioihin. Luennot keskittyivät kansantalouteen päivittäisessä elämässä ja niiden aiheina olivat talouden toimijat (kotitaloudet, yritykset, julkisyhteisöt), rahamarkkinat, talouskasvu, suhdanteet ja talouspolitiikka. Toisella kurssilla taas käsiteltiin sitä, miten kansalaiset voivat vaikuttaa itselleen tärkeisiin asioihin. Luennot käsittelivät kansalaisliikkeiden historiaa, demokratiaa, kaupunkipolitiikkaa ja -aktivismia sekä yksinäisyyttä. Julisteita katsellessani ymmärsin, että kohtuusajattelun näkökulmasta teemoja tulisi käsitellä yhdessä. Talous kuuluu kaikille, mutta ei pelkästään opittavana asiana, vaan kaikkia koskettavana arkisena asiana, jonka haluttua kehitystä tulee pohtia demokraattisesti.

Väitöskirjan jälkeinen apurahatutkijuus sekä järjestötyön tuoma organisointikokemus mahdollisti minulle aktiivisemman osallistumisen Kohtuusliikkeen toimintaan. Loin yhteyksiä ruohonjuuritason toimijoihin eri puolella Suomea ja vierailin kohtuustapahtumissa, jotka käsittelivät esimerkiksi taloutta, työtä ja yhteyttä maahan. Käänsin eurooppalaista kohtuusmanifestia. Osallistuin eduskuntavaaleissa valettujen Kohtuusliikkeen vaaliteeseihin sitoutuneiden kansanedustajien tapaamisiin. Olin mukana perustamassa ja mahdollistamassa Kohtuusliikkeestä ponnistaneen kansalaisten metsäliikkeen toimintaa. Ennen pitkää sain käsityksen siitä, millaisia hankkeita oli käynnissä ja ketkä olivat tehneet palkkatyönormien näkökulmasta epätyypillisiä valintoja toimeentulostaan ja työstään.

Pandemian myötä isojen ryhmien kokoontumiset ja sitä myötä etnografisen kenttätönn tekeminen kasvokkain muuttuivat hankalaksi. Silti yksilö- ja parihaastattelut oli mahdollista toteuttaa virtuaalisesti tai kasvokkain turvallisuus huomioiden. Pyy-sin haastattelua ihmisiltä, joihin olin tutustunut tapahtumissa. Tapaamisissa olin havainnoinut miten osallistujat kuvasivat omaa asemaansa suhteessa käsiteltäviin aiheisiin. Ilman näitä havaintoja minulla ei olisi ollut ymmärrystä keitä kannattaisi haastatella. Kaikkiaan haastattelin 19 ihmistä, joista joitakin useamman kerran jo ennen pandemiaa. Kahden- tai kolmenkeskisissä teemahaastatteluissa keskustelimme osallistujien hankkeista, työstä ja toimeentulosta. Kysyin, mitä he tekevät arjessaan, mikä heitä innostaa ja lannistaa sekä millaiset käsitteet tai tittelit kuvaisivat heidän työtään.

Keskusteluissa vahvistui aikaisempi näkemykseni siitä, että Suomessakin on tunnistamatonta työtä, jota kuitenkin tehdään jo. Suurimmalle osalle haastattelemistani ihmisistä kokoaikainen ja jatkuva palkkatyö ei ollut mahdollista tai haluttua niissä teemoissa, joita he halusivat edistää. Aloitteisiin kuului luonnon monimuotoisuuden suojelua, metsien suojelua, vesistöjen ja soiden ennallistamista, koulutustoimintaa, omavaraisuuden edistämistä, maanomistusinstituution uudistamista, yhteisörahoituksen kehittämistä ja yhteisöpohjaista tuotantoa (Houtbeckers 2023). Tutkimieni hankkeiden omaehtoinen taloudellinen toiminta (Kallio & Houtbeckers 2022) osaltaan mahdollisti työn tekemisen ajassa, jossa korostuu voitontavoittelun merkitys (Gibson-Graham ym. 2019; Salleh 2009).

Tutkijan liikettä eri positioiden väleissä työn kestävyysmurroksen kentällä

Tätä kai on sitten etnografia "kotona"? Olen kentällä, [...] hoidan akateemisen työn asioita, lapsen asioita puhelimesta, muita asioita meilitse ja palaan kentälle. Ei meinaa ihan pää pysyä mukana. Vaikka en sitten tiedä pysyisikö se, jos olisin jossakin [muualla] putkeen pidempään? Tämä pirstaloitunut työ sopii jotenkin tähän talouden tutkimiseen: ei ole vain yhtä kenttää. Kenttä on kaikkialla, ja ainoa tapa pitää se loitolla tai tehdä se näkyväksi on olla tietoinen. Tietoinen mistä? Omista reaktioista nyt ainakin. Niistä lukuisista tavoista, joita talous tuo eteemme. Esimerkiksi [eilen] illalla kohtausseminaarissa minua kiinnosti itse sisällön lisäksi se työ ja talous, mitä tarvitaan, että puhuja saadaan Intiasta Suomeen. (Ote kenttäpäiväkirjasta 2017)

Kenttätönn arki on sotkuista, ja silloin teoreettiset menetelmävalinnat saattavat tuntua kaukaisilta muistoilta. Kuten edellisessä osiossa kuvasin, etnografin vaikutus kentällä voi olla hyvinkin aktiivinen (ks. myös Saari & Levonius luku 6). Siksi on tärkeää pohtia sitä, miten kentällä etnografina suhteutuu muihin toimijoihin. Organisaatiotutkijat Ann Cunliffe ja Geetha Karunanayake (2013) kirjoittavat neljästä

ääripäästä, väliviivatiiloista, joiden lomassa etnografit vaihtavat paikkaa ollessaan kentällä: sisäpiiriläinen-ulkopiiriläinen, samankaltaisuus-erilaisuus, sitoutuminen-etäisyys ja poliittinen aktiivisuus-neutraalius. Näiden lisäksi ilmiön ja kentän tuntemus voi nostaa esille joukon muita väliviivatiiloja, joissa voi tarkastella kenttätöysuhteita.

Cunliffen ja Karunanayaken (2013) mukaan tutkija voi olla tutkimansa ilmiön sisäpiiriläinen, ulkopiiriläinen tai asettua johonkin näiden ääripäiden välillä. Tutkijana voi pohtia, onko itse osa ilmiötä muussakin roolissa kuin tutkijana, työskenteleekö osana kenttää vai sen ulkopuolella, pitävätkö tutkimukseen osallistujat tutkijaa yhtenä heistä ja tekeekö tutkija etnografiaa "kotonaan".

Olen tutkimani ilmiökentän sisäpiiriläinen monella tapaa. Toimin itse ruohonjuuritason liikkeissä ja minulla on sukulaisuussuhteiden kautta suoria kontakteja maatyötä tekeviin. Lisäksi olen itsekin työntekijä kestävyysmurroksessa, jälkikapitalismin aikana. Halusin tehdä apurahalla tutkimusta tärkeänä pitämästäni aiheesta, enkä hakeutunut tutkijana palkkatöihin. Apurahatutkijoiden aikaisempaa paremmasta asemasta huolimatta status vaikuttaa muun muassa toimeentulon tasoon, sosiaaliturvaan, eläkekertymään ja pääsyyn työterveyshuollon piiriin. Oman positioni ymmärtäminen on avannut lukuisia keskusteluita kenttätöiden aikana. Kuten moni tapaamani ihminen, olen ymmärtänyt, että minun odotetaan tekevän töitä kasvutalouden mahdollistamiseksi ja hoitavan "maailmanpelastuksen" omalla ajallani. Tämä binäärinen ajattelu jakaa minut ja monet muut kahtia. Samoin kuin kentällä kohtaaamani ihmiset, olen itsekin vuosia kamppaillut sen kanssa, mitä teen isona.

Reilu vuosi kenttätöiden aloittamisen jälkeen kuvasin etnografikollegalle sitä, miten oman ruuan tuotanto on yksi merkki siitä, missä kohtaa kohtuullistamisen polkua on. Kanojen pitäminen ja säännöllinen kotieläimistä huolehtiminen on merkki sitoutumisesta paikkaan. Kuivakäymälä on merkki siitä, että ajattelee materiaalikiertoa kokonaisvaltaisesti. Hetken kuunneltuaan kollega kommentoi, että olen sisäpiirissä. Pidin tätä yllättävänä mutta paljastavana. Hiukan myöhemmin keväällä pidin esitystä tutkijakollegoille ja totesin olevani "aika pihalla" siitä, minkälaisen ilmiön äärellä olen.

Juuri akateemisen työn tekeminen tekee minusta ulkopiiriläisen. Etnologien Outi Fingerroosin ja Jukka Jouhkin (2014, 92) mukaan tutkija voi olla mukana kulttuurissa ja kentällä aktiivisesti, mutta silti etnografi on ensisijaisesti tutkija. Staattisen position sijaan liukuin kenttätöiden aikana erilaisten positioiden välillä. Liike ei ole aina helppoa eikä miellyttävää, mutta silti sitä tapahtuu.

Tällä viikolla luin, että tutkijoiden ryhmittymä pitää ekosysteemien keskinäisriippuvaa murentumista niin vakavana, että 2040–2060 ihmissiviliisaatio tällaisenaan päättyy. Pelottaa ihan saatanasti. Pohdin, miten voin taata lapsilleni säällisen elämän. Millaisia taitoja heille tulisi opettaa? Miten heille tulisi puhua näistä asioista? Minne me voimme muuttaa ja viljellä oma ruokamme? Missä minua tarvitaan eniten? Pysynkö viimeiseen asti tutkimuksessa ja politiikassa? Vai yritänkö vaikuttaa lähipiiriini mahdollisim-

man paljon? Tuntuu, että heilun kahden maailman välillä. Välillä ompelen lapselleni nimilappua jääkiekkopaitaan. Välillä mietin mahdollista tilanetta, joka siintää taivaanrannassa, kun ihmisillä ei [ehkä] ole toimeentuloa ja terveydenhuolto on vähäistä. Mitä tapahtuu? Tuntuu, että epävarmuus omasta toimeentulosta akatemiassa on pienin murheistani. (Ote kenttäpäiväkirjasta 2020)

Samankaltaisuus-erilaisuus-ulottuvuudella on mahdollista tarkastella sukupuolen, etnisyyden, luokan, uskonnon, kielen, arvojen, identiteetin tai symbolien ymmärryksen samankaltaisuutta tai erilaisuutta (Cunliffe & Karunanayake 2013). Suomalainen kohtuusliike on valkoinen, pääosin suomenkielinen ja paikoitellen keskiluokkainen, mutta myös pienituloisia toimijoita on mukana. Näiden osalta kuulun siihen joukkoon, joiden elämäntavan mahdollistaa globaali sosiaalinen ja ekologinen velka (Salleh 2009).

Sen sijaan sukupuolen erot ja sukupuolittunut työ olivat asioita, joihin kiinnitin huomiota kenttätöiden aikana. 2010-luvun lopun kohtuusasiantuntemus vaikutti olevan miestapaisten kenttää, kun taas mahdollistava hoivatyö naistapaisten. Tapahtumissa miehet puhuivat sisällöistä ja naiset kuuntelivat. Lisäksi naiset usein fasilitoivat ryhmäkeskusteluita, ruokahuoltoa tai muuta materiaalista tukea. Toisinaan kävin kiinnostavia sisältökeskusteluita keittiössä ruuanlaiton lomassa tai paimentaessani omaa jälkikasvuani muiden paikalla olevien pikkulasten vanhempien kanssa. Työn sukupuolittunut jako mureni aika-ajoin, sillä esimerkiksi naistapaisena toimin talouden asiantuntijaroolissa eri yhteyksissä. Sukupuolen moninaisuus ei yhteisten tapaamisten keskusteluissa tullut esiin, vaikka hyvin todennäköisesti ainakin joidenkin kokemus itsestään poikkeaa heille syntymässä määritellystä sukupuolesta.

Toisinaan koen suurta erilaisuutta:

Yritän sopia tapaamista henkilön kanssa, joka asuu omavaraisuuteen pyrkivässä kotitaloudessa. Hän on hyvin kuormittunut. Käyn keskustelua yhteisen tuttumme kanssa siitä, miten omat ideologiset valinnat saavat vaikuttaa muihin. Pohdin, miten kapitalistisen elämäntavan mukaiset käytänteet ovat itsestäänselvyys: kaikkien tulee käyttää autoa eikä julkisia, jotta pääsevät sujuvasti paikalle; heidän, joilla ei ole palkkatyötä, on joustavampaa tulla ja kulkea verrattuna heihin, joilla on ”tärkeämpi” palkkatyö; he, jotka haluavat pitää kiinni omasta maaseutuelämisen rytmistä, vaikuttavat joustamattomilta verrattuna heihin, jotka asuvat etelän isossa kaupungissa ja noudattavat itsestäänselvyytenä rytmiä, johon muualla asuvien tulisi mukautua. Silti ajattelen ainakin osittain, että elämäntapa on valinta ja että sen mukanaan tuomaa stressiä ei saa purkaa muihin. Koska itse on valinnut tietynlaisen olemisen tavan? (Ote kenttäpäiväkirjasta 2017)

Kenttätöiden aikana koin samankaltaisuutta muiden kanssa siitä, miten kansalaisten oletetaan elävän. Kokemus stressistä jälkikapitalismissa on yhteinen, sillä elämää

kaupungissa ja maaseudulla yhdistävät samankaltaiset oletukset hyvästä elämästä osana teollista yhteiskuntaa. Kuinka tietoisesti olen itse valinnut elämän isossa kaupungissa asuntolainoineen ja palkkatyöoletuksineen? Se, miten aktiivisesti ”valitsee” elämäntavan, voi vaihdella, mutta silti on monia toimintatapoja, joihin ei yksin voi vaikuttaa.

Sitoutuminen tai etäisyys liittyvät siihen, miten tutkija ottaa tai on ottamatta osaa tutkimansa kentän toimintaan. Tutkija voi myös reflektoida emotionaalista sitoutumistaan (Cunliffe & Karunanayake 2013). Toisena kenttätövuotenani kirjoitin kenttäpäiväkirjaani:

Ensimmäistä kertaa kenttätöitä tehdessä minusta tietoisesti tuntuu, että en kestä tätä tietoa. En kestä sitä, miten paskassa jamassa maapallo on. En kestä miten paljon on muutettavaa ja epäkohtia. En kestä millaisen maailman minä ja sukupolveni on jättämässä lapsilleni, yhdelle vielä syntymättömälle ja yhdelle syntyneelle. En kestä ajatusta, että huomenna on (tapahtuman nimi poistettu), ja minun tulisi olla mukana työryhmässä, jossa keskustellaan ratkaisuksista, vaikka minulla on näin toivoton olo. (Ote kenttäpäiväkirjasta 2018)

Tekstistä paistaa tuska, joka kertoo syventyneestä sitoutumisestani kenttään. Melko aikaisessa vaiheessa kenttätöitä aloin pohtia aineistoni eksotisoinnin vaaraa. Tutkijana koen eettistä vastuuta siitä, millaisena esitän työn, joka poikkeaa totutusta. Teollisen elämänrytmin omaksuneille toisten valinta järjestää elämänsä vuodenaikojen kierron mukaan voi tuntua vieraalta. Koin kenttätöiden aikana näitä toisistaan eroavia todellisuuksia lomittain. Miten kuvata kehollista kokemusta astumisesta ketjuhuoltoaseman räikeän väriseen rakennukseen sen jälkeen, kun on viettänyt useamman päivän metsän keskellä?

Samoihin aikoihin aloin ärtyä siitä, miten tutkimusseminaareissa puhuessani osa yleisöstä halusi erottaa itsensä työn kestävyysmurroksen kentästä. Vakiokommentti on, että kaikki eivät voi muuttaa maalle viljelemään perunaa. En puhuessani esittä tällaisia vaateita, eikä niitä esitä myöskään kukaan kohtaamistani ihmisistä, jotka ovat päättäneet asua maaseudulla ja viljellä omia perunoitaan. Usein muistutan, että lukuisat ihmiset kaupungeissa ovat päättäneet viljellä perunoita esimerkiksi parveke-laatikoissa, vaikka se ei koko vuoden perunatarvetta kattaisikaan. Myöhemmin kenttätöissä ymmärsin paremmin, miksi ihmiset alkavat viljellä omaa ruokaansa:

Miten elää tämän pinnan alla majailevan valtavan synkän avaruuden kanssa? Miten sietää tätä kaikkea surua, raivoa, pelkoa ja epätietoisuutta? En voi tietää, koska viimeinen hyönteinen ja sitä myötä ihminen kuolee. Sitä ennen mitä haluan tehdä? Haluan olla läheisten kanssa ja toimia heidän hyväkseen. [...] Haluan toimia myös muiden hyväksi. Haluan kääntyä ulospäin, enkä vajota tähän synkkyyteen sisälläni. Luulen, että minulle on tässä tutkimuksessa käynyt niin, että olen tullut ”natiiviksi”. Tätä on se tuska, josta

muut puhuvat. Tätä on se pimeys, josta he kääntyvät pois päin. Tämän pimeyden takia he viljelevät ruokaa ja hoitavat puutarhojaan. Tämän takia he toimivat yhdessä. (Ote kenttäpäiväkirjasta 2019)

Kenttätöön päätyttyä etäisyyteni kenttään on kasvanut. Silti pidän itsensä eriyttämistä työn kestävyysmurroksesta merkinä välttämättömän muutoksen kieltämisestä. Tämän takia toimin liikkeissä edelleen varsinaisen etnografisen kenttätöni jälkeen.

Cunliffen ja Karunanayaken (2013) mukaan poliittisen aktiivisuuden tai neutraaliuden kuvaamisella on mahdollista eritellä sitä, missä määrin tutkija edistää tutkimansa kentän toimijoiden poliittisia tavoitteita yhdessä heidän kanssaan. Puuttuuko tutkija kamppailujen kulkuun tai ottaako hän niissä aktiivisen roolin? Onko koko tutkimus suuntautunut sosiaalisen tai poliittisen muutoksen aikaansaamiseksi?

Suunnittelin ja toteutin etnografian sellaisten työntekijöiden näkökulmasta, jotka pyrkivät työssään lievittämään tai ratkaisemaan ekokriisin aiheuttamia ongelmia. Huomion kohdistaminen ilmiöön valitusta näkökulmasta ja toimiminen ruohonjuuritason liikkeissä voi joidenkin mukaan tehdä tutkimustyöstäni poliittisesti aktiivista. Itse miellän positioni sitoutuneeksi tutkijuudeksi (*engaged scholarship*), josta elävän talouden tutkimuksesta inspiroituneet Brian Burke ja Boone Shear (2014) kirjoittavat. Sitoutuneessa tutkijuudessa tutkija-aktivistit kytkeytyvät toimintoihin, jotka edistävät planeetan rajat huomioivia kestävämpiä elämisen tapoja. Vaikka olen kokenut monenlaisia tunteita etnografisen kenttätöiden aikana ja pohdiskellut mahdollisuuksia tehdä tutkimustyötä irrallaan sotkuisesta kentästä, ei irrallisuus kohdallani olisi mielekästä.

Tutkimusta tunnistamattomasta työstä, jota tehdään jo

Siirtymät postfossiiliseen, jälkikapitalistiseen ja/tai kasvutalouden jälkeiseen yhteiskuntaan voisivat pitää sisällään uudelleenmetsittäjiä, vesistöjen ennallistajia, ilmastonmuutos- ja monimuotoisuusneuvoja, ruohonjuuritason aloitteiden verkottajia, eläinten kokemusten tulkkeja, kumppanuusmaatalouden osaajia, siemenpankkiireja, keskinäisten säästö- ja vakuutusyhteenliittymien asiantuntijoita jne. Todennäköisesti ekososiaaliset murrokset muuttavat työtä ja toimeentuloa tavoilla, joita en edes osaa kuvitella. (Ote kenttäpäiväkirjasta 2020)

Etnografiani myötä ymmärsin paremmin millaisia työn muutoksia, uusia työjärjestelmiä ja positioita kestävyysmurros tuottaa. Kestävyysmurroksessa tehtävää uudenlaista työtä on paljon. Samalla monet perinteikkäät alat, olemassa olevat työpaikat ja ammattitaitoiset työntekijät ovat tärkeitä sosiaalisesti oikeudenmukaiseman ja ekologisesti kestävämmän arjen mahdollistamiseksi ekososiaalisten kriisien

aikakaudella. Työn ennakointi ei ole neutraalia, vaan se pitää sisällään ääneen lausumattomia oletuksia. Työn kestävyysmurroksen etnografia ja etnografian prosessin avaaminen tekevät näitä oletuksia näkyväksi.

Kestävyysmurros on moniulotteinen poliittinen projekti, jolla on merkittäviä vaikutuksia ihmisiin, instituutioihin, globaaliin oikeudenmukaisuuteen, muunlajisiin eläimiin, kasveihin ja maaperään. Näiden muutosten ennakoimattomuuden ja mitataavan suuruuden takia koko työn käsite on murroksessa. Yhdelle tutkijalle tutkimuskentän mittakaava on huimaava. Ympäristöfilosofi Timothy Morton (2013) on tutkinut ilmaston kuumenemisen käsitteellistämistä. Morton kuvaa alati kiihtyviä monipaikkaisia prosesseja sellaiseksi, jota voi olla ihmisenä jopa mahdoton ymmärtää. Kiihtyvä tahti periytyy hitaista poliittisista päätöksistä, vaikka planeettamme ihmistoiminnalle asettamat ekologiset reunaehdot ovat olleet tiedossa jo vuosikymmeniä.

Olen työn kestävyysmurroksen etnografisen tutkimuksen myötä ensinnäkin purkanut työn ja kestävyysmurroksen käsitteitä ja määritellyt niitä uudestaan tavoilla, joita kentällä olen havainnut. Esimerkiksi tässä tekstissä olen tuonut tutkijana kohtaamani eri aloitteet ja työn tekemisen muodot kestävyysmurroksen käsitteen alle, sillä käsite on saanut julkisessa keskustelussa määräävän aseman (Järvensivu ym. 2022). Silti tutkimukseeni osallistuneista vain osa käyttää kestävyysmurroksen käsitettä. Kestävyysmurroksen sijaan tutkimukseen osallistuneet puhuvat havaitsemistaan ilmiöistä, kuten vesien rehevöitymisestä, luontokadosta tai ihmisten vieraantumuksesta luonnosta (eli itsestään). He kuvaavat laajasti ekokriisiä sekä tarkemmin tietyn toimialan, kuten maa- tai metsätalouden ongelmia. Keskusteluista käy ilmi, että ilmiöiden kuvausten taustalla on ymmärrys yhteenkietoutuneista globaaleista prosesseista, jotka ilmenevät paikallisesti esimerkiksi sosiaalisina, ekologisina, kulttuurisina ja poliittisina ongelmina. Heidän tapansa, joka toisinaan eroaa julkisesta tai kestävyystutkijoiden käyttämästä kielenkäytöstä, tekee tutkimuksesta haastavaa viimeistään siinä vaiheessa, kun tarkoitus on viestiä ilmiöstä muille tutkijoille.

Toiseksi etnografisten havaintojen tekeminen kenttätöissä on tarkoittanut oman position ja työntekijyyden reflektointia. Työn ja talouden tutkimus kestävyysmurroksessa on edellyttänyt itselleni uusien näkökulmien omaksumista. Lisäksi olen yhä vakuuttuneempi siitä, että ajassamme kehkeytyy uusia käytänteiden yhdistelmiä tai mahdollisesti myös aivan uusia ilmiöitä. Ne haastavat totutut tavat ymmärtää työtä ja toimeentuloa, mikä todennäköisesti aiheuttaa konflikteja.

Kolmanneksi työn kestävyysmurroksen tutkimus on tehnyt minut tietoiseksi ajallisuudesta. Itse etnografinen työ on osoittautunut hitaaksi ilmiön verkostomaisuuden takia. Kestävyysmurros on kaikkialla, mutta ilmenee eri tavoin paikasta toiseen. Etnografina kiinnitän huomiota yksityiskohtiin, kun taas ilmiön globaalin luonteen vuoksi myös kokonaiskuvasta on muodostettava jonkinlainen käsitys. Ajallisuus monimutkaistaa ilmiön hahmottamista: Arjen toiminta tulee mahdollistaa planeetan rajoihin tässä ajassa, kun toiminnan vaikutukset ja hyödyt suuntautuvat tulevaisuuteen. Toimimatta jättäminen on myös ratkaisu, jonka seuraukset kannetaan tulevaisuudessa. Kun saastuttavien alojen rajoitukset ovat viivästyneet ja investoinnit ovat

jääneet tekemättä, vaihtoehtojen horisontti kapenee. Siksi jatkotutkimus voi keskittyä ajallisuuden ymmärtämiseen.

Kuvaamalla omaa prosessiani rohkeiden työn tutkijoita ja etnografeja tarttumaan työn kestävyysmurroksen tutkimukseen, sillä kenttä on rikas ja poliittisesti merkittävä. Ihmiset toimivat jo edistääkseen kestävyysmurrosta tärkeäksi katsomillaan aloilla omissa yhteisöissään ja laajemmin.

- Kestävyysmurroksessa myös työn käsite on muutoksessa
- Etnografian avulla voi saada selville millaisia työn muutoksia, uusia työjärjestelmiä ja positioita kestävyysmurros tuottaa.
- Etnografisen tutkimuksen myötä on mahdollista purkaa keskeisiä käsitteitä ja määritellä niitä uudestaan kenttätöiden havaintojen pohjalta.
- Laajaa kenttää koskeva etnografia, kuten työn kestävyysmurros, edellyttää riittävästi aikaa perehtyä toimijoihin ja kentän suhteisiin
- Etnografisten havaintojen tekeminen kenttätöissä tarkoittaa myös oman position ja työntekijyyden reflektointia ja voi edellyttää uusien näkökulmien omaksumista.

Kirjallisuus

- Büchs, M. & Koch, M. (2017). *Postgrowth and wellbeing: Challenges to sustainable welfare*. Cham: Springer International Publishing.
- Burke, B. J., & Shear, B. (2014). Introduction: Engaged scholarship for non-capitalist political ecologies. *Journal of Political Ecology* 21(1), 127–144. <https://doi.org/10.2458/v21i1.21128>
- Cunliffe, A. L. & Karunanayake, G. (2013). Working Within Hyphen-Spaces in Ethnographic Research: Implications for Research Identities and Practice. *Organizational Research Methods* 16(3), 364–392. <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1094428113489353>
- Fingerroos, O. & Jouhki, J. (2014). Etnologinen kenttätyö ja tutkimus. Teoksessa Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos, 79–108.
- Geels, F. W. (2011). The multi-level perspective on sustainability transitions: Responses to seven criticisms. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 1(1), 24–40. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2011.02.002>
- Gibson-Graham, J. K., Healy, S., Cameron, J. & Talvikallio, E. (2019). *Elävä talous – Yhteisen tulevaisuuden toimintaopas*. Tampere: Vastapaino.
- Houtbeckers, E. (2023). Miten tulla toimeen planeetan rajoissa?: Kestävyyismurros transformatiivisen työn tekijöiden näkökulmasta. *Työväentutkimus Vuosikirja* 37, 45–63. <https://doi.org/10.37456/tvt.131269>
- Houtbeckers, E. (2016). *Mundane social entrepreneurship: A practice perspective on the work of microentrepreneurs*. Aalto University Publication Series DOCTORAL DISSERTATIONS 171/2016. Helsinki: Aalto University.
- ILO (2018). *The employment impact of climate change adaptation*. Geneve: International Labour Office. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/documents/publication/wcms_645572.pdf
- Järvensivu, P., Ahokas, J. & Toivanen, T. (2022). *Tavoitteena reilu ja kestävä talous: Siirtymään tähtäävät aloitteet suomalaisessa keskustelussa ja politiikassa*. Sitra muistio. Helsinki: Sitra.
- Kallio, G. & Houtbeckers, E. (2022). Kuluttajakansalaisen kritiikistä omaehtoiseen toimijuuteen ruokataloudessa. Teoksessa Senja Laakso & Riikka Aro (toim.) *Planeetan kokoinen arki – Askelia kestävämpään politiikkaan*. Helsinki: Gaudeamus, 215–230.
- Kasvio, A. (2014). *Kestävä työ ja hyvä elämä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Massa, I. (2009). Vihreä sopimus uutena yhteiskuntapolitiikan strategiana. *Janus* 17(3), 231–247.
- Morton, T. (2013). *Hyperobjects: Philosophy and ecology after the end of the world*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Perkiö, J. (2023). Työhön kannustamisesta kestäväysmurrokseen: Mitä perustulokeskustelu kertoo sosiaaliturvan mahdollisuuksista? Teoksessa Teppo Eskelinen, Eeva Jokinen, & Lilli Aini Rokkonen (toim.) *Tehostamisyhteiskunnan jäljet*. Jyväskylän yliopisto, 185–213. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9499-0>
- Piispa, M. & Myllyniemi, S. (2019). Nuoret ja ilmastonmuutos. Tiedot, huoli ja toiminta Nuorisobarometrien valossa. *Yhteiskuntapolitiikka* 84(1), 61–69.

- Polanyi, K. (2020). *Suuri murros: Aikakautemme poliittiset ja taloudelliset juuret*. Tampere: Vastapaino.
- Räikkönen, T. (2011). The Greening of Work: How Green Is Green Enough? *Nordic Journal of Working Life Studies* 1(1), 117–133. <https://doi.org/10.19154/njwls.v1i1.2338>
- Salleh, A. (2009). Ecological debt: Embodied debt. Teoksessa Ariel Salleh (toim.) *Eco-sufficiency and global justice: Women write political ecology*. Lontoo: Pluto Press, 1–40. <https://doi.org/10.2307/jj.16275969.4>
- Siivonen, K., Cantell, H., Ihanainen-Rokio, O., Kurenlahti, M., Laakso, S., Latvala-Harvilahti, P., ... Salonen, A. O. (2022). Kestävyysmurroksen keinot. Teoksessa Tarja Halonen, Kaisa Korhonen-Kurki, Jari Niemelä, & Jaana Pietikäinen (toim.) *Kestävyyden avaimet*. Helsinki: Gaudeamus, 199–280.
- Smith, D. E. (2005). *Institutional ethnography: A sociology for people*. Lanham: Rowan Altamira.
- Standing, G. (2010). *Work after globalization: Building occupational citizenship*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Stavis, D. (2021). Labour Unions and Environmental Justice: The Trajectory and Promise of Just Transition. Teoksessa Brendan Coolson (toim.) *Environmental justice: Key issues*. Lontoo: Routledge, 249–265. <https://doi.org/10.4324/9780429029585-22>
- Taipale, T. & Houtbeckers, E. (2021). Kestävyyssajattelu ILO:n vihreän työn raporteissa ja työelämän tutkimus kestävyysmuutoksessa. *Työelämän tutkimus* 19(1), 5–30. <https://doi.org/10.37455/tt.102876>

Osa II

Etnografia työn muutoksessa ja kehittämisessä

6

Voimauttava etnografia eettisesti kestäväenä tutkimustapana vanhuspalvelutyössä

Eveliina Saari & Vilja Levonius

Voimauttavassa etnografiassa hyvän työtavan tai käytännön näkyväksi tekeminen ja siitä käytävä yhteinen vuoropuhelu ja reflektio luovat emotionaalisen yhteyden ja suhteen tutkijan ja tutkimukseen osallistujan kesken. Voimauttava etnografia vahvistaa sitä osaa palvelutyöstä, joka saattaa olla työntekijöille itselleenkin huomaamatonta, mutta asiakkaiden kannalta arvokkainta. Erityisesti ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa on arvokasta tehdä näkyväksi se osa työtä, joka ei ole korvattavissa teknologioilla. Luvussa pohditaan suhteiden rakentamisen merkitystä tutkimuseettisten käytäntöjen näkökulmasta.

Työterveyslaitoksella tekemällämme tutkimuksella on usein tavoitteena käytännön hyöty, sovellettava uusi palvelu tai tuote. Me tutkijat lähdemme kentälle oppimaan mieli avoimena, ja meitä ajaa eteenpäin halu auttaa työntekijöitä työn muutoksissa. Kun työskentelemme heikommassa asemassa olevien ihmisten parissa, kuten vanhusten ja heidän hoitajiensa kanssa, sekä tutkimuksen että hoivan etiikka on keskiössä. Tutkimme vanhusten hoivaa aikana, jolloin teknologian uskotaan tehostavan hoitotyötä. Julkaisemme usein artikkelejamme terveystieteellisissä lehdissä, jotka vaativat eettisen ennakkoarvion. Näillä arvioinneilla on pääpaino biolääketieteellisen tutkimuksen etiikassa.

Etnografisessa tutkimuksessa tutkija pääsee kurkistamaan, mitä tapahtuu ihmisten välisissä vuorovaikutustilanteissa tai jännitteisissä valta-asetelmissä. Kyse on tutkimuksesta, jota tehdään sosiaalisesti herkissä asetelmissä, jossa tutkijan on oltava ikään kuin osa tapahtumia ja suhdeverkostoja. Tutkijan on oltava luottamuksen ar-

voinen, kun hän pääsee todistamaan sellaisia tilanteita työn arjesta, joita ei yleensä näytetä ulkopuolisille. Etnografiset analyysit voivat antaa äänen ja näkökulman vähän valtaa ja asemaa omaaville työntekijäryhmille. Ne voivat voimauttaa ja hätkähdyttää tutkimukseen osallistuneita.

Voimauttava etnografia käsitettä on käytetty aiemmin koulumaailmassa tehdyssä etnografisessa tutkimuksessa (Robinson 2005). Sillä on viitattu tasavertaisen ja samaistuvan suhteen muodostumiseen tutkijan ja havainnoitavien opettajien kesken oivaltamalla, että opettaja on samassa suhteessa oppilaidensa kanssa kuin tutkija suhteessa kenttäänsä. Keskeistä siinä on pyrkimys oppia tutkittavan kentän maailmasta ja välittää tutkimuksen lukija oppimaan ja voimautumaan lukemastaan. Voimauttava etnografia muistuttaa myös lähtökohdiltaan Silvia Gherardin (2019; 2023) kuvailemaa affektiivista etnografiaa, jossa etnografisen tutkijan suhdetta voi luonnehtia yhteistyösuhteena (*being with*) tai välissä olemisena (*being in between*) tutkimukseen osallistuvien kanssa. Affektiivisessä etnografiassa nähdään, että se millaisen suhteen tutkija onnistuu luomaan tutkimuksen kentällä olevien ihmisten kanssa vaikuttaa tutkimukseen enemmän kuin tietty tieteellinen metodi. Tämä suhde on muuttuva ja suhde muotoutuu myös tutkijan kirjoittaessa etnografista narratiiviaan (Gherardi 2019, 745). Affektiivisessä etnografiassa tunteminen tai tulla tunnetasolla kosketetuksi on sallittua ja suositeltavaa. Tunne toimii tutkimuksen voimavarana ja väylänä siihen, että tutkija voi kehollisena olentona vaikuttaa ja aistia kentällään ympäristöstä sellaista, joka saa hänet virittymään yhteiseen ymmärrykseen (Gherardi 2023). Oma tulkintamme voimauttavasta etnografiasta korostaa erityisesti tutkimukseen osallistuvien mahdollisuutta voimautua oman toimintansa näkemisestä etnografisen aineiston kautta.

Pohdimme tässä luvussa, miten etnografisessa tutkimuksessa perinteinen tapa määritellä tutkimusetiikka ei kiinnitä tarpeeksi huomiota siihen, miten iso vaikutus tutkijan ja tutkimukseen osallistuvien välisellä suhteella on tutkimuksen kulkuun ja onnistumiseen. Ihmisiin kohdistuvan tutkimuksen eettiset käytännöt, jotka juontavat juurensa biolääketieteellisestä tutkimusperinteestä edellyttävät, että tutkijan vaikutus kentällä oleviin ihmisiin olisi mahdollisimman vähäinen. Tutkija ei saisi häiritä työtä, eikä tutkimuksesta saisi koitua kenellekään terveydellistä haittaa. Käytännössä etnografin tulisi kuitenkin pystyä perustelemaan tutkimuksen hyödyt ja merkitys tutkimukseen osallistuville ymmärrettävästi tutkimuksen kuluessa. Pohdimme, millä tavoin voisimme kohdella tutkimukseen osallistuvia, ei vain aineistomme lähteinä ja tutkimuksen kohteina, vaan tasavertaisina tutkimusilmiön ymmärryksen tuottajina, kanssaoppijoina.

Tämä ajatusmalli voidaan nähdä osana laajempaa yhteiskunnallista ajattelutavan muutosta niin kutsuttua osallistavaa käännettä (Meriluoto & Litmanen 2019), joka kutsuu ihmisiä aikaisempaa aktiivisemmin osallistumaan itseään koskevaan päätöksentekoon ja yhteiskunnalliseen toimintaan. Tutkimuksen osalta tämä merkitsisi mahdollisuutta ottaa osaa tutkimustiedon sisällön kehittämiseen, ja siihen että tutkimukseen osallistuvan oma tulkinta tapahtumista otetaan aidosti huomioon. Kun tutkija tekee tutkimusta osallistujan kanssa, osallistuja voi tuoda tutkimukseen myös

omat kokemuksensa, näkökulmansa ja ajatuksensa (Hietala, Kulmala, Mietola, Sotkasiira & Turja 2023). Tutkimuksessamme emme edellytä, että osallistujat itse keräisivät tutkimusaineistoa työnsä ohella, mutta tarjoamme heille mahdollisuuden reflektoida ja oppia omasta aineistostaan.

Haastamme tässä luvussa tutkimuksen eettisten sääntöjen noudattamiseen perustuvan proseduraalisen etiikan käsityksen siitä, millä tavoin tutkimuksen eettisyys tulisi toteutua ja millainen suhde tutkijan ja tutkimukseen osallistuvien välillä tulisi vallita etnografisen tutkimuksen kuluessa. Pohdimme, miten luoda tutkittavien kanssa sellainen luottamuksellinen suhde, jossa toteutuu dialoginen ja relationaalinen tutkimusetiikka sekä mahdollisuus luoda tutkimuksella parempaa sosiaalista todellisuutta, esimerkiksi parempia työoloja. Tarkastelemme sitä, miten juuri hoivan tutkimukseen sopii tällainen näkemys, jossa tutkija muodostaa empaattisen suhteen tutkittavan kanssa.

Tutkimuskenttämme on vanhusten hoito- ja hoivatyö, joka on viime vuosina kärsinyt henkilöstöpulasta, ja hoivan on nähty olevan yhteiskunnassamme jopa kriisissä (Kröger 2019; Kovalainen & Rhodes 2021). Vanhustyössä on otettu käyttöön erilaisia teknologioita hoiva- ja hoitotyön tehostamisen ja laadun parantamisen toivossa (Kröger 2019; Hämäläinen 2020). Tutkimuksemme lähti liikkeelle siitä huolesta, ovatko teknologian kehittäjien lupaukset luoda teknologian keinoin enemmän aikaa empatialle katteettomia. Ovatko ihmisten inhimillinen kohtaaminen ja empatia edelleen hoitajien työn ytimessä vai kuluuko heidän aikansa teknologisten laitteiden ja ohjelmien kanssa toimimiseen? Tutkimme ilmiötä havainnoimalla ja haastatteleamalla hoitajia kotihoidossa ja tehostetussa palveluasumisessa. Jäljitimme tutkimuksessamme erityisesti sitä, miten empatia ja hyvä hoiva toteutuvat arkityössä, kun hoivatyöhön tuodaan yhä enemmän teknologiaa (Saari, Koivisto, Koskela, Käsälä, Rydman & Turunen 2022; Koivisto, Koskela, Saari & Ruusuvuori 2022; Saari, Koskela, Käsälä 2024a; Levonius & Sivunen 2024). Tässä luvussa valotamme erityisesti dialogisen ja relationaalisen tutkimusetiikan toteutumisen mahdollisuutta etnografisessa tutkimuksessa, samalla kun pyrimme ymmärtämään hoitajien tapoja ja käytäntöjä luoda empaattinen vuorovaikutussuhde ikääntyneen asiakkaan kanssa. Mielenkiintoisesti samat feministisen hoivaetiikan periaatteet soveltuvat näihin molempiin. Feministinen hoivaetiikka tarkastelee hoivaa moraalisenä ja poliittisena käsitteenä korostaen ihmissuhteiden ja haavoittuvuuden merkitystä eettisyyden perustana (Hämäläinen 2024; Keller & Kittay 2017; Tronto 1993). Teoria haastaa perinteisen oikeudenmukaisuusetiikan, siirtäen huomion konkreettisiin hoivan käytäntöihin ja yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin (Held 2006; Sevenhuijsen 1998).

Työn muutosta, uuden ja vanhan työtavan yhteentörmäystä, on käsitelty esimerkiksi kehittävän työn tutkimuksen piirissä (Engeström & Sannino 2021; Toiviainen luku 8) käyttämällä oppimista virittävinä kohtina työn häiriökohtia, katkoksia ja toimimattomuuksia enemmänkin kuin onnistuneita rutiineja. Vanhustyön kontekstissa haluamme puolestaan lähestyä työtä ja tapahtuvaa muutosta ymmärtämällä, mitä tapahtuu hyvässä hoivatyössä ja asiakasvuorovaikutustilanteessa. Haluamme vahvistaa ja tehdä näkyväksi sitä osaa hoivatyöstä, mikä on mahdollisesti vaarassa kadota,

kun esimerkiksi toiminnanohjausjärjestelmä korostaa työn standardimuotoisuutta, aikarajoitteisuutta ja hoitosuunnitelmaan merkittyjen tehtävien suorittamista (Koskela, Käsäälä & Saari 2023; Saari, Koskela, Käsäälä 2024b). Pohdimme, miten käyttää tällaista onnistunutta yksilöllistä rutiinia tai tilanteista toimintatapaa reflektion pohjana tutkimukseen osallistuvan kanssa siten, että hänen itsetuntemuksensa, oman työn laatu ja kehittämismahdollisuudet avautuvat hänelle uudella tavalla. Kutsumme tätä voimauttavaksi etnografiaksi (ks. Robinson, 2005; Gherardi, 2018; 2022). Voimauttavassa etnografiassa tutkija luo empaattisen suhteen tutkimukseen osallistuvien kanssa. Tämä tapahtuu kutsumalla heidät mukaan kuvatus videoaineiston tulkitaan, taustoittamiseen, tilanteen merkityksen ja vaihtoehtoisten kehityskulkujen pohdintaan.

Käsitlemme luvussamme ensin perinteisen ihmisiin kohdistuvan tutkimuksen tutkimusetiikan periaatteita ja vaikutuksia siihen, millaisena näemme tutkimukseen osallistuvat. Toiseksi kuvaamme, miten feministiseen hoivaetiikkaan perustuva tutkimuseettinen lähestymistapa tarkastelee etnografisen tutkijan mahdollisuuksia muodostaa vuoropuhelu ja suhde kentän osallistujien kanssa. Tuomme esiin myös omia ratkaisujamme etnografisen tutkimusprosessin eri vaiheista. Kolmanneksi esittelemme kehittämämme Empatia-videoreflektiomenetelmän, joka toimii vanhustyön hoitajien havainnoivassa tutkimuksessa keinona ottaa hoitaja tutkijan rinnalle refleктоimaan ja oppimaan omasta toiminnastaan. Se edustaa eettiseltä perustaltaan relationaalista, suhteita rakentavaa toimintatapaa. Lopuksi vedämme yhteen, mitkä ovat voimauttavan, suhteita rakentavan etnografian piirteet, ja miten niitä voisi toteuttaa nykyistä laajemmin työn etnografisessa tutkimuksessa.

Proseduraalisen tutkimusetiikan rajoitukset ja tutkijan suhde tutkittaviin

Ihmisiin kohdistuvan tutkimuksen eettiset käytännöt perustuvat hallitsevasti biolääketieteellisissä kontekstissa kehitettyihin periaatteisiin, kuten tutkimukseen osallistujan edun mukaisesti toimimiseen (*beneficence*), tutkittavan vahingoittamisen estämiseen (*non-maleficence*), tutkittavan kykyyn tehdä tietoon perustuva vapaaehtoinen päätös tutkimukseen osallistumisesta (*respect for autonomy*) ja niukkojen resurssien oikeudenmukaiseen jakamiseen (*justice*) (Beauchamp & Childress 2001). Näillä periaatteilla pyritään erityisesti oikeudenkäyntien ehkäisemiseen ja ne ovat vakiintuneet tutkimuksen eettisissä toimikunnissa säännöiksi, joiden toteutumista ennakoidaan ja arvioidaan (Kloetzer 2023). Niitä sovelletaan lähes sellaisenaan myös sosiaalitieteellisiin tutkimuksiin, vaikka ne edustavat tieteen epistemologisesti niihin heikosti istuvaa logiikkaa (Pollock 2012; Denzin 1997).

Tutkimuseettinen neuvottelukunta julkaisi vuonna 2009 ensimmäisen kerran humanistista, yhteiskuntatieteellistä sekä ihmiseen kohdistuvaa luonnontieteellistä, tekniikan alaa ja taiteellista sekä ei-lääketieteellistä tutkimusta koskevat eettiset oh-

jeet ja suositukset eettisen ennakkoarvioinnin tekemiseksi. Ohjeissa todetaan lyhyesti tutkimuksen sosiaalinen luonne: ”Ihmiseen kohdistuvassa tutkimuksessa eettiset kysymykset korostuvat tutkijan ja tutkittavan kohtaamisessa. Kohtaamisiin sisältyy usein ennakoimattomia tekijöitä, eikä eettisiin kysymyksiin ole aina selkeästi yhtä ainoaa ratkaisua.” (TENK 2019, 7.) Ohjeet perustuvat biolääketieteellisen tutkimuksen perinteeseen. Niihin sisältyy suositus kirjallisesta suostumuksesta, oikeus perua suostumus milloin tahansa sekä vaatimus saada tietoa tutkimuksen sisällöstä ja henkilötietojen käsittelystä. Eettinen ennakkoarviointi kohdistuu ohjeiden mukaan tutkimuksesta ja sen tuloksista tutkimukseen osallistuvalla mahdollisesti koituvan haitan ennakkointiin, kuten biolääketieteellisessäkin tieteen perinteessä. Uutta on kuitenkin esimerkiksi ohjeisiin sisältyvä vaade siitä, että osallistuja ”tietää olevansa tutkittavana, erityisesti tilanteissa, joissa tutkija on tutkittavaan nähden myös jossain muussa kuin tutkijan roolissa.” (TENK 2019, 9.) Tämä on etnografisen ja erityisesti autoetnografisen tutkimuksen kannalta haastava kohta: miten tiedottaa asianmukaisesti koko kenttä ja sosiaalinen verkosto, jossa tekee havaintoja, kun samalla henkilö toimii jossain muussa kuin tutkijan roolissa, esimerkiksi työn kehittäjänä? Voi myös olla vaikeaa informoida kaikkia osallisia, jos tutkimusta tehdään julkisissa paikoissa (Pollock 2012).

Tutkimuksen etiikka rajautuu niin sanotussa proseduraalisessa etiikkanäkemyksessä helposti tutkimuksen kenttävaihetta edeltäväksi pakolliseksi tutkimuksen riskejä kertaluontoisesti punnitseväksi lupaprosessiksi. Tämänkaltaisessa prosessissa arvioidaan tutkimussuunnitelman laatua, tutkimustiedotetta ja tutkittavien anonymitteettia suojaavia toimenpiteitä ja ennakoidaan tutkimuksen haittatekijöitä. Proseduraalisen etiikkanäkemys mukaisessa lupaprosessissa tutkimuksen hyötyjen ja hyvyyden arviointi jää taka-alalle tai kokonaan huomiotta.

Tutkimusaineistosta on tehty proseduraalisessa tutkimusetiikassa tärkeä ja tarkasti suojattava sekä salassa pidettävä asia. Kärjistetysti sanottuna aineiston tarkka suojaaminen muistuttaa siitä, että kerätty tutkimusaineisto on jotain salaista, joka voi jopa vahingoittaa tai saada aikaan harmia tutkittaville (Denzin 1997, 272). Kuitenkin haastateltavat saattavat puhua lähipiirinsä kanssa samoista aiheista kuin haastatetuissa. On toki tärkeää, ettei omaa työtä ja työyhteisöä koskeva kritiikki silti henkilöidy tutkimustuloksissa, vaan se voidaan nostaa esiin yleisempänä asiana, josta pitäisi käydä keskustelua. Toisaalta moni tutkimuksen rahoittaja suosittelee nykyisin aineiston avaamista muiden tutkijoiden käyttöön tutkimuksen valmistumisen jälkeen, kunhan aineisto on ensin anonymisoitu. Avoimuutta perustellaan sillä, että se vähentää tarvetta kerätä tarpeettomasti samankaltaisia aineistoja (TENK 2019, 13). Etnografisen aineiston avaamisen kohdalla sivuutetaan sen merkitys, millainen esiymmärrys ja valmius tulkintaan kentällä havaintoja tekevällä ja suhteita rakentavalla tutkijalla kertyy tunnekokemuksena ja sellaisissa keskustelusuhteissa, joista vain osa siirtyy kenttäpäiväkirjoihin.

Yksityisyyden suojan kiristymistä on edistänyt vuonna 2018 voimaan astunut EU:n tietosuoja-asetus (GDPR), joka koskee henkilötietorekisterien keräämistä ja käsitteilyä. Tietosuoja-asetus edellyttää henkilötietojen käsittelemistä lainmukaisesti, asian-

mukaisesti ja rekisteröidyn kannalta läpinäkyvästi. Aineisto on säilytettävä muodossa, jossa rekisteröity on tunnistettavissa ainoastaan niin kauan kuin on tarpeen tietojenkäsittelyn tarkoitusten toteuttamista varten (Tietosuojavaltuutetun ohjeet 2023). Tämä on johtanut ainakin omissa laadullisissa tutkimuksissamme esimerkiksi siihen, että pyrimme minimoimaan henkilöä koskevien taustatietojen keräämisen, vaikka niillä voisi olla tulosten tulkinnan kannalta merkitystä.

Formaalissa tutkimuseettisessä arvioinnissa oletetaan, että tutkittavat ovat kohteita, aineiston lähteitä (Pickering & Kara 2017). Kun tutkimuseettinen arvio ja lupa käynnistää tutkimus on saatu, tutkimuksen eettisiin lupakysymyksiin ei välttämättä palata tutkimusprosessin kuluessa. Kirjallisessa suostumuksessa tutkimukseen osallistujalle on luvattu, että osallistuja voi ilmoittaa vetäytyvänsä tutkimuksesta vielä myöhemmin, ainakin ennen analyysien kirjoittamista. Näin kuitenkin harvoin käy, kun yhteydenpito tutkijaan katkeaa aineistonkeruun jälkeen. Tutkija ei muistuta enää olemassaolostaan välttämättä edes tutkimusraporttia lähettämällä, jolloin tutkimukseen osallistujalla ei ole tietoa millaisia tuloksia tutkimuksesta syntyi ja missä hän loppujen lopuksi oli osallisena.

Kertaluontoinen eettisyyden arviointi sopii heikosti etnografiseen tutkimukseen, jossa tutkija viettää usein pitkiä aikoja kentällä, muodostaa uusia suhteita tutkittaviin tutkimuksen kuluessa ja kohtaa muuttuvissa työtilanteissa toimijoita, joita ei ole pystytty etukäteen informoimaan tutkimuksesta. Tutkijan on pystyttävä neuvottelemaan ja perustelemaan kentällä olemisensa oikeutus jatkuvasti, mutta tilanteeseen sopivasti, niin ettei esimerkiksi omilla kirjallisilla suostumuspyyntöillään häiritse tai pysäytä kohdalleen ennakoimattomasti avautuvia herkkiä sosiaalisia tilanteita.

Pitkäaikainen kentällä olo etnografisessa tutkimuksessa vaatii luottamuksellisen suhteen rakentumista tutkittavien kanssa. Tämän luottamussuhteen rakentamiseen eettisen ennakoarvioinnin ohjeet eivät anna juuri opastusta. Etnografisessa tutkimuksessa tutkija asettaa itsensä ikään kuin oppijan asemaan joutuessaan kysymään tutkimukseen osallistuvilta itsestään selviä asioita havainnoinnin lomassa. Tutkimuksen kuluessa tästä syntyy odotus, että tutkija avaa vastavuoroisesti tutkimustaan ja sen merkitystä osallistujille. Tutkimus voi esimerkiksi auttaa tutkimukseen osallistuvia oppimaan ja näkemään omien työkäytäntöjensä vahvuudet tai epäkohdat uudella tavalla tutkimuksen tukemana.

Relationaalisen tutkimusetiikan näkökulma etnografisessa tutkimuksessa

Feministisessä tieteentraditiossa, jota myös kutsutaan relationaaliseksi tutkimusetiikan näkökulmaksi, laadullisen tutkimuksen eettisyyden on esitetty perustuvan sääntöjen ja sopimusten noudattamisen sijaan tutkijan koko eettiseen ajattelutapaan ollessaan tekemisissä tutkimukseen osallistujien kanssa (Pollock 2012, 3; Edwards & Mauhtner 2002; Stacey 1988). Jos kohtelemme tutkimukseen osallistujia ikään kuin

tutkittavan ilmiön kanssatulkitsijoina, ei kohteina, joiden toimintaa analysoidaan, se laajentaa eettisyyden ulottumaan koko tutkimusprosessiin, ja vuoropuhelun mahdollisuuden aina tutkimustulosten raportointiin asti (Kloetzer 2023). Tutkijan henkilökohtainen tapa ottaa osallistuja mukaan tutkimusprosessiin on joustava, kehittyvä ja jatkuvasti neuvoteltava suhde. Tämä kattaa kaiken kentälle pääsystä tulosten tulkintaan ja on eettisen ajattelun ydin, erityisesti etnografisessa tutkimuksessa.

Tutkimuksen eettisyys rakentuu ja on läsnä feministisen tieteen tradition mukaan siinä, millaisen teoriaviitekehyksen tutkija valitsee, miten hän muotoilee tutkimuskysymyksensä, analysoi aineistonsa ja kirjoittaa tulkintansa (Edwards & Mauhtner 2012). Hyvän hoivan eettiset periaatteet, kuten herkkyyys kuulla, tulla kuulluksi tasavertaisena ihmisenä, ja vastata toisen ihmisen tarpeeseen kunnioittavalla tavalla (Noddings 1984), voidaan nähdä soveltuvan myös tutkijan ja tutkimukseen osallistujan välisen suhteen eettiseksi perustaksi.

Relationaalisessa näkökulmassa tutkija arvostaa kokemustietoa, pyrkii vuoropuheluun tutkittavien kanssa jo ensimmäisten alustavien tutkimuslöydösten äärellä ja pitää huolta tutkimustulosten palauttamisesta tutkittaville. Tutkija ei kohtele tutkimukseen osallistuvia vain tiedon lähteinä vaan tutkittavan ilmiön kanssatulkitsijoina. Osallistujat mielletään aktiivisina toimijoina, jotka tuovat tutkimukseen oman näkökulmansa ja myös mahdollisen kritiikkinsä (Pollock 2012). Tutkijalta tällainen suhde vaatii empatiaa, kykyä asettua tutkittavan asemaan, ja sen näkemistä, että tutkimus on yhteistyötä tutkittavien kanssa, työtä, jossa tutkijalla on moraalinen velvollisuus myös altistaa havaintonsa tutkittavien tulkinnoille (Costley, Elliott & Gibbs 2010, 43).

Seuraavassa nostamme esiin muutamia esimerkkejä tutkijan ja tutkimukseen osallistuvien kohtaamisista tutkimuksen eri vaiheissa, joissa suhteen luottamus rakentuu ja konkretisoituu.

Tutkijan ja tutkimukseen osallistujien suhde etnografian eri vaiheissa

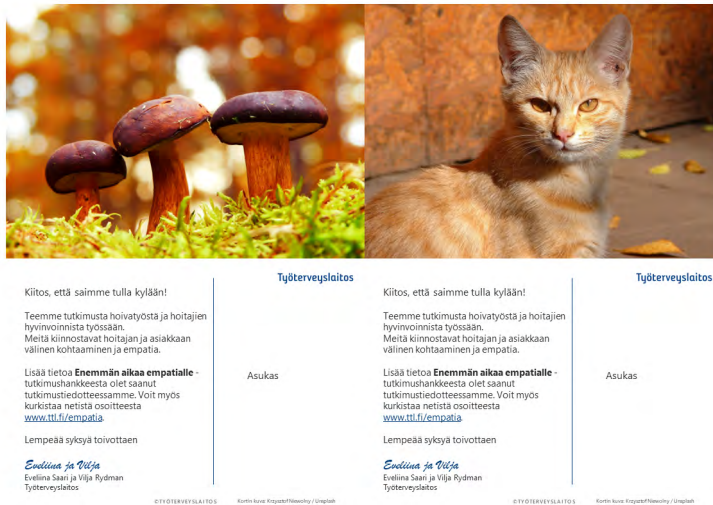
Istumme hoitajan kanssa pienessä huoneessa eräässä hoivakodissa. Olemme juuri katsoneet videolta aiemmin kuvaamiamme otteita hänen työpäivästään tehostetussa palveluasumisessa. Hoitaja on oivaltanut, kuinka uupunut hän on ja ääni särkyä kesken puheen. ”Minulla ei ole aikaa ihmisten kanssa keskustella, jos haluan, että saan toiset asiat tehtyä. Voi sanoa, että löytäisit aikaa, mutta minulla ei ole aikaa.” Meidän tutkijoiden ja hoitajan välille on syntynyt luottamuksellinen suhde, hän uskaltaa avautua vaikeistakin asioista ja kertoo monista työyhteisön epäkohdista. (ote kenttäräportista 17.09.2021)

Havainnointivaihe

Haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten (kuten muistisairaiden vanhusten tai lasten) saaminen mukaan tutkimukseen vaatii tarkkaa eettistä pohdintaa. Asemastaan huolimatta, tai juuri sen takia, heille on annettava mahdollisuus olla tutkimuksessa vaikuttavia toimijoita, osallistujia, ei vain kohteita. Kirjallinen suostumus tutkimukseen osallistumista varten voidaan saada heidän läheisiltään, mutta silti heillä on oikeus kieltäytyä itse havainnointitilanteesta. On pohdittava kenen etua koko tutkimus ajaa eettisessä mielessä, ja miten tutkija voisi tuoda sen esiin ymmärrettävällä tavalla sekä osallistujille että tieteellisessä raportoinnissa.

Kun tutkimukseen osallistuu muistisairaita vanhuksia, tutkijan on varauduttava perustelemaan useaan kertaan, miksi hän liikkuu hoitajan mukana ja kuvaa tapahtumia. Vaikka kirjallinen suostumus osallistua tutkimukseen olisi saatu vanhuksen läheiseltä etukäteen, ennen havainnointia, on jokaisen tapaamisen yhteydessä perusteltava, mitä tutkija on tekemässä ja mistä tutkimuksessa on kyse. Kun havainnoimme hoitajan vuorovaikutustilanteita hoitajien kotikäynneillä sekä hoivakodeissa, koimme että meidän piti olla samanaikaisesti huomaamattomia ja toisaalta valmiita kertomaan, miksi olemme työpäivässä mukana. ”Tutkimme, miten hoitaja tekee työtään ja miten keskustelunne sujuu. Tutkimme empatiaa.” Näin lyhyeksi tiivistimme läsnäolomme havainnoinnin kuluessa ja olimme valmiita vastaamaan lisäkysymyksiin. Kotihoitokäynneillä jotkut asiakkaat halusivat ilmaista mielipiteensä hoidosta. Vaikkemme olleet varautuneet tekemään erikseen asiakashaastattelua, annoimme tähän mahdollisuuden kuuntelemalla ja tallentamalla ne myös aineistoksi.

Halusimme kentällä olemisen yhteydessä ja sen jälkeen myös kiittää mahdollisuudesta havainnoida. Koska kyse oli monessa tapauksessa muistisairaista vanhuksista, jätimme havainnoinnin kohteena oleville asiakkaille merkiksi käynnistämme kiitoskortin (Kuva 6.1.), jossa oli lyhyesti kerrottu tutkimuksen tarkoitus ja yhteystietomme. Tämä kirvoitti varsinkin kotihoitokäyntien asiakkaalta yleensä vastakiitoksen ja välillemme pienen keskustelun tutkimuksesta. Postikortti mahdollisti myös yhteydenoton tutkijoihin jälkikäteen, ja se oli ymmärrettävässä muodossa esitetty muistin virkistäjä. Saimme havainnointivaiheen jälkeen sähköpostitse muutaman yhteydenoton, joissa asiakas tai hänen läheisensä kysyivät tutkimuksesta tai kehuivat hoitajan empaattista toimintaa.

Kuva 6.1. Kiitoskortti, joka muistuttaa vanhukselle tutkijoiden käynnistä ja kertoo samalla mahdollisesti myös tämän omaisille, että tutkimuskäynti on tehty. © Työterveyslaitos

Haastattelusuhde

Hyvän tasavertaisen suhteen luominen tutkittavien kanssa edellyttää herkkyyttä jo haastattelutekniikassa. Haastateltavan kanssa tulisi luoda vuoropuhelu, joka ei ole haastattelijan kontrolloima kuulustelutilaisuus. Sen sijaan haastattelijan tulisi olla herkkä sille, mitä kuulee ja olla valmis pysähtymään, tekemään lisäkysymyksiä ja poikkeamaan alkuperäisestä kysymysluettelostaan (Pickering & Kara 2017). Haastattelun lopuksi tutkija voi kertoa tarkemmin, miten aikoo analysoida haastatteluja, ja reflektoida hetken yhdessä haastateltavan kanssa miltä haastattelu tuntui, mitä se viritti ajattelemaan tai mitä jäi sanomatta (Josselson 2007).

Aineisto anonymisoidaan tutkimukseen osallistuvien henkilöiden suojaamiseksi niin, etteivät ulkopuoliset pysty yhdistämään henkilöitä puheotteisiin, mutta haastatellut itse ja jopa heidän yhteisönsä saattavat silti tunnistaa kenestä on kyse. Siksi anonymisoinnista ja otteiden käyttämisestä on hyvä puhua jo haastatteluvaiheessa. Sisällöltään eettisesti herkissä aiheissa voi olla perusteltua yhdistellä aineisto-otteita tai luoda narratiiveja, joissa on aineksia useammalta henkilöltä, niin että huomio ei kohdistu sen miettimiseen, kuka on sanonut, vaan mitä sanotaan (Pickering & Kara 2017). Joka tapauksessa mahdollisuus tarkistaa oma aineisto-otteensa tutkimuksen käsikirjoitusvaiheessa on omiaan pitämään yllä suhdetta tutkittaviin, edes minimaalisesti.

Yleensä tutkimuksen osallistujat eivät ole aiemmin lukeneet etnografisia tutkimuksia, jolloin suorien haastatteluotteiden käyttäminen raporteissa voi tuntua heistä oudolta ja jopa pelottavalta. Jos tutkimusraportin vain lähettää tutkimukseen osallistuneelle ikään kuin tarkistettavaksi, että hänen puheotettaan voi käyttää, eniten voi hämmästyttää puhekielisyyden säilyttäminen valituissa haastatteluotteissa kaikkine huokauksineen ja epäröintineen (Pickering & Kara 2017). "Saatte minut näyttämään

idiootilta” tai ”puhunko todella noin epäselvästi” ovat tutkimukseen osallistujan tavanomaisia reaktioita, jolloin tutkijan on oltava valmis tekemään kompromisseja aineiston esittämisen suhteen.

Yhteisen tulkinnan ja yhteiskirjoittamisen mahdollisuus

Shamser Sinha ja Les Back (2014) kuvaavat tutkijan ja osallistujan suhdetta yhteisenä tulkintaprosessina. Siinä teoriat ja käytäntö yhdistyvät, molemmat osapuolet oppivat uutta, ja tutkimuksen tulkinta syvenee. Tällaisessa suhteessa tutkimukseen osallistujasta voi kehittyä jopa kanssakirjoittaja ja tutkimuksen tulosten esittäjä. Näin voi tapahtua erityisesti, kun tutkimuksen tavoitteena on tuoda esille yhteiskunnan marginaalisia ääniä. Yhteisen hyvän esille tuojana ja tärkeän yhteiskunnallisen näkökulman avaajana tutkimukseen osallistuva voi haluta esiintyä tutkimuksessa omalla nimellään pseudonyymien sijaan.

Voimauttava etnografia suhteiden ja reflektion rakentajana

Erityisesti soveltavan tutkimuksen rahoittajat edellyttävät tutkimushankkeiden tulokseksi käytännön hyötyjä, esimerkiksi yhteiskehiteltyä käytännön työkalua, ratkaisua tai helpotusta tutkittavaan ongelmaan sekä syvällistä ilmiön ymmärrykseen perustuvaa tieteellistä julkaisua (Saari, Hasu, Honkaniemi, Tuominen, Kallio & Lehtonen 2017). Myös tämä asettaa tutkittavat organisaatiot omalla tavallaan symmetrisempään suhteeseen tutkimuksen kannalta. Hyötyjä ja keskinäistä vuoropuhelua tutkimuslöydöksistä on osoitettava jo tutkimushankkeen kuluessa, ei vasta vuosien viiveellä raportoitavissa tieteellisissä artikkeleissa. Esittelemme esimerkkinä tutkijan ja tutkimukseen osallistuvan vuoropuhelua edistävän Empatia -videoreflektiomenetelmän, joka toimi vanhustyön hoitajien havainnoivassa tutkimuksessa keinona ottaa hoitaja mukaan tutkijan rinnalle refleктоimaan ja oppimaan omasta toiminnastaan.

Empatia-videoreflektiomenetelmä oppimisen mahdollisuutena

Menetelmän keskiössä on tunnistaa vanhushoivan kannalta olennaista empatian ilmenemistä hoitajan työssä. Empatia tarkoittaa kykyä kuvitella itsensä toisen asemaan ja omaksua hänen näkökulmansa (esim. Piaget 1932; Van Dijke, Van Nistelrooij, Bos & Duyndam 2020). Empaattisen vastavuoroisen suhteen luominen hoitajan ja asiakkaan välille tekee hoivasta tekemisen arvoista. Aikaisemman tutkimuksen perusteella olimme tunnistaneet, että ikääntynyt asiakas voi pystyä säilyttämään sosiaaliset kontaktinsa ja identiteettinsä, jos hoitaja tuntee hänet ja hänen elämänhistoriansa (Fazio, Pace, Flinner & Kallmyer 2018). Välittäminen, kuten empatia, edellyttää tietoa (Hamington, 2018), ja tieto toisesta ihmisestä voi auttaa hoitajaa ymmärtämään asiakasta aktiivisena, yhteiseen tekemiseen ja sosiaalisiin kontakteihin kykenevänä henkilönä, ei (vain) lääketieteellistä hoitoa tarvitsevana potilaana (Nolan, Davies, Brown, Keady & Nolan 2004).

Menetelmä perustuu Clot'n (2009) kehittämään *Clinic of Activity* -malliin. Keski- tymmme siihen, miten empatian mahdollisuus ilmenee jokapäiväisessä työssä, miten voimme tukea hoitajaa tunnistamaan näitä tilanteita ja oppimaan niistä ja lopuksi siihen, miten empaattisia vuorovaikutustilanteita voidaan kehittää ja miten opittua voidaan jakaa ja kehittää edelleen koko työyhteisön kanssa. Empatia-videoreflektiomenetelmän teoreettiset lähtökohdat on kuvattu tarkemmin toisaalla (Levonius & Saari 2023), mutta kuvaamme seuraavassa menetelmän vaiheet ja kommentoimme erityisesti sitä, millainen merkitys kullakin vaiheella on tutkijan ja tutkittavan suhteeseen.

Empatia-videoreflektiomenetelmä koostuu neljästä vaiheesta: 1. Havainnointi, 2. Valinta, 3. Reflektio ja 4. Oppiminen (kuvio 6.1.).

Kuvio 6.1. Empatia- videoreflektiomenetelmän vaiheet (Levonius & Saari, 2023)

Havainnointi

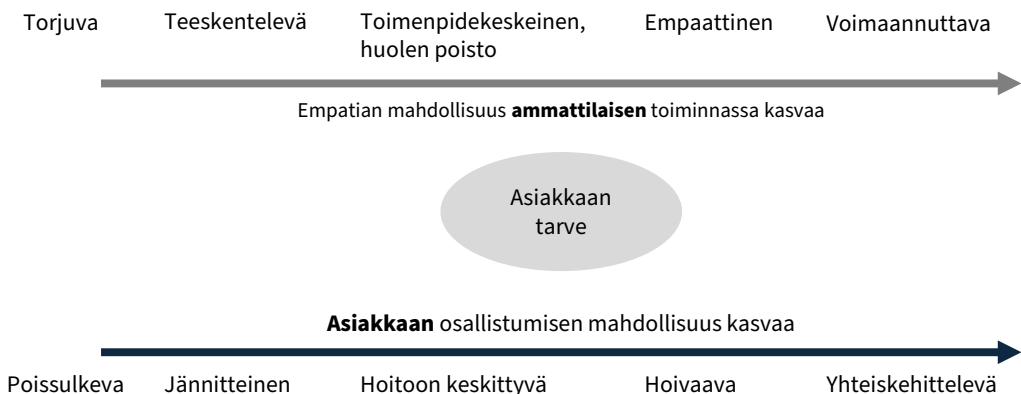
Kun haastattelimme kotihoidossa tai ympärivuorokautisessa hoivassa työskenteleviä hoitajia, kysyimme heiltä haastattelun lopussa, olisivatko he kiinnostuneita olemaan havainnoitavina yhden työvuoron ajan. Keskustelimme mukaan suostuneiden hoitajien kanssa, mikä työvuoro olisi tutkimuksen kannalta kiinnostava ja missä asiakas-kohtaamisia olisi mahdollisimman paljon. Kerroimme, että havainnoinnin jälkeen havainnoitu hoitaja pääsee katsomaan videoita ja kommentoimaan, mitä ajatteli ja mitä ajatuksia tilanteet herättivät. Käytännössä pääsy kentälle edellytti sitä, että hoitajat tiedottivat itse tulevasta havainnointipäivästä ja tutkimuksen tarkoituksesta asiakkaitaan, koska meillä ei ollut pääsyä asiakastietoihin. Annoimme hoitajien tueksi tutkimustiedotteen, suostumuslomakkeet sekä lyhyen noin 3 min videon, jossa kerroimme tutkimuksesta ja havainnoinnista lyhyesti ja selkokielisesti. Havainnoitavaksi suostuneet hoitajat näkivät suuren vaivan saadakseen kirjallisen suostumuksen iäkkäiltä asiakkailtaan. Osa hoitajista vieraili omalla ajallaan asiakkaan luona, kertoi

tutkimuksesta ja pyysi suostumuksen. Osa hoiti tiedottamisen osana kotikäyntejään. Ympäri vuorokautisessa hoivassa hoitajat soittivat asukkaiden läheisille ja kertoivat tutkimuksesta, lähettivät suostumuslomakkeet ja vastaanottivat ne. Havainnointipäivän aluksi kävimme yhdessä hoitajan kanssa läpi kodit, joihin saimme tulla ja asukkaita koskevat vuorovaikutushetket, joita saimme seurata sen mukaan, keitä suostumus havainnointiin oli etukäteen saatu. Meistä tuntui, että olimme saaneet hoitajan kuin kanssatutkijaksi ja havainnoinnin aloittaminen tuntui luontevalta.

Videoimme havainnoinnin aikana hoitajan ja asiakkaan välisiä vuorovaikutustilanteita ja hoitajan toimintaa. Kaikissa havainnoinneissa käytimme huomaamaton toimintakameraa, joka mahtuu kämmenelle. Asiakkaat kysyivät, keitä olimme ja kerroimme vielä lyhyesti, mitä tutkimusta teimme ja miksi olemme tänään hoitajan mukana. Kotikäynneillä tutkijoita oli vain yksi, mutta hoivakodeissa kaksi, koska samanaikaisia tapahtumia oli enemmän.

Video-otteiden valinta

Havainnointipäivän loppuun sovimme hoitajan kanssa noin 1–2 viikon päähän tapaamisen, jossa katsoimme yhdessä valittuja videoklippejä asiakasvuorovaikutustilanteista. Valitsimme pohdittavaksi sellaisia vuorovaikutustilanteita (esimerkiksi joksikaisesta asiakaskohtaamisesta yhden otteen), jossa korostuu erityisesti empaattinen välittäminen tai joissa on tunnistettavissa empaattisen kohtaamisen mahdollisuus. Olimme tutustuneet hoitajien asiakasvuorovaikutusta koskeviin aikaisempiin tutkimuksiin ja muodostaneet sen perusteella jatkumon torjuvasta vuorovaikutuksesta toisen tarpeen huomioivaan, empaattiseen ja yhteisiä tekoja tekevään toimintaan (Kuvio 6.2.).

Kuvio 6.2. Vuorovaikutuksen ulottuvuudet ammattilaisen ja asiakkaan kohtaamisessa (Levonius & Saari 2023)

Käytimme tätä jaottelua apuna video-otteiden valinnassa. Koska jatkumo on koostettu monesta tutkimuksesta, näytimme sitä myös tutkittaville hoitajille videoreflektiolitanteen lopussa ja pyysimme kommentoimaan, vastaako se heidän käsitystään. Reak-

tiot jaotteluun olivat hyvin myönteisiä, nyökkäyksiä, mikä voi kuvastaa myös sitä, että he ehkä kunnioittivat tutkimuksissa tuotettua tietoa, eivätkä rohjenneet sitä haastaa. Jotkut hoitajat asettivat oma-aloitteisesti juuri reflektoidut vuorovaikutustilanteet jännälle mielestään parhaiten tilannetta kuvaavaan kohtaan.

Videoreflektio

Reflektiovaihe on henkilökohtainen ja herkkä tilanne, jossa ovat läsnä vain hoitaja ja tutkijat. Esitimme reflektiovaiheessa valitut video-otteet havainnoidulle hoitajalle yksi kerrallaan. Hoitaja katsoi video-otteet, ja jokaisen videon jälkeen kävimme tutkijan johdolla keskustelun arvostavan haastattelutekniikan (Cooperrider & Whitney 2000; 2005) tukemana.

Empatia-menetelmässä muokkasimme haastattelutekniikan kolmeen vaiheeseen: Tutki, unelmoi ja kehitä. Aluksi hoitaja kuvailee vuorovaikutustilannetta omasta ja asiakkaan näkökulmasta, kertoi, mikä meni hyvin ja mitä hän tiesi asiakkaasta etukäteen. Tämän jälkeen rohkaisimme hoitajaa kuvittelemaan, millainen olisi vielä parempi vuorovaikutustilanne. Lopuksi hoitaja sai kehittää tilannetta ja miettiä, miten hän voisi jakaa hyvän empaattisen vuorovaikutuksen tavan kollegoilleen, jotta hekin voisivat oppia siitä. Keskustelu tallennettiin tutkimusaineistoksi.

Empatia-menetelmän avulla autoimme hoitajaa ilmaisemaan ja pohtimaan tunteitaan ja ajatuksiaan, jotta hän ymmärtäisi empaattisen kohtaamisen mahdollisuudet. Keskustelimme siitä, miten asiakkaan hyvinvointiin vaikutetaan jokaisessa kohtaamisessa. Yhdessä videoreflektiossa hoitaja nauroi nähdessään omaa toimintaansa videolta. Tämän kokeneen hoitajan mielestä hän näytti hullunkuriselta seistessään istuvan vanhuksen vieressä. Hoitaja itse pohti, että vastaavissa tulevilla tilanteilla hänen on istuttava alas, jotta hän voi katsoa vanhusta silmiin.

Oppiminen työyhteisössä

Lupasimme proseduraalisen tutkimusetiikan mukaisesti hoitajille, että emme näytä video-otteita heidän työstään muille kuin heille itselleen. Jotta koko työyhteisö voisi silti oppia hyvistä vuorovaikutuskäytännöistä, kutsuimme havainnoitujen hoitajien työyhteisöt työpajaan. Havainnoitujen hoitajien anonymiteetin varmistamiseksi muutimme havainnoidut episodit ja reflektioaineiston anonyymeiksi kuvauksiksi. Kirjoitimme vuorovaikutustilanteet lyhyiksi, sivun mittaisiksi teksteiksi, jotka sisältävät sekä kuvauksen itse vuorovaikutustilanteesta että sitä koskevan reflektion oivallukset. Työpajojen tavoitteena oli ymmärtää, mikä tekee vuorovaikutuksesta empaattista ja miksi se on merkityksellistä. Lisäksi yhteisessä keskustelussa oli mahdollisuus nostaa esiin sellaisia yksilöllisiä toimintatapoja, joista koko työyhteisö voisi oppia. Esittelimme kuvaukset yksi kerrallaan ja sen jälkeen pienryhmissä pohdittiin:

- Mikä tilanteesta tuntuu toimivan hyvin?
- Millaiset asiat luovat empatiaa hoitajan ja asukkaan välille tässä tilanteessa?
- Mitä tilanteesta voi oppia?

Anonymisointi toimi sikäli onnistuneesti, että välttämättä edes hoitaja itse ei enää tunnistanut kenen havainnoitavan toiminnasta oli kyse, ja näin voitiin keskittyä itse havaintoon ja siitä oppimiseen. Toisaalta, kun oli kyse hyvistä ja onnistuneista hetkistä, havainnoitavat menettivät mahdollisuuden kokea ylpeyttä toiminnastaan muiden edessä.

Merkitys hoitajalle ja tutkijalle

Empatia-videoreflektiomenetelmä antoi hoitajalle itselleen mahdollisuuden huomata, missä hän on hyvä omassa työssään. Hyvän ja empaattisen vuorovaikutuksen huomaaminen hektisessä työssä voi auttaa lisäämään myös hoitajan työhyvinvointia. Hyvien käytäntöjen jakaminen laajemmin työyhteisön kesken sekä niistä yhdessä oppiminen voivat lisätä koko työyhteisön hyvinvointia, parantaa kaikkien hoitajien mahdollisuutta kokea empatia sekä kehittää työtä aiempaa empaattisempaan, ihmisläheisempään suuntaan.

Halusimme menetelmän avulla tehdä näkyväksi ja keskustella hoivatyön arvokkaimmasta ytimestä. Empatia-videoreflektiomenetelmä mahdollistaa pysähtymisen teknologisoituvassa vanhustenhoivassa (Levonius & Saari 2023), jossa hoitajien työtehtävien autonomisuutta ja asiakkaiden määrää ohjataan ulkoapäin (Karhinen, Oinas, Tammelin, Hämäläinen, Hirvonen, Mustola, Rantala & Taipale 2021). Hyvien vuorovaikutuskäytäntöjen näkyväksi tekeminen voi auttaa hoitajia näkemään oman työnsä merkityksen kiireisessä ja hektisessä arjessa.

Video-otteiden näyttäminen hoitajille teki heistä kanssatulkitsijoitamme. Pysyimme täydentämään käsitystämme sellaisista asioista, joista emme pystyneet kysymään havainnoinnin yhteydessä. Esimerkiksi, miten hoitaja itse näki tilanteen saman asiakkaan hoidon jatkumossa, oliko tilanne tyypillinen vai poikkeuksellinen tai millä tavoin ja missä mielessä hoitaja tunsii asiakkaan etukäteen; kuvailiko hän asiakkaan sairaus- vai elämänhistoriaa ja miksi puheenaiheet muotoutuivat juuri havainnointihetken kaltaisiksi.

Esimerkki reflektiosta

Esitämme seuraavassa esimerkin, miten tiivistimme ja anonymisoimme videoidun havainnointitilanteen työyhteisössä keskusteltavaksi ja millaisia kommentteja se synnytti.

Kotihoitokäynnin aloitus

Asiakas istuu kotonaan piirongin pöydän ääressä. Hoitaja seisoo vieressä maski kasvoillaan ja kädet selän takana. He ovat ennestään tuttuja toisilleen. Asiakas kertoo edellisten hoitajien käynneistä kriittiseen sävyyn ja hoitaja asettuu polvilleen lattialle, kuuntelee, myötäilee ja katsoo istuvaa asiakasta hiukan yläviistoon.

Asiakas: Kaikenlaisia hoitajiahan täällä käy – eri puolilta maailmaa.

Hoitaja: Niin muistatko, mistä minä olen kotoisin?

Hoitaja kiusoittelee, etkö muista? Asiakas avaa piirongin pöytäkannella karttakirjan ja hoitaja sanoo olevansa xx-maasta. Hoitaja siirtyy asiakkaan viereen ja kumartuu karttakirjan äärelle. He etsivät xx-maan kartalta ja hoitaja osoittaa kartasta, mistä on kotoisin.

Asiakas: Kylläpä tulet kaukaa.

Nauravat yhdessä.

Asiakas muistelee historian tapahtumia kyseisestä maasta. Hän kertoo maassa vaikuttaneesta ihmisestä. Hoitaja myötäilee, kysyy lisää.

Hoitaja: Voi. Miten sä muistat nämä kaikki vaikeat nimet? Ilmankos muistat minunkin nimen niin hyvin.

Hoitaja kertoo **reflektiossa**, että asiakas on todella kiinnostunut eri maista. Hän kertoo, kuinka asiakas ei pidä siitä, että hoitaja menee suoraan asiaan ja kysyy, onko hän syönyt ja ottanut lääkkeitä. Hoitaja kertoo, kuinka hänellä on tapana jutustella ensin kaikkea muuta, kotimaa on ollut aiemminkin puheenaiheena. Hän huomaa, kuinka tärkeää asiakkaalle on, että häntä kuunnellaan. Tilanne tuntui hänestä hyvältä ja kun juttu luisti, hän osasi jo ennakoita, että asiakas antaa hänen lämmittää hänelle myös ruuan (mitä hän joskus estelee tai mistä kieltäytyy). Hoitaja kertoo, että saattaa kirjata vasta toimistolla. Mieluummin hän käyttää aikaa keskusteluun asiakkaalla tai kirjaa tarvittavat, kun asiakas ei huomaa.

Tilanteessa maahanmuuttajataustainen hoitaja, joka puhuu täydellistä suomea, tekee erilaisuudesta, eri maasta tulemisestaan resurssin ja voimavaran, joka johtaa kiinnostaviin yhteisiin keskusteluihin. Anonymisoinnin vuoksi työyhteisön versiossa ei paljastettu, että kyse on toisesta kulttuurista tulleesta hoitajasta. Hoitajalla oli oma-peräinen tapa polvistua ja katsoa asiakasta pikemminkin alaviistosta kuin yläviistosta silmiin, mikä voi tuntua asiakkaasta arvostavalta. Vastaavaa asemointia suhteessa asiakkaaseen ei ollut muissa hoitajahavainnoinneissa. Reflektiossa käy myös ilmi, kuinka tietoisesti hoitaja käyttää aikaa tähän kohtaamiseen ilman painetta suorittaa kotikäynnille annetut tehtävät, kuten lounaan lämmittäminen. Silti hyvä ilmapiiri luo pohjaa sille, että kotikäynnin tehtävät tulevat tehdyksi sujuvasti ja hyvässä hengessä keskustelun jälkeen tai sen aikana.

Työpajan oivallukset

Työpajassa osallistujat pohtivat, mikä teki tilanteesta hoitajan ja asiakkaan välillä empaattisen. Ryhmä tuli siihen tulokseen, että hoitaja tunsi selvästi asiakkaan ja hänen kiinnostuksen kohteensa. Työpajassa ote herätti arvostusta ja polvilleen asettumista pidettiin luontevana eleenä. Kuten ryhmäkeskustelussa todettiin: "Niin että me menään konkreettisesti samalle tasolle sen asiakkaan kanssa. Niin, se on varmaan yksi keino päästä eteenpäin." Ryhmä tunnisti myös, että on tärkeää keskittyä ensin asiakkaan kuuntelemiseen sen sijaan, että siirryttäisiin suoraan hoitotoimenpiteisiin tai kysyttäisiin, onko asiakas ottanut lääkkeensä. Ryhmätyön purkutilanteessa hoitajan

kollega pohti, kuinka esimerkissä näkyy hoitajan sitoutuneisuus hoivan alkuperäiseen asiaan, eli asiakkaan tarpeen tyydyttämiseen:

Tässä ehkä tulee esiin se, että hoitajan sitoutuneisuus siihen omaan työhön, että tää on ruuan lämmityskäynti. Tästä käynnistä selviäisi kymmenessä minuutissa, jos käyt lämmittämässä sen ruuan tai jos asiakas kieltäytyy ruuan lämmittämisestä, lähdet pois sieltä, koska asiakas kieltäytyy. Kun tässä hoitaja näkee vaivaa sen eteen, että asiakas todella saa ruuan.

Koko työyhteisön keskustelussa hyvinvointiriskinä pidettiin hoitajan tapaa kirjata asiakkaan tilannetta ylös mahdollisesti käyntien ulkopuolella:

Luultavasti hän on yksi niistä hoitajista, jotka ovat aina täällä toimistossa ylimääräistä aikaa, kirjoittavat asiakaskäyntejä ylös, milloin ja missä haluavat, kun tämä (asiakkaan kohtaaminen) on se tärkein asia.

Lopuksi sekä esihenkilöt että hoitajat kehuivat, kuinka palkitsevia esimerkit olivat olleet. Kuten yksi esihenkilö asian ilmaisi:

Tämä on niin perusasia, että nyt kun se tuodaan tähän esiin niin sä... tai tulee varmaan hyvän olon tuntemuksia itsellekin, että tekee hyvää työtä, että riittää ihan tää pelkkä kuuntelu ja läsnäolo asiakkaan luona, että sillä on tosi iso merkitys.

Eräs työntekijä ehdotti myös, että näistä havainnointitilanteista voitaisiin jopa tehdä huoneentaulu tai keskustella niiden pohjalta hyvästä hoivasta uusia hoitajia perehdytettäessä. Sekä työpajojen yhteiskeskustelut että näytteet hoitajien hyvistä käytännöistä avaavat vanhushoivan merkitystä, jolloin keskeinen kysymys on, miksi kyseistä työtä tehdään. Lisäksi näytteet osoittavat vanhushoivan kehityssuuntaa. Tällöin keskeisiä kysymyksiä ovat se, mihin suuntaan työtä pitää kehittää tulevaisuudessa sekä se, mikä on arvokasta. Parhaimmillaan käytäntöön suuntautunut soveltava tutkimus tuottaa juuri tällaista tutkimuskohteiden oppimista tukevaa tuotosta, jonka kautta työyhteisö voi keskustella miten, miksi ja mihin suuntaan työtä tulisi kehittää (Saari ym. 2017).

Voimauttavan etnografian piirteet

Olemme esittäneet luvussamme tutkijan ja osallistujan välistä suhdetta luottamukseen perustuvana ja voimauttavana nojautuen feministiseen hoivan etiikkaan ja relationaaliseen tutkimusetiikkaan. Taulukossa 6.1. on kysymyksiä, jotka auttavat tutkijaa pohtimaan suhdettaan tutkimuksen osallistujiin.

Taulukko 6.1.: Voimauttavassa etnografiassa huolehdittavat näkökulmat (mukaillen Kloetser 2023)

Tutkimuksen vaihe	Pohdittavat kysymykset
Kentälle pääsyn neuvottelu ja kentällä oleminen	Mitä tutkimus merkitsee tutkimukseen osallistuville? Miten tutkimuksen tavoite hyödyttää heitä? Miten teen tutkimuksen tavoitteen ymmärrettäväksi? Miten kerron tutkimuksesta havainnoinnin ja haastattelujen yhteydessä?
Aineiston tulkinta	Miten ja missä muodossa voin antaa osallistujille palautetta heidän työtään koskevasta aineistosta? Miten otan osallistujien kommentit käyttämiini haastatteluotteisiin? Miten turvaan heidän anonymiteettinsä? Miten voin ottaa osallistujien tulkinnan huomioon tapahtumista? Miten huolehdin mahdollisimman erilaisten näkökulmien ja toimijoiden äänen esiin tulemisen? Kenen näkökulmasta teen tulkinnan? Miten otan huomioon vallitsevat valta-asetelmat? Tuonko tulkinnoissa esiin poikkeavan, uuden ja hauraan vai yleisen ja toistuvan? Miten otan vastaan tutkimukseen ja tulkintoihin kohdistuvan kritiikin?
Tutkimuksen raportointi	Voinko ottaa tutkimukseen osallistujia mukaan kirjoittamaan tutkimustuloksista? Millä tavoin kerron tutkimustuloksista tutkimalleni työyhteisölle laajemmin? Miten popularisoin tutkimustulokset ymmärrettäväksi laajemmalle yleisölle?
Suhde tutkimuksen päätyttyä	Miten huolehdin julkaisujen lähettämisestä tutkimukseen osallistuville varsinaisen tutkimuksen päätyttyä? Miten osallistun tutkimustuloksista viriävään julkiseen keskusteluun?

Yhteenveto

Luvussamme kuvasimme, miten vallitseva proseduraalisiin sääntöihin perustuva tutkimusetiikka ei riittävästi tue etnografisen tutkimuksen vaatimuksia, joissa tutkijan ja osallistujan välinen suhde perustuu keskinäiseen luottamukseen, yhteistyöhön ja yhteisiin tulkintoihin todellisuudesta. Esitimme vaihtoehtona relationaalisen tutkimusetiikan, joka mahdollistaa sekä tutkijoiden että tutkittavien oppimisen ja yhteisen tiedon muodostamisen. Tällaisessa voimauttavassa etnografiassa tutkija luo empaattisen suhteen tutkittaviin.

Esitimme kehittämämme Empatia-videoreflektiomenetelmän esimerkkinä voimauttavan etnografian tekemisestä. Menetelmässä annetaan tutkittaville mahdollisuus kuvatun videoaineiston tulkintaan ja taustoittamiseen, sekä tilanteen merkityksen ja vaihtoehtoisten kehityskulkujen pohdintaan. Kun tutkimukseen osallistujat tekevät oivalluksia omasta toiminnastaan, samalla tutkijoiden ymmärrys ilmiöstä syvenee. Olemassa olevan hyvän näkeminen oman työn arjessa sekä uusien oivallusten tekeminen voimauttaa työntekijää ja antaa kokemuksen, että omaa työtään voi kehittää ja sitä kautta työhyvinvointia voi parantaa.

Käytännössä etnografista tutkimusta tekevät joutuvat sovittamaan kahta erilaista tutkimuseettistä käsitystä toisiinsa ja jättävät relationaaliseen eettisyyskäsitykseen perustuvan näkemyksensä raporttoimatta. Kuitenkin relationaalisen tutkimusetiikan mukainen toiminta, jossa rakennetaan luottamussuhdetta ja käytännön tasolla huolehditaan eettisyydestä koko hankkeen ajan tutkimukseen osallistuvien kanssa, voi olla edellytys sille, että kentälle pääsy ja tutkimuksen raportointi ylipäänsä on ollut mahdollista (Pollock 2012).

Tutkimuksen osallistujat saattavat joutua näkemään paljon vaivaa (sisäiset neuvottelut, suostuttelut jne.) sen eteen, että tutkijat pääsevät tutkimuskohteeseen ja aineiston kerääminen on ylipäättään mahdollista. Miten heidän panostaan arvostetaan ja miten se osoitetaan heille? Valitettavan usein tutkijat suuntaavat tarmonsä aineiston keräämisen jälkeen tieteelliseen raportointiin ja vuorovaikutus kentän kanssa sivuutetaan. Tämä ei ole eettisesti kestävä. Koimme esimerkiksi vanhustyön hoitajien kanssa tutkiessamme, että ilman lupaustamme näyttää videoita heidän omasta työstään heille itselleen, heillä ei olisi ollut riittävästi motivaatiota osallistua tutkimukseen. Etnografista tutkimusta tekevän tutkijan on joka tapauksessa olennaista pohtia, miten hänen suhteensa tutkittaviin vaikuttaa tutkimusaineiston laatuun, siitä tehtäviin johtopäätöksiin ja tulkintoihin.

- Kertaluontoinen tutkimuksen eettisyyden varmistaminen ennen kentälle pääsyä ei ole eettisesti kestävä eikä riittävä toimintatapa etnografisessa tutkimuksessa.
- Etnografisen tutkimuksen tekeminen edellyttää tutkijalta luottamuksen rakentamista tutkimuksen osallistujien kanssa koko tutkimusprosessin ajan. Tutkimuksiin osallistuville tulee tarjota mahdollisuuksia ottaa kantaa tutkijan tekemiin tulkintoihin ja saada tietoa tutkimuksen tuloksista.
- Työtä havainnoitaessa on kiinnitettävä huomiota myös myönteisiin poikkeamiin ja rutiineihin.
- Hyvien toimintatapojen reflektointi yhdessä tutkimukseen osallistujien kanssa voi voimauttaa tutkimukseen osallistujia ja heidän työyhteisöjään. Etnografiset havainnot voivat tehdä näkyväksi ja vahvistaa heidän sellaisia yksilöllisiä ja tilannekohtaisia toimintatapojaan, jotka voisivat kadota työn muutoksessa.
- Esimerkiksi nostimme esiin hyvän hoivan käytäntöjen ja empaattista kohtaamista edistävien rutiinien tunnistamisen hoitajien työssä ja niiden reflektoinnin Empatia-videoreflektiomenetelmän tukemana.

Kirjallisuus

- Beauchamp T.L. & Childress J.F. (2001). *Principles of Biomedical Ethics*. Viides painos. NewYork: Oxford University Press.
- Clot, Y. (2009). Clinic of activity: The dialogue as an instrument. Teoksessa Annalisa Sannino, Harry Daniels & Kris D. Gutiérrez (toim.) *Learning and Expanding with Activity Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 286–302. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511809989.019>
- Costley, C., Elliott G. & Gibbs, P. (2010). *Doing Work Based Research*. Lontoo: Sage.
- Cooperrider, D. & Whitney, D. (2000). A positive revolution in change: appreciative inquiry. Teoksessa David L. Cooperrider, Peter F. Sorensen Jr., Diana Whiney & Therese F. Yaeger (toim.) *Appreciative Inquiry: Rethinking Human Organization Towards a Positive Theory of Change*. Champaign: Stipes Publishing, 3–27.
- Cooperrider, D. & Whitney, D. (2005). *Appreciative Inquiry: A Positive Revolution in Change*. San Francisco: Berrett-Koehler.
- Denzin, N.K. (1997). *Interpretive ethnography. Ethnographic practices for the 21st century*. Thousand Oaks: Sage Publications. <https://doi.org/10.4135/9781452243672>
- Edwards, R. & Mauhtner, M. (2012). Ethics and Feminist Research: Theory and Practice. Teoksessa Melanie Mauthner, Maxine Birch, Julie Jessop & Tina Miller (toim.) *Ethics in Qualitative Research*. Lontoo: Sage Publications, 15–31. <http://dx.doi.org/10.4135/9781849209090.n1>
- Engeström, Y. & Sannino, A. (2021). From mediated actions to heterogenous coalitions: four generations of activity-theoretical studies of work and learning. *Mind, Culture, and Activity* 28(1), 4–23, <https://doi.org/10.1080/10749039.2020.1806328>
- Fazio, S., Pace, D., Flinner, J. & Kallmyer, B. (2018). The Fundamentals of Person-Centered Care for Individuals with Dementia. *Gerontologist* 58(S1), 10–19. <https://doi.org/10.1093/geront/gnx122>
- Gherardi, S. (2023). The fluid affective space of organizational practices. *Qualitative Research in Organizations and Management: An International Journal* 18(5), 1–19. <https://doi.org/10.1108/QROM-07-2022-2368>
- Gherardi, S. (2019). Theorizing affective ethnography for organization studies. *Organization* 26(6), 741–760. <https://doi.org/10.1177/1350508418805285>
- Hamington, M. (2018). Care, competency, and knowledge. Teoksessa Merel Visse & Tineke A. Abman (toim.) *Evaluation for a caring society*. Charlotte: Information age publishing, 27–48.
- Held, V. (2006). *The ethics of care: Personal, political, and global*. New York: Oxford University Press. <http://dx.doi.org/10.1093/0195180992.001.0001>
- Hietala, O., Kulmala, M., Mietola, R., Sotkasiira, T. & Turja, M. (2023). Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi: vertaisuuden rakentuminen kanssatutkimuksessa. Teoksessa Meri Kulmala, Sanna Spišák & Satu Venäläinen (toim.) *Kanssatutkimus. Ihanteet ja käytännöt*. Tampere: Tampere University Press, 89–105. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-042-7>

- Hämäläinen, A. (2020). Responses to vulnerability: care ethics and the technologisation of eldercare. *International Journal of Care and Caring* 4(2), 167–182. <https://doi.org/10.1332/239788220X15833753877589>
- Hämäläinen, A. (2024). *Encountering the other – Care ethics and the technologisation of care of older persons*. University of Jyväskylä Dissertations. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/94721>
- Josselson, R. (2007). The ethical attitude in narrative research: Principles and practicalities. Teoksessa D. Jean Clandinin (toim.) *Handbook of narrative inquiry: Mapping a methodology*. Thousand Oaks: Sage, 537–566. <https://psycnet.apa.org/doi/10.4135/9781452226552.n21>
- Karhinen, J., Oinas, T., Tammelinen, M., Hämäläinen, A., Hirvonen, H., Mustola, V., Rantala, E. & Taipale, S. (2021). *Vanhustyö ja teknologia: Jyväskylän yliopiston vanhustyön kyselytutkimus 2021: Katsaus tutkimusaineistoon*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Keller, J. & Kittay, E. F. (2017). Feminist ethics of care. Teoksessa Garry, A., Khader, S. J. & Stone, A. (toim.) *The Routledge companion to feminist philosophy*. Lontoo: Routledge, 540–555. <https://doi.org/10.4324/9781315758152>
- Kloetzer, L. (2023). Beyond procedural ethics: a four-level architecture for research ethics in qualitative research. Teoksessa Eleftheria Tseliou, Carolin Demuth, Eugenie Georgaca & Brendan Gough (toim.) *The Routledge International Handbook of Innovative Qualitative Psychological Research*, 327–343. <https://doi.org/10.4324/9781003132721>
- Koivisto, T., Koskela, I., Saari, E., & Ruusuvaara, J. (2022). Digitaalinen toiminnanohjausjärjestelmä – tukea vai rajoitteita vanhushoivatyölle? *Gerontologia* 36(3), 239–254. <https://doi.org/10.23989/gerontologia.113900>
- Koskela, I., Käsälä, M., & Saari, E. (2023). Teknologian vai ihmisen ehdoilla? Toiminnanohjausjärjestelmän käytön ja hyvän hoivan yhteensovittamisen keinot kotikäyntejä tekevien hoitajien arjessa. *Työelämän tutkimus* 21(3), 362–386. <https://doi.org/10.37455/tt.122274>
- Kovalainen, A. & Rhodes, Carl (2021). Crisis of care: a problem of economization, of technologization or of politics of care. Teoksessa Lise Lotte Hansen, Hanne Marlene Dahl & Laura Horn (toim.) *A care crisis in the Nordic welfare states? Care work, gender equality and welfare state sustainability*. Bristol: Policy Press, 60–79. <http://dx.doi.org/10.46692/9781447361374.005>
- Kröger, T. (2019). Looking for the Easy Way Out: Demographic Panic and the Twists and Turns of Long-Term Care Policy in Finland. Teoksessa Tian-kui Jing, Stein Kuhnle, Yi Pan, & Sheying Chen (toim.) *Aging Welfare and Social Policy: China and the Nordic Countries in Comparative Perspective*. International Perspectives on Aging, 20. Cham: Springer International Publishing, 91–104. https://doi.org/10.1007/978-3-030-10895-3_6
- Levonius, V. & Saari, E. (2023), “Empatia-video reflection method for reflecting on empathic interactions between care worker and client”. *Journal of Workplace Learning* 35(8), 713–731. <http://dx.doi.org/10.1108/JWL-11-2022-0144>
- Levonius, V. & Sivunen, A. (2024). Care workers in elder care: the Four Flows of constituting care organizations on social media. *Communication Research and Practice* 10(1), 60–75. <https://doi.org/10.1080/22041451.2023.2275817>

- Meriluoto, T. & Litmanen, T. (2019). Pelastaako osallistaminen demokratian? Teoksessa Taina Meriluoto & Tapio Litmanen (toim.) *Osallistu! Pelastaako osallistaminen demokratian?* Tampere: Vastapaino, 7–28.
- Noddings, N. (1984). *Caring: A feminine approach to ethics and moral education*. Berkely and Los Angeles: University of California Press.
- Nolan, M. R., Davies, S., Brown, J., Keady, J., & Nolan, J. (2004). Beyond 'person-centered' care: a new vision for gerontological nursing. *Journal of clinical nursing*, 13, 45–53. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2004.00926.x>
- Piaget, J. (1932). *The moral judgement of the child*. Lontoo: Kegan Paul.
- Pickering, L. & Kara, H. (2017). Presenting and representing others: towards an ethics of engagement. *International Journal of Social Research Methodology* 20(3), 299–309, <https://doi.org/10.1080/13645579.2017.1287875>
- Pollock K. (2012). Procedure versus process: ethical paradigms and the conduct of qualitative research. *BMC Medical Ethics* 13, 25. <https://doi.org/10.1186/1472-6939-13-25>
- Robinson, H.A. (1994). *The Ethnography of Empowerment: The Transformative Power of Classroom interaction*. Bristol: The Falmer Press. <https://doi.org/10.4324/9780203973691>
- Saari, E., Hasu, M., Honkaniemi, L., Tuominen, T., Kallio, K. & Lehtonen, M. (2017). Co-development and retooling as new roles for applied research. Teoksessa Tiziana Russo-Spena, Christiana Mele & Maaria Nuutinen (toim.) *Innovating in practice: Perspectives and experiences*. Cham: Springer International Publishing, 463–486. https://doi.org/10.1007/978-3-319-43380-6_20
- Saari, E., Koskela, I., & Känsälä, M. (2024a). Breaking frames to create empathy: interaction between care practitioners and clients in homecare visits. *International Journal of Care and Caring* 1(aop), 1–17. <https://doi.org/10.1332/23978821Y2024D000000046>
- Saari, E., Koskela, I. & Känsälä, M. (2024b). Temporal orientations in human agency: A case of homecare practitioners as mobile phone users. *Information Technology & People* 38(8), 1–18. <https://doi.org/10.1108/ITP-12-2023-1291>
- Saari, E., Koivisto, T., Koskela, I., Känsälä, M., Rydman, V. & Turunen, J. (2022). *Enemmän aikaa empatialle? Hoivatyön teknologiavälitteinen viestintä ja työhyvinvointi*. Helsinki: Työterveyslaitos. Viitattu 26.3.2025. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-391-022-5>
- Sevenhuijsen, S. (1998). *Citizenship and the Ethics of Care: Feminist Considerations on Justice, Morality, and Politics*. Lontoo: Routledge.
- Sinha, S. & Back, L. (2014). Making methods sociable: dialogue, ethics and authorship in qualitative research. *Qualitative Research* 14(4), 473–487. <https://doi.org/10.1177/1468794113490717>
- Stacey, J. (1988). Can there be a feminist ethnography? *Women's Studies International Forum* (11)1, 21–27, [https://doi.org/10.1016/0277-5395\(88\)90004-0](https://doi.org/10.1016/0277-5395(88)90004-0).
- TENK (2023). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan HTK-ohje 2023. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2/2023. Viitattu 26.3.2025. https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf

- TENK (2019). *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakkoarviointi Suomessa*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Viitattu 26.3.2025. https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakkoarvioinnin_ohje_2020.pdf
- Tronto, J.C. (1993). *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003070672>
- Van Dijke, J., Van Nistelrooij, I., Bos, P., & Duyndam, J. (2020). Towards a relational conceptualization of empathy. *Nursing Philosophy* 21(3), <https://doi.org/10.1111/nup.12297>

7

Tunteet ja hiljainen tieto asiantuntijatyössä

Kristiina Korjonen-Kuusipuro & Eerika Koskinen-Koivisto

Työelämässä ei ole riittävästi tilaa tunteiden ja hiljaisen tiedon yhteiselle käsittelylle. Aistietnografiseen lähestymistapaan perustuvien affektikorttien avulla on mahdollista tarkastella tunteita osana asiantuntijatyötä empatian ja arvostuksen ilmapiirissä. Menetelmä soveltuu esimerkiksi ammatti-identiteetin ja työn arkeen kuuluvien roolien ja odotusten pohtimiseen yhdessä.

Eri alojen ammattilaisten kokemuksia tarkastelevat tutkijat ovat havainneet, ettei työelämässä ole riittävästi tilaa tunteiden yhteiselle käsittelylle (ks. esim. Ilmonen 1999; Forsberg 2006). Suomalaiseen kulttuuriin liitetään usein vaikeneminen, hiljaisuus ja näkyvistä tunnereaktioista pidättäytyminen (Carbaugh, Berry & Nurmikari-Berry 2006). Viestinnän dosentti Nando Malmelin (2022) on todennut, että työyhteisössä on voitava avoimesti keskustella työhön liittyvistä kokemuksista, ideoista ja murheista, jotta on mahdollista kehittää uutta ja oppia yhdessä. Tunteiden yhteistä käsittelyä ja tunnekokemuksia voidaan tutkia etnografisella otteella.

Tunteista työyhteisöissä on kirjoitettu viime vuosina paljon yleishyödyllisiä oppaita (esimerkiksi Juuti & Salmi 2014; Salonen 2017; Tuominen 2020). Osa oppaiden kirjoittajista näkee tunteet työvälineinä esimerkiksi johtamisessa, osa korostaa myönteisen tunneilmaisun merkitystä työyhteisön hyvinvoinnille ja tarjoaa lukijoille välineitä omien tunnetaitojensa parantamiseen. Tyypillistä on tunteiden nimeäminen ja sitä kautta niiden luokittelu hyödyllisiin ja haitallisiin tunteisiin sekä tunteiden valjastaminen yksilön ja sitä kautta työyhteisön käyttövoimaksi. Tunteita tarkastellaan pitkälti yksilön ominaisuutena. Työelämä- ja organisaatiotutkimuksessa tunteet ymmärretään laajasti niin yksilön kokemuksina ja reaktioina kuin sosiokulttuurisesti rakentuneinakin (esim. Hökkä, Vähäsantanen & Paloniemi 2020; Ashforth & Humph-

rey 2022). On myös syytä huomioda, että vuorovaikutukseen perustuvassa etnografiassa tutkimusprosessissa tunteet ovat aina läsnä. Se, että tutkija tunnistaa ja hyväksyy omat tunteensa, on lähtökohta sille, että tutkija pystyy kriittisesti paikantamaan itsensä osaksi sosiokulttuurisesti rakentuvaa tutkimuskenttäänsä (Holck 2018; Suopajarvi 2019, 59–60).

Vaikka tunteet työyhteisössäkkin voivat olla yksilöllisiä, ne ovat samalla myös yhteisiä ja jaettuja, siis läpeensä sosiaalisia ja kulttuurisia. Ihmistieteiden piirissä on 2000-luvulta alkaen puhuttu niin sanotusta affektiivisestä käänteestä, jonka myötä affektien ja tunteiden tarkastelu on lisääntynyt merkittävästi (Timm Knudsen & Stage 2015; Rinne, Kajander & Haanpää 2020). Samalla on noussut esille affektien, tunteiden ja aistikokemusten erilainen, usein ei-kielellinen tieto: mitä se on, kuinka sitä voidaan tutkia ja mikä merkitys tällaisella tiedolla on. (Gilje 2016; Rinne, Kajander & Haanpää 2020; Suopajarvi ym. 2019.) Aistikokemuksiin kietoutuvat myös ruumiilliset kokemukset ja näiden tulkinta tiedostettuina, merkityksellistettyinä ja vahvasti kulttuurisina (työelämän ruumiillisuudesta ks. esim. Parviainen, Kinnunen & Kortelainen 2016).

Tässä luvussa perehdymme tunteiden tarkasteluun osana etnografista tutkimusta ja sovellamme tarkasteluamme kolmeen työelämään liittyvään kontekstiin. Tarkastelemme affektiivisuutta museoalan kontekstissa, opettajaksi opiskelevien nuorten kanssa sekä nuorisoalan tutkijoiden ja kehittämishankkeita tekevien henkilöiden kanssa. Etnografisen tutkimuksemme lähtökohtana on ajatus vuorovaikutuksessa vellovista monenlaisista kontekstuaalisista tunteista ja näiden sanallistamisen vaikeudesta (esim. Rinne, Kajander & Haanpää 2020; Suopajarvi ym. 2019). Pyrkimyksemme on tarkastella, miten tunteiden sosiaalisuuden ja kulttuurisuuden sekä erilaisten ruumiillisten aistikokemusten laajempi ymmärtäminen voi toimia voimavarana työyhteisöissä kohtaamissamme ristiriitaisissa, mutkikkaissa ja usein myös sosiaalisesti arkaluontoisissa tilanteissa (ks. myös Gould & Uusihakala 2016, 218). Metodologisesti hyödynnämme SENSOMEMO-hankkeessa kehittämiämme affektikortteja¹, joiden avulla tunteita voi tarkastella ryhmätyöskentelyssä. Olemme havainnoineet etnografisesti korttien testaustilanteita, joissa olemme itse olleet mukana ryhmien vetäjinä. Tarkoituksenamme ei ole ollut korttien avulla puuttua todellisuuteen, vaan auttaa osallistujia hahmottamaan ja jäsentämään työssään ilmeneviä aistikokemuksia ja tunteita sekä näiden kulttuurisia merkityksiä.

Tutkimusaineistonomme toimivat havaintomuistiinpanot, valokuvat ja videotallenteet kolmesta affektikorttityöpajasta, jotka järjestimme vuoden 2022 aikana. Ensimmäisessä työpajassa museoalan työntekijät tarkastelivat tunteita suhteessa esineisiin, toinen järjestettiin tutkimusorganisaatiossa työskenteleville tutkimus- ja kehittämistyötä tekeville asiantuntijoille, jotka tarkastelivat tunteita suhteessa omaan työhönsä ja kolmas työpaja pidettiin opettajaksi ensimmäistä vuotta opiskeleville, jotka refleктоivat yhdessä rakentumassa olevaa ammatti-identiteettiään. Affektikortit ovat toimineet työpajoissa konkreettisena, käsinkosketeltavana välineenä, jonka avulla on ollut mahdollista tarkastella ja sanallistaa erilaisissa tilanteissa tuottuvaa

¹ Affektikortit on kehitetty osana Suomen Akatemian rahoittamaa Sensory and Material Memories: Explorations on Autobiographical Materiality (SENSOMEMO) -tutkimushanketta (334247).

haurasta, hiljaista tietoa, tunteita sekä niihin liittyviä merkityksiä (käsinkosketeltavuudesta esim. Paterson 2009). Tässä luvussa kuvaamme korttien käytön prosessia ja pohdimme samalla vuorovaikutuksen kehittymistä sekä luottamuksen ja empatian merkitystä osana kollektiivista tiedontuotantoa (ks. esim. Suopajarvi ym. 2019).

Pelillistäminen ja leikki liittyvät kiinteästi affektikorttien käyttöön ja niiden kehittämiseen. Hollantilainen historioitsija Johan Huizinga kirjoittaa leikin luomasta taikapiiristä kirjassaan *Leikkivä ihminen* (Homo Ludens) vuodelta 1938. Myöhemmin pelillistämisestä kirjoittaneet tutkijat (esim. Salen & Zimmerman 2004) ovat hyödyntäneet taikapiirin käsitettä tietokonepelien tutkimuksessa. Taikapiiri syntyy pelin tai leikin alkaessa. Sillä on oma paikkansa ja aikansa, omat sääntönsä sekä oma mystinen vetovoimansa. Taikapiiriin liittyy usein jotain konkreettista, kuten pelialusta tai tässä tapauksessa affektikortit, jotka konkretisoivat pelin maailmaan siirtymistä ja nostavat pelin aikaiset tapahtumat tavanomaisen arkisen keskustelun yläpuolelle. (Luoto 2011; Salen & Zimmerman 2004.)

Laajemman etnografisen kehikon sisällä tutkimuksemme perustuu antropologi Sarah Pinkin (2009) kehittelemään aistietnografiseen lähestymistapaan. Se ei ole yksittäinen menetelmä, vaan pikemminkin refleksiivinen ja kokeellinen prosessi, jossa tutkijan ruumiillisuus sekä tutkijan ja tutkimukseen osallistuvien henkilöiden ja näitä ympäröivän materiaallisen todellisuuden vuorovaikutussuhteet ovat tärkeä osa tiedonmuodostusta (Pink 2009; ks. myös Koskinen-Koivisto & Lehtovaara 2020). Ymmärryksemme toimijuudesta kumpuaa posthumanistisesta ja uusmaterialistisesta lähestymistavasta, jossa toimijuus ei kuulu ainoastaan ihmisille, vaan sitä voi olla muilla elollisilla tai elottomilla toimijoilla (Barad 2007; Braidotti 2019; Gamble, Hanan & Neil 2019), kuten tässä tapauksessa esimerkiksi affektikorteilla. Etnografeina meitä kiinnostaa ihmisten ja ei-ihmistoimijoiden välinen vuorovaikutus ja näissä kohtaamisissa syntyvä tieto.

Kuvaamme ensin teoreettiset lähtökohtamme, jonka jälkeen luomme katsauksen affektikorttityöpajoihin, joissa olemme keränneet etnografisella otteella empiirisen tutkimusaineistomme. Sen jälkeen pohdimme tunteiden tarkastelua osallistujiemme viitoittamista näkökulmista. Lopuksi pohdimme, miten affektikorttien avulla on mahdollista tehdä näkyväksi ja hyödyntää työelämässä vaikuttavia monenlaisia tunteita ja niiden merkityksiä.

Affektiteorioiden kautta hiljaisen ja hauraan tiedon jäljille

Affektiivisen käänteän myötä tunteiden ja ruumiillisen tiedon näkökulmaa on sovellettu hyvin monenlaisissa tutkimuksissa. Affektiteoreetikot ovat rakentaneet lukuisia erilaisia lähestymistapoja, joiden sisällä vallitsee myös erimielisyyksiä (Blackman & Venn 2010; Rinne, Kajander & Haanpää 2020; Wetherell 2012). Ymmärrämme affektit vuorovaikutuksessa syntyviksi kulttuurisiksi ja sosiaalisiksi voimiksi, jotka liikuttavat ihmisiä (Ahmed 2014; Suopajarvi ym. 2019). Affektiivisuus ei näin ollen ole ominaisuus, vaan ennemminkin toimintaa ja sosiaalisia käytäntöjä (ks. Bille & Simonsen 2021). Luvussa kohdennamme katseemme sekä ruumiilliseen että sanalliseen tuntei-

den ilmaisuun, ja pyrimme näin pääsemään affektiivisen tiedon jäljille. Tämä ei ole aina helppoa, sillä tunteista puhumista on pitkään pidetty niin sanotun järkiajattelun vastakohtana (esimerkiksi Ahmed 2014) ja niistä on ollut vaikea puhua ja kirjoittaa. Omissa tutkimuksissamme ja myös tähän lukuun liittyvissä työpajoissa olemme huomanneet, että tunteista – myös hankalista tunteista – keskustellaan varsin avoimesti. Sen sijaan tunteiden erittelyä sekä niiden näyttämistä ryhmissä pidetään vaikeana. Myös ruumiillisten aistikokemusten jäsentäminen sanallisesti on usein vaikeaa.

Kielitoimiston sanakirjan määritelmän mukaan sana affekti tarkoittaa voimakasta tunnetilaa. Useimmat affektiteoreetikot pitävät tunteita affektien kielellisenä ilmauksena, joka edellyttää tiedostamista. Affekti puolestaan hahmotetaan usein tunteen esitietoisena, ruumiillisena kokemuksena tai tapahtumana. Arkipuheessa sanoja tunne ja affekti käytetään usein synonyymeinä, eivätkä kaikki tutkijatkaan kannata tätä erontekoa (esim. Wetherell 2012). Myös omassa tekstissämme käytämme näitä sanoja synonyymeinä, sillä kannatamme kahtiajakoja välttävää affektitutkimusta. Samalla haluamme korostaa affektien ja tunteiden yhteenkietoutuneisuutta: affektiivisessä kokemuksessa yhdistyvät ruumiillisuus, sen kulttuurinen konteksti ja näiden representaatiot. (Rinne, Kajander & Haanpää 2020, 8–9; Suopajarvi ym. 2019; Wetherell 2012, 4.)

Kulttuurintutkija Sara Ahmed (2014) painottaa, että affektit ovat tahmeita, ja ne tarttuvat ihmisiin ja esineisiin. Ahmed korostaa, etteivät tunteet ”löydy subjekteista tai objekteista vaan ne tuottuvat vuorovaikutuksessa kiertoliikkeen myötä”. Tämä argumentti korostaa tunteiden liikettä yksilöiden välillä ja sitä kautta niiden sosiaalista luonnetta. Liikkeestä johtuen tunteita ei tulisi käsittää yksilön ominaisuuksina, vaan erityisesti kulttuurisina ja sosiaalisina käytäntöinä. (Ahmed 2014, 19–20.) Tunteet ovat läsnä kaikkialla, ja antropologi Kathleen Stewart (2007, 2–3) määrittelee affektit ”tavanomaisiksi” (*ordinary affects*). Tavanomaisilla tunteilla hän tarkoittaa arkeen kuuluvaa lähes huomaamatonta tunteiden virtaa. Tunteet muodostavat vuorovaikutuksen vyöhykkeen, jossa erilaiset kokemukset, suhteet, tapahtumat, materiaaliset elementit ja kulttuuriset merkitykset kohtaavat.

Affektiivista tietoa voidaan pitää hauraana tietona, koska useisiin aisteihin kytkeytyviä kokemuksia on usein hankala sanallistaa tai muistaa täsmällisesti. Tutkimuksessa affektiivisen tiedon merkitystä voidaan aliarvioida, koska monikerroksista tiedontuotantoa on hankala kuvata selkeästi (Koskinen-Koivisto & Lehtovaara 2022) ja tieto voi jäädä epämääräiseksi (Rinne, Kajander & Haanpää 2020). Hauraalla tiedolla on yhteys filosofi Michael Polanyin (1966) luomaan käsitteeseen hiljainen tieto (*tacit knowledge*), joka on semanttisen ja kielellisen ymmärryksen ulkopuolelle jäävää tietoa, joka puolestaan kytkeytyy tiiviisti ruumiilliseen tietoon. Esimerkiksi työtapamme saattavat tallentua osaksi hiljaista tietoa, jota emme aina osaa selittää. Hiljaista tietoa on mahdollista tehdä näkyväksi moniaistisuutta korostavan aistietnografian avulla, jossa sekä tutkija että tutkittava ovat osallisia tutkimusaineiston tuottamisessa. Aistietnografisessa tutkimuksessa on keskeistä reflektoida työpajoissa tapahtuvaa vuorovaikutusta, osallistujien reaktioita ja ruumiin kieltä (ks. Koskinen-Koivisto & Lehtovaara 2022).

Työpajatyöskentely

Affektiteoreettinen lähestymistapa voidaan määritellä innovatiiviseksi strategiaksi, jossa tutkimuskysymysten muotoutuminen, tutkimusaineiston kerääminen ja tuottuminen sekä aineiston ymmärtäminen kietoutuvat toisiinsa ja liittyvät kiinteästi affektiivisiin prosesseihin. (Timm Knudsen & Stage 2015.) Kehitimme affektikortit affektiteorioihin ja refleksiiviseen aistietnografiaan pohjautuvan ymmärryksemme pohjalta alkuvuodesta 2022. Korttien alkuperäinen tarkoitus oli toimia työkaluna affektiivisten esinesuhteiden tarkastelussa museoalan ammattilaisille järjestetyssä työpajassa.

Työpajassa kokeilimme ensimmäisen kerran, miten kortit tuovat esiin affektiivista tietoa, aistimuistoja ja ruumiillisia kokemuksia. Kukin työpajan osallistuja toi mukanaan esineen tai kuvan esineestä, josta halusi kertoa. Lisäksi jokainen osallistuja lähetti meille tutkijoille etukäteen lyhyen kirjoitetun tarinan esineen historiasta ja sen merkityksestä. Lopuksi pohdimme yhdessä osallistujien kanssa, miten tätä tietoa voisi hyödyntää kokoelmatyössä ja miten affektiivista tietoa kuten haastattelutilanteeseen liittyvää ruumiillista vuorovaikutusta voisi tallentaa kokoelmaluetteloiden esinetietoihin (ks. tarkemmin Viikki 2024). Museoammattilaisille järjestettyyn työpajaan osallistui kahdeksan henkilöä ja kaksi havainnoijaa. Videoimme koko työpajan, oman alustuksemme ja yhteisen työskentelyn, valokuvasimme työskentelyn korttien kanssa, teimme työpajasta muistiinpanoja ja kirjoitimme kenttätyöpäiväkirjaa. Ensimmäisen esinetyöpajan jälkeen kortteja muokattiin palautteen perusteella ja seuraavassa versiossa mahdollistettiin esineiden tarkastelun lisäksi työhön ja paikkaan liittyvä tarkastelu.

Toinen työpaja järjestettiin ensimmäistä vuotta opettajaksi opiskeleville ja siinä pohdittiin opiskelijoiden kanssa syntymässä olevaa ammatti-identiteettiä. Suunnitelimme tarkastelevamme korttien avulla opiskelijoiden aiempia affektiivisia kokemuksia kouluympäristöstä sekä opetusharjoittelussa eteen tulevia liittyviä tilanteita. Työpaja kokoontui kaksi kertaa ja osallistujia ryhmässä oli 16–17. Ensimmäisellä kerralla tarkastelimme affektikorttien avulla osallistujien omia tunteita ja pohdintoja opiskelun ensimmäiseen harjoitteluun liittyen. Työpajasta tallennettiin tutkijoiden kirjoittamat muistiinpanot ja valokuvat korttien käytöstä. Koska kyse oli opiskelijoista ja heidän luottamuksellisesti jakamistaan kokemuksista, sovimme osallistujien kanssa etukäteen, ettei osallistujia kuvata siten, että he olisivat tunnistettavissa. Toisella kerralla osallistujat tarkastelivat omia ruumiillisia tuntemuksiaan ja aistikokemuksiaan erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. He pohtivat myös empatian kokemuksen muodostumista ja vallan tuntua. Myös tätä työpajaa valokuvattiin ja affektikorttien muodostelmat eli ”tunnekartat” (esim. kuva 7.1.) tallennettiin. Tutkijat kirjoittivat työpajasta jälleen kenttäpäiväkirjaa.

Kolmannessa työpajassa, jonka Kristiina Korjonen-Kuusipuro järjesti yksin, pohdittiin 11 tutkija- ja kehittäjätaustaisen henkilön kanssa omaan työhön liittyviä tunteita ja niiden kulttuurisia merkityksiä. Nuorten parissa työtään tekevien tutkijoiden ja kehittäjien työssä tunteet, myös vaikeat tunteet ovat aina läsnä. Akateemisen työn

konventiot vahvistavat kuitenkin ajatusta, että omat tunteet olisi pidettävä erillään tieteellisestä puheesta, ja tällä työpajalla haluttiin erityisesti edistää tutkijoiden ja kehittämishankkeissa työskentelevien refleksiivistä näkemystä suhteessa omaan työhönsä. Myös tästä työpajasta tutkija kirjoitti kenttätyöpäiväkirjaa ja tunnekartat kuvattiin osaksi tutkimusaineistoa.

Kuva 7.1. Työpajoissa syntyi hyvin eri tavoin aseteltuja tunnekarttoja, jotka kuvattiin osaksi tutkimusaineistoa. Kuva Kristiina Korjonen-Kuusipuro.

Affektikortit tunteiden tulkkeina

Affektikorttityöpajat alkavat korttien ja niiden taustalla olevien ajatusten lyhyellä esittelyllä, jonka jälkeen osallistujat jakautuvat 3–4 hengen ryhmiin ja saavat tarkemmat ohjeet korttien käyttöön. Affektikortit jakautuvat kolmeen kehään: aistikokemuksiin, tunnekokemuksiin sekä näiden kulttuurisiin merkityksiin. Koska jokaisen kehän läpikäyminen vaatii aikaa, olemme ensimmäistä työpajaa lukuun ottamatta jakaneet työskentelyä niin, että yhdellä kerralla on työستetty ainoastaan yhtä kehää. Jokainen työpaja päättyy loppukeskusteluun, jossa käydään yhdessä läpi esille nousseita tunteita ja tilanteita sekä näihin mahdollisesti liittyviä ristiriitoja tai hankalia seikkoja. Loppukeskustelun tavoitteena on tilanteen purkaminen niin etteivät työpajassa esille nousseet tunnekokemukset jää vaivaamaan kenenkään mieltä. Tutkijoina työskentelemme asiantuntijan roolissa, emme ole terapeutteja. Siksi korostamme, että haluamme nimenomaan selvittää tunteiden jaettuja, kulttuurisia merkityksiä ja tarkastella korttien avulla yhdessä tuotettua tietoa.

Affektikorttien käyttöön liittyy tunteiden sanallistaminen. Suomen kielen tunnesemantiikkaa tutkineen Seija Tuovilan (2005) mukaan suomalainen osaa kuvata keskimäärin 20 tunnetta. Naisilla on tunteille hieman enemmän sanoja (23,0) kuin miehillä (17,6). Eniten tunnesanoja on vanhimman ikäluokan naisilla. Tuovilan tutkimuksen mukaan miehille tärkein tunnesana oli viha. Sen jälkeen tulivat tärkeysjärjestyksessä ilo, rakkaus ja suru. Naisten kognitiivisesti tärkein tunnesana oli ilo, jonka jälkeen tulivat rakkaus ja viha. Tuovila päätyi tutkimuksessaan tulokseen, jossa sanaston tasolla tarkasteltuna suomalainen kuvaa kielteisiä tunteita (59 %) monisaisemmin kuin myönteisiä tunteita (39 %). Affektikortteja laatiessamme keräsimme tunteita lukuisista tunnesanojen listoista ja teimme saman huomion: kielteisiksi miellettyjä tunnesanoja tuntui olevan huomattavasti enemmän kuin myönteisiksi miellettyjä tunnesanoja. Jako kielteisiin ja myönteisiin tunteisiin on hyvin yksilöllinen, ja tärkeämpää onkin kysyä mitä nämä tunteet tekevät ja miksi ajattelemme joidenkin tunteiden olevan kielteisiä tai myönteisiä.

Affektikorttien kehittäminen on yhä käynnissä. Kehittämisprosessissa on hyödynnetty design-antropologiaa, joka karkeasti määriteltynä tarkoittaa suunnittelun ja/tai muotoilun yhdistämistä antropologiaan (esim. Haverinen 2018; Otto & Smith 2013). Korttien kehityksessä olemme nähneet tämän yhteyden kaksisuuntaisena: olemme tehneet tutkimusta korttien keinoin, mutta korttien suunnittelussa on myös hyödynnetty affektiteorioita ja tutkimustietoa. Korttien kehitysprosessi ei ole lineaarinen, alusta loppuun etenevä, vaan kortteja on kehitetty ja tullaan jatkossakin kehittämään hyvin käyttäjälähtöisesti räätälöimällä niitä eri osallistujien tarpeisiin. Olemme esimerkiksi lisänneet korttipakkaan mukaan tyhjiä kortteja, joihin osallistujat voivat kirjoittaa puuttuvia tunnesanoja, aistikokemuksia tai kulttuurisia merkityksiä. Näin korttipakka rikastuu jokaisella käyttökerralla. Työpajoissa on esimerkiksi keskusteltu siitä, miten tunne ja usein sitä hyvin lähellä oleva kulttuurinen merkitys ymmärretään, ja tällainen keskustelu on puolestaan heijastunut omaan tutkimukseemme. Kuvatun kaltainen tiedon yhteistuottaminen on lähellä uusmaterialistista ymmärrystä siitä, kuinka tutkimusaineistot ja tieto yhteismuotoutuvat ihmis- ja ei-ihmistoimijoiden kuten esineiden ja ympäristön välisessä vuorovaikutuksessa (ks. Barad 2007; Järviluoma ym. 2021). Tiedon yhteistuottamiseen liittyy aina myös ajallinen ulottuvuus, sillä menneisyyden tapahtumat ja muistot ovat osa ihmisten kokemuksia (Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro 2022).

Liikuttavat esinesuhteet

Museoalan ammattilaisille suunnatussa ensimmäisessä esinetyöpajassa osallistujat pohtivat korttien avulla työssään tarkastelemaan tai omaan elämäänsä sisältyviä tärkeitä ja tunnepitoisia esinesuhteita. Työpajan tavoite liittyi olennaisesti osallistujien museoalan työhön: tavoitteena oli lisätä ymmärrystä nimenomaan esineisiin liittyvistä tunteista ja aistikokemuksista sekä pohtia tapoja, joiden avulla tunteita ja aistimuistoja olisi mahdollista tallentaa osaksi museoesineistä kertovaa tietokan-

taa. Suurin osa osallistujista oli kokoelmatyötä ja erityisesti nykydokumentointia tekeviä ammattilaisia. Ennen työpajaa osallistujat valitsivat joko työhönsä tai omaan elämäänsä liittyvän itselleen tärkeän esineen ja kirjoittivat siitä lyhyen kuvauksen. Kuvauksessa kerrottiin mikä esine on ja miksi henkilö koki sen tärkeäksi. Osallistujat saivat tuoda esineen työpajaan mukanaan. Muutama osallistuja valitsi esineen museokokoelmista ja kirjoitti omista tunteistaan työhönsä liittyen. Työpajassa esineisiin liittyviä aistikokemuksia, tunteita ja näiden kulttuurisia merkityksiä tarkasteltiin kolmen henkilön ryhmissä.

Työpajassa korostuivat materiaalisuuteen kietoutuvat aistikokemukset ja niiden ajallinen ulottuvuus. Monet työpajan esineistä liittyivät osallistujien lapsuuteen, esineitä kosketeltiin, pyöriteltiin käsissä ja jopa haisteltiin. Osallistujat ovat museoissa tapahtuvassa työssään tottuneet arvioimaan esineiden valmistustapoja ja materiaaleja, mutta nyt keskityimme erityisesti aistimuistoihin. Moniin esineisiin liittyi syväle painuneita aistimuistoja, joita kertoessa muutkin osallistujat pystyivät ikään kuin sukeltamaan menneisyyteen ja muistamaan vastaavia kokemuksia. Aistien ja materiaalisuuden merkitys muistin toiminnalle ylipäättään on tunnistettu keskeiseksi erityisesti lapsuusmuistojen kohdalla, sillä lapset ovat tekemisissä maailman kanssa juuri aistien ja materiaalisuuden kautta ja ottavat paikkoja haltuun leikin avulla (ks. esim. Cloke & Jones 2005; Koskinen-Koivisto & Seitsonen 2019; kuva 7.2.).

Kuva 7.2. Koskettaminen ja eri aistien kautta saatavan tiedon pohtiminen oli tärkeä osa esine-työpajan antia. Kuva Kristiina Korjonen-Kuusipuro.

Työpajassa liikututtiin useasti. Osa osallistujista varautui liikuttumiseen jo etukäteen. Eräs osallistuja kirjoitti sähköpostissaan tutkijalle, ettei voi itkemättä kertoa tarinaansa muille. Hän tuntui olevan huolissaan myös siitä, mitä tapahtuisi, jos ja

kun näin kävisi. Toinen osallistuja palasi liikituksen tunteeseen vielä palautteensaankin ja kirjoitti seuraavaa: "Vaikka olin valinnut esineen museokokoelmasta niin liikutuin silti. En olisi pystynyt kertomaan henkilökohtaisesta esineestä itkemättä." Mielestämme tällainen pohdinta kuvastaa sitä, että affektiiviset kokemukset ovat työelämän "kuumia pisteitä". Voimakkaat tunnereaktiot ja niiden näyttäminen koetaan yhä epämukavaksi. Työpajamme osallistujat olivat asiantuntijoita ja kokivat tunteiden näyttämisen muille hankalaksi siitäkkin huolimatta, että he olivat toisilleen entuudestaan tuttuja, jopa läheisiä työkavereita. Työpajan ohjaajina korostimme tässä yhteydessä työpajan turvallista ilmapiiriä ja empaattista kohtaamista. Totesimme myös, että kaikenlaiset tunteet ovat sallittuja, eikä tunnereaktiota tarvitse peitellä tai pyydellä anteeksi.

Hetket, joissa tunteet tulivat voimakkaasti esille, olivat myös meille tutkijoille tunteikkaita. Pohdimme itsekkin, miten säilyttää työpajan vetäjän rooli, jos tunteet ottavat vallan. Kulttuurintutkijat Tiina Suopajarvi ja kumppanit (2019, 60) ovat todenneet, että kyky etäännyttää itsensä ja hallita tunteitaan on osa asiantuntijaroolin säilyttämistä emotionaalisesti tiheissä hetkissä. Samalla tutkijan tulee kuitenkin pyrkiä tietoisesti tunnistamaan mistä tunteet kumpuavat ja kuinka ne liikkuvat. Tunteita seuraamalla voi päästä jonkin merkittävän jäljille. Affektiivisuus on mahdollista nähdä tapana, toimintana ja toimijuuden kyvyn turvaamisena (Honkasalo 2013), tutkimuksen käyttövoimana ja tiedon tuottamisen edellytyksenä (Suopajarvi ym. 2019).

Pyysimme työpajan lopuksi osallistujien palautetta ja he saivat antaa sitä myös nimettömänä verkkoon avatun Padlet-taulun kautta. Saimme välitöntä palautetta turvallisesta ja tunteita arvostavasta ilmapiiristä, jossa tunteita oli helppo kokea ja tuoda esille. Kirjallinen palaute korosti tunteiden tutkimisen merkitystä. Osallistujat kokivat tärkeiksi "ymmärtää uudenlaista tunteista puhumisen ja ajattelun tasoa ja mitä merkitystä sillä voi esinetutkimuksessa olla". Tunteiden käsittely osana omaa työarkea ei ollut aivan tavanomaista. Yksi osallistujista pohtikin, "[o]n jotenkin erikoista, mitä kaikkea yhdestä esineestä saa 'ulos', kun sitä ja siihen liittyviä ajatuksia/tunteita pysähtyy miettimään. Esineiden kautta saa jotenkin jäsenneltyä asiaa eri tavalla kuin muuten." On tärkeä huomata, että vaikka työpaja kesti taukoineen kolme tuntia, osallistujat kaipasivat silti lisää aikaa tunteiden käsittelyyn. Keskeistä näyttäisikin olevan se, että työpajamme tarjosi ajan ja fyysisen ja henkisen tilan affektiivisten esinesuhteiden ja tunteiden pohdintaan.

Affektiiviset pohdinnat tulevasta opettajan ammatti-identiteetistä

Ammatillisen identiteetin rakentaminen on ruumiillista työtä ja myös vuorovaikutus rakentuu sanojen lisäksi ruumiillisista eleistä ja teoista (Heikkilä 2019; Parviainen, Kinnunen & Kortelainen 2017). Toinen työpajamme piti sisällään kaksi tapaamiskertaa, joista ensimmäisessä tarkasteltiin omaan tulevaan ammatti-identiteettiin ja työympäristöön liittyviä tunteita ja toisessa vuorovaikutustilanteisiin liittyviä aistikokemuksia ja näiden kulttuurisia merkityksiä. Osallistujat olivat vasta opiskelun-

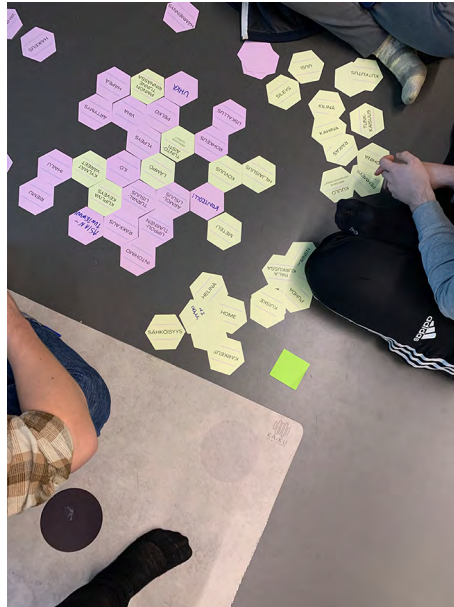
sa aloittaneita opiskelijoita ja tästä syystä heidän pohdintansa liittyivät opiskelujen aloittamiseen kuten lapsuuden kodista irtaantumisen ja uuden elämäntilanteen aiheuttamaan hämmennykseen. Näihin hyvin samankaltaisiin kokemuksiin sisältyi paljon monenlaisia tunteita: yhtäältä omilleen muutto toi iloa, toisaalta siihen sekoitui myös ikävää ja perheenjäsenten kaipuuta, ehkä hieman pelkoakin.

Tapaamiskerroilla tyhjiille kortteille kirjoitettiin paljon uusia tunteita. Näitä olivat esimerkiksi, epävarmuus, jännitys, epäonnistuminen, tunnollisuus ja onnistuminen, hauskuus, luottavaisuus, tuki, motivaatio, turhautuneisuus, stressi, epävarmuus ja ujous, innostus ja epäluulo. Keskustelussa nousi esille osallistujien kokemusten ja tunteiden samankaltaisuus. Monikaan ei ollut pohtinut kuinka samanlaisia tunteita muilla on, vaan oli pitänyt niitä ainutlaatuisina, vain itselleen kuuluvina. Tunteiden ja kokemusten jakaminen loi jaettua ymmärrystä. Näemme tilanteen myös kulttuuriantropologi Inkeri Aulan (2022, 359) kuvaamana keskinäisenä vaikuttamisena, jossa jaetut tunteet, affektiiviset kokemukset ja näiden kulttuuriset merkitykset ”kuljettavat omien aistimusten pohdintaa ja ilmaisua”.

Toisella tapaamiskerralla tarkastelimme korttien avulla vuorovaikutustilanteita ja tähän liittyen erityisesti niissä ilmeneviä ruumiillisia tuntemuksia ja kokemuksia. Tällä työskentelykerralla korostui työidentiteetin, tilan ja ruumiillisuuden yhteys sekä näiden merkitys tunteista puhuttaessa. Osallistujat saivat korttien avulla pohtia myös miltä empatia ja valta tuntuvat työkontekstissa. Empatialla tarkoitetaan yleisesti tapaa suhtautua toiseen ihmiseen ja hänen kokemuksiinsa ymmärtävästi (Hollan & Throop 2011). Sitä voidaan kuvata myös kannattelevaksi läsnäoloksi sekä ymmärrätyksi ja kuulluksi tulemisen kokemukseksi, jossa pystytään asettumaan toisen ihmisen näkökulmaan, jopa tuntemaan samoja tunteita (Saari ym. 2022). Empatiaan liitettiin esimerkiksi lohdun, armollisuuden ja turvallisuuden tunteita. Aistimellisesti ja ruumiillisesti empatiaan liitettiin lämmön tunne. Valta puolestaan koettiin kovana ja kylmänä, ja siihen liitettiin aluksi melko paljon kielteisiä tunteita. Keskusteluissaan osallistujat nostivat kuitenkin esille vallan tunteeseen liittyvää rohkeutta ja uskallusta, jopa syyllisyyttä.

Opiskelijoille järjestettyjen työpajojen kohdalla havaitsimme, että tilalla, jossa korttityöpaja järjestettiin, oli suuri merkitys. Kokoonnuimme toisella kerralla luokkatilassa, jossa osallistujat saattoivat istua tai maata lattialla ja asetella kortteja vapaammin erilaisiin muotoihin. Työpajan edetessä opiskelijat liikkuiivat tilaan ja tilasta pois, he lähenivät ja etääntyivät ruumiillisesti toisistaan sen mukaan, miten he halusivat kortteja asetella. Kun ensimmäisellä tapaamiskerralla vain yksi ryhmistä asetteli kortit selkeästi erityiseen muotoon (esimerkiksi kielteiset ja myönteiset tunteet olivat kuvion eri puolilla ja välissä oli tyhjää tilaa, vertaa kuvat 7.1. ja 7.3.), nyt lähes kaikki ryhmät asettelivat kortteja eri tavoin niin, että ne muodostivat erilaisia kuvioita. Opiskelijat pyrkivät rakentamaan yhtenäisiä tunnekarttoja ja jäsentämään kokemustaan muodon avulla. Mikäli joku tunteista ei kuitenkaan sopinut muotoon, se saatettiin jättää erilleen ja asettelun merkitystä selvennettiin sanallistamalla yhteyden puuttumista. Fyysinen opetustila mahdollisti vapaamman työskentelyn muotojen äärellä.

Se myös vapautti keskustelua ryhmissä ja yhteisessä loppukeskustelussa. Tila myös tasoitti tutkijoiden ja osallistujien välisiä valtasuhteita.

Kuva 7.3. Luokkatila, jossa affektikortit oli mahdollista levittää lattialle tuki ruumiillisen vuorovaikutuksen merkitystä. Tässä tilanteessa ihmisruumiit asettuivat toistensa rinnalle eri tavoin kuin perinteisessä luokahuoneessa pöytien ympärille keskittyneessä työskentelyssä. Kuva Kristiina Korjonen-Kuusipuro.

Affektiivinen asiantuntijatyö

Korkeakouluissa tehtävään asiantuntijatyöhön, työyhteisöön ja työn sisältöön liittyy monenlaisia, osin ristiriitaisiakin tunteita (ks. myös Hokka, Kurtti & Ylijoki 2022). Moderniin asiantuntijuuteen liittyy ideaali, jonka mukaan ammattilainen kykenee pitämään omat (häiritsevät) tunteet taka-alalla ja järjen kontrollissa (Forsberg 2006). Myös tiedettä pidetään tunteista vapaana kenttänä. Tästä seuraa, että tiedeyhteisö työpaikkana pidättäytyy puhumasta ja käsittelemästä työhön liittyviä tunteita (Linjakumpu 2008). Tämä kävi ilmi kolmannessa työpajassa, jossa pohdittiin erityisesti omaan asiantuntijatyöhön sisältyviä tunnekokemuksia ja näiden kulttuurisia merkityksiä. Tutkija- ja kehittäjätaustaiset nuorisotutkimuksen kentällä työskentelevät osallistajat olivat tottuneita refleктоimaan omaa työtään. Kuten opiskelijatkin, myös tämän ryhmän osallistajat pohtivat sitä, että he olivat ajatelleet olevansa jollain tapaa yksin tunteidensa kanssa ja yllättyivät huomatussaan, kuinka samanlaisia kokemuksia työkavereilla oli. Korttityöskentelyn koettiin lähentävän ihmisiä toisiinsa ja eräs osallistujista korosti kokeneensa yllättäväksi sen, kuinka helppoa tunteista puhuminen oli jopa lähes vieraiden ihmisten kanssa. Tulkitsemme tämän yllätyksellisyyden

osaksi affektikorttityöskentelyn menetelmää. Siinä käsinkosketeltavat kortit luovat ympärilleen ilmapiirin, jossa tunteista puhuminen koetaan helpoksi ja tärkeäksi.

Asiantuntijatyöhön liittyy usein myös hyvin vaikeita tunteita – hankauskohtia – joista voi olla hankala puhua (Hiitola & Sotkasiira 2022; Hubbard, Backett-Milburn & Kemmer 2001; Suopajarvi ym. 2019). Tässä työpajassa tällaiset tunteet liittyivät nuorten parissa työskentelyssä kohdattuihin kuoleman kokemuksiin ja kuoleman läsnäoloon työelämässä ja myös omiin lapsuuden ja nuoruuden kokemuksiin, ”lapsuuden traumojen syviin vesiin” kuten yksi osallistuja työskentelyään kuvasi. Vaikeiden tunteiden pohdinnasta kumpusi toive erillisen sulkevan harjoituksen kehittämiseksi työpajan päätteeksi, jotta osallistujat pääsevät eroon raskaaksi kokemistaan tunteista ja voivat sen sijaan saada työpajasta voimavaroja tunteidensa käsittelyyn.

Korttien kanssa työskentely mahdollisti empaattisen kuuntelun ja lisäsi työkalujen tuntemusta. Empatialla on kuitenkin myös kääntöpuolensa, sillä emme voi koskaan täysin tavoittaa tai ymmärtää toisen henkilön kokemusta. Vaarana siis on, että empatia luo illuusion toisten kokemusten täydellisestä ymmärtämisestä (Hage 2009). Tämän vaaran välttämiseksi tarvitsemme enemmän vuorovaikutusta affektiivisiin kokemuksiin ja niiden kulttuurisuuteen liittyen. Affektikorttityöskentelyn pyrkimyksenä on avointen kohtaamisten luominen sekä rauhoittava ja kannatteleva läsnäolo. (Korjonen-Kuusipuro 2021.)

Käsinkosketeltava tieto

Olemme edellä tarkastelleet aistietnografisen tutkimuksen ja affektikorttien soveltuvuutta työelämän vuorovaikutuksen ja erityisesti tunteiden sekä tunnepitoisiin tilanteisiin liittyvien kulttuuristen merkitysten tarkastelussa. Lähtökohtanamme oli ajatus siitä, että tunteiden ja affektiivisten kokemusten käsittely, sanallistaminen ja jakaminen on helpompaa affektikorttien avulla.

Työpajoissa yllätyimme siitä rikkaudesta, jonka affektiivisista kokemuksista keskusteleminen tuotti. Affektikortit tarjosivat konkreettisen, käsin kosketeltavan väliin tunteista ja affektiivisista tilanteista puhumiseen. Valokuvaamamme tunnekartat kertovat, ettei ole väliä, miten tunteita nimeää, sillä kaikkiin tilanteisiin liittyy hyvin monenlaisia tunteita, jotka usein ovat keskenään ristiriitaisia. On toki tärkeää tunnistaa erilaisia tunteita, mutta vieläkin tärkeämpää on pohtia, mihin nämä tunteet liittyvät ja mitä ne saavat aikaan.

Työpajoissamme huomasimme, että erityisen tärkeää on myös pohtia millaiset tunteet kulttuurissamme ovat sallittuja: saako juuri opiskelemaan päässyt tuntee pettymystä ja olla epätietoinen alansa sopivuudesta itselleen? Saako museoalan ammattilainen liikuttua esineiden tarinoista tai nuorisotutkija tuntee voimattomuutta nuorten ahdingon edessä? Saako omista saavutuksistaan olla onnellinen ja ylpeä, kun työelämä kaikessa vaativuudessaan tuottaa kuvaa mahdottomista tavoitteista? Voiko esineiden kanssa ammatikseen työskentelevä kokea vastenmielisyyttä ja inhoa jonkin esineen kohdatessaan tai miten itsenäistä tutkimus- ja kehitystyötä tekevät

jaksavat käsitellä ja pääsevät käsittelemään työssä vellovia tunteita yhdessä? Näiden kysymysten kanssa jäädään työelämässä usein yksin, kun tunteiden käsittelylle ei ole tilaa eikä aikaa. Tärkeää olisi luoda mahdollisuus tunteiden äärelle pysähtymiseen työelämän arjessa.

Tunteista keskustelu on jo itsessään arvokasta. Kokemuksemme on, että järjestämissämme työpajoissa korttityöskentelyn kautta syntyy Huizingan (1984) sanoittama leikin kaltainen hetkellinen yhteisö, ”taikapiiri”, jonka osallistujat kokevat turvalisena ympäristönä tunteiden pohtimiselle. Kortit olivat myös hyvä väline tutustua ihmisiin empatian ja arvostuksen ilmapiirissä. Työpajoissa syntyneet tunnekartat muuttavat hiljaisen tiedon käsinkosketeltavaksi jaetuksi tiedoksi, jossa tunteet, aistikokemukset ja kulttuuriset merkitykset kietoutuvat yhteen. Tulkintamme mukaan korttien käsittely on auttanut osallistujia tunteiden merkityksen tarkastelussa, sillä kortin avulla tunne ikään kuin irtoaa yksilöstä ja saa uuden muodon. Lisäksi se liittyy toisten kokemuksiin, jolloin sitä on helpompi käsitellä ja ymmärtää. Korttien kanssa työskentely voi myös nostaa esille tunteita synnyttäneitä työtilanteita, joita voidaan lähteä käsittelemään yhdessä.

Etnografisessa tutkimuksessa tunteet ovat aina läsnä (Suopajarvi ym. 2019). Tutkijan ja tutkittavien kohtaamisissa tuottuu runsaasti tietoa, jonka tutkija pelkistää tiheäksi kuvaukseksi tutkimusprosessin kirjoitusvaiheessa. Tunteisiin ja aistikokemuksiin sekä niiden kulttuurisiin merkityksiin liittyy kuitenkin hyvin paljon näkyvätöntä ja haurasta tietoa, jota on hankala tehdä näkyväksi ja sanoittaa, sillä osa tästä tiedosta pakenee havainnointia ja tallentamista. Näin kävi myös meille. Vaikka affektikorttityöpajoissa oli videoimalla ja havainnoimalla mahdollista tehdä osa tunteisiin ja aistikokemuksiin liittyvästä tiedosta näkyväksi ja tallentaa, jäi tietoa väistämättä myös tutkijoiden ulottumattomiin. Jatkossa tulisi pyrkiä kehittämään affektikorttien käyttötilanteissa syntyvän tiedon tallentamista sekä aineiston tulkinnan tapoja ja menetelmiä muunlaisen etnografisen aineistonkeruun rinnalla.

Aistietnografiaan pohjautuvat työpajat toimivat refleksiivisenä prosessina, jossa osallistuvat henkilöt sanoittavat ja jakavat aistimuistojaan ja tunteitaan eläytyen empaattisesti toistensa kokemuksiin. Tässä ihmiskehojen ja käsin kosketeltavien affektikorttien vuorovaikutuksessa liikkuu monenlaisia tunteita, joita me etnografeina puolestaan havainnoimme ja analysoimme suhteessa työelämän kulttuuriseen kontekstiin. Affektikorttien eri kehät ohjaavat osallistujia tarkastelemaan ja jakamaan tunteita sekä pohtimaan syvällisemmin niiden kulttuurisia merkityksiä. Korttien kanssa työskentely on ryhmän, tässä tapauksessa, opiskelija- tai työyhteisön jäsenen yhteinen prosessi, joka auttaa hahmottamaan tunteiden merkitystä työelämässä. Tunteiden jakaminen auttaa ymmärtämään tunteiden liikettä ja niiden tarttumista ja myös sitä, miten tunnepitoisia tilanteita voidaan työyhteisöissä käsitellä.

Etnografisessa tutkimuksessa tutkijan omat tunteet ovat myös tärkeitä, sillä etnografi tekee töitä koko kehollaan ja persoonallaan. Etnografiassa korostuu refleksiivisyys, ja tutkijan tulisi pystyä tarkastelemaan sellaisiakin asioita, jotka ovat epämiellyttäviä, suuttuttavat, harmittavat, vaivaavat tai hämmentävät häntä. Kun tutkija tulee liikutetuksi, hän voi hyödyntää omia tunteitaan yhtenä analyysin välineenä ja pohtia

voisivatko asiat olla toisin. Tunteet tarjoavat mahdollisuuden uuden luomiseen, haastavat tutkittavien kerronnasta nousevia tulkintoja ja monipuolistavat tulkintaa. (DeLuca & Maddox 2015; Gilmore & Kenny 2015; Gould & Uusihakala 2016; Holck 2018; Suopajarvi ym. 2019, myös Vuorenmaa luku 4.)

Työn etnografiaan liittyen haluamme nostaa esille seuraavaa:

- Työyhteisöissä tulisi tarjota riittävästi aikaa ja tilaa tunteiden ja työhön liittyvän ruumiillisen ja hiljaisen tiedon käsittelyyn.
- Aistietnografiaan pohjautuvat affektikortit helpottavat työhön liittyvien tunteiden sanallistamista.
- Käsinkosketeltavien affektikorttien avulla tunteita on helpompi jakaa.
- Affektikorttimenetelmä soveltuu esimerkiksi asiantuntijuuden, ammatti-identiteetin ja työn arkeen kuuluvien roolien ja odotusten tarkasteluun. Menetelmä tuo esiin jaettuja ja yhteisiä kokemuksia ja voi näin tuottaa empatian kokemuksia.

Kirjallisuus

- Ahmed, S. (2004). *Cultural Politics of Emotion*. Lontoo: Routledge.
- Ashforth, B. E., & Humphrey, R. H. (2022). Institutionalized affect in organizations: Not an oxymoron. *Human Relations* 75(8), 1483–1517. <https://doi.org/10.1177/00187267221083093>
- Aula, I. (2022). Keskinäisen vaikuttumisen tiede ja taide ympäristökriisien keskellä. Teoksessa Taina Kinnunen & Juhana Venäläinen (toim.) *Kulttuurintutkimus tietämisen tapana*. Tampere: Vastapaino, 345–373.
- Bille, M. & Simonsen K. (2021). Atmospheric Practices: On Affecting and Being Affected. *Space and Culture* 24(2), 295–309. <https://doi.org/10.1177/1206331218819711>
- Blackman, L. & Venn, C. (2010). Affect. *Body & Society* 16(1), 7–28. <https://doi.org/10.1177/1357034X09354769>
- Carbaugh, D., Berry, M., & Nurmikari-Berry, M. (2006). Coding Personhood Through Cultural Terms and Practices: Silence and Quietude as a Finnish “Natural Way of Being.” *Journal of Language and Social Psychology* 25(3), 203–220. <https://doi.org/10.1177/0261927X06289422>
- Cloke, P. & Jones O. (2005). “Unclaimed Territory”: Childhood and Disordered Space(s). *Social and Cultural Geography* 6(3), 311–333. <https://doi.org/10.1080/14649360500111154>
- DeLuca, J. R., & Maddox, C. B. (2016). Tales from the Ethnographic Field: Navigating Feelings of Guilt and Privilege in the Research Process. *Field Methods* 28(3), 284–299. <https://doi.org/10.1177/1525822X15611375>
- Forsberg, H. (2006). Tunteet työssä–esimerkkinä sosiaalityönä tehtävä ihmissuhdetyö. Teoksessa Kaarina Määttä (toim.) *Tunteiden rakkaus ja rikkaus: Avaimia tunteiden tulkintaan*. Helsinki: Finn Lectura.
- Gilje, N. (2016). Moods and Emotions. Some Philosophical Reflections on the ‘Affective Turn’. Teoksessa Jonas Frykman & Maja Povrzanović Frykman (toim.) *Sensitive Objects and Material Culture*. Lund: Nordic Academic Press, 31–54.
- Gilmore, S. & Kenny, K. (2015). Work-worlds colliding: Self-reflexivity, power and emotion in organizational ethnography. *Human Relations* 68(1), 55–78. <https://doi.org/10.1177/0018726714531998>
- Gould, J. & Uusihakala, K. (2016). Jälkisanat: Refleksiivisyys ja tiedon laatu. Teoksessa Jeremy Gould & Katja Uusihakala (toim.) *Tutkija peilin edessä: Refleksiivisyys ja etnografinen tieto*. Helsinki: Gaudeamus, 218–228.
- Hage, G. (2009). Hating Israel in the field: on ethnography and political emotions. *Anthropological Theory* 9(1), 59–79. <https://doi.org/10.1177/1463499609103547>
- Haverinen, A. (2018). Ohituskaista kokemukseen? Etnografinen tiedonmuodostus verkkomuistopaikan suunnittelussa. Teoksessa Pilvi Hämeenaho, Tiina Suopajarvi & Johanna Ylipulli (toim.) *Soveltava kulttuurintutkimus*. Helsinki: SKS, 101–126.
- Heikkilä, M. (2019). Alanvaihto ja ammatillisen identiteetin muutos ruumiillisina tiloina ja tuntemuksina. *Aikuiskasvatus* 39(1), 19–33. <https://doi.org/10.33336/aik.80228>
- Hiitola, J. & Sotkasiira, T. (2022). Affektit ja ilmapiiri pakkomuuttajien haastatteluissa. Teoksessa Taina Kinnunen & Juhana Venäläinen (toim.) *Kulttuurintutkimus tietämisen tapana*. Tampere: Vastapaino, 207–237.

- Hokka, J. & Kurtti, E. & Ylijoki, O-H. (2022). Positiivisia tulevaisuuskuvia, pelinrakentamista, pelkoa ja huolta Yliopiston johdon ja tutkijoiden strategiapuhe yliopiston affektiivisen miljööön rakentajana. *Kulttuurintutkimus* 39(4), 37–54. <https://journal.fi/kulttuurintutkimus/article/view/115736>
- Holck, L. (2018). Affective ethnography: reflections on the application of “useful” research on workplace diversity. *Qualitative Research in Organizations and Management* 13(3), 218–234. <https://doi.org/10.1108/QROM-11-2016-1456>
- Honkasalo, M-L. (2013). Katveessa - Pieni toimijuus kriittisenä avauksena toiminnan teoriaan. *Tiede ja edistys* 38(1), 42–61. <https://doi.org/10.51809/te.105092>
- Hubbard, G., Backett-Milburn, K. & Kemmer, D. (2001). Working with emotion: Issues for the researcher in fieldwork and teamwork. *International Journal of Social Research Methodology* 4(2), 119–137. <https://doi.org/10.1080/13645570116992>
- Huizinga, J. (1984). *Leikkivä Ihminen: Yritys kulttuurin leikkiaineen määrittelemiseksi*. Porvoo: WSOY.
- Hökkä, P., Vähäsantanen, K. & Paloniemi, S. (2020). Emotions in Learning at Work: a Literature Review. *Vocations and Learning* 13(1), 1–25. <https://doi.org/10.1007/s12186-019-09226-z>
- Ilmonen, K. (1999). Työelämä ja tunteet. Teoksessa Sari Näre (toim.) *Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja säätelyä*. Helsinki: SKS, 299–324.
- Juuti, P. & Salmi, P. (2014). *Tunteet ja työ. Uupumuksesta iloon*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Järviluoma, H., Aula, I., Pöllänen, S., Pärjälä, E., Tiainen, M. & Venäläinen, J. (2021). Kaupunki taiteena ja taiteilijat kaupungissa. Taiteentekemisen ja ympäristön yhteismuotoutuminen aistielämäkerrallisilla kävelyillä. Teoksessa Tanja Vahtikari, Terhi Ainiala, Aura Kivilaakso, Pia Olsson & Panu Savolainen (toim.) *Humanistinen kaupunkitutkimus*. Tampere: Vastapaino, 61–94.
- Kivimäki, V. (2018). Sodanjälkeisiä hiljaisuuksia: kokemusten, tunteiden ja trauman historiaa. Teoksessa Marja Tuominen & Mervi Löfgren (toim.) *Lappi palaa sodasta. Mielen hiljainen jälleenrakennus*. Tampere: Vastapaino.
- Korjonen-Kuusipuro, K. (2021). Empatialla lisää vaikuttavuutta. Teoksessa Anu Haapala (toim.) *Kestävää hyvinvointia kehittämässä 2021. Vaikutuksista kohti vaikuttavuutta*. XAMK Kehittää 184. Mikkeli: Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu.
- Koskinen-Koivisto, E. & Seitsonen, O. (2019). Landscapes of Loss and Destruction. Sámi Elders’ Childhood Memories of the Second World War. *Ethnologia Europaea* 49(1), 24–40. <https://doi.org/10.16995/ee.816>
- Koskinen-Koivisto, E. & Lehtovaara, T. (2020). Embodied adventures. An experiment on doing and writing multisensory ethnography. Teoksessa Tuuli Lähdesmäki, Eerika Koskinen-Koivisto, Viktorija L.A. Čeginskas & Aino-Kaisa Koistinen (toim.) *Challenges and Solutions in Ethnographic Research. Ethnography with a twist*. Lontoo: Routledge, 21–35.
- Koskinen-Koivisto, E. & Lehtovaara, T. (2022). Aistietnografia. Teoksessa Outi Fingerroos, Konsta Kajander & Tiina-Riitta Lappi (toim.) *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*. Helsinki: SKS, 236–258.
- Kuusisto, A-K. & Korjonen-Kuusipuro, K. (2022). Tiedon yhteistuottamisen käytännöt. Muistoihin perustuva kokemustieto päätöksenteon tukena. Teoksessa Ulla Savolainen

- & Riikka Taavetti (toim.) *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*. Helsinki: SKS, 415–437.
- Linjakumpu, Aini (2008). Akateeminen johtajuus etsii paikkaansa –Tunnejohtaminen yliopistojen voimavaraksi? *Tieteessä tapahtuu* 7/2008. <https://journal.fi/tt/article/view/688/568>
- Luoto, T. (2011). *Digitaalinen taikapiiri. Pelien ja leikkien kulttuurin murroksen vaikutuksista liikunnalliseen aktiivisuuteen*. Kulttuuriantropologian essee. Viitattu 3.1.2023. http://www.student.oulu.fi/~tiluoto/digitaalinen_taikapiiri.pdf
- Malmelin, N. (2022). Mieli-pidekirjoitus. Tebatti: Työpaikoilla ollaan hiljaa ja se on vaarallista. *Talouselämä* 13.11.2022. Viitattu 3.1.2023. <https://www.talouselama.fi/uutiset/tebatti-tyopaikoilla-ollaan-hiljaa-ja-se-on-vaarallista/608ecd54-5243-4b44-baa7-c2b0b1b43ff3>
- Otto, T. & Smith, R. (2013). Design Anthropology: A Distinct Style of Knowing. Teoksessa Wendy Gunn, Ton Otto & Rachel Charlotte Smith (toim.) *Design Anthropology. Theory and Practice*. Lontoo & New York: Bloomsbury, 1–29.
- Parviainen, J. & Kinnunen, T. & Kortelainen, I. (toim.) (2016). *Ruumiillisuus ja työelämä. Työelämä jälkiteollisessa taloudessa*. Tampere: Vastapaino.
- Paterson, M. (2009). Haptic geographies: ethnography, haptic knowledges and sensuous dispositions. *Progress in Human Geography* 33 (6), 766–788. <https://doi.org/10.1177/0309132509103155>
- Pink, S. (2009). *Doing Sensory Ethnography*. Lontoo & New York: SAGE.
- Polanyi, M. (1966). *The Tacit Dimension*. New York: Doubleday & Company.
- Rinne, Jenni, Kajander, Anna & Haanpää, Riina (2020). Johdanto: Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa. Teoksessa Jenni Rinne, Anna Kajander & Riina Haanpää (toim.) *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa*. Helsinki: Ethnos, 5–30.
- Saari, E., Koivisto, T., Koskela, I., Käsälä, M., Levonius, V. & Turunen, J. (2022). *Enemmän aikaa empatialle? Hoivatyön teknologiavälitteinen viestintä ja työhyvinvointi. Tietoa työstä*. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Salonen, Eveliina (2017). *Intuitio ja tunteet johtamisen ytimessä*. Helsinki: Alma Talent.
- Salen, K. & Zimmerman, E. (2004). *Rules of Play: Fundamentals of Game Design*. Cambridge & London: MIT Press.
- Stewart, K. (2007). *Ordinary Affect*. Durham and London: Duke University Press.
- Suopajarvi, T., Koskinen-Koivisto, E., Korjonen-Kuusipuro, K., Hytönen, K-M. & Hämeenaho, P. (2019). Tunteilla on väliä. Tutkijan tunteet etnografisessa tutkimusprosessissa. *Elore* 26(2), 42–67. <https://doi.org/10.30666/elore.77809>
- Timm Knudsen, B. & Stage, K. (2015). Introduction: Affective Methodologies. Teoksessa Britta Timm Knudsen & Carsten Stage, K. (toim.) *Affective Methodologies. Developing Cultural Research Strategies for the Study of Affect*. Basingstoke & New York: Palgrave MacMillan, 1–22.
- Tuominen, C. (2020). *Tunteet eivät kuulu työpaikalle*. Helsinki: Otava.
- Tuovila, S. (2005). *Kun on tunteet. Suomen kielen tunnesanojen semantiikkaa*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Viikki, I. (2024). *Etnografinen tutkielma affektikorteista esinetutkimuksessa ja museotutkimuksessa*. Maisterintutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-202405203737>

8

Työntekijälähtöinen etnografia työssä oppimisen tukena

Hanna Toiviainen

Työelämän etnografiaa voidaan soveltaa tutkimushankkeissa siten, että työn havainnointi, kuvailu ja dokumentointi palvelevat työntekijöiden oppimista. Osallistumalla työtään koskevan etnografisen aineiston keruuseen, työstämiseen ja oppimisfoorumeilla käsittelyyn työntekijät voivat tunnistaa ammatillisen osaamisensa ja työnsä kehittämistarpeita ja vahvistaa kehittämistoimijuuttaan. Kehittävä työntutkimus on lähestymistapa, joka mahdollistaa oppimisfoorumien toteuttamisen ja työntekijälähtöisten etnografisten menetelmien hyödyntämisen työssä oppimisen hankkeissa.

Esittelen työntekijälähtöistä etnografiaa, jonka tehtävänä on edistää tutkimuksen osallistujien työssä oppimista ja työn kehittämistä. Työn etnografiaa voidaan soveltaa yhteisöllisillä ja osallistavilla tutkimusotteilla, joiden tarkoituksena on tuottaa tutkittaville käyttökelpoisia tuloksia ja toiminnan kehittämisen aineksia (esim. Nichols, Griffith & McLarnon 2017). Voidaan ajatella, että käytäntöön sovellettavat ja ymmärrystä laajentavat tulokset palvelevat työntekijöiden oppimista. Oppimisnäkökulmaa eli työssä oppimisen tukemista työetnografisin menetelmin ei ole kuitenkaan paljoa tarkasteltu osallistuvan etnografian tutkimuksissa. Oppimisnäkökulma tulee esiin autoetnografisessa tutkimuksessa, jossa tutkija asettaa omat kokemuksensa, tunteensa ja havaintonsa reflektoinnin kohteeksi (Koivunen luku 1; Tienari luku 3). Työntekijälähtöisessä etnografiassa kohteena on niin ikään oma, joskus hyvinkin henkilökohtaisesti koettu työtoiminta. Tutkijan ja tutkittavan rooli eivät kuitenkaan sulaudu autoetnografian lailla yhteen, sillä aineiston keruu ja tulkinta toteutetaan ulkopuolisen tutkijan ohjauksessa.

Keskustelen ensin työntekijälähtöisen etnografian perusteluista ja laajennan siten tarkastelua työssä oppimisen näkökulmaan. Esittelen kehittävän työntutkimuksen lähestymistapaa (Engeström 2015), jossa etnografista aineistonkeruuta käytetään tiedonhankinnassa niin työn kehittämisen, työntekijöiden oppimisen kuin niitä koskevan tutkimuksenkin edistämiseksi. Luvun esimerkit ovat tutkimuksistani, jotka käsittelevät moniorganisatorisia verkostoja ja eri organisaatioista tulevien toimijoiden välistä oppimista. Tutkijana olen ollut toteuttamassa työelämän oppimishankkeita, joissa työstä kerättyä aineistoa on työstetty ja tuotu yhteiseen tarkasteluun kehittämistarpeiden tunnistamiseksi ja kehittämiskohteiden täsmentämiseksi (Toiviainen 2022). Kerron hankkeista tarkemmin esitellessäni esimerkit.

Työntekijälähtöisyys ratkaisuna etnografian ongelmiin

Kriittinen etnografia (Fitzpatrick & May 2022; Hasu 2005; Nichols ym. 2017; Stinnett 2012) kyseenalaistaa yhteisön ulkopuolisen tutkijan edellytykset ymmärtää ja tulkitta kohdettaan. Riskinä on, että omaa tutkimusagendaansa edistävältä tutkijalta jäävät tunnistamatta tutkimusasetelmaan kuulumattomat eriarvoisuuden, sosiaalisen epäoikeudenmukaisuuden ja vallankäytön ongelmat sekä toimijoiden kokemuksen kuvaukseen kietoutuvat eettiset kysymykset (Fitzpatrick & May 2022). Tällainen ”kuvauksen kriisi” (*“crisis of representation”*, Stinnett 2012) on etnografien metodologinen haaste ja edellyttää uusien tutkimusstrategioiden kehittelyä. Varsinkin aikuisten toimintaa ja oppimista käsittelevissä tutkimuksissa ratkaisuna on pidetty tutkimuskohteenä olevien toimijoiden osallisuuden vahvistamista. Yhteisön jäsenet, kuten työntekijät, voidaan ottaa mukaan oman toimintansa etnografian toteuttamiseen tutkijan rinnalla. Työntekijälähtöiselle aineiston keruulle voi olla myös käytännön perusteita.

Ensiksikin tutkijoiden voi olla vaikeaa päästä tutkimuskentälleen työn luonteen tai sitä koskevien säädösten ja lupamenettelyjen vuoksi. Tutkijan läsnäolo voi olla mahdoton esimerkiksi silloin, kun asiakaskohtaamiset ovat arkaluonteisia tai työtä tehdään tuotantoverkostossa, jossa kaikkien ennakkoinformointi on käytännössä mahdotonta. Työntekijät voivat koota työtilanteistaan tietoa ja aineistoa tutkimuksen käyttöön. Tutkimuslupien ja tutkittavien informoidun suostumuksien varmistaminen on toki tällöinkin tutkijan vastuulla ja kaiken aineistonkeruun hyvän tieteellisen käytännön perusta (Keiski ym. 2023).

Toiseksi taitavankin kenttätutkijan saamaa tietoa voidaan kyseenalaistaa. Keskittyvätkö havainnot liikaa tutkittavien ulkoiseen käyttäytymiseen, ymmärtääkö tulkit-sija puhetta ja vuorovaikutusta kontekstissaan tai materiaalisen ympäristön ominaisuuksia käyttöyhteydessään? Onko digitalisoitunut työ ylipäänsä tutkijalle näkyvissä (Hasu luku 10) ja osaako hän asettaa oikeita kysymyksiä tiedon saamiseksi?

Kolmanneksi voidaan eettisesti kyseenalaistaa tutkijan rooli ja oikeutus tulla suorittamaan tutkimustaan. Tutkija saattaa lähestyä kohdettaan valmiiden, muista kulttuurisista konteksteista omaksutuista viitekehyksistä käsin. Jos hän samalla pyr-

kii säilyttämään tietyn tutkimusetaisyyden kohteeseensa, hänen havaintonsa eivät välttämättä tavoita toimijoiden ja toimintamallien tarkoituksia. Tutkimuksen tulkinnoissa kuuluu yksipuolisesti tutkijan akateeminen ääni.

Kaikkiin näihin työetnografian haasteisiin voidaan vastata kehittämällä tutkimusmenetelmiä, jotka vahvistavat työntekijöiden roolia työkäytäntöjensä informantteina, tiedon muodostajina ja toimintansa tulkitsijoina. Osallistuvassa etnografiassa tutkijan ja tutkittavien hierarkkista suhdetta pyritään tasapainottamaan kehittämällä menetelmiä, jotka vahvistavat dialogia, yhteistoiminnallisuutta ja moniäänisyyttä. Darrouzet, Wild ja Wilkinson (2009) ovat kehittäneet tällaista lähestymistapaa ja suosittelevat organisaation joidenkin jäsenten nimeämistä työskentelemään tutkijan rinnalla. Heidän tehtävänsä ei rajoitu tutkijan informointiin, tiedon jakamiseen ja mahdollisesti tulosten kommentointiin, vaan he saavat ”etnografista toimivaltaa” ja vaikutusmahdollisuuksia läpi tutkimushankkeen vaiheiden. Kun tutkijalla ei ole mahdollisuutta saada kokonaiskuvaa monimutkaisesta organisaatiosta, työntekijät voivat ottaa tutkijan roolin ja välittää hänelle ainakin omaa arkityötään kuvaavaa aineistoa (Darrouzet ym. 2009). Etnografia ei ole vain laadullinen tutkimusmenetelmä muiden rinnalla, vaan parhaimmillaan se vahvistaa ihmisten välisiä suhteita ja yhteisymmärrystä, jonka pohjalta monimutkaisuutta ja tavoiteltavaa muutosta voidaan jäsentää ja mallintaa.

”Kuvauksen kriisi”, johon tämän osion alussa viitattiin, ei välttämättä ratkea pelkästään osallistumista vahvistamalla, jos toiminta silti säilyy tutkijajohtoisena (Stinnett 2012). Stinnettin mukaan tutkimukselle on rakennettava työorganisaatioon oma toimintajärjestelmänsä, jonka aktiivisia toimijoita ovat tutkija ja osallistujat yhdessä. Yhteistoiminnallisuus, refleksiivisyys ja moniäänisyys ovat tällaisen toimintajärjestelmän perusominaisuuksia. Toiminta rakentuu sosiaalisesti ja ottaa huomioon yhteisön jäsenten mukanaan tuomat moninaiset motiivit. Stinnett nojautuu toimintajärjestelmän käsitteellistämiseen kulttuurihistorialliseen toiminnan teoriaan, jonka merkittäviä tutkijoita on suomalainen aikuiskasvatuksen professori (emeritus) Yrjö Engeström. Hänen esittämänsä toimintajärjestelmän mallia ja muita ”kehittävän työntutkimuksen” käsitteitä (Engeström 2015) selvitetään seuraavassa alaluvussa, jossa tarkastellaan työn etnografian käyttöä työssä oppimisen tukena.

Osallistuva etnografia ja toimintajärjestelmätulkinta ovat edelleen verraten tutkimuslähtöisiä ratkaisuja. Voidaan kysyä, miksi työntekijät liittyisivät tutkimustiimin jäseniksi oman perustehtävänsä rinnalla tai ihannetapauksessa työvelvoitteistaan osin tai kokonaan määrääjäksi vapautettuna. Ilmeisimmät motiivit liittyvät oman ammattitaidon ja osaamisen kartuttamiseen sekä työn kehittämiseen yhdessä muiden kanssa. Näin voisi päätellä sekä työelämäkokemuksen että työssäoppimistutkimuksen perusteella (Malloch, Cairns, Evans & O'Connor 2022). Työn etnografian haasteena ei tällöin ole tutkimustoiminnan rakentaminen työorganisaatioon ja työntekijöiden osallistaminen tutkimukseen, vaan tutkimuksen toteuttaminen siten, että työn havainnointi, kuvailu ja dokumentointi palvelevat heidän oppimistaan. Todellinen haaste on oppimistoiminnan kytkeminen tutkimustoimintaan. Tähän haasteeseen on vastannut edellä mainittu toiminnanteoreettiseen suuntaukseen perustuva

kehittävä työntutkimus (Engeström 2015; Toiviainen 2022), jonka käsitteitä ja sovelluksia esittelen seuraavaksi.

Kehittävän työntutkimuksen lähestymistapa

Kehittävän työntutkimuksen hankkeet tähtäävät ekspansiiviseen oppimiseen. Lähestymistavan kattava selvittäminen jää tämän luvun ulkopuolelle, mutta olennaista on ymmärtää, että kyseessä on ns. interventionistinen tutkimusote (Engeström 2004; Hyrkkö & Kajamaa 2021). Tutkija osallistuu tutkimansa toiminnan muutokseen ja pyrkii myötävaikuttamaan kohteessa tapahtuviin oppimis- ja kehittämisprosesseihin. Käytäntö- ja teorialähtöisyys yhdistyvät, sillä toiminnasta koottavaa kuvailevaa, ”aktuaaliempiiristä” aineistoa tarkastellaan ja tulkitaan käsitteellisten mallien avulla. Tutkimalla toimintaa myös ajallisesti historiassa ja nykyhetkessä voidaan tunnistaa toiminnan olennaisia muutoksia ja tulevaisuuden toimintamalleja, joita kehittämisinterventionkin avulla pyritään rakentamaan ja edistämään. Liikutaan oppimisen ”lähikehityksen vyöhykkeellä”, jonka hahmottelusta on kyse seuraavien esimerkkien kehitysvuoropuhelun ja oppimisverkoston osallistujien oppimistehtävissä.

Kehittävän työntutkimuksen analyysiyksikkönä on toimintajärjestelmän malli (Engeström 2015; Engeström & Sannino 2021). Malli esittää toiminnan kohdeorientoituneena, välittyneenä ja kehityksellisten ristiriitojen kautta muuttuvana. Toiminnalla on aina kohde, joka antaa toiminnalle mielekkyyden ja toimijoilleen motiivin ja perusteen sille, miksi toimitaan ja mitä toiminnalla pyritään aikaan saamaan. Koulun opetustoiminnan kohteena on opiskelijoiden oppiminen (pelkistettynä esimerkkinä). Seuraavissa esimerkeissä kehittämistoiminnan kohteena on oman työn ja työyhteisön toiminnan kehittäminen erilaisiin muutoshaasteisiin vastaamiseksi. Kummankin kohde edelleen täsmentyy kehittämishankkeiden kontekstissa; tässä luvussa emme kuitenkaan tee syvällistä kohdeanalyysia, vaan keskitymme työntekijälähtöisen etnografian soveltamismahdollisuuksiin.

Toiminta on sosiaalisesti ja materiaalisesti välittyntä. Välittyneisyys voidaan ymmärtää konkreettisesti tekijän kohteeseen käyttäminä välineinä, jotka tekevät toiminnan mahdolliseksi, mutta myös rajoittavat sitä. Välineitä parantamalla ja uusia käyttöön ottamalla toimijat voivat tuottaa entistä parempia tuotteita, palveluja ja prosesseja. Mutta välittyneisyys merkitsee laajemminkin toiminnan edellytyksiä, jotka toiminnassa ovat sen historiassa kehittyneet. Puhutaan kulttuurihistoriallisesta välittyneisyydestä. Tarkasteltavaksi voidaan ottaa välineiden lisäksi toimintaa säätelevät lait ja normit, toiminnan yhteisölliset kytkökset ja vuorovaikutus sekä työnjaolliset kysymykset ja sopimukset.

Toimintajärjestelmän malli antaa näin tutkijalle monia lähestymistapoja tekijän, kohteen, välineiden, sääntöjen, yhteisön ja työnjaon näkökulmista, näiden keskinäisistä muutoksista ja tulevaisuuden haasteista. Esimerkiksi kehitysvuoropuhelussa (ks. alla) osallistuja kuvailee tuotantohallin vanhakantaista työnjakoa, joka on ilmei-

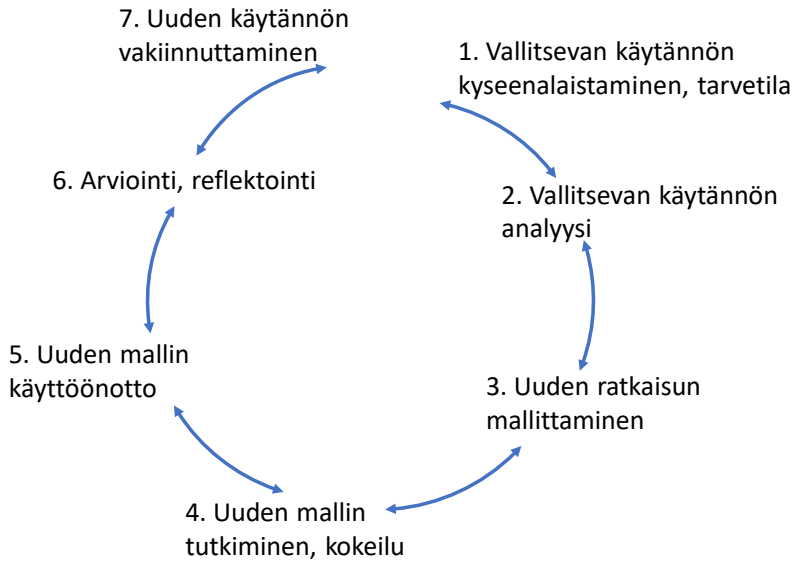
sessä ristiriidassa niin työn tuotannollisen kohteen kuin teknologisten välineidenkin kanssa. Oppimisverkoston osallistuja puolestaan kertoo kehittämistarpeesta, kun asiakastyössä strategisesti tärkeän (sääntöpohjaisen) välineen käyttöönotto tuntuu tyssäävän yhteisön totunnaisiin työtapoihin.

Kuvio 8.1. esittää ekspansiivisen oppimisen päävaiheet. Näiden vaiheiden mukaisesti jäsennetään myös kehittävän työntutkimuksen hankkeet, joissa etsitään uusia toimintamalleja työn muutoksessa. Meneillään oleva digitalisaatio ja kestävä kehityksen vaatimus ovat esimerkkejä muutoksista, jotka luovat moninaisia oppimistarpeita teollisesta tuotannosta hyvinvointipalveluihin, koulutukseen ja ylipäänsä kaikille yhteiskunnan osa-alueille.

Toiminnan kehittämiseen liittyvää ekspansiivista oppimista luonnehditaan jonkin sellaisen oppimisena, jota ei vielä ole olemassa ja valmiina omaksuttavissa. ”Oppisisällöt” syntyvät muutoshasteita analysoimalla sekä uuden kokeilussa ja vakiinnuttamisessa. Ekspansiivisuus viittaa siihen, että muutosprosessissa ymmärrys siitä, mitä ollaan tekemässä ja miten tulevaisuudessa tulee toimia, laajenee. Esimerkiksi kehitetään ja opitaan digitaalisia palveluja hyödyntäviä toimintatapoja, joiden avulla sosiaalipalvelun ammattilaiset voivat ottaa huomioon palvelun käyttäjän palveluhistorian ja yhteisöllisen kontekstin.

Kehittämisen- ja oppimissyklin (Kuvio 8.1.) kaikissa vaiheissa tarvitaan osallistujien toimintaa kuvaavaa etnografista aineistoa, jota tuodaan oppimisfoorumille yhteisen reflektion kohteeksi. Alussa toiminnan nykytilaa ja ongelmia esittävä aineisto auttaa täsmentämään kehittämis- ja muutostarpeita sekä kohdistamaan ekspansiiviset ratkaisut ja uuden toimintatavan suunnittelun olennaisiin haasteisiin (Kuvio 8.1. vaiheet 1–3). Kun uutta toimintatapaa kokeillaan, tarvitaan lisää kuvailevaa aineistoa, jotta mallia voidaan edelleen kehittää. Aineistonkeruu on tarpeen myös arviointivaiheessa. Aineiston avulla arvioidaan, kuinka kehittämistyöllä onnistuttiin vastaamaan muutostarpeeseen ja laajentamaan työn kohdetta ja merkityksiä (Kuvio 8.1. vaiheet 4–6). Uuden käytännön vakiinnuttaminen (vaihe 7) on usein jo jatkokehittämisen ja uuden hankkeen aihe. Kehitettyä käytäntöä vahvistetaan, vakiinnutetaan ja levitetään esimerkiksi yhteistyöverkostossa.

Kuvion 8.1. esittämää kehittämissykliä ohjaa yksi tai useampi tutkijakehittäjä, joka kokoaa oppimisfoorumin tarvitsemaa aineistoa. Aineistoa voidaan kerätä tavanomaisin laadullisen tutkimuksen menetelmin, kuten havainnoiden ja haastatellen, tai luovasti mediaa käyttäen tai hyvinkin erityisin menetelmin, kuten aistietnografian tapauksessa (Korjonen-Kuusipuro & Koskinen-Koivisto luku 7). Työn kuvausten tekeminen voidaan antaa myös työntekijöiden tehtäväksi, jolloin tehtävät laaditaan heidän oppimistaan ajatellen. Esimerkiksi osallistujille annetaan ohjaavia kysymyksiä, joiden avulla heitä pyydetään kuvaamaan kaksi tuoreessa muistissa olevaa asiakaspalveluprosessia. Ensimmäinen kuvaus kertoo prosessista, joka sujui erityisen hyvin ja tuotti onnistuneen lopputuloksen. Toisen kuvauksen kohteena on prosessi, joka koettiin ongelmallisena ja lopputulokseltaan epätydyttävänä. Tehtäviä käsitellään oppimisfoorumilla kehittämishankkeen tavoitteiden mukaisesti tietosuoja ja luottamuksellisuus huomioon ottaen.

Kuvio 8.1. Ekspansiivisen oppimisen ja kehittävän työntutkimuksen sykli (vrt. Engeström 2015).

Työn etnografia oppimisfoorumien palveluksessa

Luvun etnografiaesimerkit ovat kahdenlaisesta työelämän oppimistoiminnasta: kehitysvuoropuheluista, jotka perustuvat työntekijöiden pienryhmien keskusteluun, sekä oppimisverkostoista, jotka kokoavat yhteen eri työpaikoilta tulevia ammattilaisia. Oppimisverkosto ja kehitysvuoropuheluryhmä ovat oppimisfoorumeja (Kerosuo, Toiviainen & Syrjälä 2011), joiden viitekehyksenä on kehittävä työntutkimus ja ekspansiivisen oppimisen teoria (Kuvio 8.1.; Engeström 2015).

Kehitysvuoropuhelu

Kehitysvuoropuhelulla tähdätään kokeneiden työntekijöiden ja ammattilaisten toimijuuden vahvistamiseen henkilön osaamisen ja työtoiminnan kehittämiseksi (Ylisassi, Hasu, Heikkilä, Käpykangas, Saari, Seppänen & Valtanen 2016). Prosessi etenee ekspansiivisen oppimisen sykliä mukaillen (Kuvio 8.1.) työntekijän ammatillisen historian ja nykytilan kartoituksesta kehittymis- ja kehittämistarpeisiin sekä oppimista palvelevan kehittämistehtävän asettamiseen, kokeiluun ja arviointiin. Teemoittain jäsennetty keskustelu voidaan käydä kahdenkeskisesti työntekijän ja henkilöstön kehittäjän välillä (Ylisassi ym. 2016). Kehitysvuoropuhelu voidaan toteuttaa ohjatus- ti myös kolmenkeskisessä vertaisryhmässä. Siinä kukin työntekijä toimii vuorollaan keskushenkilönä, jonka kehittämishaasteita käsitellään, keskustelua ohjaavana haastattelijana sekä keskustelupalautetta antavana tarkkailijajäsenenä. Vertaisryhmiä ohjaa kehitysvuoropuhelun asiantuntija, tutkija tai konsultti, joka aluksi perehdyttää

osallistujat menetelmään ja eri rooleihin sekä luotsaa pienryhmät ja niiden yhteista-paamiset läpi kehittämisprosessin (Toiviainen 2003; 2006).

Ensimmäisellä kokoontumiskerralla käsitellään vuorollaan kaikkien vertaisryh-mäläisten kehittämishaasteet. Ennen toista kokoontumista osallistujat tekevät väli-tehtävän, jolla keskustelussa esiin nousseita kehittämisenäkökohtia tunnistetaan ja jäsennetään. Toisella kokoontumiskerralla kehittämistarpeita ja kehittämistehtävää edelleen täsmennetään. Osallistujat saavat taas välitehtävän, joka valmistaa heitä kolmanteen, kaikkien vertaisryhmien yhteiseen kokoontumiseen. Se on varattu kun-kin osallistujan kehittämistehtävän esittelyyn ja edelleen kehittelyyn ryhmän palaut-teen ja ideoinnin avulla. Prosessin päättää esimerkiksi kuuden kuukauden päähän sovitava seurantakokoontuminen.

Yritysverkostohankkeessa kehitysvuoropuhelua toteutettiin teollisen tuotannon työntekijöiden kanssa (Toiviainen 2003; 2006). Vertaisryhmien jäsenet tulivat kol-mesta Pk-yrityksestä, jotka olivat yhdistymässä uudeksi yritykseksi. Yhdistyminen merkitsi muutosta kaikille henkilöstöryhmille. Kehitysvuoropuhelu oli pilottihanke, jolla yritysjohto toivoi edistävänsä niin uuden yrityksen alkua kuin sen työntekijöiden oppimista yli yritysrajojen. Koska osallistujat eivät entuudestaan tunteneet toisiaan eivätkä toistensa yrityksiä, kehitysvuoropuhelussa korostui oman työn ja työpaikan käytäntöjen kuvailu, jota tässä tulkitaan työntekijälähtöisen etnografian ilmiönä. En-simmäisessä esimerkissä Kehittämiskohteen tunnistaminen työntekijän kokemuk-seen perustuva kuvaus ja siitä käyty keskustelu johtivat työntekijän kehittämistehtä-vän yhteiskehittelyyn.

Oppimisverkosto

Oppimisverkostoilla tarkoitetaan tässä alueellisia yhteenliittymiä, joissa eri ammatti-ja elinkeinoaloja edustavat toimijat kokoontuvat pohtimaan työelämän tulevaisuutta ja työn kehittämistä työpaikoillaan (Alasoini, Lahtonen, Rouhiainen, Sweins, Hulkko-Nyman & Spangar 2011). Erilaisista haasteista ja kehittämistarpeista huolimatta organisaatiot voivat oppia yhdessä ja toisiltaan varsinkin kehittämismenetelmistä. Tällainen oppimisverkosto on tyypillisesti projektipohjaista, ajallisesti rajattua toi-mintaa.

"Sisäisen kehittämisen foorumi" oli Etelä-Savon alueellinen, monialainen op-pimisverkostohanke, joka antoi valmennusta työpaikkojen sisäisille kehittäjille ja näitä paikallisesti ohjaaville kehittämiskonsulteille (Kerosuo ym, 2011). Sisäisellä ke-hittäjällä tarkoitettiin kokenutta työntekijää ja asiantuntijaa, jonka perustehtävään esimerkiksi hoitotyössä, asiakaspalvelussa, henkilöstöhallinnossa tai kouluttajana kuului työn kehittämistä. Kehittävän työntutkimuksen sykliä (Kuvio 8.1.) noudatta-vaa prosessia ohjasivat tutkijat yhdessä työelämäkehittäjien kanssa, jotka vastasivat verkoston koordinoinnista. Hankkeessa erotettiin työpaikan, paikallisen ohjauksen ja verkoston oppimistasot.

Työpajoissa oppimista voi luonnehtia horisontaaliseksi oppimiseksi, joka perus-tuu osallistujien keskinäiseen yhdenvertaiseen tiedonvaihtoon, resurssien jakoon ja yhteiskehittelyyn. Verkoston oppimisessa on myös eri tasojen välinen vertikaalinen

ulottuvuus. Verkostotason työpajat ovat arjen perustystä erottuvaa ”ylätasoa”, jonka työskentelyssä kehitettyjä ideoita täsmennetään paikallisen ohjauksen tasolla ja edelleen sovelletaan työpaikkatason kehittämishankkeissa. Vastaavasti työpaikoilla kerätty aineisto tuodaan ”alhaalta ylöspäin” työpajaan verkostojäsenten tarkastelun ja oppimisen kohteeksi. Kun edellä esitellystä kehitysvuoropuhelusta esimerkiksi valittiin kehittämiskohteen tunnistaminen (seuraava osio), tästä oppimisverkostosta esimerkiksi on valittu kehittämiskohteen täsmentäminen. Siinä keskitytään työpaikkatason tiedonhankintaan, jossa työntekijälähtöisen etnografisen aineiston merkitys tulee selvimmän esiin. Tehtävää varten sisäiset kehittäjät kokosivat ja työstivät aineistoa, jonka avulla työpaikan kehittämistarpeita peilattiin ja tehtiin näkyväksi niin työpaikoilla kuin verkoston työpajoissa.

Työetnografiset oppimistehtävät

Kehittämiskohteen tunnistaminen

Ensimmäisen esimerkin kontekstina on yritysryhmähankkeen kehitysvuoropuheluprosessi, joka kuvattiin edellä (ks. ”Kehitysvuoropuhelu”). Näyte on kehitysvuoropuhelun vertaisryhmän toisesta kokoontumisesta. Välitehtävänä jokainen on kuunnellut oman keskustelunsa äänitallenteen sekä sen ryhmäläisen keskustelun, jonka haastattelija on ollut. Kuuntelun aikana tehtyjä havaintoja on kirjattu lomakkeelle, jonka kysymykset suuntaavat pohtimaan henkilökohtaisia ja työhön liittyviä oppimis- ja kehittämistarpeita; kuulla nykytilan ja toivottavan tilan välillä.

Osallistuja A on ensimmäisellä keskustelukerralla hahmotellut oppimistehtäväkseen oman vastuualueensa laajentamista tuotantokoneiden käytöstä huollon ja ylläpidon tehtäviin. Sen lisäksi hän on kirjannut välitehtävänsä oppimishaasteisiin ”tiimityö?”. Tiimityöstä on keskusteltu ensimmäisellä kerralla, ja B:n kertomat hyvät kokemukset tiimityön kehittämisestä ovat jääneet mietityttämään. Haastattelijan roolissaan B pyytää tarkennusta. A kuvaa työpaikkansa jähmeätä työnjakoa, joka aiheuttaa jatkuvasti aikataulujen pettämistä ja kiistaa, ja jatkaa:

A: Meillä koko systeemi on ihan lapsenkengissä. Aina tartutaan kaikkein kii-reisimpään tilaukseen, vaikka siellä olisi useampi keskeneräinen työ odotta-massa. Jos meillä toimisi tiimit, voitaisi kierrättää vähän, kaveri voisi mennä auttamaan, jos työssä on monta valmistusvaihetta eri koneilla. Voisi olla... voisi tehdä...

B: Niin että se menisi enemmän linjassa, kaveri jo aloittamassa seuraavaa vaihetta?

A: Joo, linjassa. On hullua, että naiset vääntävät manuaalisilla koneilla suu-ria määriä – vaatii muka sorminäppäryyttä. Kaveri istuu vieressä, tekee jo-tain [kiireetöntä] varastoerää. Ei voi mennä auttamaan toista!

B: Eikö tuossa olisi kehittämisen paikka!

A: Olisi todella! Koko homma voitaisi jakaa tiimeille ja tiimien sisällä antaa niiden sopia, miten se tehdään järkevästi.

A:n työpaikalla oli toteutettu yksilökohtaista työnjakoa, jossa tuote-erästä vastaava työntekijä valmisti komponentit alusta loppuun. Työnjohdon ajatuksena oli ollut työn yksitoikkoisuuden välttäminen, mutta seurauksena olikin yksinäinen ja sukupuolittunut urakointi ja töiden huono aikataulutus. A:n kuvaus naisista, jotka ”vääntävät manuaalisilla koneilla”, kun ”kaveri istuu vieressä” tulematta apuun, paljastaa käytännön nurinkuruisuuden. Hänen havaintonsa vahvistaa muutoksen etnografian (Hasu 2005) avaamaa kriittistä näkökulmaa teknisten taitojen sukupuolittuneeseen sosiaaliseen rakentumiseen. Naisiin liitettävät ominaisuudet, kuten alhainen teknologian osaaminen, tekevät heidän aloitteensa ja muutospyrkimyksensä haavoittuviksi (Hasu 2005).

Tuotantohallista välittynyt havainto on jaettavissa vertaisryhmässä, ja A:n kehittämistehtävä alkaa konkretisoitua. Oppimissyklillä (Kuvio 8.1.) esimerkkikeskustelu paikantuu vallitsevan käytännön kyseenalaistamiseen (vaihe 1); samalla otetaan askelia kohti vallitsevan käytännön analyysia (vaihe 2) sekä uuden ratkaisun, tiimityön, mallintamista (vaihe 3).

Kehitysvuoropuhelun kolmannella kokoontumiskerralla A esitteli tiimityön kehittämissuunnitelmansa. Ensi alkuun hän vieraili työtovereineen B:n yrityksessä havainnoimassa tiimityön käytännön toteutusta ja kuulemassa kertyneitä kokemuksia. A:n yrityksen tiimihanke sai tuulta siipien alle osana laajempaa yritysysteistyön kehityshanketta. Alkuun se herätti myös kriittistä keskustelua hanketta vetävän työnjohdon kanssa, sillä tiimityön edistäminen tässä muodossa ei kuulunut julkisesti rahoitetun työkehittämishankkeen alkuperäisiin tavoitteisiin. Toisaalta juuri julkinen hanke, johon osallistui yritysten lisäksi tutkijoita ja rahoitusohjelman edustajia, teki työntekijöiden oppimis- ja kehittämisaloitteesta näkyvän ja vaati tavoitteiden tarkistamista (Toiviainen 2003; 2006).

Kehittämiskohteen täsmentäminen

Toisen esimerkin kontekstina on Etelä-Savon alueella toteutettu oppimisverkostohanke ”Sisäisen kehittämisen foorumi”, joka esiteltiin edellä (ks. ”Oppimisverkosto”). Tässä näytteessä oppimisverkoston osallistujat työstävät ”peiliaineistoa”. Sillä tarkoitetaan työtoiminnasta kerättyä ja esitettäväksi työstettyä etnografista aineistoa, jolla oppimis- ja kehittämistarvetta konkretisoidaan ja vahvistetaan. Aineistona voivat olla erikseen kerättävät videoinnit, haastattelut, kyselyt ja tapauskuvaukset, mutta myös työssä kertyvät dokumentit, asiakaspalautteet, tilastotiedot ynnä muut, ja niiden yhteenvedot sekä jäsentelyt. Kehittävän työntutkimuksen hankkeissa tutkijat tavallisesti vastaavat peiliaineiston kokoamisesta ja valmistelusta yhteiseen tarkasteluun. Sisäisen kehittämisen foorumilla osallistujat saivat oppimistehtäväkseen peiliaineiston valmistamisen työpaikkansa kehittämishanketta varten. Tehtäviä käsiteltiin oppimisverkoston työpajoissa.

Esimerkin tehtävä on annettu osallistujille kehittämissyklin analyysivaiheessa (Kuvio 8.1. vaihe 2). Tätä ennen osallistajat ovat tunnistaneet omalla työpaikallaan kehittämistarpeen ja tehneet kehittämissuunnitelman. He ovat perehtyneet peiliaineiston ideaan, jonka tarkoituksena on toiminnan erilaisten jännitteiden ja häiriöiden sekä moniäänisyyden ja rajanylitysten tunnistaminen. Sisäisen kehittämisen foorumin oppimateriaaleissa on seuraavanlainen tehtävä:

Tehtävänä on peiliaineiston valmistaminen

- kehittävien jännitteiden tunnistamiseksi
- oppimishaasteiden ymmärtämiseksi
- työpaikan kehittämishankkeen edistämiseksi

Tuokaa seuraavaan oppimisverkoston tapaamiseen lyhyt (n. 3 min) video-ote tai jokin muu kehittämiskohdettanne edustava aineisto-ote, joka on mielestänne kiinnostava ja havainnollistaa esimerkiksi toiminnassa esiintyvää jännitettä, häiriötä, moniäänisyyttä tai rajanylitystä.

Työnsä videointimahdollisuuteen oli tarttunut osallistuja C, joka oli viikon aikana videoinut tiimipalaverien keskusteluja. Kertyneestä aineistosta hän oli valinnut esitettäväksi parin minuutin pätkän. Siinä työntekijä muotoili työn kehittämistä koskevan keskeisen ongelman, jota muut palaverin työntekijät kommentoivat moniäänisesti eri näkökulmista. Osallistuja C toivoi tämän otteen toimivan työpaikallaan herätteenä pohtimaan, aukeaisiko palaverissa esitetyistä näkökulmista seuraavia askelia ongelman ratkaisemiseksi ja toiminnan sujuvoittamiseksi.

Osallistuja D oli puolestaan lähestynyt kollegoitaan työn ääressä pyytäen näiden näkemyksiä asiakkaan palvelusuunnitelman merkityksestä. Hänen kehittämiskohteenaan oli palvelusuunnitelman aktiivisempi käyttö hoidon ja kuntoutuksen välineenä, kuten julkilausutussa strategiassa edellytettiin. Saamistaan vastauksista hän koosti diaesityksen. Sen toisteisista kommenteista ilmeni, että monikaan ei lukenut palvelusuunnitelmaa sen laadinnan jälkeen. ”Suunnitelma on tärkeä, mutta ei siihen tule palattua”, voisi olla sitaatti D:n koosteesta. Herättäisikö tämä ja muut samansuuntaiset sitaatit pohtimaan, miten palvelusuunnitelmaa kehitettäisiin hyvän palvelun arkiseksi työkaluksi?

C:n ja D:n oppimistehtäviä käsiteltiin oppimisverkoston työpajassa muiden osallistujien tehtävien tavoin. Vertaispalaute ja ohjaajien kommentit auttoivat työstämään peiliaineistoa ja edistivät näin C:n ja D:n oppimista kohti sisäisen kehittäjän tehtävää. Kumpikin saattoi hyödyntää aineistojaan työpaikan kehittämishankkeessa peiliaineistojen esittämien jännitteiden ratkomisessa. Vaikka kuvatut peiliaineistot liittyivät ekspansiivisen syklin toiseen vaiheeseen (vallitsevan käytännön analyysi), tulevaisuudessa työpajoissa keskusteltiin siitä, että näihin peiliaineistoihin jouduttiin usein palaamaan työpaikoilla kehittämistehtävän mieliin palauttamiseksi ja uusien osallistujien orientoimiseksi (Kerosuo ym. 2011).

Työntekijälähtöisen etnografian edellytykset työpaikoilla

Työntekijälähtöistä etnografiaa voidaan perustella tutkimuksen eettisyyden ja tasa-vertaisuuden näkökohdilla, mutta myös työssä oppimisen tärkeydellä, kuten tämän luvun esimerkit pyrkivät osoittamaan. Työntekijälähtöistä etnografiaa koskevat tällöin samat kriittiset ja arvopohjaiset kysymykset kuin työssä oppimisen edellytyksiä laajemminkin. Jatkuvan oppimisen tutkijat kysyvät, "[O]nko oppiminen yhteiskunnassa pelkkä talouden ajuri vai myös merkityksellisen elämän lähde? Voiko työssä oppia puhtaasta kiinnostuksesta vai onko oppimisen kiinnittyttävä aina organisaation strategiaan? Kenen pussiin oppimisen hyödyt tai haitat pelataan?" (Lemmetty & Collin 2022, 17).

Työssä oppimisen kysymykset eivät ole vain periaatteellisia. Sekä jatkuvan oppimisen ohjelma (Lemmetty & Collin 2022) että ammatillisen koulutuksen reformin työelämälähtöisyys (Tapani, Raudasoja & Nokelainen 2019) asettavat todellisia haasteita työpaikkojen oppimiskäytännöille. Antavatko työnjohdon käytännöt tilaa ja aikaa työntekijöiden oppimisteoille, kuten työetnografisen aineiston keruulle ja käsitteilylle? Kehittynyt mobiili teknologia tekee esimerkiksi havaintojen tallentamisen työn ohessa vaivattomaksi, mutta samalla uudet eettiset ja varsinkin tietoturvanormit korostavat entisestään työn dokumentoinnin vastuullisuutta ja läpinäkyvyyttä (Keiski ym. 2023).

Jatkuvan oppimisen koulutusohjelmien tarkoitus on ylläpitää ja kohottaa työntekijöiden osaamistasoa, mutta työorganisaatioissa ohjelmien vaikuttavuutta arvioidaan paljolti koulutuksen työpaikoille tuottaman hyödyn näkökulmasta. Yksilöiden osaamistaso on yksi, mutta ei ainoa vaikuttavuuden kriteeri (Juvonen, Kantola & Toivianen 2024). Työntekijälähtöinen etnografinen työskentely oppimistehtävien osana voi tuottaa toivotunlaista työyhteisöä hyödyttävää aineistoa ja näin motivoida organisaatioita jatkuvan oppimisen koulutus- ja tutkimusyhteistyöhön. Kaikkein kehittämis- ja muutostyöhön liittyy myös epävarmuuksia ja voidaan kysyä, ollaanko työpaikoilla valmiita tarkastelemaan työkäytäntöjen kehittämistarpeita näkyväksi tekevää ja peilaavaa kuvausta.

Yhteenveto

Aiempi tutkimus on esittänyt, että työntekijöitä voidaan ottaa kanssatutkijoiksi aineiston keruuseen, analyysiin ja johtopäätösten tekoon (Fitzpatrick & May 2022; Stinnett 2012). Aktiivisina osallistujina he eivät ole ulkopuolisen tutkijan havainnoinnin ja akateemisten tulkintojen kohteena, vaan voivat itse olla havainnoijia ja tulkitsijoita ja saada tutkimuksesta hyötyä oman toimintansa kehittämiseen (Nichols ym. 2017; Saari & Levonius luku 6). Työn etnografisten menetelmien ja aineistojen käyttöä työssä oppimisen tukena on toistaiseksi käsitelty vain vähän. Työssä oppimisen tutkimusta kokoavassa käsikirjassa (Malloch ym. 2022) "etnografia" ei ole hakusanojen joukossa.

Tuossa kokoelmateoksessa Maslo (2022) esittelee etnografista menetelmää, osallistuvaa valokuvin tuettua haastattelua (*participatory photo interview*), jossa osallistujien ottamat valokuvat auttavat työpäivän aikaisten oppimistilanteiden mieleen palauttamisessa ja oppimisen reflektoinnissa tutkimushaastattelun aikana. Aineistoa ei kuitenkaan työstetä kehittämistarpeiden tunnistamiseksi ja oppimistavoitteiden saavuttamiseksi, mihin taas tämän luvun kehitysvuoropuhelun ja oppimisverkoston oppimistehtävät tähtäsivät.

Kun työntekijälähtöistä etnografiaa käytetään työssä oppimisen välineenä, aineiston keruutehtävän tulee olla oppimisteoreettisesti perusteltu ja suunniteltu. Toisin sanoen tehtävän antavalla ohjaajalla on ajatus siitä, mitä oppimistekoa tehtävä palvelee. Tässä luvussa sovelsin ekspansiivisen oppimisen sykliä, jossa oppimistekoa ovat syklin vaiheet (Kuvio 8.1.; Engeström 2015). Esimerkit paikantuivat oppimisprosessin eli syklin alkuun, vallitsevan käytännön kyseenalaistamiseen ja tarvetilan määrittelyyn (vaihe 1) sekä vallitsevan käytännön analyysiin (vaihe 2). Tulkintani mukaan osallistujat tuottivat työetnografista aineistoa kehitysvuoropuheluun sisältyvissä työn kuvauksissaan ja oppimisverkoston peiliaineistoa valmistaessaan. Etnografian tuotoksia olivat näiden kahden esimerkin oppimisfoorumien oppimistehtävät, joissa hankkeille asetetut kehittämistavoitteet materialisoituivat ja olivat jaettavissa osallistuvien yhteisöjen kanssa.

Kummassakin esimerkkitapauksessa oppimistehtävät vaikuttivat välitöntä oppimistilannetta ja tuotosten jakamista laajemmin hankkeiden etenemiseen ja yhteisöjen oppimiseen. Kehitysvuoropuhelussa tiimityön kehittäminen levisi pienyrityksistä toiseen ja kehittäjien verkostossa ekspansiivisen oppimisen sovelluksia kokeiltiin työpaikoilla. Työpaikkahankkeet herättivät myös jännitteitä, joista tässä voidaan oppia ainakin kaksi työntekijälähtöisiä hankkeita koskevaa seikkaa. Ensimmäinen on se, että hankkeiden tavoitteisiin on syytä jättää väljyyttä ja tilaa työntekijöiden työnsä kuvauksista nouseville kehittämistarpeille. Työntekijöiden uudenlainen kehittämis-toimijuus on jo sinänsä haaste hierarkkiseen johtamiseen perustuville organisaatioille. Toinen oppi koskee ekspansiivisen oppimisen jäsentämistä hektisillä työpaikoilla. Oppimissykli ei etene yksisuuntaisesti vaiheesta toiseen, kuten kuviossa esitetään, vaan edestakaisin sahaten ja usein jopa jälleen alusta alkaen, kun uusia osallistujia liittyy työn kehittämistoimiin (Toiviainen & Kerosuo 2013).

Osallistumalla työetnografisen aineiston keruuseen, edelleen työstämiseen ja oppimisfoorumeilla käsittelyyn työntekijöiden on mahdollista tunnistaa ja täsmentää ammatillisen osaamisensa ja työnsä kehittämistarpeita. Työetnografiset tehtävät voivat vahvistaa työntekijöiden kehittämistoimijuutta (Saari, Kurki & Mattila-Holappa 2021; Ylisassi ym. 2016). Tämä on työssä oppimisen motivaation, pitkäjänteisyyden ja reflektoinnin lähtökohta.

- Työntekijälähtöistä etnografiaa voidaan perustella tutkimuksen eettisyyden ja tasavertaisuuden näkökohdilla, mutta myös työssä oppimisen edistämisellä.
- Kun työntekijöitä otetaan kanssatutkijoiksi aineiston keruuseen, analyysiin ja johtopäätösten tekoon, he eivät ole ulkopuolisen tutkijan havainnoinnin ja tulkintojen kohteena, vaan toimivat itse havainnoijia ja tulkitsijoina.
- Osallistumalla työetnografisen aineiston keruuseen, työstämiseen ja käsitteelyyn työntekijöiden on mahdollista tunnistaa ja täsmentää ammatillisen osaamisensa ja työnsä kehittämistarpeita.
- Työetnografian toteutus edellyttää tutkimuksen käytännön toteutuksesta sopimista, molemminpuolista sitoutumista ja neuvottelua läpi hankkeen. Henkilöstön ja johdon osallistuminen merkitsee tutkimuksen sovittamista arjen työhön. Parhaimmillaan tutkimus tuottaa oppimiskemuksia työyhteisön jäsenille.

Kirjallisuus

- Alasoini, T., Lahtonen, M., Rouhiainen, N., Sweins, C., Hulkko-Nyman, K. & Spangar, T. (2011). *Linking Theory and Practice – Learning Networks at the Service of Workplace Innovation*. Raportteja 75. Helsinki: Tekes.
- Darrouzet, C., Wild, H. & Wilkinson, S. (2009). Participatory ethnography at work: practicing in the puzzle palaces of a large, complex healthcare organization. Teoksessa Melissa Cefkin (toim.) *Ethnography and the Corporate Encounter: Reflections on Research in and of Corporations*. Volume 5, Berghahn Studies in Public and Applied Anthropology. New York, Oxford: Berghahn Books, 61–94. <https://doi.org/10.3167/9781845455989>.
- Engeström, Y. (2004). *Ekspansiivinen Oppiminen ja Yhteiskehittely Työssä*. Tampere: Vastapaino.
- Engeström, Y. (2015). *Learning by Expanding: An Activity-Theoretical Approach to Developmental Research*. (Julkaistu 1. kerran 1987.) Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139814744>.
- Engeström, Y. & Sannino, A. (2021). From mediated actions to heterogenous coalitions: four generations of activity-theoretical studies of work and learning. *Mind, Culture, and Activity* 28(1), 4–23. <https://doi.org/10.1080/10749039.2020.1806328>.
- Fitzpatrick, K. & May, S. (2022). *Critical Ethnography and Education: Theory, Methodology, and Ethics*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315208510>.
- Hasu, M. (2005). In search of sensitive ethnography of change: tracing the invisible handoffs from technology developers to users. *Mind, Culture, and Activity* 12(2), 90–112. https://doi.org/10.1207/s15327884mca1202_2.
- Hyrkkö, S. & Kajamaa, A. (2021). Yhteisöllinen luovuus ja ekspansiivinen oppiminen harjoittelukoulun Muutoslaboratoriossa. *Aikuiskasvatus* 41(4), 333–346. <https://doi.org/10.33336/aik.112755>.
- Juvonen, S., Kantola, T. & Toiviainen, H. (2024). Expansive conceptualisation of the impact of continuous learning programmes: An analysis of research-based workshops in higher vocational education and training. *Nordic Journal of Vocational Education and Training* 14(3), 70–94. <https://doi.org/10.3384/njvet.2242-458X.2414370>.
- Keiski, R., Hämäläinen, K., Karhunen, M., Löfström, E., Näreaho, S., Varantola, K., Spoof, S.-K., Tarkiainen, T., Kaila, E. & Aittasalo, M. (2023). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan HTK-ohje 2023*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja Vol. 2/2023. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta ja Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta. https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf.
- Kerosuo, H., Toiviainen, H. & Syrjälä, T. (2011). Co-configuration and learning in and for networks—Case: Forum of In-house Development in South Savo. Teoksessa Tuomo Alasoini, Maarit Lahtonen, Nuppu Rouhiainen, Christina Sweins, Kiisa Hulkko-Nyman & Timo Spangar (toim.), *Linking Theory and Practice – Learning Networks at the Service of Workplace Innovation*. Helsinki: TYKES, 162–182.
- Lemmetty, S. & Collin, K. (2022). *Jatkuva oppiminen ja aikuispedagogiikka työssä*. Jyväskylä: SoPhi. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9443-3>.

- Malloch, M., Cairns, L., Evans, K. & O'Connor, B. N. (2022). *The Sage Handbook of Learning and Work*. Thousand Oaks: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781529757217>.
- Maslo, E. (2022). Studying diverse learning spaces at work together with people who learn and work: Multiple levels of reflection. Teoksessa Margaret Malloch, Len Cairns, Karen Evans & Bridget N. O'Connor (toim.) *The SAGE Handbook of Learning and Work*. Thousand Oaks, CA: Sage, 145-157. <https://doi.org/10.4135/9781529757217>.
- Nichols, N., Griffith, A. & McLarnon, M. (2017). Community-based and participatory approaches in institutional ethnography. Teoksessa James Reid & Lisa Russell (toim.) *Perspectives on And from Institutional Ethnography, Studies in Qualitative Methodology Vol. 15*. Bingley: Emerald Publishing Limited, 107-124. <https://doi.org/10.1108/S1042-319220170000015008>.
- Saari, E., Kurki, A. L. & Mattila-Holappa, P. (2021). Yksilön toimijuudesta yhteiseksi käytännöksi: Muutospajat oppilaitoksen ja työpaikkojen välistä yhteistyötä rakentamassa. *Aikuiskasvatus* 41(1), 18-35. <https://doi.org/10.33336/aik.107386>.
- Stinnett, J. (2012). Resituating expertise: an activity theory perspective on representation in critical ethnography. *College English* 75(2), 129-149.
- Tapani, A., Raudasoja, A. & Nokelainen, P. (2019). Ammatillisen koulutuksen uudistus: uhka ja mahdollisuus. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 21(2), 4-8. <https://journal.fi/akakk/article/view/86927>.
- Toiviainen, H. (2003). *Learning Across Levels: Challenges of Collaboration in a Small-Firm Network*. Väitöskirja. Helsinki: Helsinki University Press. <http://hdl.handle.net/10138/19797>.
- Toiviainen, H. (2006). *Verkostoaatteesta kumppanuuden arkeen – Monitasoinen oppiminen pienyritysverkostossa*. Helsinki: Teknologiainfo Teknova. https://teknologiainfo.net/sites/teknologiainfo.net/files/documents/pdf/Alkusivut_Verkostoaatteesta.pdf.
- Toiviainen, H. (2022). Multi-level expansive learning in work-life networks: The Developmental Work Research perspective. Teoksessa Margaret Malloch, Len Cairns, Karen Evans & Bridget N. O'Connor (toim.) *The Sage Handbook of Learning and Work*. Thousand Oaks: Sage, 99-114. <https://doi.org/10.4135/9781529757217>.
- Toiviainen, H. & Kerosuo, H. (2013). Development curriculum for knowledge-based organizations – Lessons from a learning network. *International Journal of Knowledge-Based Organizations* 3(3), 1-18. <https://doi.org/10.4018/ijkbo.2013070101>.
- Ylisassi, H., Hasu, M., Heikkilä, H., Käpykangas, S., Saari, E., Seppänen, L. & Valtanen, E. (2016). *Työntekijöiden kehittämistoimijuutta edistämässä: Kehittämismenetelmäkokeilujen tuloksia vanhuspalveluissa*. Helsinki: Työterveyslaitos.

9

Etnografian hyödyntäminen käännoistyössä

Kotihoidon palvelukuvaukset sarjakuvina

Vaula Haavisto & Kirsi Günther

Etnografiaa voi käyttää apuna, kun tekstimuotoisia asiakirjoja käännetään asiakkaalle ymmärrettäviksi sarjakuviksi. Käännoisetnografia tarkoittaa syvällistä ja monimuotoista sarjakuvan tulevan käyttöympäristön tuntemista ja tiedonhankintaa. Hoivatyössä kohdataan asiakkaita, joilla on kielellisiä ja kognitiivisia haasteita. Silloin uudenlaiset etnografiseen tiedonhankintaan perustuvat välineet voivat auttaa kehittämään ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutusta sekä keskinäistä ymmärrystä.

Tarkastelemme etnografiaa hoivatyön, kuvallisen viestinnän ja käännoistyön risteyksessä. Yllättävä yhtymäkohta vaatii selityksen. Olemme jäseniä Tampereen yliopistossa toimivassa Sarjis-tutkimusryhmässä. *Graphic Justice* -tutkimushankkeessa¹ ryhmämme tutki, voidaanko sosiaalihuollon asiakirjojen ymmärrettävyyttä ja saavutettavuutta parantaa visualisoimalla asiakirjoja – esimerkiksi esittämällä ne sarjakuvina. Muokkasimme hankkeessa ikäihmisille kotiin tuotavien palvelujen kuvauksia sarjakuviksi, ja niiden käyttöä kokeiltiin tilanteissa, joissa kotihoidon asiakasohjaaja kartoitti asiakkaan palvelutarvetta ja kertoi mahdollisista palveluista.

Kun alun perin tekstimuotoisista palvelukuvauksista muokataan sarjakuvia, kyse on kääntämisestä. Siinä viesti muutetaan tietyssä moodissa olevasta toiseen moodiin; tässä tapauksessa kirjoitetusta tekstistä kuvan ja tekstin yhdistelmäksi. Käännoistyön näkökulmasta tämä on kielensisäistä kääntämistä. Kielenä säilyy sama suomen kieli,

¹ Graphic Justice -hanketta (2020–2024) rahoitti Suomen Akatemia (hankenumero 333367).

mutta asiakirja käännetään multimodaaliseksi, eli useammassa moodissa olevaksi. (Pitkäsalo, Ketola, Haavisto & Kalliomaa-Puha 2022, 348–350.)

Jo 1980-luvulta alkaen käännöstieteessä on tunnustettu, että asiakirjan käyttötilannetta ja käyttäjän tarpeita koskeva tieto voisi toimia kääntämisen lähtökohtana tai tukena (ks. Holz-Mänttari 1984; Nord 2018; Schäffner 2011). Erityisesti niin sanottu käyttäjäkeskeinen kääntäminen (Suojanen, Koskinen & Tuominen 2015) on pyrkinyt kiinnittämään huomion käännöksen tuleviin käyttäjiin ja kartoittanut keinoja, joilla käännöksen käyttäjistä on mahdollista kerätä käännöstyötä palvelevaa tietoa. Tämän näkökulman myötä työn etnografialle avautuu uusi sovellusalue ja käyttökohde osana käännöstyötä. Luvussa pohdimme, millaista tietoa käännöksen tulevasta käyttökontekstista tarvitaan käännöksen tekemisessä ja miten sitä voidaan tuottaa etnografisin keinoin. Kun kääntäminen tapahtuu sanallisesta muodosta kuvalliseen, käännöksen tulevasta käyttökontekstista tarvitaan poikkeuksellisen paljon eri aistikanavin saatavaa tietoa. Tähän etnografia tarjoaa kokonaisvaltaisen ja monipuolisen menetelmän.

Ehdotamme uutena avauksena käsitettä käännösetnografia kuvaamaan sitä, miten etnografisella tiedonhankinnalla voidaan tukea asiakirjan kääntämistä keräämällä tietoa siitä toiminnasta ja ympäristöstä, jossa käännöstä tullaan käyttämään. Luvussamme tarkastelun kohteena on kotihoidossa tehtävä hoivatyö tukipalveluineen, mutta käsitettä voidaan hyödyntää myös muunkaltaisissa käännösprosesseissa ja muissa toimintaympäristöissä.

Aloitamme tarkastelun kuvaamalla vanhusten hoivan kielellisiä ja kommunikatiivisia haasteita sekä esittelemällä sarjakuvan mahdollisuuksia parantaa asiakirjojen ymmärrettävyyttä, tiedon saavutettavuutta ja asiakkaiden osallisuutta omissa asioissaan. Sen jälkeen tuomme esiin, mitä annettavaa etnografialla voisi olla käännöstyöhön ja paikannamme käännösetnografian osaksi käyttäjäkeskeistä kääntämistä. Tämän jälkeen kuvaamme, millaista etnografista tiedonhankintaa olemme tehneet omassa sarjakuvien käännöstyössämme. Lopuksi pohdimme, millaisia havaintoja olemme tehneet etnografian toteutuksesta ja millaisia tulevaisuuden kehittämistarpeita näemme etnografisessa tiedonhankinnassa osana käännöstyötä.

Saavutettavuus ja sarjakuvat: kielen ja kommunikaation haasteet vanhuspalveluissa

Vanhus istuu tuolissa ja odottaa: kotipalvelujen asiakasohjaaja on tulossa arviointikäynnille. Kotona asuminen on käynyt viime aikoina hankalammaksi. Ruoanlaitto ei enää suju entiseen tapaan ja lääkkeiden ottaminenkin saattaa unohtua. Viime viikolla vanhus kaatui suihkureissulla. Omainen on ottanut yhteyttä kotihoitoon.

Asiakasohjaaja saapuu. Hän selvittelee vanhuksen tilannetta ja kotona pärjäämistä. Hän toteaa, että vanhus täyttää kotihoidon palvelukriteerit ja selittää, miten turvarannekkeen käyttöönotto tapahtuu, mitä kuvapuhelin tarkoittaa ja mikä on lääkeautomaatti.

Asiakasohjaaja lähtee. Vanhuksen mielessä myllertää. Mistä palveluista tässä oikein sovittiin? Keitä kaikkia kotiini onkaan tulossa? Mitä seuraavaksi tapahtuu? Kotiin postissa tulevaa palvelupäätöstä vanhuksen on vaikea ymmärtää. Vanhus miettii sitä lukiessaan, saako hän varmasti kaikki palvelut, joihin hänellä on oikeus.

Edellä oleva kuvitteellinen tarina kotihoidon palvelujen käynnistämisestä nostaa esiin mahdollisia kielellisiä hankaluuksia asiakkaan näkökulmasta. Palvelutarpeen kartoitukseen liittyvä arviointikäynti voi olla tilanteena uusi ja outo: ymmärtääkö asiakas entuudestaan vieraan ihmisen puhetta ja saako omainenkin tilanteessa riittävästi tietoa? Muistavatko he arviointikäynnin jälkeen, millaisista palveluista käynnillä puhuttiin? Tiedon saavutettavuuden ja asiakkaan osallisuuden näkökulmasta yksi kysymys nousee ylitse muiden: millaisin asiakasohjauksen välinein ja käytännön voitaisiin edistää sitä, että asiakkaat ymmärtäisivät ja muistaisivat kotikäynnillä sovitut asiat?

Sekä normaaliin ikääntymiseen että erityisesti muistisairauksiin liittyy monenlaisia kielellisiä ja kommunikatiivisia muutoksia, jotka näkyvät hankaluuksina tuottaa puhetta, kirjoittaa, kertoa, lukea ja ymmärtää puhetta (Pekkala 2020, 148–149). Monenkeskisille keskusteluille tyypilliset päällekkäispuhunta ja keskustelun hajoaminen rinnakkaisiksi muodostavat usein haasteen, samoin kuin ammattilaisten käyttämät vaikeat sanat tai lauserakenteet (Lindholm 2012, 66–68; 84). Kotona asuvan vanhuksen palvelutarpeen arviointitilanne sisältää todennäköisesti useita tämänkaltaisia kommunikaation piirteitä.

Kotihoidon asiakkaana on yhä useammin ikäihminen, joka ei puhu tai lue suomen kieltä, joka on unohtanut aikuisena oppimansa suomen kielen, tai joka on kokonaan lukutaidoton. Eliniän pidentyessä yhä suuremmalla osalla kotihoidon asiakkaista on ainakin jonkinasteinen muistisairaus. Sekä maahanmuuttajien määrän kasvu että vanhusväestön osuuden kasvaminen on tunnistettu kehityssuunniksi, jotka tulevaisuudessa lisäävät ymmärrettävän kommunikoinnin ja selkokielen tarvetta yhteiskunnassamme. (Selkokielen tarvearvio 2019.)

Hoivatyössä kohdataankin yhä useammin asiakkaita, joilla on ymmärtämisen, viestimisen ja muistamisen vaikeuksia, ja jotka ymmärtävät, hahmottavat ja kommunikovat asioita totutusta poikkeavalla tavalla. Menneeseen yhtenäiskulttuuriin kuului oletus asiakkaiden likipitään samankaltaisesta lukutaidosta. Nyt lukutaito nähdään aiempaa monitasoisempana ja -muotoisempana, ja huomioidaan, että lukutaidossa ei ole kyse yksinomaan tekstin tai verbaalisen kielen omaksumisesta. Monilukutaidon käsitteellä on korostettu, että tekstin ohella myös esimerkiksi kuvan, liikkeen, äänen ja muiden ilmaisumuotojen ymmärtäminen ovat osa lukutaitoa ja että multimodaalisen viestinnän eri muotojen hyödyntäminen on yhä tärkeämpää (ks. esim. Kress 2003). On myös tunnistettu, että lukutaito – monitahoisena, kontekstuaalisena, yhteistoiminnallisena ja sosiokulttuurisena ilmiönä ymmärrettynä – on edellytys yhteiskunnalliselle osallisuudelle (Kupiainen 2021, 75).

Ikääntyneen asiakkaan heikentynyt kyky ymmärtää ja muistaa saamaansa tietoa on keskeinen ongelma palvelujen saavutettavuuden kannalta. Saavutettavuudesta puhutaan, kun erilaisia käyttäjäryhmiä halutaan palvella mahdollisimman yhden-

vertaisesti ja varmistaa kaikkien pääsy erilaisten palvelujen, sisältöjen, viestinnän tai tiedon pariin (Hirvonen, Kinnunen & Tiittula 2020, 13). Tiedon saavutettavuus on puolestaan avain osallisuuteen: sen avulla ihminen voi toimia lähtökohdistaan ja rajoitteistaan riippumatta yhdenvertaisesti (Kinnunen & Hirvonen 2020).

Osallisuus on myös vanhuspalvelujen julkilausuttu tavoite. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) määrittelee, että asiakkaalle on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen, ja että hänelle tulee antaa tukea ja neuvontaa, jotta hän voi osallistua oman elämänsä suunnitteluun ja itseään koskevaan päätöksentekoon (THL Muuttuvat vanhuspalvelut). Myös ikäihmisten palvelujen laatusuositus määrittelee, että ”iäkkään henkilön on oltava aidosti osallinen ja hänen mielipidettään on kuultava palvelujen toteutuksessa” (Laatusuositus hyvän ikääntymisen ... 2020, 43). Kotihoidon tekemä palvelutarpeen kartoitus on keskeinen vuorovaikutustilanne tavoitteen täyttymisen kannalta.

Missä määrin vanhusasiakkaille suunnattu viestintä sitten huomioi käyttäjäryhmän kielellisiä ja kognitiivisia erityistarpeita? Ulla Tiirilä (2020, 293) kuvaa kielen roolia vanhuspalveluissa seuraavasti: ”Asiointi on kokonaisuudessaan kielen ja kielenkäytön, tekstien ja kommunikaation ympäröimää ja läpäisemää”. Hänen mukaansa sosiaali- ja terveydenhuollon järjestelmien piiriin pääsemisen voikin nähdä olevan täysin kielestä kiinni. Monissa tutkimuksissa on havaittu, että kieli ja kommunikatio muodostavat keskeisen hankaluuden tai jopa esteen vanhuspalvelujen saamiselle. Palvelujen tarvitsija ei useinkaan selviä yksin mutkikkaasta palvelujärjestelmästä, ja vaikeaselkoisen virkakielen aiheuttamat ongelmat lisääntyvät sitä mukaa kun asiointia kehitetään yhä kirjallisemmaksi (Kalliomaa-Puha 2017a, 234–236.) Apua ja tukea tarvitaan sopivan hoivan ja tarkoituksenmukaisten palvelujen löytämiseen sekä usein myös erilaisten valintojen ja päätösten tekemiseen. Siksi palvelujen ja palvelujärjestelmän ymmärrettävyydessä ja tiedon saavutettavuudessa on mitä suurimmassa määrin kyse oikeuksiin pääsystä (ks. esim. Kalliomaa-Puha 2017b, Kuusinen-James 2016, Perttola 2019). Huolta on kannettu erityisesti tietoon perustuva suostumus-periaatteen (*informed consent*) toteutumisesta: ymmärtävätkö iäkkäät asiakkaat, millaisia palveluja ylipäättään on saatavilla ja saavatko he niistä riittävästi tietoa pysyäkseen tekemään palvelujaan koskevia valintoja ja päätöksiä (Perttola 2019)?

Sarjakuvan muodossa esitettävät asiakirjat ovat yritys lisätä asiakirjojen ymmärrettävyyttä ja saavutettavuutta, ja sitä kautta kasvattaa asiakkaiden osallisuutta ja oikeuksiin pääsyä (Pitkäsalo & Kalliomaa-Puha 2019). Graphic Justice -hankkeessa tutkimuskohteena olivat ikäihmisille kotiin tuotettavat palvelut. Kotihoidon tukipalvelujen palvelukuvauksia muokattiin sarjakuviksi ja tutkittiin, auttavatko sarjakuvamuotoiset palvelukuvaukset asiakkaita ymmärtämään paremmin palvelujen sisältöä, ja helpottavatko sarjakuvat asiakasohjaajien työtä heidän esitellessään palveluja asiakkaille. Tällaisia sarjakuvia kutsumme informatiivisiksi sarjakuviksi erotuksena fiktiivisistä eli kuvitteellisista sarjakuvista tai vaihtoehtoisesti pragmaattisiksi sarjakuviksi korostaen sarjakuvan tehtävää toimia työvälineenä jossain tietyssä toiminnassa.

Hankkeen innoittajina ovat olleet viime vuosien tutkimukset sarjakuvien muodossa esitettävistä asiakirjoista. Juridiikan puolella on raportoitu sopimusten visualisoinnin ja niin kutsuttujen sarjakuvasopimusten eduista (esim. Haapio 2013; Haapio, Plewe & de Rooy 2016; Lee & Andersen 2022; Andersen & de Rooy 2022). Lisäksi sarjakuvien käyttömahdollisuuksia on selvitetty esimerkiksi teknisen viestinnän (Yu 2015) ja lääketieteen (Green & Myers 2010; Alemany-Pagès, Tavares, Azul & Ramalho-Santos 2022) parissa.

Sarjakuvissa voidaan tunnistaa piirteitä, joiden on aiemmissa tutkimuksissa havaittu helpottavan kommunikaatiota ja lisäävän vanhusasiakkaiden kykyä ymmärtää luettua tai kuultua. Esimerkiksi Pekkala (2020, 117) toteaa, että ulkoiset muistituet, kuten kuvat, helpottavat ymmärtämistä ja muistamista. Myös Lindholmin (2020, 84) mukaan puheen tai tekstin kiinnittäminen aikaan ja paikkaan sekä tuominen kuulijan tai lukijan omaan kokemusmaailmaan konkreettisten ilmausten avulla lisäävät ymmärrettävyyttä. Ylipäättään viestin esittämistapojen monipuolistaminen ja vaihtelu eli moodien muutokset ovat yksi viestinnän saavutettavuuden edistämisen keino (Hirvonen ym. 2020, 17–18). Kuvien kognitiiviseen saavutettavuuteen on alettu kiinnittää tarkempaa huomiota selkokuvien ominaispiirteitä tunnistamalla (Katra & Ketola 2023).

Etnografia käännöstyössä

Kääntämisen tavoitteena on aina ollut viestin saaminen ymmärrettäväksi muillekin kuin alkuperäisen viestin kieltä puhuville. Tarkoituksena on monenlaisten esteiden ja rajojen ylitys, joten saavutettavuuden ajatus on aina sisältynyt kääntämiseen ja tulkaukseen. (Tiittula & Hirvonen 2015; Hirvonen ym. 2020.)

Perinteisesti kääntäminen on ymmärretty kielestä toiseen kääntämisenä. Viestintä on kuitenkin yhä useammin multimodaalista, toisin sanoen se koostuu esimerkiksi puheesta, tekstistä, kuvista tai liikkeestä. Käyttötarkoituksen mukaan viestiä voidaan joutua kääntämään moodista toiseen, vaikkapa kuvasta verbaaliseksi tai toisinpäin. (Tiittula & Hirvonen 2015, 252.) Kun tekstinä oleva asiakirja käännetään sarjakuvaksi, voidaan puhua intersemioottisesta (Pitkäsalo ym. 2022) tai intermodaalisesta kääntämisestä (Tiittula & Hirvonen 2015).

Niin sanotuissa funktionaalisissa käännösteorioissa lähtökohdaksi on otettu lukija ja tekstin tuleva käyttötarkoitus ja -konteksti (Holz-Mänttari 1984; Schäffner 2011; Nord 2018). Teoriat eivät kuitenkaan ole tarjonneet riittävästi työvälineitä näiden selvittämiseen. Tähän Tytti Suojanen, Kaisa Koskinen ja Tiina Tuominen (2015) ovat vastanneet kehittämällä käyttäjäkeskeisen kääntämisen mallin, joka pohjaa käytettävyyden käsitteeseen ja käytettävyytstudkimukseen. Malli sisältää systemaattisen toimintatavan, jossa käännösprosessista muodostuu iteratiivinen, jatkuvaan palautteeseen perustuva prosessi. Käännösprosessin aikana suunnitellaan, millaista tietoa

käyttäjistä kerätään ja miten, sekä kuinka kerättyä tietoa hyödynnetään käytännön käännöstyössä. (Mt., 4.)

Käyttäjäkeskeisen kääntämisen malli nostaa esiin tarpeen tiedonkeruumenetelmille, joilla pystytään tuottamaan autenttista tietoa kääntämisen kohteena olevan asiakirjan käyttötilanteesta ja käyttäjien tarpeista. Käännöksen tulevia käyttäjiä ja heidän tarpeitaan on pyritty selvittämään muun muassa luomalla mentaalisia malleja, joilla pyritään profiloimaan erilaisia käyttäjäryhmiä erilaisten kuvitteellisten tai todellisten käyttäjien avulla. Heurististen mallien ja listausten avulla on pyritty arvioimaan käännösten käytettävyyttä. Myös käytettävyydestaukset, fokusryhmähaastattelut ja vastaanottotutkimukset ovat kuuluneet käyttäjäkeskeisen kääntämisen menetelmiin. (Suojanen, Koskinen & Tuominen 2015.) Etnografinen tutkimusote, jossa mennään käännöksen käyttökontekstissa tehtävän työn ja asiakkaiden arkeen, tuo käyttäjäkeskeisen kääntämisen menetelmävalikoimaan uuden työvälineen, jota siellä ei aiemmin ole ollut. Etnografiset tutkimusmenetelmät tarjoavat moninaisia keinoja esimerkiksi juuri hoivatyössä tapahtuvien kohtaamisten ymmärtämiseen (Juhila, Ranta & Holmberg 2022).

Käännöstieteellisessä tutkimuksessa etnografialla on useimmiten kerätty tietoa kääntämisen käytännöistä ja kääntäjän työstä (Suomessa esim. Koskinen 2008; Kinnunen 2010; Hokkanen 2016). Esittämämme tiedonhankintapa, käännösetnografia, sitä vastoin hankkii etnografista tietoa siitä toiminnasta ja ympäristöstä, jossa käännöstä tullaan käyttämään. Kysymme, millaista tietoa käännöksen tulevasta käyttökontekstista tarvitaan käännöksen tekemisessä ja miten sitä voidaan tuottaa etnografisin keinoin. Kyse on siten kääntäjän tekemästä tiedonhankinnasta: kääntäjä itse toimii kuin etnografi ja kerää kääntämisessä tarvittavaa tietoa. Kääntämiseen kohdistuvan etnografisen tutkimuksen sijaan katseemme kohdistuu kääntämisessä tarvittavaan etnografiaan. Tästä käytämme nimitystä käännösetnografia.

Artikkelissamme tarkastelemme käännösetnografiaa erityisesti kääntämistä edeltävänä etnografisena tiedonhankintana. Käsitettä voidaan kuitenkin laajentaa siten, että siihen sisällytetään myös käännöksen ensimmäisen version valmistuttua sen ymmärrettävyyden ja käytettävyyden tutkiminen todellisessa käyttökontekstissaan todellisten käyttäjien toimesta. Etnografiaa on siis mahdollista hyödyntää laajasti käyttäjäkeskeisessä kääntämisessä, ja tuottaa tilannesidonnaista tietoa käyttökontekstista käännösprosessin alussa, keskellä ja lopussa.

Käännösetnografia Graphic Justice –hankkeessa

Suunnitelmallinen yhteistyö etnografisen tiedonhankinnan pohjana

Tutkimushankkeessamme työskenteli usean eri tieteenalan tutkijoita - käännöstieteilijöitä, kasvatustieteilijä, oikeustieteilijä ja yhteiskuntatieteilijä - sekä sarjakuvaipiirtäjä. Jokaisella meistä on erityisosaamista esimerkiksi kääntämisen, kasvatustieteen, sosiaalioikeuden tai sosiaalityön alueelta, joka täydensi ryhmämme osaamista

(ks. Pitkäsalo & Haavisto 2024). Kääntäessämme tekstimuotoista asiakirjaa sarjakuvaksi monitieteinen tutkijaryhmämme toimi ikään kuin kollektiivisena tai yhteistoinnallisena kääntäjänä (ks. esim. Jansen 2017; Milošević & Risku 2020), joka vastasi käännöstyöstä ja johon tutkijoiden lisäksi oli luettava myös sarjakuvapiirtäjä ja yhteistyökumppanimme toimineet kotihoidon asiakasohjauksen asiantuntijat. Tällainen jaettu toimijuus edellytti meiltä tutustumista toisiimme ja ymmärryksen rakentamista toisten osaamisalueista ja lähestymistavoista. Samoin se edellytti yhteisten toimintakäytäntöjen rakentamista esimerkiksi siihen, miten tietoa jaetaan ryhmän jäsenten kesken ja miten kerättyä tietoa hyödynnetään.

Esiymmärryksen rakentaminen maastokartoituksella

Aloitimme tiedonkeruun maastokartoituksella, jolla pyrimme rakentamaan itsellemme ymmärrystä ikäihmisten kotihoidosta ja asiakasohjaajien työstä. Otimme yhteyttä neljän eri kunnan ikäihmisten palveluista vastaaviin henkilöihin ja saimme sovittua haastattelut ikäihmisten palveluista vastaavien asiantuntijoiden kanssa. Heidän kanssaan kävimme keskustelua kotihoidosta, käytössä olevista asiakirjoista sekä niiden käännöstarpeista asiakkaalle saavutettavampaan muotoon.

Maastokartoitustamme ohjasi kysymys siitä, mitä ikäihmisten palvelut ovat ja millaisia tekstejä työssä käytetään. Tämä auttoi meitä luomaan alustavaa käsitystä ikäihmisten palveluista ja asiakasohjauksesta sekä kotihoidossa käytetyistä erilaisista asiakirjoista ja niihin mahdollisesti liittyvistä ymmärtämisen ongelmista. Jo tässä vaiheessa kävi ilmi, että kotihoidon asiantuntijat tunnistivat kotihoidon asiakirjojen vaikeaselkoisuuden ja esittivät epäilyjään siitä, minkä verran asiakkaat itse asiassa kykenevät ymmärtämään ja muistamaan palvelutarpeen kartoitustilanteessa annettua informaatiota.

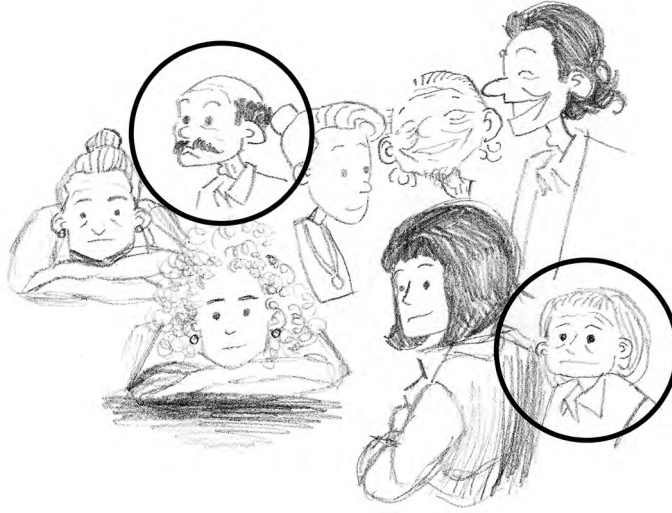
Maastokartoituksen päätteeksi tutkimus- ja kehittämistyöhön lähti mukaan Tampereen kaupunki, joka myöhemmin tuli osaksi Pirkanmaan hyvinvointialuetta². Yhteistyöneuvotteluissa kerroimme tutkimushankkeestamme ja keskustelimme ikäihmisten palveluiden asiantuntijoiden kanssa siitä, millaisten asiakirjojen kääntäminen hyödyttäisi asiakasohjaajien työtä ja auttaisi asiakasta ja hänen omaisiaan ymmärtämään paremmin palveluiden sisältöä.

Tässä vaiheessa yritimme saada käsitystä myös siitä, millaiset sarjakuvat ovat ikäihmisille tuttuja ja millaisia sarjakuvia he ovat mahdollisesti lukeneet tai lukevat. Teimme hakuja kirjaston, internetin ja lehtien hakutyökaluja käyttäen. Tuotoksena oli listaus suomalaisista tai suomalaisissa lehdissä ilmestyneistä sarjakuvista, niiden päähenkilöistä, ilmestymisajankohdista ja lehdistä. Tämä auttoi meitä ymmärtämään sitä, millaiset sarjakuvahahmot ja millaiset sarjakuvien väritykset voisivat olla ikäihmisille tuttuja. Ajattelimme, että tätä kautta voisimme saada ymmärrystä siitä, minkä tyylinen sarjakuvailmaisuus saattaisi puhutella heitä.

Hankkeessa työskennellyt piirtäjä luonnosteli useita mahdollisia nais- ja mieshahmoja esittämään sarjakuvien vanhuksia. Kuvassa 9.1. on muutamia esimerkkejä

² Pirkanmaan hyvinvointialueella yhteistyökumppanimme toimiva yksikkö oli Ikäihmisten ja vammaisten yhteisten palvelujen Kotona asumista tukevien palvelujen asiakasohjaus.

näistä. Ympyröityinä on hahmot, jotka valitsimme yhdessä kotihoidon asiakasohjauksen asiantuntijoiden kanssa sarjakuvien päähenkilöiksi.

Kuva 9.1. Piirtäjän luonnostelemia vaihtoehtoisia hahmoja. CC-BY-NC-ND Jan Pitkäsalo 2022.

Käymämme keskustelut kotihoidon asiakasohjauksen asiantuntijoiden kanssa olivat samanaikaisesti sekä etnografisen tiedon hankintaa kotihoidon toimintaympäristöstä että tulevan käänösprosessin suunnittelua. Yhdessä pohdimme sitä, mil-laisten asiakirjojen kääntäminen hyödyttäisi sekä asiakasohjaajien työtä että palvelujen ymmärrettävyyttä asiakkaille. Näissä keskusteluissa nousivat esiin kotihoidon tukipalvelujen palvelukuvaukset, ja päädyimme kääntämään ne sarjakuviksi. Kään-nöstyömme ensimmäiseksi kohteeksi valikoituivat turvapalvelua ja ateriapalvelua kuvaavat asiakirjat. Näihin asiakirjoihin päädyttiin siksi, että kotihoidon asiantunti-jat arvioivat näiden kahden tukipalvelun säilyvän varmasti osana tulevan hyvinvoin-tialueen palveluita. Ne olivat myös palveluja, joita kotihoidon uudet asiakkaat tyypil-lisesti tarvitsevat. Nämä kaksi palvelukuvausta arvioitiin myös sellaisiksi, että niihin sisältyy riittävästi konkreettista toimintaa, jota ylipäättään on mahdollista ilmaista kuvien avulla.

Järjestimme ikäihmisten palveluiden asiakasohjaajille infotilaisuuden, jossa ker-roimme heille käynnissä olevasta hankkeesta ja sarjakuvien käytöstä asiakirjoina. Esittelimme heille piirtäjän luonnosteleman kuvan tilanteesta, jossa kotihoidon työn-tekijä mittaa asiakkaan verenpainetta, koska halusimme antaa heille esimerkin siitä, miltä sarjakuvamuotoisen asiakirjan kuvitus voisi näyttää (Kuva 9.2). Sovimme, että ateria- ja turvapalvelujen sarjakuvaluonnosten valmistuttua he antavat niistä meille arvioitaan. Informoimme asiakasohjaajia myös tulevasta aineiston keruusta ja pyy-simme päästä myöhemmin tutustumaan tilanteisiin, joissa he kokeilevat sarjakuvan käyttöä.

Kuva 9.2. Piirtäjän luonnosteleva kuva kotihoidon asiakkaan verenpaineen mittauksesta. CC-BY-NC-ND Jan Pitkäsalo 2022.

Tiedonhankinta sarjakuvaksi kääntämisen tueksi

Sarjakuvan piirtämiseen liittyi valtava määrä kysymyksiä ja pieniä yksityiskohtia, jotka oli ratkottava. Miltä kotihoidon asiakkaiden tulisi näyttää ja minkä ikäisinä heidät tulisi kuvata? Onko asiakkaan sukupuolella väliä? Miltä asiakkaiden kodit näyttäivät? Voisiko sarjakuvassa olla huumoria? Millainen piirrostyle tai väritys olisi katsomaan houkutteleva? Kotihoidon asiantuntijat olivat korostaneet meille turvallisuuden tunteen tärkeyttä ja mietimme, miten sitä voisi tuottaa sarjakuvalla. Pohdimme myös kotihoidon arvoja ja tavoitteita, kuten esimerkiksi sitä, miten tuoda esiin hoivan saamisen, mutta myös asiakkaan itsenäisen toimintakyvyn tukemisen merkitystä. Mietimme myös muistisairauksien vaikutusta ja vanhojen, tuttujen asioiden muistamista: pitäisikö sarjakuvan hahmojen, ympäristön ja kielenkäytön olla ikäihmisten nuoruudesta, jolloin he kenties kokisivat sarjakuvan lähestyttävämpänä?

Etnografisen tiedonkeruumme tarkoitus oli saada mahdollisimman rikasta tietoa sarjakuvan tulevista käyttötilanteista ja käyttäjien tarpeista sarjakuvan piirtämisen tueksi. Etnografisen tiedonhankinnan keskeisimmät aineistot käyvät ilmi Taulukosta 9.1.

Taulukko 9.1. Sarjakuvan piirtämisen tueksi kerätty aineisto

Tapaamiset kotihoidon asiantuntijoiden kanssa	Asiakasohjaajan kotikäynnin havainnointi	Asiakirja-aineisto
- sisälsivät haastatteluosioita (tiedonhankinta) sekä sarjakuvan suunnittelua (yhteinen kehittäminen) - aineistona kokoustallenteet, muistiinpanot ja kenttäraportit	- havainnointi asiakkaan kotona sekä kotikäynnin valmistelujen ja jälkitöiden havainnointi - lyhyt asiakkaan ja omaisen haastattelu kotikäynnin päätteeksi - asiakasohjaajan haastattelu kotikäynnin jälkeen - aineistona äänitallenne kotikäynnin vuorovaikutuksesta, äänitallenne asiakasohjaajan haastattelusta, tutkijoiden kenttäraportti sisältäen kirjatut havainnot ja piirroksen asiakkaan kodista	- kotihoidon prosessi-, palvelu- ja organisaatiokuvaukset - kotihoidon lomakkeet ja suunnitelmapiirrokset - asiakkaille jaettava materiaali - vanhoja sarjakuvia koskeva aineisto

Etnografinen aineisto muodostui erilaisista asiantuntijatapaamisista ja -haastatteluista, asiakasohjaajan kotikäynnin havainnoista sekä kerätystä asiakirja-aineistosta. Erityisen hedelmällisenä aineistona pidimme asiakasohjaajan kotikäynnin havainnointia ja sen jälkeen tehtyä asiakasohjaajan haastattelua. Palvelutarpeen kartoituskäynti asiakkaan luona kesti 1,5 tuntia ja mukana olivat asiakas (82-vuotias nainen), hänen poikansa, asiakasohjaaja ja me kaksi tutkijaa. Havainnoista kirjoitimme havaintopäiväkirjoihimme muistiinpanoja ja toinen tutkija piirsi asunnon pohjapiirroksen, johon hän merkitsi muun muassa huonekalujen sijainnin. Seurasimme myös, oliko asiakasohjaajalla käytössään mitään palveluja kuvaavia esitteitä, mutta tällä käynnillä sellaisia ei näkynyt. Käynnillä teimme vuorovaikutuksen seuraamisen lisäksi havaintoja asiakkaan kodista, esimerkiksi huonekaluista, värimaailmasta ja kotihoidon näkymisestä tilassa. Havainnoinnin jälkeen oli helpompi kuvitella, miten sarjakuvan käyttö istuisi tilanteeseen.

Asiakasohjaaja oli jo etukäteen soittanut asiakkaalle ja kysynyt häneltä luvan tulla mukanaan kaksi tutkijaa seuraamaan kartoituskäyntiä. Kartoituskäynnin havainnointi edusti kodeissa tehtävälle etnografiselle tiedonkeruulle tyypillistä tilannetta, jossa tutkijat astuessaan kodin kynnyksen yli jalkautuvat konkreettisesti toiselle kuuluvaan yksityiseen ja sensitiiviseen tilaan. Toisen kotiin mennessään tutkija on paitsi tutkija, myös vieras, jonka tulee kunnioittaa asiakkaan henkilökohtaista tilaa. (Juhila ym. 2022.) Tämä näkyi esimerkiksi siinä, että jouduimme tutkijoina pohtimaan, miten toimimme tilanteessa mahdollisimman hienovaraisesti ja miten asetumme toisen kotiin.

Ote 1: Tutkijan havaintopäiväkirja kotikäynnistä

Asiakas avasi meille oven. Riisuimme päällysvaatteet ja kengät, ja samaan aikaan omainenkin tuli portaita ylös ja samalla ovenavauksella sisään. Menimme olohuoneeseen ja esittäydymme A:n [asiakasohjaaja] jälkeen. Asiakas kertoi meille nimensä ja vanhan tyttönimensä. Ajattelin, että se

oli hänen huumoriaan ja ehkä yritys keventää tilannetta. Kirsi kertoi muutamalla sanalla, miksi me olemme paikalla. Tutkimusesitteiden ja suostumuslomakkeiden jako ja täyttäminen aiheuttivat pientä härdelliä, omainen autteli äitiään täyttämään lomakkeen. A [asiakasohjaaja] ja asiakas istuivat olohuoneessa pienen ruokapöydän vastakkaisille puolille, omainen sohvalle, Kirsi nojatuoliin huoneen keskelle ja Vaula pinnatuolille Kirsistä katsoen takaoikealle.

Kotikäynnin aikana teimme havaintoja siitä vuoropuhelusta, jota asiakasohjaaja kävi asiakkaan kanssa hänen palvelutarvettaan kartoittaessaan. Havaitsimme, että asiakasohjaaja kysyi hyvin yksityiskohtaisia ja erilaisiin arkisiin tilanteisiin liittyviä kysymyksiä esimerkiksi roskien viemisestä, pyykeistä, pukemisesta, peseytymisestä ja nukkumisesta. Hän keräsi tietoa sekä asiakkaalta itseltään että hänen omaiseltaan. Ruokailua ja ravinnonsaantia käsiteltiin kysymyksillä, joilla pyrittiin selvittämään, onko asiakkaalla tarvetta ateriapalvelulle. Asiakasohjaaja esitteli asiakkaalle päivätoimintaa ja koetti tunnustella, olisiko asiakkaalla kiinnostusta hakeutua sellaiseen mukaan.

Pyrimme myös havainnoimaan sitä, kykeneekö asiakas seuraamaan kartoituskäynnin vuoropuhelua ja ymmärtämään käytyä keskustelua. Seuraava muistiinpano tutkijan havaintopäiväkirjasta tuo esiin, että taitavastikin johdetussa vuoropuhelussa keskustelun seuraaminen voi olla iäkkäälle asiakkaalle raskasta.

Ote 2: Tutkijan havaintopäiväkirja kotikäynnistä

A [asiakasohjaaja] on koko ajan ystävällinen, ymmärtää asiakkaan huumoria ja naurahtaa oikeissa kohdissa, selittää asioita, äänтелеe myötätuntoisesti ja pystyy maskinkin takaa välittämään myötätuntoa asiakkaan kokemuksiin kohtaan. Kun hän puhuu tai kysyy omaiselta, hän tekee sen asiakasta arvostavasti eikä sivuuta asiakasta. A:lla on edessään läppäri, jossa on auki RAI-arviointipohja. Hän täyttää tietoja koneelle sitä mukaa kun saa vastauksia kysymyksiinsä. A tekee myös muistiinpanoja paperille, esim. laittaa ylös asiat, joita lupaa selvittää. Asiakas puhuu paljon silmät kiinni. Hän ehkä ponnistelee muistamisen tai puheen tuottamisen kanssa. Tulee myös vaikutelma, että hänellä on paljon kipuja. Hän myös huokailee usein ”en tiedä, en tiedä”.

Kotikäynnin havainnointi toi esiin niitä konkreettisia hankaluuksia, joita asiakkaalla saattaa olla palvelujen käyttämisen suhteen. Havainnoinnissa kävi ilmi esimerkiksi turvarannekkeen käyttöön liittyviä ongelmia, joita olisi tärkeää ennakoida turvapalvelun sarjakuvassa.

Ote 3: Tutkijan havaintopäiväkirja kotikäynnistä

Turvaranneke roikkuu rollaattorin kahvassa. Omainen tuo esiin, että asiakas ei halua pitää turvaranneketta ranteessaan. Omainen menee rollaatto-

rin luokse ja ehdottaa, että turvaranneke voisi olla matalammalla, jotta asiakas ylettyisi siihen tarvittaessa lattialta. Asiakas sanoo tuohtuneena: ”En minä mene lattialle!” Seuraa kiistelyä rannekkeen paikasta ja omainen alkaa irrottaa ranneketta kahvasta. Asiakas on selvästi kiihdyksissään.

Asiakasohjaajan haastattelu kotikäynnin jälkeen vahvisti meille, että asiakkailta on usein turvarannekkeeseen liittyviä epäselvyyksiä:

Ote 4: Asiakasohjaajan haastattelu

Asiakasohjaaja: Esimerkiksi turvapalvelussa on just se monesti, että kun se on se ranneke ja sit on se laite erikseen. Ja sit just se mikä monesti on, et [ranneketta] ei viedä vaikka suihkuun, vaikka sen saa viedä suihkuun. Niin semmonen et siinä olisi vaikka kuva suihkusta. Niin kyl mä nään siinä [sarjakuvassa] sen potentiaalin.

Kotikäynnin jälkeen tehdyssä haastattelussa kyselimme asiakasohjaajalta lisäksi yksityiskohtaisia tietoja piirtämistä varten. Tarvitsimme tietoa esimerkiksi asiakkaiden tyypillisestä vaatetuksesta ja siitä, miltä asiakkaiden kodit tyypillisesti näyttävät.

Ote 5: Asiakasohjaajan haastattelu

Tutkija: Onko keinutuoleja enää?

Asiakasohjaaja: Ne ovat vähentyneet!

Tutkija: Et se on se lepotuoli enemmän?

Asiakasohjaaja: Melkein joo, se semmoinen oikein mukava, pehmeä sellainen...

Tutkija: Joo, TV-tuoli.

Asiakasohjaaja: ...mistä saa jalat ylös, niin semmoinen. Ja sitten tietysti verhoja on. Tänä päivänä, minä olen huomannut sen että, no tämä tietysti vähän vaihtelee alueen mukaan ja asukkaan mukaan, mutta varsinkin naisilla [kodit] on tosi kauniisti oikeesti sisustettuja. Minusta tuntuu, että jopa enemmän panostetaan siihen [sisustamiseen]. Miehillä on ehkä sitten vähän yksinkertaisempia...

Tutkija: Pelkistetympiä, okei.

Asiakasohjaaja: ...koteja. Mutta se nojatuoli-televisio-yhdistelmä on aina.

Tässä yhteydessä asiakasohjaaja pohdiskeli myös yleisellä tasolla, mitä hyötyä tekstimuotoisten palvelukuvausten muuttamisesta sarjakuvamuotoon voisi olla:

Ote 6: Asiakasohjaajan haastattelu

Tutkija: Mitä sä sitte ajattelet, että jos ajatellaan että näitä osia palveluista kuvattaisiinkin kuvina? Miten sä aattelet et se hyödyttäis sun työtä, työn tekemistä?

Asiakasohjaaja: Kyllä minä nään, että se on tosi hyvä. Just se mistä puhuttiin, että jos minä nään et asiakkaalla on hankaluuksia ymmärtää sitä, mitä minä hänelle tuotan. Koska se [tiedon] määrähän on ihan valtava, ja asiakkaat monesti sanoo, kun kysyn, et oletko hämmentynyt, niin asiakkaat sanoo, että olen. 'Et minusta tuntuu, että minulle ei jäänyt mitään mieleen.' Tai sitten se on sen läheisen, ystävän varassa. Niin kyllähän se siihen tilanteeseen on tosi hyvä, et minulla on jotain konkreettista mitä jättää.

Asiakasohjaajan näkemys vahvisti käsitystämme siitä, että sarjakuvalla voisi auttaa asiakasta ymmärtämään ja muistamaan palvelun sisältöä. Asiakasohjaajasta oli myös merkityksellistä, että hänellä olisi palvelusta kuvaus, jonka hän voisi jättää asiakkaalle.

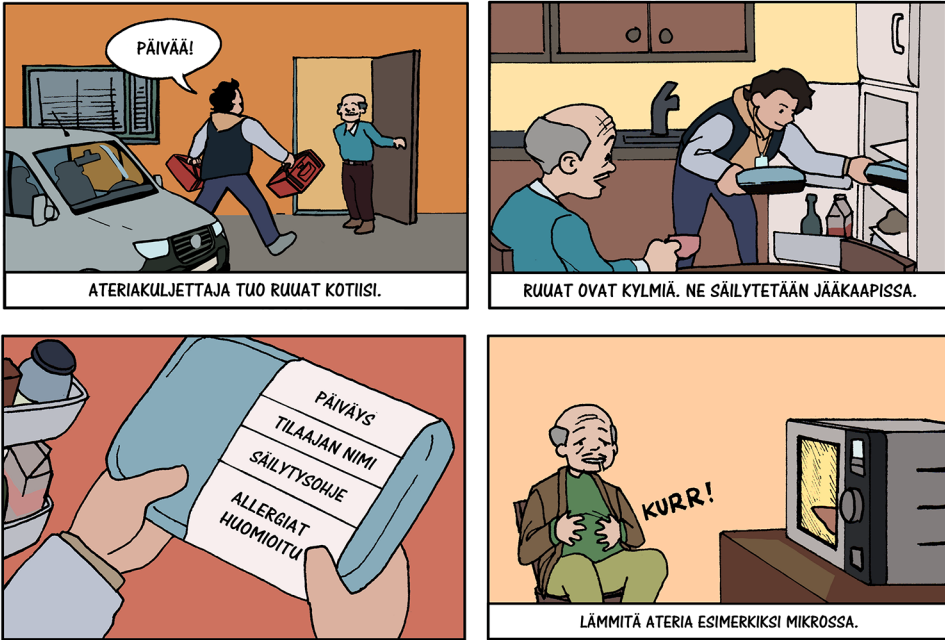
Kääntäminen etnografisen tiedon tulkinta- ja neuvotteluprosessina

Etnografisesti luomamme ymmärrys asiakasohjaajan työstä palvelutarpeen kartoituksessa auttoi meitä ymmärtämään sitä kontekstia, jossa kotihoidon tukipalveluja kuvaavia asiakirjoja käytetään. Turva- ja ateriapalvelua kuvaavien asiakirjojen käyttötilanteesta muodostamamme tieto toimi yhtenä kääntämisen lähtökohtana. Toisena lähtökohtana toimivat kotihoidon asiantuntijoilta saamamme laajat ja yksityiskohtaiset palvelukuvaukset, joita oli käytetty kotihoidon palveluita kilpailutettaessa. Teimme niistä tiivistelmät, jotka muodostivat sarjakuvakäsikirjoituksen pohjan. Asiakirjojen kääntäminen sarjakuvamuotoon vaati useita keskusteluja ikäihmisten palveluiden asiantuntijoiden, tutkijoiden ja sarjakuvapiirtäjän kesken, koska myös sarjakuvamuotoisten palvelukuvausten on vastattava tarkalleen palvelujen todellista sisältöä ollakseen käyttökelpoisia asiakastyössä.

Neuvotteluissa rakennettiin yhteistä käsitystä yhtäältä siitä, mitä tietoa sarjakuvamuotoisten palvelukuvausten tulee pitää sisällään ja toisaalta siitä, miltä kuvat voisivat näyttää. Pitkää työstämistä vaativaa oli valikoida asiat ja tapahtumat, jotka sarjakuvan eri ruutuihin täytyi sisällyttää: Mitkä palvelun yksityiskohdat olivat olennaisimpia, mitä taas oli mahdollista jättää pois? Mitkä asiat olivat yleensä asiakkaille vaikeimpia ymmärtää ja miten näitä palvelun kriittisiä pisteitä voisi ennakoida sarjakuvassa? Sarjakuvan tuli mahtua yhdelle A4 arkille, joten ruutuihin oli valittava vain olennaisimmat asiat. Yksi sarjakuvan piirtämistä ohjannut keskeinen periaate oli pyrkimys mahdollisimman selkeään kuvailmaisuun, jossa kuvissa on mahdollisimman vähän "taustahälyä". Kuvassa 9.3. on neljä ensimmäistä ruutua ateriapalvelun sarjakuvan toisen version kaikkiaan kahdeksasta ruudusta.

Palvelukuvausten kääntämistä sarjakuvamuotoisiksi voidaan kuvata prosessiksi, jossa tekstimuotoista asiakirjaa tulkittiin ja jossa neuvotteluja käytiin niin asiakirjojen sisällöstä ja tulkinnasta kuin visuaalisista ja verbaalisista ilmaisuistakin (ks. Pitkäsalo & Haavisto 2024). Sisältöä koskevien keskustelujen lisäksi prosessi piti sisällään keskusteluja muun muassa siitä, millä tavalla sarjakuvaan piirrettävät hahmot kuvitetaan, millaiselta hahmojen koti näyttää ja millaisia värejä sarjakuvassa käytetään (ks. Günther & Oja 2023).

ATERIAPALVELU

Kuva 9.3. Ateriapalvelun sarjakuva (neljä ensimmäistä ruutua) CC-BY-NC-ND Sarjis-tutkimusryhmä³ ja piirtäjä Jan Pitkäsalo 2024.

Käymiemme neuvottelujen myötä sarjakuvapiirtäjä piirsi ensimmäiset karkeat hahmotelmat, ja ikäihmisten palveluiden asiantuntijat kommentoivat niitä. Samalla kävimme keskustelua siitä, että olimme ymmärtäneet palveluprosessit oikein. Neuvottelujen ohjaamana tutkijaryhmämme muodosti asiakirjoista käsikirjoituksen sarjakuvapiirtäjälle, joka sen perusteella piirsi sarjakuvamuotoiset asiakirjat.

Valmiita sarjakuvamuotoisia asiakirjoja kokeiltiin myös asiakastilanteissa, joissa asiakasohjaaja teki palvelutarpeen kartoitusta. Keräsimme asiakasohjaajien arvioita sarjakuvan käytöstä siinä vaiheessa, kun he olivat kokeilleet sarjakuvaa 3–5 kertaa todellisissa asiakastilanteissa (ks. Pitkäsalo, Haavisto & Kalliomaa-Puha, 2025). Saa-mamme palautteen pohjalta sarjakuvaan tehtiin vielä tarvittavia parannuksia. Käyt-tökokemusten kerääminen ei merkinnyt lopputestausta, vaan käänösprosessin yhtä vaihetta, jonka perusteella piirtäminen vielä jatkui.

³ Sarjis-tutkimusryhmän jäsenet ovat Kirsi Günther, Vaula Haavisto, Mira Kainulainen, Laura Kallio-maa-Puha, Anne Ketola ja Eliisa Pitkäsalo.

Käännösetnografian arviointia ja pohdintaa

Etnografinen tiedonhankintamme edustaa lähestymistapaa, jossa etnografialla nähdään välinearvo, ei niinkään itseisarvoa (ks. Lämsä 2016, 211). Käytimme etnografiaa asiakirjan kääntämisen apuna, jolloin sitä sovellettiin tutkimuksen kokonaistavoitteiden ja resurssien puitteissa. Kenttätöyöme voikin katsoa ilmentäneen ajallisesti tiivistetyn aineistonhankinnan mallia (Jeffrey & Troman 2004, 538–539). Aineiston keruumme oli varsin valikoivaa ja kohdennettua, ja se koostui lyhyistä kenttäkäynteistä, joita tehtiin tiedontarpeiden havaitsemisen mukaan. Tällaista tiedonhankinnan tapaa on kutsuttu myös kohdennetuksi tai lyhytkestoiseksi etnografiaksi (Lämsä 2016, 211–212). Etnografia toimii kääntäjän työssä työkaluna, mikä tarkoittaa väistämättä määrältään suhteellisen rajattua aineistoa.

Roolimme etnografina jakautui tutkijaksi ja kehittäjäksi (ks. Lämsä 2016). Kahtalainen roolimme vaati liikkumista roolien välillä. Samalla kun keräsimme sarjakuvan tulevaa käyttötilannetta ja asiakkaiden tarpeita koskevaa aineistoa käännöstyötämme varten, kehitimme uutta työvälinettä, sarjakuvamuotoista asiakirjaa, osaksi kotihoidon työkäytäntöjä. Seuraavaksi sarjakuva-asiakirja toimii aineistonkeruumme ja analyysimme välineenä, kun keräämme tietoa sarjakuvan käytöstä todellisissa asiakastilanteissa. Silloin tutkijan ja kehittäjän rooliemme rinnalle tulee myös arvioijan rooli, ja olemme arvioimassa itse kehittämämme välineen toimivuutta. Koska olemme sekä kehittäjiä että arvioijia, meidän on kyettävä olemaan herkkiä prosessin kuluessa itse tekemillemme valinnoille ja ratkaisuille ja arvioimaan niitä kriittisesti. Kun sarjakuvan toimivuutta kotihoidon asiakasohjauksen työvälineenä tutkitaan, emme arvioi työntekijöiden tai asiakkaiden toimintaa sen mukaan, käyttävätkö he sarjakuvaa oikein vai väärin. Sen sijaan meitä kiinnostaa, millaisia käyttötapoja sarjakuvalla kehittyy, millaisia vaikeuksia työntekijällä tai asiakkaalla voi olla sarjakuvan käytössä tai millaista apua ja helpotusta sarjakuva voi heille tuoda (ks. Pitkäsalo, Haavisto & Kalliomaa-Puha, 2025).

Kokemuksemme mukaan etnografisen tutkimusotteen avulla voidaan luoda ymmärrystä käännöksen tulevasta käyttötilanteesta ja käännöksen käyttäjien – tässä kotihoidon asiakkaiden ja asiakasohjaajien – tarpeista ja vaatimuksista. Etnografisen tiedonhankinnan avulla kääntäjä voi sukeltaa syvemmälle asiakirjojen käyttökontekstiin ja saada aiempaa rikkaammin esiin käyttäjän näkökulman. Etnografiset menetelmät mahdollistavat myös eriävien näkemysten ja ristiriitaisten toimintatapojen tulemisen näkyville, sillä käyttäjien tarpeet eivät suinkaan aina ole yhdenmukaisia.

Ehdotimme käsitettä käännösetnografia paikkaamaan käännöstyöstä tähän saakka puuttunutta näkökulmaa ja työvaihetta. Kääntämisessä tarvittavan etnografisen tiedon merkitystä ja kääntäjän tärkeää roolia etnografina voi perustella käyttäjäkeskeisen kääntämisen mallista käsin (Suojanen ym. 2015). Siinä käännöksen tuleva käyttäjä on kääntämisen keskiössä ja kääntäjän tehtävänä on selvittää käyttäjän tarpeet ja käyttöympäristön vaatimukset. Mallissa ei kuitenkaan kovin tarkasti pureuduta siihen, millä keinoin käännösprosessin alkuun oletettu tiedonhankinta tehdään. Esittämällämme käännösetnografialla voidaan tuottaa tiedonhankinnassa

tarvittavaa systemaattisuutta ja tutkivaa työtapaa käyttäjän tarpeiden moniulotteiseksi selvittämiseksi. Tältä osin käännösetnografia tuo täydennystä käyttäjakeskeisen kääntämisen malliin, ja niiden voidaan olettaa hyödyttävän toisiaan tulevaisuudessa.

Käännösetnografia vaatii kuitenkin vielä kehittelyä sekä käsitteenä että toimintatapana. Tekemässämme tiedonhankinnassa näemme asioita, joita tekisimme jälkiviisaina toisin. Tunnistimme käännösetnografiassa myös asioita, joihin on tarve panostaa tulevaisuudessa enemmän ja joihin tarvitaan uusia toimintamalleja.

Etnografisessa aineistossamme kuuluu voimakkaimpana kotihoidon asiakasohjauksen asiantuntijoiden ääni, sillä heidän kanssaan käymämme keskustelut vaikuttivat eniten sarjakuvien sisältöön ja piirrosten ulkoasuun. On mahdollista, että kotihoidon asiakkailta olisi tullut merkittävää tietoa kuvien sisällön ja ulkoasun suhteen, mikäli meillä olisi ollut enemmän tietoa heidän tarpeistaan ja odotuksistaan palvelujen suhteen. Laajamittainen asiakastilanteiden havainnointi ja asiakkaiden haastattelu ei kuitenkaan toteutunut hankkeessamme, ja etnografinen tiedonhankintamme oli varsin tiiviisti kohdennettua ja ajallisesti rajattua. Olisimme kuitenkin voineet tavoitella iäkkään asiakkaan näkökulmaa esimerkiksi haastatteleamalla vanhusneuvostojen jäseniä tai kysymällä kaupungin vanhusasiamieheltä, millaisista asioista hän saa eniten palautetta kotihoidon palveluissa. Tällaiset tiedot olisivat saattaneet auttaa ymmärtämään, mitä asioita asiakkaiden on vaikea ymmärtää palveluissa ja vaikuttaa myös siihen, mitkä asiakirjat valikoituivat käännettäviksi.

Tutkimuksen varrella pohdimme sitä, miten omat kulttuuriset käsityksemme vaikuttavat sarjakuva-asiakirjaan ja sen visualisointiin. Kysyimme itseltämme, toisinnammeko omaa käsitystämme esimerkiksi siitä, miltä ikäihmisen tulisi näyttää, millainen hänen kotinsa on tai millainen värimaailma olisi ikäihmisille mieleen. Tutkimushankkeelle koottu sparrausryhmä, joka koostuisi iäkkäistä kokemusasiantuntijoista, olisi ollut arvokas tuki piirtämisvaiheessa.

Asiakirjan kääntäminen sarjakuvaksi tuo eteen kysymyksiä, joihin ei löydy valmista vastausta. Esimerkiksi kotihoidon asiantuntijoiden peräänkuuluttama turvallisuuden tunteen tuottaminen on kysymys, joka haastaa kääntäjän osaamista. Kotihoidon asiantuntijoiden toiveena oli sarjakuva, joka auttaisi viestimään, että kotihoidon palvelut ovat turvallisia käyttää ja että niiden avulla asiakas voi kokea olonsa aiempaa turvallisemmaksi. Esimerkiksi ateriapalvelun sarjakuvassa turvallisuuden tunnetta on pyritty tuottamaan muun muassa kuvaamalla ateriakuljettaja kohteliaana, iloisena ja ateriat jääkaappiin huolehtivana sekä kuvaamalla ruoan syöminen houkuttelevana tapahtumana. Jäämme miettimään, tarjoaisiko syvempi tai monimuotoisempi etnografinen tiedonhankinta lisää keinoja tällaisten tunnekokemusten ja arvoviestien välittämiseksi (ks. Korjonen-Kuusipuro & Koskinen-Koivisto luku 7).

Ajallisesti pitkä ja monivaiheinen käännösprosessi osoitti, miten tärkeää on yhteistyö ja tiedonsiirto ryhmämme toimijoiden kesken. Ryhmä toimii kollektiivisena kääntäjänä, mutta koostuu eri alojen osaajista, jotka tahoillaan keräävät ja tuottavat tietoa eri lähteistä kääntämisen tueksi ja tulkitsevat sitä omista viitekehyksistään käsin. Kokemuksemme vastaa aiempien tutkimusten havaintoa siitä, että käännösprosessi on todellisuudessa monitoimijainen, monimutkainen ja hajautettu kogni-

tiivinen prosessi (mm. Milošević & Risku 2020). Hajautettu tieto on suuri voimavara, mutta se jää helposti hyödyntämättä. Ei riitä, että yksi henkilö menee kentälle, vaan keskeinen kysymys on, miten kaikki etnografinen tieto saadaan helposti, systemaattisesti ja tehokkaasti jaettua kaikille osallisille – erityisesti piirtäjälle. Käännösetnografiassa onkin tarpeen kehittää kääntämisen tueksi käytäntöjä, joilla saadaan kaikki käännöksen käyttökontekstia kuvaava tieto tarjolle jäsennellysti.

Käännösetnografiaan pätevät samat eettisyyden ja luottamuksen rakentamisen kysymykset kuin käännöstyöhön yleensäkin (ks. esim. Chesterman 2016). Kun kääntäjien tekemä etnografinen tiedonhankinta kohdistuu haavoittuviin asiakasryhmiin ja tapahtuu asiakkaiden kotona, luottamuksen rakentaminen tiedonkerääjien ja asiakkaiden välillä on erityisen tärkeää (ks. Juhila ym. 2022; Saari & Levonius luku 6). Myös kerätyn aineiston laatu on pitkälti siitä riippuvainen. Kääntäjien on lisäksi oltava tietoisia ja herkistyneitä sille, millaiset tekijät luottamusta rakentavat tai horjuttavat (Juhila ym. 2022). Käännösetnografialle on myös luotava eettisesti kestävät toimintatavat siihen, kuinka informoida etnografian kohteena olevia kääntämisestä, sen tavoitteista ja sitä varten tehtävästä tiedonhankinnasta. Tässä tärkeitä ovat ymmärrettävät ja selkeät tutkimustiedotteet ja suostumuslomakkeet. Etnografian käyttö osana käännösprosessia merkitsee myös muutoksia käännösprosessin käytäntöihin ja ajankäyttöön sekä kääntäjän rooliin osana yhteistoiminnallista verkostoa. Se edellyttää myös kääntäjien osaamisen kehittämistä etnografisten tutkimusmenetelmien hyödyntäjinä.

Luvun aluksi totesimme, että saavutettavuus on yhä keskeisempi kysymys palveluiden järjestämisessä. Graphic Justice -tutkimushankkeemme pontimena on ollut sosiaalihuollon asiakirjojen selkiyttäminen sarjakuvien avulla. Asiakkaiden on saatava ymmärtää, millaisia palveluja on saatavilla ja mihin palveluihin heillä on oikeus. Viestinnän monimuotoistuminen vaatii hoivatyön toimijoilta uudenlaista osaamista, mutta tarjoaa heille myös uusia työvälineitä kommunikointiin asiakkaiden kanssa.

On oletettavaa, että kommunikaation monipuolistamiseen liittyvät toimet lisääntyvät paitsi hoivatyössä, myös tulevaisuuden työelämässä ylipäättään. Yhä useammin sekä työntekijöinä että asiakkaina voi olla kielellisiltä ja kommunikatiivisilta valmiuksiltaan erilaisia ihmisiä, jotka tarvitsevat heille soviteltuja viestimisen muotoja. Kuvallinen ja muu multimodaalinen tiedottaminen, ohjeistaminen ja sopiminen voivatkin tulevaisuudessa korvata teksteihin perustuvaa kommunikaatiota monissa eri työtehtävissä. Multimodaalisen viestinnän toteuttamisessa ja kehittämisessä etnografisella tiedonhankinnalla on keskeinen sija.

- Luvussa esitellään uusi sovellusalue työn etnografialle: käännöstyö. Voidakseen tehdä käyttäjää palvelevan käännöksen kääntäjän on ymmärrettävä käyttäjän tarpeita ja toimintaympäristöä. Kääntäjä itse toimii kuin etnografi ja kerää kääntämisessä tarvittavaa tietoa.
- Esitämme uutena avauksena käsitettä *käännösetnografia* kuvaamaan sitä, miten etnografisella tiedonhankinnalla voidaan tukea asiakirjan

kääntämistä keräämällä tietoa siitä toiminnasta ja ympäristöstä, jossa käännöstä tullaan käyttämään.

- Etnografiaa on hyödynnetty käytännössä, kun kotihoidon tukipalvelujen kuvauksia on käännetty sarjakuviksi. Etnografisin keinoin hankittua tietoa on käytetty visuaalisten ratkaisujen tukena, kun sarjakuvaa on käsikirjoitettu ja piirretty. Sarjakuvista pyritään saamaan uusi työväline, jonka avulla voidaan aiempaa selkeämmin kertoa asiakkaille tarjolla olevista palveluista.

Kirjallisuus

- Alemany-Pagès, M., Tavares, R., Azul, A.M. & Ramalho-Santos, J. (2022). A healthy liver will always deliver: development of a NAFLD awareness comic. *Health Promotion International* 37, 1–15. <https://doi.org/10.1093/heapro/daac165>
- Andersen, C.B. & de Rooy, R. (2022). Employment agreements in comic book form – what a difference cartoons make... . Teoksessa Marcelo Corrales Compagnucci, Helena Haapio & Mark Fenwick (toim.) *Research Handbook on Contract Design*. Edward Elgar Publishing Limited, 329–348.
- Chesterman, A. (2016) *Memes of Translation: The spread of ideas in Translation Theories*. Revised edition. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Green, M. J. & Myers, K.R. (2010). Graphic medicine: use of comics in medical education and patient care. *BMJ: British Medical Journal* 340:c863 <https://doi.org/10.1136/bmj.c863>
- Günther, K. & Oja, O. (2023). “Valvotun vaihdon säännöt” -sarjakuvasopimus multimodaalisena genrenä asiakkaan ja työntekijän välistä toimintaa rakentamassa. *Lähivertailuja* 33, 11–46. <https://doi.org/10.5128/LV33.01>
- Haapio, H. (2013). Contract Clarity and Usability through Visualization. Teoksessa Francis T. Marchese & Ebad Banissi (toim.) *Knowledge Visualization Currents: From Text to Art to Culture*. Lontoo: Springer-Verlag, 63–84.
- Haapio, H., Plewe, D.A. & de Rooy, R. (2016). Next Generation Deal Design – Comics and Visual Platforms for Contracting. Jusletter IT, 25 February, 2016.
- Hirvonen, M., Kinnunen, T. & Tiittula L. (2020). Viestinnän saavutettavuuden lähtökohtia. Teoksessa Maija Hirvonen & Tuija Kinnunen (toim.) *Saavutettava viestintä. Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä*. Helsinki: Gaudeamus, 13–31.
- Hokkanen, S. (2016). *To serve and to experience: an autoethnographic study of simultaneous church interpreting*. Acta Universitatis Tamperensis 2212. Tampere: Tampere University Press.
- Holz-Mänttari, J. (1984). *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Jansen, H. (2017). Unraveling multiple translatorship through an e-mail correspondence. Who is having a say? Teoksessa Cecilia Alvstad, Annjo K. Greenall, Hanne Jansen & Kristiina Taivalkoski-Shilov (toim.) *Textual and Contextual Voices of Translation*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 140–165. <https://doi.org/10.1075/btl.137.08jan>
- Jeffrey, B. & Troman, G. (2004). Time for ethnography. *British Educational Research Journal* 30(4), 535–548. <https://doi.org/10.1080/0141192042000237220>
- Juhila, K., Ranta, J. & Holmberg, S. (2022). Kotiin paikantuvan tutkimuksen metodologisia lähtökohtia. Teoksessa Suvi Raitakari, Kirsi Günther & Jenni-Mari Räsänen (toim.) *Koti, hyvinvointityö ja haavoittuvuus*. Tampere: Tampere University Press, 85–120.
- Kaatra, K. & Ketola, A. (2023). *Selkokuvaopas*. Selkokeskus/Kehitysvammaliitto.
- Kallioma-Puha, L. (2017a). Vanhuksen oikeus hoivaan ja omaisolettama. *Gerontologia* 31(3), 227–242. <https://doi.org/10.23989/gerontologia.63421>

- Kalliomaa-Puha, L. (2017b). Valinnanvapaudesta, valtakirjakuluttajista sekä heikoista ja hauraista asiakkaista. Teoksessa Soile Pohjonen & Marika Noso (toim.) *Kansalainen keskiöön! Näkökulmia sote-uudistukseen*. Kunnallisanalan kehittämissäätöön julkaisu 2. KAKS – Kunnallisanalan kehittämissäätö, 13–22. Viitattu 30.11.2024 <https://kaks.fi/julkaisut/kansalainen-keskioon-nakokulmia-sote-uudistukseen/>
- Kinnunen, T. (2010). Agency, activity and court interpreting. Teoksessa Tuija Kinnunen & Kaisa Koskinen (toim.) *Translators' agency*. Tampere Studies in Language, Translation and Culture, Series B4. Tampere: Tampere University Press, 126–164.
- Kinnunen, T. & Hirvonen, M. (2020). Johtopäätökset. Saavutettavuudesta osallisuuteen. Teoksessa Maija Hirvonen & Tuija Kinnunen (toim.) *Saavutettava viestintä. Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä*. Helsinki: Gaudeamus, 321–339.
- Koskinen, K. (2008). *Translating Institutions. An Ethnographic Study of EU Translation*. Manchester: St Jerome Publishing.
- Kress, G. (2003). *Literacy in the New Media Age*. Lontoo: Routledge.
- Kupiainen, R. (2021). Monilukutaito muuttaa maailmaa. *Aikuiskasvatus* 41(1), 73–76. <https://doi.org/10.33336/aik.107394>
- Kuusinen-James, K. (2016). *Setelipeliä. Tutkimus palveluseteliä säännöllisessä kotihoidossa käyttävien iäkkäiden henkilöiden valinnanvapaudesta*. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 32. Helsinki: Unigrafia. <http://hdl.handle.net/10138/169030>
- Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023: Tavoitteena ikäystävällinen Suomi (2020) Sosiaali- ja terveysministeriö ja Suomen Kuntaliitto. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 29. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5457-1>
- Lee, S.-H. & Andersen, C.B. (2022). Facilitative contracts with visuals and comics: access to justice and steps for the future. Teoksessa Marcelo Corrales Compagnucci, Helena Haapio & Mark Fenwick (toim.) *Research Handbook on Contract Design*. Edward Elgar Publishing Limited, 315–328.
- Lindholm, C. (2012). Vuorovaikutuksen haasteita ja mahdollisuuksia – tapaustutkimus muistisairaiden päivätoiminnasta. Teoksessa Leela Laura Leskelä & Camilla Lindholm (toim.) *Haavoittuva keskustelu. Keskusteluanalyttisia tutkimuksia kielellisesti epäsymmetrisestä vuorovaikutuksesta*. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 6. Helsinki: Kehitysvammaliitto, 57–98.
- Lämsä, R. (2016). Kokemuksia ja metodologisia pohdintoja etnografiasta. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 53(3), 211–214. <https://journal.fi/sla/article/view/59159>
- Milošević, J. & Risku, H. (2020). Situated cognition and the ethnographic study of translation processes: Translation scholars as outsiders, consultants, and passionate participants. *Linguistica Antverpiensia New Series: Themes in Translation Studies*, 19, 111–131. <https://doi.org/10.52034/lanstts.v19i0.545>
- Nord, C. (2018). *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*. Toinen painos. Lontoo: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351189354>

- Pekkala, S. (2020). Ikääntymiseen ja muistisairauksiin liittyvät kielelliset muutokset. Teoksessa Kaarina Hippi, Anne Mäntynen & Camilla Lindholm (toim.) *Vanhuus ja kielenkäyttö*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 145–190.
- Perttola, L. (2019). *Kynnyksen yli. Julkisoikeudellinen tutkimus vanhushpalvelujen saamisen edellytyksistä*. Acta Wasaensia 437. Vaasa: Vaasan yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-896-2>
- Pitkäsalo E. & Haavisto, V. (2024). Viranomaisviestintää sarjakuvan keinoin. *Kielikello*. <https://kielikello.fi/viranomaisviestintaa-sarjakuvan-keinoin/>
- Pitkäsalo, E., Haavisto, V. & Kalliomaa-Puha, L. (2025). Sarjakuva translatorisen toiminnan välineenä. *Mikael: Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen aikakauslehti* 18(1).
- Pitkäsalo, E. & Kalliomaa-Puha, L. (2019). Democratizing access to justice. The comic contract as intersemiotic translation. *Translation matters* 1(2), 30–42. https://doi.org/10.21747/21844585/tm1_2a2
- Pitkäsalo, E., Ketola, A., Haavisto, V. & Kalliomaa-Puha, L. (2022). Image analysis as a visualization tool – translating contracts into comics. Teoksessa Marcelo Corrales Compagnucci, Helena Haapio & Mark Fenwick (toim.) *Research Handbook on Contract Design*. Edward Elgar Publishing Limited, 347–364.
- Schäffner, C. (2011). Theory of Translatorial Action. Teoksessa Yves Gambier & Luc van Doorslaer (toim.) *Handbook of Translation Studies*. Volume 2. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 157–162. <https://doi.org/10.1075/hts.2>
- Selkokielen tarvearvio 2019 (2019). Selkokeskus, Kehitysvammaliitto. (Kirjoittanut Markku Juusola).
- Suojanen, T., Koskinen, K. & Tuominen, T. (2015). *User-centered translation*. Lontoo: Routledge.
- THL Muuttuvat vanhushpalvelut. Viitattu 30.11.2024. <https://thl.fi/aiheet/ikaantyminen/muuttuvat-vanhushpalvelut>
- Tiirilä, U. (2020). Asiointikielen rooli vanhushpalvelujen saavutettavuudessa. Teoksessa Kaarina Hippi, Anne Mäntynen & Camilla Lindholm (toim.) *Vanhuus ja kielenkäyttö*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 288–315.
- Tiittula, L. & Hirvonen, M. (2015). Intermodaalinen kääntäminen ja tulkkaus. Teoksessa Sirkku Aaltonen, Nestori Siponkoski & Kristiina Abdallah (toim.) *Käännetyt maailmat. Johdatus käännösviestintään*. Helsinki: Gaudeamus.
- Yu, H. (2015). *The other kind of funnies: comics in technical communication*. New York: Routledge. <https://doi-org.libproxy.tuni.fi/10.4324/9781315231266>

10

Näkymättömän työn tutkiminen digitaalisen etnografian keinoin

Mervi Hasu

Työ on perinteisesti ymmärretty näkyväksi, materiaaliseksi ja ihmisten tekemäksi toiminnaksi. Työn digitalisoituminen tuottaa tehtävistä uudenlaisia näkymiä ja toisaalta poistaa niitä näkyvistä. Työn jääminen osittain tai kokonaan näkymättömäksi digitalisaation seurauksena on erityinen haaste työn etnografialle. Työn tutkimuksella on monitieteisenä alana edellytyksiä suuntautua vahvemmin digitaalisesti välittyneen ja näkymättömiin jäävän työn käsitteellistämiseen ja esiin saattamiseen. Työn digitalisoituminen vaatii myös uudenlaisten etnografisten menetelmien kehittämistä.

Ennen automaation ja informaatioteknologian läpimurtoa työ tarkoitti suurelle osalle väestöä raskasta fyysistä tekemistä manuaalisilla välineillä ja hevosvoiman avustuksella. Älykkään koneen aikakaudeksi nimeämässään kirjassa Shoshana Zuboff (1988) osoitti, miten automatisoituminen (*automating*) kietoutuu tietoistumiseen (*informating*). Yksinkertaistaen näiden yhdistelmä on prosessi, joka muuntaa toimintojen, tekojen, tapahtumien ja materiaalistien kohteiden kuvaukset ja määreet tiedoksi, informaatioksi. Näin toiminnasta tulee organisaatiolle uudella tavalla näkyvää informaation muodossa. Tämä työn tietoistumiskehitykseksi nimetty ilmiö toi abstraktin välittyneisyyden työtoimintaan. Zuboff osoitti, että informaatiolla on työhön ja työntekijöihin sekä voimauttava että valvontaa ja kontrollia lisäävä vaikutus. Toisaalta tietoprosesseja voidaan käyttää valvomaan sitä, mitä Zuboff kutsuu inhimilliseksi toimijuudeksi työssä.

Löydös työn tietoisuutiskehityksestä on rikastunut ja saanut yhä hienojakoisempia käsitteellistyksiä työn ja organisaatioiden tutkimuksessa. Työn tietoisuutisessa on yksinkertaistaen kyse digitalisaatiosta, jonka on havaittu marginalisoivan tai tekevän ihmistyötä näkymättömäksi uusilla tavoilla, esimerkiksi kun digitaalinen järjestelmä pakottaa työntekijää tarkistamaan sen tuottamia hälytyksiä ja reagoimaan niihin samalla kun työntekijä suorittaa perustehtävänsä (Raval 2021; Giustini 2022). Tarkistetut hälytykset kertyvät näkyviin järjestelmän lokitietoihin, mutta työntekijöiden tekemät operaatiot ja olosuhteet niiden käsittelyssä eivät näy työnjohdolle. Palaan tarkemmin näihin näkymättömäksi tulemisen eri muotoihin myöhemmin tässä luvussa.

Työn ja työorganisaatioiden tutkimuksessa on yhä vaikeampaa erottaa digitaalisesti välittyneet (*virtual, online*) työn muodot toiminnallisista ja välittömästi vuorovaikutuksellisista sekä kehollisista ja materiaalisista tekemisen tavoista. Työtä tutkivat etnografit, jotka luottavat pääasiassa kasvokkain haastatteluun ja henkilökohtaiseen havainnointiin, eivät todennäköisesti saa riittävän monipuolista kuvaa osallistujien työtoiminnasta. Yksi mahdollinen ratkaisu on digitaalinen etnografia. Digitaalisella etnografialla tarkoitetaan yhden määritelmän mukaan tutkimusta ”online-käytännöistä” ja näihin liittyvästä vuorovaikutuksesta ja kommunikaatiosta, sekä digitalisaation muovaamisesta (kehollisista, materiaalisista) ”offline-käytännöistä” (Cleland & MacLeod 2022, viitaten Varis 2016, 57). Olennaista kuitenkin on, että ihmiset (tutkijat) tutkivat muita ihmisiä sen sijaan, että he keräisivät tietoja ja dataa yksinomaan tietojärjestelmistä. Digitaalisen etnografian kohteena on näin ymmärrettynä eräänlainen hybridi, monimuotoinen ja -kanavainen toiminta ihmisten arjessa.

Julkisessa keskustelussa työn digitalisaatiota ilmennetään lähes pelkästään tietotyön näkökulmasta. Siksi pidän tärkeänä tuoda esiin digitalisoitumisen seurauksia tehtävissä, joita tavallisesti kutsutaan työntekijäasemassa tehtäväksi suorittavaksi työksi. Tällaista työtä poistuu jatkuvasti automaation ja digitalisaation seurauksena, ja jäljelle jäävät työn piirteet ja ominaislaatu muuttuvat (Faunce 1958; Acemogly & Loebbing 2022). Asiantuntijatyö pelkästään ei ole tietoisunut, vaan se on läsnä käytännössä kaikessa työssä.

Käsittelen aluksi lyhyesti työn näkymättömyyden ilmiötä tutkimuskirjallisuuden avulla. Seuraavaksi jäsenmän havainnollistavien esimerkkien valossa työn näkymättömäksi muuntumisen ilmiötä digitaalisesti välittyneessä työssä. Erittelen näkymättömäksi tulemisen elementtejä tai mekanismeja näiden esimerkkien valossa. Tarkennan huomiota erityisesti siihen, kenen näkökulmasta ja kenelle näkymättömyyttä työtä digitalisaation hyödyntäminen tuottaa. Tämän jälkeen esittelen yhden digitaalisen etnografian menetelmän, niin sanotun kamerajäljityksen, käyttöä digitaalisesti välittyneen työn etnografiassa. Kysyn, millaisilla ehdoilla se voisi olla mahdollista ja hyödyllistä digitaalisesti välittyneen työn tutkimuksessa.

Työn näkymättömyys ilmiönä

Näkymättömän työn (*invisible work*) käsitteen avulla on voitu kiinnittää huomiota sellaisiin työn tyyppeihin, jotka on usein jätetty huomiotta työn yleisissä tilastollisissa selvityksissä ja tieteellisissä julkaisuissa (Star & Strauss 1999; Hatton 2017). Tämän takia monet etnografiaa soveltavat, pääosin sosiologian piirissä toimivat työn tutkijat ovat kiinnostuneet käsitteestä ja käyttäneet sitä pyrkimyksissään havainnollistaa piiloon jääviä tai jollakin lailla väheksyttyjä työtehtäviä. Tutkimusalalla on pitkät perinteet, joita ei voida tässä luvussa tyhjentävästi selostaa. Mitään yksiselitteistä tai yhtä määritelmää näkymättömän työn käsitteelle ei ole esitetty.

Eric Hatton (2017, 337) jakaa näkymättömän työn ensinnäkin esimerkiksi asiakailta fyysisesti piiloon jäävään työhön, jossa sen tekijä sekä työsuoritus jäävät huomiotta, kuten puhelinpalvelutyössä tai ravintolan keittiössä. Toiseksi Hatton mainitsee niin kutsutun likaisen työn, jota ylenkatsotaan. Esimerkiksi seksityötä on pidetty tällaisena työnä. Kolmanneksi Hatton nostaa esiin työn luokittamisen taloudellisesti ja/tai kulttuurisesti alempiarvoiseksi. Esimerkiksi kotitaloustyö koetaan usein tällaisena työnä. Neljänneksi Hatton mainitsee työn, joka luokitetaan oikeudellisesti suojaamattomaksi tai sääntelemättömäksi, kuten esimerkiksi freelance työ ja alihankkija-asemassa tehtävä alustatyö. Myös hoitotyötä ja hallinnollista työtä luonnehditaan töinä, joissa on paljon piiloon jäävää tekemistä. Monet mainituista aloista liitetään valtavirtaan kuuluvissa tarkasteluissa tuottamattomaan tai vähän tuottavaan työhön.

Giustini (2022) laajentaa näkymättömän työn käsitteen kattamaan sellaiset sosiologisesti suuntautuneet tutkimukset, joiden keskiössä on ”työ, joka on tarpeen työn saattamiseksi päätökseen” (viitaten Gherardin 2017, 13 määritelmään). Eli kaikki työ, jota tarvitaan tavoitteen saavuttamiseksi, toisin sanoen jonkin aikaansaamiseksi tyydyttävällä tavalla. Hän suuntaa huomiota työn aikaansaamisen taustatoimintoihin, erilaisiin ennakkovalmisteluihin, joista työn käynnistäminen ja eteneminen ovat riippuvaisia. Esimerkiksi rakennussiivoojat raivaavat työympäristöä vapaaksi ja turvalliseksi rakentajia varten. Terveystieteiden laitoshuoltajat sekä välinehuoltajat valmistelevat leikkaussalin toimintakuntoon. Esimerkeissä työ tulee muille näkyväksi vasta, jos sitä ei ole tehty. Työtä ja ammatteja tilastojen avulla tarkastelevat ekonomistit ja tutkijat eivät tavallisesti kiinnitä huomiota ammatti- ja asiantuntijatyölle edellytyksiä luovaan toimintaan. Työn tilastointi perustuu ammattinimikkeisiin ja yleisiin tehtäväluokituksiin. Ammatti tutkimuksen analyysiyksikkönä kuitenkin jättää huomiotta digitalisoituvan työn organisoinnin tuottamat hienovaraiset tehtäväkohtaiset muutokset.

Näkymättömiin jäävä työ saatetaan ymmärtää osittain marginaalissa olevaksi työksi, koska sillä ei ole vakiintunutta tai arvostettua ammattiasemaa työmarkkinoilla. Välttämättä kuitenkin liittämistä työn näkymättömyyteen pelkästään sen oletettuun marginaalisuuteen, sillä edes korkea asema työmarkkinoilla ei yksin estä näkymättömyyttä työtä. Tällaista työtä sisältyy myös digitalisoituvaan asiantuntijatyöhön, jossa toimivat ovat usein korkeasti koulutettuja ja hyvässä sosioekonomisessa asemassa. Työn näkymättömyyteen ei-marginaalisena ilmiönä on viitattu myös metatyön kä-

sitteellä, joka on määritelty "työksi, joka mahdollistaa työnteon" (Salzman & Palen 2004, 2) tai "työksi saada työ sujumaan hyvin" (Gerson 2008). Työn aikaansaamisen näkymättömiin jäävät taustatoiminnot ovat usein ratkaisevia työn sujuvuudelle, häiriöttömyydelle ja onnistumiselle. Kyse on usein työn jatkuvuuden mahdollistamasta tekemisestä.

Näkymättömyys digitalisoituvassa työssä

Seuraavaksi nojautun Deborah Giustinin (2022) ja Erin Hattonin (2017) käsitteellistykseen näkymättömästä työstä, ja havainnollistan niiden perusteella neljä kategoriaa digitaalisesti välittyneeseen näkymättömään työhön. Yksinkertaistaen työn näkymättömäksi muuttumisessa voidaan erottaa kaksi ulottuvuutta:

- (1) työ tulee tai sen tekevät näkymättömäksi (i) toiset toimijat kuten tietyt työelämää edustavat ryhmät, instituutiot ja ylin johto, tai (ii) työntekijät itse, tarkoituksellisesti ja omaehtoisesti, tai sopeutuakseen odotuksiin, esimerkiksi olla häiritsemättä tai pilaamatta herkkää vuorovaikutustilannetta.
- (2) työn näkymättömyys on seurausta (i) työn ulkopuolisista mekanismeista kuten uusien teknologioiden tuottamista innovaatioista, järjestelmätoiminnan sääntelyn muutoksista tai globaaleista kriiseistä, tai (ii) työn organisoinnin sisäisestä logiikasta ja käytännöistä sekä niiden muutoksista. Erityisesti viimeksi mainittu ulottuvuus on siinä mielessä keinotekoinen, että keskinäisriippuvuuksien maailmassa työn organisointi ja käytännöt ovat kiinteästi yhteydessä ulkopuolisiin mekanismeihin. Digitalisoitu työväline ja -prosessi ei yksin aikaansaa työn näkymättömyyttä: digitalisaatio yhdessä työn organisointitavan kanssa on määräävä tekijä.

Esitän seuraavaksi esimerkkejä digitaalisesti välittyneistä työtehtävistä, joissa työn näkymättömäksi tuleminen on erityisellä tavalla läsnä edellä kuvattujen kategorioiden mukaisesti. Esimerkkitapausten lähempi tarkastelu on tarpeen, jotta voidaan ymmärtää paremmin digitalisoituvan työn asettamia erityisiä haasteita etnografialle. Tapausesimerkit pohjustavat kuvausta niin sanotun kamerajäljitys-menetelmän mahdollisuuksista. Käsittelen sitä esimerkkien jälkeen. Kategoriat ja esimerkit esitän tiivistetysti kuviossa 10.1.

Kuvio 10.1. Työn näkymättömyyden dimensiot ja digitalisoituva työ. Tarkastelukategoriat ja niihin liittyvät esimerkit.

A. Digivälitteinen hoivatyö kotihoidossa. Hoivatyön digitalisaatio on edennyt välttämättömyydeksi sanoitettuna teknologisenä muutoksena. Digitaalisten, mobiilien kirjaamistyövälineiden (puhelin, tabletti, toiminnanohjausjärjestelmä) avulla kaikki työvuoroihin liittyvä tieto tulee yksilöllisesti kunkin hoitajan hallussa olevaan mobiililaitteeseen ja tietojen kirjaaminen tehdään suoraan asiakkaan luona. Toimistolla ei enää käydä päivittäin. Näin säästyvän työajan ansiosta työntekijöille on voitu lisätä asiakaskäyntejä. Automaattisen reittioptimoinnin tuottamat reittiehdotukset tulevat suoraan työntekijöiden mobiililaitteisiin kutakin työvuoroa varten. Kotihoitajia ja heidän reittejään seurataan GPS:n ja työntekijöiden tietojärjestelmään syöttämien kirjausten kautta, mikä tekee työsuoritteet, asiakkaan luona käytetyn ajan ja matka-ajan näkyviksi esihenkilöille. Näkyväksi johdolle tulee se, mikä voidaan mitata ja standardoida tietojärjestelmään soveltuvalla tavalla. Samalla on kyse Zuboffin (1985; 1988) toteamasta lisääntyvästä kontrollista työntekijöihin.

Työntekijän näkökulmasta digitalisoitu johtaminen ja raportointi sekä asiakkaiden kotien digitalisointi muuttavat hoivatyön luonnetta, mikä tuottaa myös uusia työtehtäviä, joita ei kirjata järjestelmään. Etnografinen ja haastatteluihin perustuva tutkimus on paljastanut (Bergshöld 2018; Ertner 2019; Tufte 2013; Koskela, Käsäälä & Saari 2023; Koivisto, Koskela, Saari & Ruusuvuori 2022), että työn digitaalisen välittyneisyyden mahdollistaman tehostamisen ja kontrollin takia hoitajat joutuvat sovittamaan

toiminnanohjausjärjestelmien rytmittämää hoitokäyntiaikaa hoivan logiikkaan, jossa pyritään vastaamaan asiakkaiden ennalta-arvaamattomiin hoivatarpeisiin.

Kotihoidon asiakkaiden koteihin on tuotu asiakkaiden käyttöön tarkoitettua niin sanottua avustavaa digitaalista teknologiaa, kuten automaattisia lääkkeenjakeilijoita, liikesensorien avulla tapahtuvaa seurantaa ja videovälitteisiä yhteydenpitovälineitä. Niiden avulla voidaan korvata osa fyysisistä kotikäynneistä. Huolenpito digitaalisesta välineistöstä ja asiakkaiden suostuttelu digivälineidensä käyttäjiksi on uusi, johdolle näkymätön työtehtävä. Huolenpito digitaalisesta ympäristöstä osana perinteistä hoivaa on kotihoitajien näkymätöntä työtä, jonka tutkiminen havainnoimalla asiakastilanteita on haastavaa, ja siksi sitä on tehty toistaiseksi vain harvoissa tutkimuksissa (Saari, Koivisto, Koskela, Käsälä, Rydman & Turunen 2022; Koskela ym. 2023; Ertner 2019). Kyse on asiakkaiden kodeissa tehtävästä asiakastyöstä, jonka kohteena on useimmiten haavoittuvassa asemassa olevat henkilöt. Kotiin tuotavan ”digitaalisen hoivan” muutos paljastaa muotoutumassa olevan digitaalisen työn ja perinteisen hoivatyön jännitteet.

B. Asiakkaalle näkymätön digikirjaaminen kotihoidossa. Edelliselle esimerkille läheinen tapaus on kotihoidon työn osa-alue, jonka hoivatyöntekijät itse tekevät toiminnallaan näkymättömäksi. Giustini (2022, 4–6) esittää, että käytänteoreettisen lähestymistavan mukaan on olemassa monia erilaisia syitä sille, miksi työstä tulee näkymätöntä. Työntekijät voivat toimia näkymättömästi, myös tarkoituksellisesti. Näkymättömyys organisaatioissa syntyy usein ikään kuin osaksi työntekijöiden kyvykästä ja määrätietoista toimintaa. Se voi olla osa työntekijöiltä odotettua professionaalista, vakiintuneisiin työsuhteisiin sisältyvää toimintaa. Etulinjan kasvokkainen asiakaspalvelu voi muuttua työntekijöiden kyvyksi toimia huomaamattomasti.

Giustini (2022, 4) viittaa ”rutinoitumisen piilottamiin vammoihin”, jolla tarkoitetaan vaikeiden tunteiden turruttamista tai piilottamista asiakkailta hoiva- tai palvelutyössä. Ammattitaito näyttää ulospäin luonnolliselta, sisäsyntyiseltä piirteeltä, joka liitetään esimerkiksi naisilta odotettuun käyttäytymiseen. Tilanteiset käytännöt kotihoidossa sisältävät sekä välittömiä hoivatoimenpiteitä ja niihin liittyviä keskusteluja asiakkaan kanssa että tilanteisesti tehtäviä kirjauksia puhelimella järjestelmään. Eveliina Saari ja Vilja Levonius (luku 6) kuvaavat, miten hoitaja tekee kirjaukset mahdollisimman huomaamattomasti, kun asiakas ei katso tai kun hoitaja on eri tilassa kuin asiakas. Näin hän on asiakkaalle tarkoituksellisesti näkymätön digitaalisen työnsä ajan. Kirjoittajat tulkitsevat tutkijoina tekemänsä etnografian perusteella, että työntekijän suhde asiakkaaseen sisältää empatiaa asiakasta kohtaan. Työntekijä toivoo, että vuorovaikutus asiakkaan kanssa toteutuu asiakasta arvostavalla tavalla sen sijaan, että asiakkaalle jää kotikäynnistä mieleen hoitaja, joka keskittyi puhelimeensa. Asiakas ei ehkä tee eroa hoitajan työpuhelimien ja henkilökohtaisen puhelimen välillä ja voi jopa olettaa, että hoitaja hoitaa puhelimella omia asioitaan.

Kotihoidon digitalisaation yksi piirre on asiakkaan tilanteen poikkeamista hälyttävät automaattiset viestit. Digitaalisten laitteiden kaikki hälytykset voivat ohjautua työvuoron aikana yhteen niin sanottuun hälytyspuhelimeen, jota yksi hoivatyöntekijä kerrallaan hallinnoi tietyllä kotihoitoalueella. Tämä työntekijä tarkastaa kaikki

hälytykset ja päättää niiden vaatimat toimenpiteet samalla, kun hän tekee omaa kotihoiton perustyötään. Hoitaja voi joutua ottamaan jatkuvasti yhteyttä toisiin alueella toimiviin hoitajiin ja neuvottelemaan, kuka on kierroksella lähimpänä hälytyksen aiheuttanutta laitetta. Haastattelututkimuksemme Norjassa (Brandenberger, Hasu & Nerland 2023; Nerland, Hasu & Grisot 2023; julkaisematon pro gradu -tutkielma¹) toi esiin, että hälytyspuhelinvuoroon joutuminen aiheuttaa voimakasta stressiä. Hoitajat olivat ajautuneet tahtomattaan tilanteeseen, jossa hälytyspuhelimien aiheuttama kaoottisuus ei tule työyhteisössä näkyviin ja keskustelun kohteeksi, vaan jää kunkin yksilölliseksi pulmaksi. Myöskään johto ei ollut tarkastanut hälytyspuhelimien kantoamisen seurauksia itse hoivatyölle, eli hälytyspuhelin työ ja sen seuraukset kotihoitajien työhyvinvoinnille pysyivät johdolta piilossa.

C. Digivälitteinen ruokalähettilä-alihankkijoiden työ. Alustatalouden läpimurto ja digitaaliset innovaatiot kuluttajapalveluissa ovat muuttaneet merkittävästi liiketoiminnan, tuotannon ja kulutuksen perinteistä logiikkaa (Poutanen, Kovalainen & Rouvinen 2019; Hinings, Gegenhuber & Greenwood 2018). Ravintolaruoan kuljetuspalvelu asiakkaalle eli ruokalähettiläpalvelu (Foodora, Wolt ja muut) on yksi merkittäväksi kasvanut alustatalouden muoto, jonka keskeinen erityispiirre on digitaalitekniikan mahdollistama työn uusi logiikka. Nämä alustayritykset on Suomessa rekisteröity työnantajina logistiikka- ja tietoteknologiayrityksiksi, jolloin palvelualan työehtosopimukset ja työehdot eivät koske niitä. Ruokalähetit ovat pääsääntöisesti itsenäisessä alihankkijasuhteessa (yrittäjän roolissa) digitaalisen alustan omistamaan yritykseen. Lähetin fyysinen työpaikka on kaupunkiympäristö, ja työvälineenä on lähetin omaan älypuhelimeen ladattu, liikesalaisuuden piirissä oleva yrityksen omistama algoritmi, joka yhdistää kuluttajan tilauksen, ravintolan tarjonnan ja ruokalähetin. Lähettilä liikkuu ravintoloiden ja asiakkaiden välillä omalla polkupyörällään, autollaan tai skootterillaan. Ruokalähetin asemasta on viime vuosina, ja instituutio-naalisia sääntelytoimenpiteitä on viime vuosina käynnistetty eri maissa.

Algoritmi tuottaa lähetin suoritteista ajantasaista tietoa ohjauskeskukseen, eli lähetit ovat työvuoronsa aikana jatkuvassa GPS-seurannassa ja kontrollissa. Tässä mielessä heidän työnsä on mitattavien suoritteiden näkökulmasta ajantasaisesti näkyvää johdolle. Pitkälle viety algoritmien toiminnanohjaus ja johtaminen yhdistyneenä alustan liiketoimintamalliin on mekanismi, joka häivyttää yrityksen vastuun fyysisen työkäytännön pyörittämisestä. Alustayrityksen voidaan tulkita ulkoistaneen lähetin fyysis-materiaalisen kuljetustyön ja valtaosan tarvittavista työvälineistä pois, itseltään näkymättömiin. Liiketaloudellisen menestyksen näkökulmasta vain lähetin aiheuttama kustannus on merkittävä: läheteille maksettavan palkkion on pysyttävä mahdollisimman alhaisena. Lähettilä-alihankkijat ovatkin pääosin maa-hanmuuttajia, vailla kielitaitoa olevia henkilöitä, joille lähetin työ voi olla käytännössä ainoa mahdollinen tulonhankintakeino (Raval 2021).

¹ Linn Liljerosin maisteritutkinnon lopputyö 2022, Oslon yliopisto, Kasvatustieteen laitos (julkaisematon). Hän analysoi gradussaan osaa laajemmasta tutkimusprojektista kerätystä kotihoiton työntekijöiden ryhmähaastatteluaineistosta. Tämän luvun kirjoittaja ohjasi lopputyön.

Kuluttajille lähetti on lähes näkymätön: asiakas kohtaa lähetin henkilökohtaisesti vain ottaessaan vastaan ruokatilauksen. Asiakas voi seurata lähetin reittiä digitaalisesti omasta puhelimestaan. Palvelun helppokäyttöisyys ja häiriöttömyys kuluttajalle on päätavoite. Lähettejä on ohjeistettu tarkasti sen suhteen, mitä he voivat sanoa asiakkaalle, jos asiakas esimerkiksi kysyy syytä tilauksen myöhästymiseen eli poikkeamaan algoritmin ilmoittamasta saapumisajasta. Vastaukset ovat johdon tarkkaan määrittelemiä. Asiakas saa mahdollisen pahoittelun ja korvauksen kuluttaja-algoritmin kautta. Lähetti ei myöskään saa ilmaista persoonaansa esimerkiksi pukeutumisellaan, vaan lähetin on pukeuduttava yrityksen asusteisiin.

Digitaalinen alusta, johon ruokalähetit ja asiakkaat on kytketty, hämärtää ennen muuta lähettien työn olosuhteet näkymättömiin sekä johdolta että asiakkailta. Voidaan puhua Giustinin (2022) määrittelemästä työn rakenteellisesta näkymättömyydestä, jonka mahdollistavat teknologinen mekanismi ja siihen perustuva liiketoimintalogiikka. Näkymättömyys tuotetaan palvelun yhteisesti sovittujen ja hyväksyttävien piirteiden avulla, vaikka se olisi läheteille vastentahtoista ja heikosti kannattavaa. Läheteille on usein kysymyksessä ota tai jätä -tilanne.

D. Tilaajaksi tekeytyminen freelance-työssä digialustalla. Alustatalouteen kuuluu myös asiantuntijapalveluiden vieminen digitaalisille alustoille, joissa palvelua tarvitsevat asiakkaat ja pääosin freelancereina toimivat henkilöt voivat sopia helposti ja nopeasti työsuorituksesta. Markkinat ovat maailmalaajuiset. Pienehköt projektityöt, kuten graafinen suunnittelu, ovat siirtyneet paljolti digitaalisille alustoille. Työn teettäjä näkee tavallisesti useiden mahdollisten työn suorittajien tiedot ja aikaisempien asiakkaiden arviot, ja voi tehdä niiden perusteella nopeita vertailuja. Monet freelancer-suunnittelijat poimivat projekteja eri alustoilta sen lisäksi, että heillä on tietty vakiasiakaskunta. Työsuoritteen tekijän ja tilaajan ei tarvitse kohdata edes virtuaalisesti, vaan kaikki kommunikaatio tapahtuu alustan välityksellä. Työtilauksen vastaanottaja ja tilauksen tekijä ovat näkymättömissä toisilleen.

Freelancerin näkökulmasta alustalla toimimisessa on monia etuja. Haasteelliseksi työn tekee suorittajalle se, että eri alustoilla on erilaiset, standardoidut tavat kuvata työn vastaanottaja ja hänen suoritustasonsa ammattilaisena. Se, miten freelancer kuvataan työn tilaajille, määrittää paljolti freelancerille tulevien töiden määrää, palkkion ja kiinnostavuutta. Freelancer voi syöttää alustalle itsestään vain ne tiedot, jotka kukin alusta kysyy, ja syöttää ne tarkalleen alustan määräämällä tavalla. Tilaajalla ja työn suorittajalla on myös eri näkymä alustalle, eli työn suorittaja ei tiedä, mitä tietoa tilaaja hänestä näkee.

Työn vastaanottajan näkökulmasta läpinäkyvyyden puute alustalla vaikeuttaa sen arvioimista, millä alustalla olisi kannattavinta olla läsnä ja ottaa vastaan projekteja. Eräs haastateltu freelancer kuvasi omaa ratkaisukeinoaan (Seppänen, Poutanen & Rouvinen 2019): hän tekeytyy työn tilaajaksi eri alustoille, jolloin hän saa näkymän siihen, miten eri alustat kuvaavat työn suorittajat ja heidän suoritustasonsa. Freelancer toimii määrätietoisesti ja tarkoituksellisesti haamuna vastakkaisella, tilaajan puolella alustaa murtaakseen sen ylläpitämää läpinäkyvättömyyttä. Tämä on eräänlaista strategista työtä, piilotettua tiedonhankintaa, jota tehdään koska työn ehdot alustalla

eivät ole läpinäkyviä työn suorittajalle (Seppänen, Toiviainen & Hasu, 2023). Todennäköisesti alustojen hallinnoijat tietävät, että tällaista haamutoimintaa tapahtuu, ja muuttavat sen tähden algoritmiaan säännöllisesti. Tässäkin on kyse työn rakenteellisesta näkymättömyydestä (Giustini 2022). Työsuoritukset ovat aina yksilöllisiä, ja suoritteiden ehdot ja arviointi on osin hämärretty itse työn tekijöiltä.

Edellä kuvatut esimerkit paljastavat digitalisoituvan työn näkyväksi tai näkymättömäksi tuottamisen erilaisia ilmenemismuotoja. Ne ovat usein hienovaraisia muutoksia, joihin ei ole helppoa päästä käsiksi tutkimuksen keinoin. Ne myös osoittavat, että digitaalisesti välittynyt työ ei ole neutraali kategoria, kuten ei työ ylipäätään (Star & Strauss 1999). Työn organisointitapa ja liiketoimintalogiikka perustuvat digitalisaation hyödyntämiseen siten, että työn tarve periaatteessa vähenee. Vaihtoehtoisesti osa työstä lakkaa näkymästä jollekin työn osapuolelle. Tämä voi ilmentää työn tai sen jonkin osan marginalisoitumista.

Yhteenvetona edellisestä keskeiseksi huomioksi nousee tarve monimenetelmälliselle laadulliselle tutkimukselle, mukaan lukien tarve monipuolisille etnografisille menetelmille. Digitalisoituvan työn näkyvyyden ja näkymättömyyden jäljittäminen vaatii tutkijoilta sensitiivisten analyttisten käsitteiden lisäksi huolellista työn eri kontekstien hahmottamista ja metodologista arviointia (vrt. Mäkinen 2021). Haavoittuvassa asemassa työmarkkinoilla olevien ryhmien tutkimista ei voi täysin välttää, jos kiinnostuksen kohteena on digitalisaation seurauksena piiloon jäävä työ. Tämä aikaansaa uusia vaatimuksia tutkijoille ja tutkimuksen rahoittajille, joiden vastuulla on harjoittaa tai edellyttää eettisesti asianmukaisia menettelyjä. Eettisen arvioinnin kehittäminen työn hienovaraisten muutosten tutkimiseksi on niin ikään tarpeen, kuten Saari ja Levonius (luku 6) ehdottavat.

Digitaalisen etnografian keinot

Etnografian kehittäminen digitalisoituvan elämäntavan ymmärtämiseksi on toki ollut käynnissä jo pitkään. Digitaalinen etnografia on saanut alkunsa digitaalisen teknologian, digitaalisen kulttuurin ja digitaalisen median läpimurron myötä. Erilaiset sosiaalisen median alustat ja niiden keskusteluryhmät alkoivat kiinnostaa tutkijoita laajasti. Verkkokyselylomake, digitaalinen video, sosiaalisen verkostoitumisen verkkosivustot, blogit ja vlogit ovat mahdollistaneet tehokkaan ja taloudellisen aineistonhankinnan. Blogien ja vlogien pitämistä työnä on alettu tutkia tieteellisesti. Suomessa esimerkiksi Katariina Mäkinen on tutkinut hoitovapaalla olevien tai kotiäiteinä toimivien naisten bloggaamista (Mäkinen 2020; 2021).

Kirjoittajat ovat sittemmin käyttäneet eri termejä kuvaamaan lähestymistapojaan digitaalisen kulttuurin ja digitaalisten käytäntöjen etnografisessa tutkimuksessa. Näitä ovat esimerkiksi virtuaalinen etnografia (Hine 2000), kyberetnografia (Robinson & Schulz 2009), ja netnografia (Kozinets, Dolbec & Earley 2014). Eri tutkijoilla on lisäksi erilaiset määritelmät edellä mainituille termeille (Delli Paoli & D' Auria 2021,

246). Menetelmiä on alettu soveltaa suomalaisessa organisaatio- ja työpaikkaoppimisen tutkimuksessa termeillä virtuaalinen etnografia ja subjektiivinen kameramenetelmä (Lemmetty, Collin, Glăveanu & Paloniemi 2022) sekä digitaalinen etnografia (Karhapää, Hämäläinen & Pöysä-Tarhonen 2023). Näissä tutkimuksissa työn autenttinen konteksti ja työkäytäntö ovat olennainen osa analyysiä, mutta työn näkyvyyden ja näkymättömyyden ilmiö ei ole käsitteellistämisen kohteena.

Digitaalisesti välittyneen työn näkymättömyys on etnografian kannalta poikkeuksellisen haastava tutkimuskohde. Tutkimuksessa on tärkeää huomioida kaksi eri näkökulmaa: (1) sosiomateriaalinen näkemys työstä ja (2) digitaalisen tilan käsite työssä. Näiden ymmärtäminen on hyödyllistä, kun pyritään tuomaan esiin näkymättömyyttä työtä etnografian avulla.

Ensimmäinen on sosiomateriaalinen näkemys työstä kulttuurihistoriallisesti muodostuneena käytäntönä, jossa työn materiaaliset ja ei-materiaaliset välineet, niiden käyttö ja kehitys ymmärretään keskeiseksi työtoiminnan kehitystä välittäväksi ja määrittäväksi tekijäksi (esim. Lave & Wenger 1991; Orlikowski 2006). Myös digitalisaatiolla ja digitaalisilla työvälineillä on materiaalinen, teknologiaan liittyvä perusta. Digitalisaatio perustuu viimekädessä tehokkaisuuteen ja luotettavuuteen sähköntuotantojärjestelmiin, tietojärjestelmäinfrastruktuureihin, datan varastointikeskuksiin ja tietotyövälineisiin, jotka tarvitsevat jatkuvaa kunnossapitoa, eli teknologian materiaalista tuottamista.

Sosiomateriaalinen lähestymistapa tekee mahdolliseksi huomion kiinnittämisen sekä sosiaalisten eli ihmisten väliseen vuorovaikutukseen liittyvien että aineellisten eli fyysisten, teknologisten ja digitaalisten elementtien yhteen kietoutumiseen työssä. Tämä antaa tutkijalle mahdollisuuden tutkia digitaalisen infrastruktuurin ja työympäristön monimutkaisia sosiaalisia piirteitä samalla, kun hän on tietoinen digitaalista työympäristöä muokkaavasta perustavanlaatuisesta materiaalisuudesta. Hatton (2017) on nostanut sosiokulttuurisen näkökulman yhdeksi tärkeäksi lähtökohdaksi käsitteellistää näkymättömän työn mekanismeja, vaikka hän ei varsinaisesti keskustelee näkymättömästä digitaalisesta työstä työkäytännön ja työvälineiden näkökulmasta. Digitaalisessa etnografiassa käytäntölähtöinen, sosiomateriaalinen näkökulma on ollut toistaiseksi vähän esillä. Tämän näkökulman avulla voitaisiin kuitenkin pyrkiä laajentamaan digitaalisen etnografian kohdetta. Tällöin tutkitaan digitalisoituvaa fyysistä työtoimintaa ja erityisesti digitaalisten työvälineiden käyttöä, joka tapahtuu limittyneenä ja vuorovaikutuksessa digitaalisten tilojen (*space*) ja materiaalisten tilojen (fyysinen paikka, *place*) välillä. Esimerkkejä virtuaalisten (digitalisoitujen) mallien välittämästä työstä ovat perinteisen prosessiteollisuuden valvomotyö, virtuaaliset simulaatiot suunnittelutyössä (Bailey, Leonardi & Barley 2012), sekä uudempina älypuhelimella pelattavien pelillisten elementtien käyttö esimerkiksi työpaikkakoulutuksessa (Larson 2020).

Toinen hyödyllinen näkökulma on digitaalisen tilan (*digital space*) käsite ja sen erityinen merkitys työkäytännössä ilmenevässä toimijuudessa. Tässä digitaalisen etnografian kehitys voi tuoda hyödyllisiä aineksia digitalisoituvan ja näkymättömiin jäävän työn etnografiseen tutkimukseen. Digitaalinen teknologia nykymuodossaan

muokkaa tapaamme olla vuorovaikutuksessa, ajatella ja toimia. Se on ennen kaikkea muuttanut tilan, paikan ja ajan käsityksiä ihmistoiminnan ja materiaalsen ympäristön vuorovaikutuksessa. Digitaaliset laitteet voivat myös olla keskenään vuorovaikutuksessa internetin kautta (Whitmore, Agarwal & Da Xu 2015). Tieteen ja teknologian tutkimussuuntauksessa sekä digitaalisesti välittyneen kognition ja yhteistyön tutkimuksessa on oltu lähtökohtaisesti kiinnostuneita materiaalsien artefaktien kuten tieteellisten instrumenttien merkityksestä – ei pelkästään työvälineinä vaan ”toimijoina” ihmisten ja teknologian välisessä vuorovaikutuksessa. Myös digitaalisella artefaktilla, kuten sosiaalisen median sovelluksella Facebookilla, voi olla toimijuutta (Sayes 2014). Näin ajatellen ihmistoimijat ja teknologiset artefaktit toimijoina kietoutuvat yhteen jopa muokaten toisiaan (Overdijk, Diggelen, Kirschner & Baker 2012).

Digitaaliset teknologiat ovat siten laajentaneet ihmisten läsnäolon, vuorovaikutuksen ja toimijuuden luonnetta kattamaan erilaiset tilallisuudet (*spatialities*), ajallisuudet (*temporalities*) sekä läheisyydet (*proximities*). Ne ovat mahdollistaneet samanaikaisen läheisyyden ja etäisyyden sekä hajautuneen viestinnän tavoilla, joita mikään muu teknologia ei ole tähän mennessä tehnyt (Murthy, 2008). Digitaalisen etnografian pioneeri Sarah Pink (2015) kehottaa etnografeja sisällyttämään tutkimansa etnografisen paikan (*ethnographic place*) käsitteellistämiseen myös digitaalisen tilan näkökulman. Perinteisesti etnografisen paikan metodologisella määrittämisellä on ymmärretty etnografian tutkimuskäytäntöjä, joilla on aktiivinen rooli paikan elementtien yhdistämisessä (kuten tutkija tai tutkijat, osallistujat, aineistotallennukset, tekstit ym. lähtökohtaisesti inhimilliset ja materiaalsiet tekijät) (Pink, 2015, 243). Hän korostaa etnografian toimijuutta ja refleksiivisyyttä sen suhteen, miten monimuotoinen digitaalisen teknologian läpäisemä tutkimuskenttä ymmärretään:

Digitaalisten teknologioiden käyttö on osa tutkijan määrittämää etnografista paikkaa, ja niistä tullaan tietoisiksi etnografian työn kautta. (Pink, 243, kirjoittajan vapaa suomennos)

Etnografisen paikan käsitteellinen laajennus on olennainen tekijä digitalisoituvan työn tutkimisessa. Digitaalisen etnografian avulla on mahdollista tavoittaa ihmisten yhteistoiminnan ja koordinaation, digitaalisten työvälineiden käytön, digitaalisen (työ)tilan, ei-digitaalisen (työ)paikan sekä eri ajallisuuksien ja toimijuuksien monimuotoinen vuorovaikutus. Luonnollisesti tutkimusongelma ja tutkittava työ rajaa erityisen kiinnostuksen kohdetta ja valittavia menetelmiä. Mielekkään rajauksen tekeminen käytännössä on sekä teoreettinen että metodologinen haaste.

Kamerajäljitys: digitaalinen etnografia ”minätoimijan” näkökulmasta

Yksi mahdollisuus vastata metodologiseen haasteeseen on metodi, jossa etnografi-tutkijan lisäksi etnografiseen tutkimukseen osallistuvat henkilöt itse kantavat

pientä videokameraa vaatteisiinsa tai silmälasien sankaan kiinnitettynä. Metodia on käytetty, vaikka videon käytöstä on kiisteltu etnografien keskuudessa (esim. Abidin & de Seta 2020). Siksi on tärkeää pohtia sekä mahdollisuuksia että ongelmia ja rajoituksia osallistujan kantaman digikameran käyttämisessä.

Pink (2015) on kehittänyt metodia, jota hän nimittää ”kamerajäljitykseksi” (subjektiivinen kameramenetelmä, Lemmetty ym. 2022 mukaan). Hän on tarkastellut kameran roolia etnografiassa, kun tutkitaan ihmisen liikkumista tilassa. Hän esittää, että olennainen osa etnografisen paikan teoreettista ymmärrystä on näkemys, jonka mukaan paikka muodostuu ihmisten liikkeen kautta (laajemmin Pink 2011). Ihmiset, joiden toimintaa tutkitaan, kantavat vaatteisiinsa kiinnitettyä pientä digivideokameraa työssään ja arjessaan. Kamerajäljityksen avulla ihmisen liikkumisen suuntaa, aluetta, aikaa sekä näiden ulottuvuuksia voidaan tallentaa tilanteisesti. Silloin dokumentoidaan ihmisten ja asioiden kohtaamisia, tietämisen tapoja ja tunteita tiettyssä ajassa ja paikassa. Pääasia eivät ole kameraan tallentuvat kuvat tekemisestä ja puheesta sellaisenaan. Kyseessä ei myöskään ole pyrkimys välttää etnografitutkijan läsnäoloa tai vähentää tutkijavetoisten menetelmien oletettua tunkeutuvuutta osallistujien arkeen. Menetelmän idea ei itse asiassa olekaan itse sisältö kameran etsimessä. Menetelmä pikemminkin tallentaa jäljen matkasta, jonka liikkuva henkilö-kamera-yhdistelmä on kulkenut. Kameraa kantavan henkilön tallentamien kuvien merkitys on ruumiillistuneen ja tilaan asettuneen kokemuksen esiin saamisessa.

Yhtenä esimerkkinä Pink (2015) käyttää Cordeloin (2010) tutkimusta, jossa kamerajäljitysmenetelmän avulla tutkitaan ihmisten arkipäiväisiä kotiin saapumisen rutiineja siitä hetkestä alkaen, kun ihminen astuu kotiovestaan sisään. Tutkimuksen metodologisessa keskustelussa osoitetaan, että henkilölle itselleen tiedostamattomat nyanssit, kuten kotiinpaluuhuokaukset (73 % osallistujista tekivät ”back-home sigh”-huokauksen 30 ensimmäisen sekunnin aikana) eivät olisi tulleet ilmi, jos mukana olisi ollut tapahtumia tallentava tutkija. Vaikka Pink (2015) arvostaa esimerkkitutkimusta, hän toisaalta korostaa, että kyseisessä tutkimuksessa aineistoa ei käsitellä kotiin saapumisen kokemusten merkityksellistämisen ja reflektoinnin näkökulmasta. Hänen näkemyksensä mukaan aineistoa voisi tulkita vähittäin opituksi keholliseksi muuttuneeksi kokemukseksi ja tietämiseksi. Tällöin etnografitutkijan käyttämät teoreettiset ja metodologiset lähtökohdat, niiden avulla tuotettu näkemys tutkimuskohteesta sekä tutkijan subjektiviteetti kamerajäljityksineen tulkinnessa ovat tärkeitä.

Tutkijan tekemät haastattelut tutkimuksen osallistujien kanssa ennen ja jälkeen kamerajäljityksen ovat usein välttämättömiä. Ne paljastavat osallistujien tapahtumille antamia merkityksiä ja tulkintoja, jotka voivat haastaa tai merkittävällä tavalla rikastaa etnografitutkijan tulkintoja. Tässä näkemyksessä tutkimukseen osallistuminen on kuitenkin vielä toissijaista verrattuna tutkijaan tutkimuksen toteuttajana, ja aineiston käyttötavoite on tavallisesti tutkimusjulkaisu. Hanna Toiviainen (luku 8) menee huomattavasti pidemmälle nostaessaan tutkimukseen osallistuvat työntekijät varsinaisiksi etnografian tekijöiksi ja interventioaineiston tuottajiksi tutkijoiden rinnalle.

Työorganisaatiossa vastaavanlaisessa tutkimuksessa (vrt. Cordelois 2010) olisi kyse sekä saapumiseen, työpaikalle asettumiseen ja työn aloittamiseen sisältyvistä rutiineista. Digitalisoituvan työn näkökulmasta kiinnostavia ovat työn jatkuvuudet ja epäjatkuvuudet sekä työn näkyvyys ja näkymättömyys työn teon kuluessa. Työntekijän tekemä kamerajäljitys voisi auttaa tuomaan esiin viitteitä (jälkiä) siitä, millä tavalla työtä tuotetaan näkymättömiin. Esimerkiksi missä tilanteessa jotain työn osaa tehdään ilman, että se tulee varsinaisesti näkyviin tai nähdyksi johdolle, asiakkaalle tai yhteistyökumppanille. Itsenäisesti tehtävässä tietovaltaisessa asiantuntijatyössä sekä nykyaikaisessa terveydenhoidon työssä huomattava osa päivittäistä työstä tapahtuu tietojärjestelmissä ja niihin kytkeytyvissä mobiilisovelluksissa. Tämän työn kokonaismäärästä organisaation johdolla ei yleensä ole käsitystä. Monien eri järjestelmien samanaikainen hallinta ei ole itsestään selvää, ja aikaa saattaa kulua hukkatyöhön eli monivaiheiseen kirjautumiseen ja yhä uusiin yrityksiin kirjautua sovellukseen häiriötilanteissa. Itsepalveluna järjestelmissä tehtävä muu kuin varsinainen asiantuntijatyö on usein näkymätöntä muille kuin itse tekijälle.

Kamerajäljityksen mahdollinen lisäarvo

Kamerajäljityksen yksi etu on tallennuksen pitkäaikaisuus ja keskeytymättömyys ilman tutkijan läsnäoloa. Tutkijan pitkäaikainen läsnäolo työpaikalla ja työntekijän seuraaminen lähietäisyydeltä vaikkapa useita päiviä saattaa olla häiritsevää ja epämiellyttävää. Se voi saada henkilön muuttamaan tavanomaista tapaansa tehdä työtä, välttämään tiettyjä tehtäviä tai kommunikointitapoja, tai käyttäytymään sosiaalisesti suotavalla (Nederhof 1985) tavalla, jonka olettaa kiinnostavan tutkijaa ja tekevän hänet tyytyväiseksi. Vaatteeseensa kiinnitetyn kameran työntekijä todennäköisesti unohtaa, kun hän keskittyy työhönsä.

Toinen etu on, että työntekijän itsensä tekemä kamerajäljitys voi periaatteessa ulottua kaikkialle, missä työntekijä itse liikkuu ja käyttää digitaalisia välineitä työtehtäviensä tekemiseen. Toimistojärjestelmät ovat nykyisin älypuhelimissa, joten tietotyön tekijälle työpaikalla ei ole perinteisessä mielessä merkitystä. Tietotyötä voi tehdä ja tehdään nykyään kaikkialla ja kaikkina aikoina. Nykyisin työn tekemisen paikkoja ovat esimerkiksi luvanvarainen kotietäytyö, työn tekeminen kotona ennen työpaikalle lähtemistä ja illalla kotiin palattua, sekä työpuhelut ja videopalavereihin osallistuminen omassa (liikkuvassa tai pysäytetyssä) autossa matkalla työpaikalle tai työpaikalta, tai asiakkaan luo. Julkisissa liikennevälineissä menetelmää ei tutkimuseettisistä syistä käytetä. Yhden tai useamman vuorokauden kattava videokamerajäljitys tuo näkyviin työn tekemisen ulottuvuuksia eri aikoina ja eri paikoissa (Pink 2015), eli työntekijän arjessa kokonaisvaltaisesti. Aineisto voisi tuoda esiin nykyisen digitalisoidun tietotyön yhden keskeisen piirteen, eli työn kietoutumisen ihmisen arkeen keskeytymättömästi. Nykyiset korkean tietoturvatason digitaalisen aineiston tallennuskapa-

siteetit ja niihin liittyvät suojatut mobiilisovellukset parhaimmillaan mahdollistavat suoran mobiilin tiedonsiirron digikamerasta korkean tietosuojaan tietovarastoon.

Kolmas kameraäljityksen etu liittyy työtä koskevien edellytysten ja erityisesti toimijuuden muutosten tutkimiseen. Digitaalisten työvälineiden ja -palveluiden sekä niiden käytön mahdollistama keskeytymättömyys – jota myös joustavuudeksi nimitetään – voi paljastaa jotakin keskeistä ei-inhimillisten artefaktien eli digivälineiden ja -palveluiden toimijuusluonteesta (Sayes 2014; Overdijk ym. 2012) erityisesti pitkäkestoisessa käytössä. Ne ovat jatkuvasti käsillä tässä ja nyt. Ne kietovat fyysisen ja digitaalisen tekemisen lähes väistämättömällä tavalla yhteen, muokaten molempia, sekä mukana olevaa työntekijä-kuluttaja-osallistujaa. Tällainen hybriditoimijuus ja sen ilmenemismuodot ovat tutkimuksellisesti kiinnostavia. Kapitalistisen markkinatalouden näkökulmasta yksilö kuluttajana on kiinnostavampi kuin yksilö työntekijänä (Crain, Poster & Cherry 2016), ja tätä ajatusta seuraten markkinamekanismi pyrkii muokkaamaan työntekijyyttä kuluttaja-toimijuuden suuntaan. Työn digitalisaatiossa on nähtävissä piirteitä tästä ilmiöstä. Työntekijälle organisaatioiden käyttämien järjestelmien tietomallit sisältävät niin ikään yhä enemmän läpinäkymättömiä mekanismeja, jotka ohjaavat tiettyjen standardien mukaiseen toimintaan. Digitaalisen välittyneisyyden lisääntyessä ja materiaalsen toiminnan väistyessä taustalle (Bailey ym. 2012) työntekijöiden mahdollisuudet olla valitsematta digitaalisten artefaktien käyttöä, ja itse määrittää tapaansa olla käyttäjiä tai ei-käyttäjiä, saattavat kaventua olennaisella tavalla. Samalla työntekijän on vaikeata itse määrittää sitä, mikä osa työstä on näkyvissä johdolle ja asiakkaille, ja mikä jää piiloon.

Työkontekstin digitaaliset sovellukset ovat vähitellen saaneet piirteitä sosiaalisen median ja mobiilipelien virtuaalisista sovelluksista. Esimerkiksi osa uusien työntekijöiden perehdyttämisestä ja henkilöstön työpaikkakoulutuksesta ylipäättään tapahtuu jo digitaalisessa peli- ja simulaatioympäristössä, ja yhä uusia toimintoja pelillistetään työpaikoilla (Larson 2020). Digitaalista työympäristöä on yhä vaikeampaa erottaa muusta digitaalisesta ympäristöstä. Tämän kehityksen seurauksia työntekijöiden toimijuudelle ja kyvyille kohdistaa huomiota olennaisiin toiminnan kohteisiin työssä on tärkeää tutkia. Olennainen kysymys on, millä edellytyksillä työntekijä pystyy ylläpitämään huomion kiinnittämistä työhönsä pitkäaikaisesti ja paneutuen (Nicolini & Korica 2021) sellaisissa tapauksissa, joissa työntekijöiltä puuttuu kehollinen suhde työn materiaalis-sosiaalisiin kohteisiin. Kameraäljityksen avulla on mahdollista saada aineistoa, jota analysoimalla voi tutkia digitaalisesti välittyneen työn seurauksia toimijuudelle sekä pitkän aikavälin toiminnan laadulle.

Digitalisoituvan työn etnografialle on erityinen tarve

Edellä kuvasin näkymättömän työn ominaispiirteitä neljän esimerkin ja kuvion 10.1. avulla. Palaan nyt näihin esimerkkeihin ja tarkastelen, mitä lisäarvoa digitaalisella

kamerajäljityksellä etnografisena menetelmänä voisi olla kyseisissä tapauksissa. Lisäksi valotan menetelmän mahdollisia haittapuolia.

A. Digivälitteinen hoivatyö kotihoidossa. Kotihoito on esimerkki asiakkaiden kohteissa tehtävästä asiakastyöstä, jonka kohteena on useimmiten haavoittuvassa asemassa olevat henkilöt (Saari ym. 2022; Koskela ym. 2023; Ertner 2019). Digitaalinen kamerajäljitys sopisi periaatteessa hyvin tuomaan esiin muutoutumassa olevan digitaalisen hoivatyön ja perinteisen hoivan jännitteitä käytännön työssä niin työntekijöiden kuin esihenkilöidenkin parissa. Menetelmän avulla olisi mahdollista saada ainutlaatuista aineistoa esimerkiksi siitä, miten digitalisoituvan hoivatyön jännitteet ilmenevät tilanteisesti eri työvuorojen aikana. Johdon näkökulmasta tällainen aineisto voisi osoittautua tulenaraksi. Aie tehdä digitaalista kamerajäljitystä haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden parissa on lähtökohtaisesti haasteellista siinäkin tapauksessa, että tutkimuksen kohteena olisi hoivatyön muutoksen aiheuttamat jännitteet, ei asiakkaiden tilanne. Tutkimuksen toteuttaminen kohtaisi merkittäviä tutkimuseettisiä ongelmia.

B. Asiakkaalle näkymätön digikirjaaminen kotihoidossa. Digitaalinen kamerajäljitys sopii periaatteessa hyvin kartoittamaan kirjaamiseen tarkoitettua mobiililaitetta tai hälytyspuhelinta kantavan työntekijän suhdetta laitteeseen yhden työvuoron aikana. Lisäksi menetelmän avulla saisi todennäköisesti ainutlaatuista aineistoa työntekijöiden pyrkimyksistä ratkaista hälytysten aiheellisuutta tilanteisesti. Aineisto voisi rikastaa kuvaa digitalisaatioon liittyvien katkosten seurauksista hoivan jatkuvuudelle, joka on toiminnan keskeinen tavoite. Tässäkään esimerkissä haavoittuvassa asemassa olevien asiakkaiden esiintyminen aineistossa ei ole vältettävissä. Sekä eettiset näkökohdat että käytännön organisointi ovat merkittävä haaste, mutta työntekijöillä voisi olla erityinen motivaatio osallistua tutkimukseen digikameran kantajina.

C. Digivälitteinen ruokalähetä-alihankkijoiden työ. Tutkivat toimittajat ja valokuvaajat ovat tehneet hätkähdyttäviä reportaaseja alustatalouden töistä. Ammattitutkijat eivät kuitenkaan voi menetellä kuten toimittajat, esimerkiksi ajella Uber-takseilla ja kerätä samalla tutkimusaineistoa. Digitaalisen kamerajäljityksen etnografinen menetelmä sopisi hyvin kartoittamaan ruokalähetien työn fyysisiä, sosiaalisia ja emotionaalisia olosuhteita. Kuluttaja-asiakkaat eivät ryhmänä ole lähtökohtaisesti haavoittuvassa asemassa, mutta kuluttaja-asiakkaisiin voi sisältyä myös haavoittuvassa asemassa olevia henkilöitä. Lähetä voisi keskeyttää kamerajäljityksen ennen kohtaamista. Alustayrityksien johdolle aihe on arka, ja aiemmat kohut ovat tehneet heidät hyvin varovaisiksi myöntämään tutkimuslupia. palvelun maine kuluttajien silmissä on kriittinen tekijä. Ilman yritysjohtajan lupaa tutkimuksen tekeminen on käytännössä mahdotonta. Vaikka lähetit itsenäisinä alihankkijoina voisivat hyväksyä tutkimuksen ilman yrityksen lupaakin, paljastuminen tutkimukseen osallistujiksi olisi heille yksilöinä iso riski. Riippumaton etnografinen tutkimus aihepiiristä olisi kuitenkin erittäin tärkeää.

D. Tilaajaksi tekeytyminen freelance-työssä digialustalla. Neljästä eri kategoriasta tässä esimerkissä digitaalinen kamerajäljitys olisi sekä käytännössä että tutkimuseettisesti helpoin toteuttaa. Työhön ei liity välittömiä asiakaskontakteja, joiden esiin

tulemista aineistossa pitäisi välttää, tai joissa tutkimukseen osallistuminen edellyttäisi erityisiä neuvotteluja ja lupia. Kiinnostavaa olisi esimerkiksi saada aiempaa rikkaampaa kuvaa digitaalisilla alustoilla työskentelyn eri strategioista käytännössä. Strategioita voivat olla esimerkiksi navigointi eri alustoilla niiden logiikan ymmärtämiseksi, käytetyn ajan ja oman työpanoksen optimointi, sekä töiden ketjuttaminen eli tehtäväksi otettujen projektien jakaminen osiin ja projektin osa-alueen teettäminen toisella alustalla. Toisaalta on mahdollista, että menetelmä ei tuottaisi merkittävää lisäarvoa perinteisten laadullisten menetelmien kuten haastattelututkimusten rinnalle.

Johtopäätökseni on, että etnografitutkijan teoreettinen ja metodologinen ymmärrys tutkimuksen kohteesta ja subjektiivinen sensitiivisyys aineiston tulkinnessa ovat aina ensisijaisia suhteessa yksittäiseen tutkimusmetodiin, oli se sitten digitaalinen videokamerajäljitys ilman tutkijan läsnäoloa tai tutkijan itsensä tekemä havainnointi ja tallennus videon avulla tai ilman. Digitaalisella kamerajäljityksellä voi kuitenkin olla lisäarvoa tarkoin harkituissa tutkimuskohteissa ja -ympäristöissä. Tekniset ongelmat on pääosin voitettu. Nykyiset mobiilit tiedonsiirtokapasiteetit, suojatut datayhteydet ja erityisturvallinen tietovarastointi tekevät mahdolliseksi tutkimukseen osallistujan kantaman digivideokameran käytön. Suoran, suojatun tiedonsiirron ja erityissuojatun varastoinnin korkeisiin kustannuksiin sen sijaan on syytä varautua.

Kamerajäljityksen käytön haasteeksi jäävät edelleen tutkimuseettiset kysymykset, tutkimusluvut sekä käytännön organisointi. Kaikki sosiaalihuoltoon ja terveydenhoitoon liittyvä etnografinen tutkimus, jossa jollain lailla sivutaan tai tullaan lähelle asiakkaita, on tutkimuseettisiltä menettelyiltään erityisen vaativaa (TENK ohje 3/2019). Sama koskee myös digitaalista ja ei-digitaalista etnografiaa.

Kamerajäljityksessä eettiset kysymykset eivät koske pelkästään mahdollisten haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien esille tuloa tutkimuksessa, vaan myös niitä tutkimukseen osallistuvia henkilöitä, jotka suostuvat kantamaan videokameraa tehdessään työtään. He tekevät tutkijan työtä, eivät pelkästään osallistu tutkimukseen. Kameraa kantavalle henkilölle saattaa tulla eteen yllättäviä pulmatilanteita, jolloin kamerajäljittäjä joutuu itse päättämään, keskeyttääkö hän tallentamisen vai jatkaako sitä. Tutkimuseettisestä näkökulmasta tämä ei ole täysin ongelmatonta. Tämä seikka on jäänyt vähälle huomiolle. Sen sijaan, että tutkimukseen osallistuvat nähdään välineellisesti digikameran kantajina, heidät tulisi määritellä osallisina ja yhteistyökumppaneina sekä kerättävän aineiston tulkitsijoina yhdessä tutkijoiden kanssa. Tämä edellyttää heidän panoksensa huomioon ottamista tutkimushankkeiden rahoituksessa, mutta ennen kaikkea heidän osallistumisensa näkyviä rakenteellisia ratkaisuja tutkimushankkeiden sisällä.

Lupamenettelyjen vaativuus ei tarkoita sitä, etteikö etnografiaa – myös digitaalista etnografiaa – kannattaisi tehdä erilaisissa työkonteksteissa. Päinvastoin digitalisoituvan työn etnografialle on ajassamme erityinen tarve. Työn digitalisaatio hämärtää työn tekijöiden työkäytäntöjen ehtoja ja olosuhteita merkittäväällä tavalla. Kyse on siitä, mikä taho määrittää sen, mikä työ luetaan merkitykselliseksi ja palkanmaksuun oikeuttavaksi työksi. Työ ei ole koskaan ollut neutraali kategoria, mutta aiem-

min määrittelyn tekivät työmarkkinoiden osapuolet ja viranomaiset. Digitalisaation laajentuessa työn määrittelyä kuitenkin hallitsevat kasvottomat digitaaliset alustat ja infrastruktuurit. Tällaisia hämähäyttämisen mekanismeista voidaan etnografian avulla saada konkreettisesti esiin. Digitalisoituvan työn näkymättömyyden ilmiöt nostavat esiin myös työntekijäryhmät, jotka ovat työmarkkinoilla haavoittuvassa asemassa. Heidän äänensä kuuluu heikosti digitalisoituvan työn sääntelystä päättävien korviin.

- Digitalisaatio tuottaa näkymättömyyttä työtä erilaisille työntekijäryhmille eri syistä ja eri tavoin, mutta haitalliset tai arveluttavat vaikutukset ovat ilmeisimpiä haavoittuvassa asemassa olevien työntekijäryhmien keskuudessa. Erityisesti näissä ryhmissä näkymättömyyttä työtä koskevaa etnografista tutkimusta tarvitaan lisää.
- Digitalisoituvan työn etnografinen tutkimus on eettisesti, menetelmällisesti ja käytännöllisesti haastavaa ja edellyttää käytettävien tutkimusmenetelmien huolellista punnintaa ja biomedikaalisen eettisyyskäsityksen laajentamista.
- Digitaalisen etnografian piiriin kuuluva digitaalinen kamerajäljitys, jossa tutkimukseen osallistuva henkilö – tutkijan sijaan – kantaa vaatteeseen kiinnitettyä pientä digivideokameraa (subjektiivinen kamera) työpäivänsä aikana, voi olla yksi hyödynnettävä lisämenetelmä. Näin tuotetun aineiston käytöllä voi olla tavoitteena tieteellinen julkaisu tai esimerkiksi interventio organisaation kehittämiseen tähtäävässä hankkeessa.
- Digitaalinen etnografia tutkimuksessa voi tehdä erityisesti näkymättömyyden työn näkyväksi ja herättää keskustelua digitalisaation vähemmän tunnetuista ja ennakoimattomista seuraamuksista päätöksentekijöiden keskuudessa.

Kirjallisuus

- Abidin, C. & de Seta, G. (2020). Private messages from the field: confessions on digital ethnography and its discomforts. Special issue introduction. *Journal of Digital Social Research* 2(1), 1–19. <https://doi.org/10.33621/jdsr.v2i1.35>
- Acemogly, D. & Loebbing, J. (2022). *Automation and polarization*. Working Paper 30528. Cambridge: National bureau of economic research. <https://doi.org/10.3386/w30528>
- Bailey, D.E., Leonardi P.M. & Barley, S.R. (2012). The Lure of the Virtual. *Organization Science* 23(5), 1485–1504. <https://doi.org/10.1287/orsc.1110.0703>
- Bergschöld, J. (2018). When saving time becomes labor: Time, work, and technology in homecare. *Nordic journal of working life studies* 8(1), 3–21. <https://doi.org/10.18291/njwls.v8i1.104850>
- Brandenberger, I. A., Hasu, M. A. & Nerland, M. (2024). Integrating technology with work practices in primary care: challenges to sustainable organizing “from within”. *The Learning Organization* 31(3), 317–336. <https://doi.org/10.1108/TLO-01-2023-0009>
- Cleland, J. & MacLeod, A. (2022). Disruption in the space–time continuum: why digital ethnography matters. *Advances in Health Sciences Education* 27(3), 877–892. <https://doi.org/10.1007/s10459-022-10101-1>
- Crain, M., Poster, W. & Cherry, M. (toim.) (2016). *Invisible labor: Hidden work in the contemporary world*. Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520961630>
- Cordelois, A. (2010). Using digital technology for collective ethnographic observation: an experiment on coming home. *Social Science Information* 49(3), 445–463. <https://doi.org/10.1177/0539018410371266>
- Delli Paoli, A. D. & D'Auria, V. (2021). Digital Ethnography: A Systematic Literature Review. *Italian Sociological Review* 11(4S), 243–243. <https://doi.org/10.13136/isr.v11i4S.434>
- Ertner, M. (2019). Enchanting, evoking, and affecting: The invisible work of technology implementation in homecare. *Nordic Journal of Working Life Studies* 9(S5), 33–47. <https://doi.org/10.18291/njwls.v9iS5.112690>
- Faunce, W. A. (1958). Automation in the automobile industry: some consequences for in-plant and union-management relationships. *American Sociological Review* 23(4), 401–407. <https://doi.org/10.2307/2088803>
- Gerson E.M. (2008). Reach, bracket, and the limits of rationalized coordination: some challenges for CSCW. Teoksessa Mark S. Ackerman, Christine A. Halverson, Thomas Erickson & Wendy A. Kellog (toim.) *Resources, Co-Evolution and Artifacts. Theory in CSCW*. Lontoo: Springer, 193–220. https://doi.org/10.1007/978-1-84628-901-9_8
- Giustini, D. (2022). Embedded Strangers in One’s Own Job? Freelance Interpreters’ Invisible Work: A Practice Theory Approach. *Work, Employment and Society* 37(4), 952–971. <https://doi.org/10.1177/09500170211059351>
- Hatton, E. (2017). Mechanisms of invisibility: Rethinking the concept of invisible work. *Work, Employment and Society* 31(2), 336–351. <https://doi.org/10.1177/095001701667>
- Hine, C. 2000. *Virtual ethnography*. Lontoo: Sage. <https://doi.org/10.4135/9780857020277>

- Hinings B., Gegenhuber T. & Greenwood R. (2018). Digital innovation and transformation: An institutional perspective. *Information and Organization* 28(1), 52–61. <https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2018.02.004>
- Karhapää A., Hämäläinen R. & Pöysä-Tarhonen, J. (2023). Digital work practices that promote informal workplace learning: digital ethnography in a knowledge work context. *Studies in Continuing Education* 47(1), 1–18. <https://doi.org/10.1080/0158037X.2023.2274596>
- Koivisto, T., Koskela, I., Saari, E. & Ruusuvuori, J. (2022). Digitaalinen toiminnanohjausjärjestelmä – tukea vai rajoitteita vanhushoivatyölle? *Gerontologia* 36(3), 239–254. <https://doi.org/10.23989/gerontologia.113900>
- Koskela, I., Käsälä, M. & Saari, E. (2023). Teknologian vai ihmisen ehdoilla? Toiminnanohjausjärjestelmän käytön ja hyvän hoivan yhteensovittamisen keinot kotikäyntejä tekevien hoitajien arjessa. *Työelämän tutkimus* 21(3), 362–386. <https://doi.org/10.37455/tt.122274>
- Kozinets, R.V., Dolbec, P-Y. & Earley, A. (2014). Netnographic Analysis: Understanding Culture through Social Media Data. Teoksessa Uwe Flick (toim.) *Sage Handbook of Qualitative Data Analysis*. Lontoo: Sage, 262–275. <https://doi.org/10.4135/9781446282243.n18>
- Larson, K. (2020). Serious Games and Gamification in the Corporate Training Environment: a Literature Review. *Tech Trends* 64, 319–328. <https://doi.org/10.1007/s11528-019-00446-7>
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511815355>
- Lemmetty, S., Collin, K., Glăveanu, V. & Paloniemi, S. (2022). Capturing Actions of Communities: Towards Virtual Ethnography and Digital Tools in Researching Organizations and Workplace Learning. Teoksessa Michael Goller, Eva Kyndt, Susanna Paloniemi, Crina Damşa (toim.) *Methods for Researching Professional Learning and Development. Challenges, Applications and Empirical Illustrations*. Cham: Springer, 397–418. https://doi.org/10.1007/978-3-031-08518-5_18
- Murthy, D. (2008). Digital ethnography: An examination of the use of new technologies for social research. *Sociology* 42(5), 837–855. <https://doi.org/10.1177/0038038508094565>
- Mäkinen, K. (2020). Uuden työn lupaukset äitiysbloggaajien arjessa. *Sosiologia* 57(2), 151–166.
- Mäkinen, K. (2021). Nappikauppaa ja harrastushommia: Digitaalinen kotiäiti ja näkymätön työ. *Kulttuurintutkimus* 38(2–3), 68–81.
- Nederhof, A. J. (1985). Methods of coping with social desirability bias: A review. *European Journal of Social Psychology* 15(3), 263–280. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420150303>
- Nerland, M., Hasu, M. & Grisot, M. (2023). Discourses of Digitalisation and the Positioning of Workers in Primary Care: A Norwegian Case Study. *Social Inclusion* 11(4), 172–183. <https://doi.org/10.17645/si.v11i4.7121>
- Nicolini, D. & Korica, M. (2021). Attentional engagement as practice: A study of the attentional infrastructure of healthcare chief executive officers. *Organization Science* 32(5), 1273–1299. <https://doi.org/10.1287/orsc.2020.1427>
- Orlikowski, W. J. (2006). Material knowing: the scaffolding of human knowledgeability. *European Journal of Information Systems* 15(5), 460–466. <https://doi.org/10.1057/palgrave.ejis.3000639>

- Overdijk, M., Van Diggelen, W., Kirschner, P. A. & Baker, M. (2012). Connecting agents and artifacts in CSCL: Towards a rationale of mutual shaping. *International Journal of Computer-Supported Collaborative Learning* 7, 193–210. <https://doi.org/10.1007/s11412-012-9143-2>
- Pink, S. (2015). Going forward through the world: Thinking theoretically about first person perspective digital ethnography. *Integrative Psychological and Behavioral Science* 49, 239–252. <https://doi.org/10.1007/s12124-014-9292-0>
- Pink, S. (2011). *The visual in ethnography: photography, video, cultures and individuals*. Doing Visual Ethnography, SAGE Visual methods. Thousand Oaks: Sage. Toinen painos. <https://doi.org/10.4135/9780857025029.d4>
- Poutanen S., Kovalainen, A. & Rouvinen, P. (toim.) (2020). *Digital Work and the Platform Economy: Understanding Tasks, Skills and Capabilities in the New Era*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429467929>
- TENK (2019). Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. *Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja* 3/2019. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2019.pdf
- Tufte, P. (2013). Is There Time Enough? Temporal Resources and Service Performance in the Danish Home Care Sector. *Nordic Journal of Working Life Studies* 3(2), 97–112. <https://doi.org/10.19154/njwls.v3i2.2552>
- Raval, N. (2021). Interrupting invisibility in a global world. *Interactions* 28(4), 27–31. <https://doi.org/10.1145/3469257>
- Saari, E., Koivisto, T., Koskela, I., Käsälä, M., Rydman, V. & Turunen, J. (2022). *Enemmän aikaa empatialle? Hoivatyön teknologiavälitteinen viestintä ja työhyvinvointi. Tietoa työstä*. Helsinki: Työterveyslaitos. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/145000/TTL-978-952-391-022-5.pdf?sequence=1>
- Sayes, E. (2014). Actor-Network Theory and methodology: Just what does it mean to say that nonhumans have agency? *Social Studies of Science* 44(1), 134–149. <https://doi.org/10.1177/0306312713511867>
- Salzman, M. & Palen, L. (2004). *The Tools We Live By: A Description of Personal Support Media in Work Life*. Computer Science Technical Reports. Boulder: University of Colorado.
- Seppänen, L., Poutanen, S. & Rouvinen, P. (2019). Millaista yrittäjyyttä alustatyö edistää? *Työpoliittinen aikakauskirja* 62(1), 20–28.
- Seppänen, L., Toiviainen, H. & Hasu, M. (2023). Workplace learning for fair work on digital labour platforms. Teoksessa Helen Bound, Anne Edwards, Karen Evans & Arthur Chia (toim.) *Workplace learning for changing social and economic circumstances*. Abingdon: Routledge, 171–184. <https://doi.org/10.4324/9781003227946>
- Star, S.L. & Strauss, A. (1999). Layers of Silence, Arenas of Voice: The Ecology of Visible and Invisible Work. *Computer Supported Cooperative Work* 8, 9–30. <https://doi.org/10.1023/A:1008651105359>
- Zuboff, S. (1985). Automate/informate: The two faces of intelligent technology. *Organizational Dynamics* 14(2), 5–18. [https://doi.org/10.1016/0090-2616\(85\)90033-6](https://doi.org/10.1016/0090-2616(85)90033-6)

Zuboff, S. (1988). *In the Age of the Smart Machine: The Future of Work and Power*. New York: Basic Books.

Whitmore, A., Agarwal, A. & Da Xu, L. (2015). The Internet of Things—A survey of topics and trends. *Information Systems Frontiers* 17, 261–274. <https://doi.org/10.1007/s10796-014-9489-2>

Jätkisanat

Etnografia työnä, työssä ja yhteiskunnallisen keskustelun virittäjänä

Eveliina Saari, Mervi Hasu & Tuija Koivunen

Olemme kuljettaneet lukijaa etnografisen työn tutkimuksen takahuoneissa, sen erilaisissa sovellusmahdollisuuksissa, erilaisten työympäristöjen näkymättömien ilmiöiden kuvauksissa sekä työn murrosten tulkitsijana. Kirjan luvut ovat tarjonneet inspiraatiota etnografisten menetelmien oppimiseen ja soveltamiseen.

Kirjamme tärkein anti on etnografiaa tekevien tutkijoiden kokemusten esiin nostaminen aiempaa syvällisemmällä tavalla etnografioiden itsensä, käytännön toimijoiden sekä muiden yhteiskuntatieteilijöiden luettavaksi. Kirjan luvuissa kuuluu tutkijan ääni ja kokemus työelämän ilmiöitä sisältäpäin tarkastelevana, itsensä likoon laittavana osapuolena. Etnografitutkijalla on tarve pohtia ja rakentaa suhdettaan tutkimansa kentän kanssa eettisesti kestäväällä tavalla ja kantaa huolta työn tulevaisuudesta. Hänelle muodostuu väistämättä osallisuus sekä vaikuttamismahdollisuus tutkimansa kenttään. Etnografilla on myös mahdollisuus vaikuttaa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja ottaa kantaa työn tulevaisuuden rakentamiseen.

Kirjamme toinen uutuusarvo on esitellä etnografian käyttöä osana työelämän kehittämistä – tai pyrkimystä sen muuttamiseen – uusista näkökulmista. Täysin uusi soveltamisalue on esimerkiksi Vaula Haaviston ja Kirsi Güntherin (luku 9) esiin nostama etnografian käyttö käännöstyössä. Toinen esimerkki työn tulevaisuuden muuttamisen kannalta on Eeva Houtbeckersin (luku 5) kuvaama etnografia, jonka kohteena oli työ kestävyysmurroksessa.

Silvia Gherardi (2019) on jäsentänyt tunteiden merkitystä ja tutkijan positiota etnografisessa tutkimuksessa kolmesta näkökulmasta, jotka istuvat hyvin myös kirjamme

luvuissa esiin tuotuihin teemoihin. Ensinnäkin etnografinen kenttätutkimus vaatii tutkijalta kykyä vaikuttua tutkimuskentällä kohtaamiensa ihmisten tunteista ja näkökulmista, ikään kuin virittyä tunnetasolla. Gherardi esittää tämän olevan edellytys sille, että tutkija pystyy tekemään tulkintoja, joilla on mahdollisuus saada aikaan jokin muutos. Etnografiaa tehdään ihmisten välisissä suhteissa ja suhteen laatu vaikuttaa siihen, millaista aineistoa tutkijan on mahdollista saada. Toiseksi etnografista otetta hyödyntävältä tutkijalta vaaditaan suhteen muodostamista työn tekemisen paikkaan, sen käytäntöihin ja ajallisesti eteneviin prosesseihin. Etnografia antaa mahdollisuuden tehdä työn näkymätöntä, ei-ilmeistä puolta näkyväksi, kuuluvaksi, konkreettiseksi ja ymmärrettäväksi (Mol 2002). Kolmanneksi etnografia avaa tutkijalle mahdollisuuden uuteen toimijuuteen, valtaan toimia työn muutoksen edistäjänä ja kehittämiskohteiden osoittajana. Pohdimme seuraavassa kirjan antia näistä näkökulmista.

Tunteet työntekijöiden ja tutkijan välisissä suhteissa

Etnografikirjoittajat tuovat laajasti esiin tuntemuksiaan, suhdettaan työntekijöihin ja toimijoihin tutkimillaan kentillä. Autoetnografiaa käsittelevissä luvuissa Janne Tienari (luku 3) ja Tuija Koivunen (luku 1) osoittavat, että ymmärrys ei ole vain kahden kentän tai ihmisten välistä vaan tutkijan kahden roolin välistä sisäistä pohdintaa. Joogaopettajana toimiminen on tuonut tutkijan eteen sellaisia omakohtaisia tapahtumia, joista kentälle vasta ujuttautunut tutkija ei saisi yhtä tunnevaltaista ja yksityiskohtaista kokemusta. Akateemisen maailman reflektointi omakohtaisten kokemusten avulla puolestaan vaatii kirjoittajalta itsensä mieltämistä samaan aikaan sekä sisältä- että ulkoapäin. Autoetnografiset kirjoitukset akateemisesta tutkijan työstä ovat saaneet aikaan odottamattomia tunnereaktioita lukijoissa, kuten Tienari toteaa. Silti kirjoittaja ei kaihda tuoda esiin reflektoinneissaan omia epävarmuuksiaan ja ahdistuksen aiheitaan.

Hertta Vuorenmaan poliittisessa eliittiorganisaatiossa tapahtuva etnografia (luku 4) ja Eeva Houtbeckersin kuvaamat etnografin positiot työn kestävyysmurroksen kentällä (luku 5) avaavat tutkijan tunnesuhtetta kenttäänsä reflektion avulla tunteita herättävänä, tutkijan ja kentällä toimivien välisenä valtasuhteen epätasapainona. Joskus suhde kuvataan jatkuvana muuttumisena, eräänlaisena tutkijan kehityskertomuksena uudella kentällä. Eveliina Saari ja Vilja Levonius peräänkuuluttavat vanhus-hoivatyön kontekstissa (luku 6) tutkijan tietoista työntekijän näkökulmaan asettumista ja sen tunnistamista, milloin havainnoitavassa vuorovaikutustilanteessa koetaan tunnetasolla empatiaa. Kun työntekijä otetaan kanssatutkijan asemaan katsomaan tutkijan valitsemia havainnointiaineiston kohtia, voidaan vahvistaa empaattista yhteyttä ja sitä aikaansaavia vuorovaikutuksen käytäntöjä. Tutkimussuhteesta kehittyvä voimauttava niin työntekijälle kuin tutkijallekin.

Etnografin suhde työn tekemisen paikkoihin ja käytäntöihin

Erityisesti Heli Ansion, Ilkka Asikaisen, Inka Koskelan ja Henriikka Kanniston prosessiteollisuuden (luku 2), Hertta Vuorenmaan poliittisten eliittiorganisaatioiden (luku 4) ja Eeva Houtbeckersin työn kestävyysmurroksen kentän kuvauksissa (luku 5) käsitellään tutkijan kentälle pääsyn eri vaiheita, kun itse kenttä meluisuudessaan, julkisuushakuisuudessaan tai maantieteellisessä hajautuneisuudessaan asettaa haasteita kentälle pääsyyn ja siellä toimimiseen. Samalla lukija pääsee kurkistamaan ja voi arvioida etnografin suhteen luomista itse työn tekemisen materiaaliseen paikkaan, sen muuttuviin, ulkopuolisille näkymättömiin käytäntöihin.

Gherardin (2019) mukaan tutkijan ammattitaitoon sisältyy kyky luoda kentällä ollessaan sellainen ilmapiiri, että hänen on mahdollista päästä tapahtumien sisäpiiriin. Kentällä oleva tutkija ei voi yhtäältä olla kaiken näkevä kertojan ääni tai toisaalta huomaamaton ja näkymätön kärpänen katossa, vaan hänen suhteensa kentällä työskenteleisiin henkilöihin ja työn fyysismateriaaliseen kenttään vaikuttaa osaltaan myös siihen, millaista tutkimusaineistoa tilanteissa on mahdollista tuottaa. Joskus tietämättömyys ja nöyryys uuden työn äärellä voi olla hyvä strategia saada työntekijät kertomaan ja opettamaan tutkijalle heille itsestään selviä sanoittamattomia käytäntöjä, kuten prosessiteollisuuden kentällä olevat tutkijat kuvasivat.

Työn digitalisoituminen tuo mukanaan teknologian ja ihmisen yhteensovittamistyötä. Se on usein työorganisaatioille ja johdolle näkymätöntä mutta välttämätöntä, jotta teknologia voi lunastaa lupauksensa. Nämä lupaukset liittyvät usein työn tehostamiseen sekä johtajien mahdollisuuteen seurata työsuoritteiden etenemistä reaaliaikaisesti ja läpinäkyvästi. Työntekijöiden rooliksi jää yhteensovittaa teknologian käyttö työn arkeen esimerkiksi kirjaamalla omia työsuorituksia tietojärjestelmiin. Tosin viimeaikainen tekoälykehitys lupaa automatisoida näitä kirjaamiskäytäntöjä ja näin muuttaa uudelleen teknologian ja ihmisen yhteensovittamistyötä. Ihmisen ja teknologian suhde on työn kontekstissa siis jatkuvassa muutostilassa ja siksi jatkossakin kiinnostava etnografian kohde. Mervi Hasu (luku 10) nostaa esittää esimerkkejä tällaisista näkymättömistä työkäytännöistä digitalisoituvassa hoivatyössä ja alustatyössä. Luvussa pohdittiin, tarvitaanko etnografisen aineiston keräämiseksi havainnointivälineitä, joiden avulla voidaan tavoittaa esimerkiksi digitaalisten työvälineiden ja -prosessien itsenäistä toimijuusluonnetta työntekijän toimiessa tiiviissä vuorovaikutuksessa ”älykkään” teknologian kanssa.

Työn muuttamisen mahdollisuudesta

Etnografiseen tutkimukseen sisältyy mahdollisuuksia muuttaa ja kehittää työtä. Eveeliina Saaren ja Vilja Levoniuksen voimauttavaa etnografiaa käsittelevä luku 6, Kristiina Korjonen-Kuusipuron ja Eerika Koskinen-Koiviston tunteita korttien avulla käsittelevä luku 7 ja Hanna Toiviaisen työssä oppimisen tukemista käsittelevä luku 8 toivat

esiin menetelmiä, joilla etnografioita voidaan käyttää työyhteisötasolla työn kehittämisen välineinä ja keskustelun virittäjinä. Menetelmät sisältävät ajatuksen, että tutkijan tallentama ja valitsema havainto toimii peilinä ja näytteenä työn sen hetkisestä todellisuudesta työntekijöille. Sen perusteella voidaan joko kyseenalaistaa vanhaa toimimatonta tai vahvistaa jo olemassa olevaa hyvää mutta haurasta ja valtavirralla näkymätöntä käytäntöä.

Havainnosta keskustelu toimii oppimisen mahdollisuutena työntekijälle, jonka toimintaa se koskee, mutta myös välineenä kehittää työtä työyhteisössä. Affektikortti-menetelmä (luku 7) toimii tunteiden tunnistamisen ja niistä keskustelemisen apuvälineenä, mikä on arvokasta ja tärkeää monessa tietopainotteisessa asiantuntijatyössä. Vaula Haaviston ja Kirsi Güntherin kotihoidossa käytetyssä menetelmässä (luku 9) on puolestaan kysymys laajemmasta kulttuurisen ymmärryksen viestimisestä tai toimintaprosessin kuvaamisesta visuaalisena, sarjakuvamaisena esitystapana. Menetelmällä olisi todennäköisesti sovellusmahdollisuuksia monikulttuurisilla työpaikoilla. Sitä voisi käyttää sellaisissa työntekijöiden perehdytystilanteissa, joissa uusi työntekijä ei hallitse riittävän hyvin mitään työssä käytössä olevista kielistä.

Esitämme, että etnografinen tutkimus voisi tulevaisuudessa toimia entistä tietoisemmin yhteiskunnan epäkohtien esille tuojana ja työelämän kehittäjänä. Gherardi (2019, 753) näkee tutkijan vaikuttajatoimijuutena erityisesti sellaisen tutkimusten kirjoittamisen tavan, jossa henkilöiden haavoittuva asema ja eettisessä mielessä ongelmalliset seikat tuodaan esiin muita koskettavalla tavalla. Huolenaiheiden analyytinen esiin nostaminen voi saada aikaan asioiden muuttamista. Tekoälyn vaikutus ulottuu myös asiantuntijatyöhön ja kun algoritminen johtaminen muuttaa työntekijöiden työtapoja, tarvitaan kriittisiä puheenvuoroja. Ne voivat perustua juuri näkymättömän ja ei-ilmeisten työelämävaikutusten ymmärtämiseen ja rohkeaan esille tuomiseen julkisessa keskustelussa.

Etnografinen tutkimus työn globaalin kehityksen tulkkina

Työ on osa monenkeskistä kansainvälistä talousjärjestystä ja riippuvainen sen kehityksestä. Tämä herättää kysymyksen siitä, millainen työ säilyttää paikkansa globaalissa talousjärjestelmässä ja millä tavalla työ asettuu erityisesti etnografisen tutkimuksen kohteeksi tässä ympäristössä. Globaaleilla markkinoilla muutama jättiläismäinen teknologiayhtiö on hallitsevassa asemassa. Yksi esimerkki on Amazon, joka aloitti toimintansa vuonna 1994 verkkokirjakauppana. Tänä päivänä se myy lähes mitä tahansa, eikä verkkokauppa ole sen ainoa toimiala. Se tarjoaa esimerkiksi valvontateknologiaa eri valtioille ja tuottaa elokuvia sekä tv-sarjoja. Sen suurimmat voitot kuitenkin tuottaa Amazon Web Services, joka on maailman suurin verkkotilan ja laskentatehon tarjoaja maailmassa. Sen palvelimia käyttävät sellaiset yritykset kuin Netflix, Pinterest, Airbnb ja Uber (Delfanti 2021). Tutkimuksessa on alettu keskustella digitaalisesta kapitalismista ja jopa uusfeodalismista. Molemmat käsitteet

ovat osa tieteellistä keskustelua digitaalisten teknologioiden vaikutuksesta talouteen ja yhteiskuntaan, ja ne korostavat digitaalisten alustojen ja teknologioiden kasvavaa valtaa ja niiden aiheuttamia haittoja eri elämänalueilla.

Digitaalinen kapitalismi viittaa taloudelliseen ja sosiaaliseen järjestelmään, jossa digitaaliset teknologiat ja alustat ovat keskeisiä talouden organisoinnissa ja toiminnassa. Keskeistä on digitaalisten teknologioiden käyttö arvon luomisessa ja tuotteiden tuottamisessa (Törnberg 2023). Digitaalisesti välittyvässä työssä, esimerkiksi keikkatyössä ja alustatyössä, työtehtävissä on piirteitä, jotka viittaavat teollistumisen alkuaikojen kaltaisiin heikkoihin työoloihin (Myhill, Richards & Sang 2021; Vallas 2019). Näitä ovat esimerkiksi epäsäännölliset tulot ja työajat, epävarma työympäristö tai työturvallisuuden puute, jatkuvan valvonnan kohteena oleminen ja rajoitettu pääsy etuihin kuten työttömyysturvaan, eläkkeeseen ja palkalliseen lomaan. Lisäksi digitaalinen kapitalismi muuttaa vakiintuneita työn organisointiprosesseja, tehtävä-rakenteita, työsuhtejärjestelyjä ja kontrollin muotoja (Faraj, Pachidi & Sayegh 2018).

Digitaalinen feodalismi puolestaan viittaa mahdolliseen tulevaisuuden skenaarioon, jossa valta ja vauraus keskittyvät muutaman globaalin alustayrityksen käsiin, mikä puolestaan johtaa yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen järjestelmään, joka muistuttaa feodalismia (Zuboff 2015; Morozov 2021). Tässä skenaariossa yksilöt ja yritykset ovat riippuvaisia ja alistaisia näille dominoiville digitaalisille toimijoille. Vaikka kaikkein äärimmäiset ennustukset harvoin toteutuvat, paikalliset teollisuusympäristöt, kansallisvaltiot ja julkinen palvelutuotanto eivät ole immuuneja globaalin digitaalisen talouden muutosvoimille. Kysymys reilusta työstä on ajankohtainen (Heeks, Graham, Mungai, Van Belle, & Woodcock 2021; Fieseler, Bucher & Hoffmann 2019; Seppänen, Käsälä, Immonen & Alasoini 2022). Mervi Hasu (luku 10) sivuaa näitä muutosvoimia pohtiessaan digitalisaation seurauksena näkymättömiin tai piiloon jäävää – mutta samalla välttämätöntä – työtä, ja ehdottaa tarkastelutapaa piiloisuuden eri ulottuvuuksien ymmärtämiseksi. On oleellista tietää, millaisten mekanismien kautta työn näkyvyyttä tai näkymättömyyttä tuotetaan. Monipuolisia etnografisia menetelmiä tarvitaan valaisemaan niitä työn hienovaraisia muutoksia, joissa näkymättömyyden tuottaminen ja seuraukset ilmenevät.

Teknologiayhtiöitä ja niiden asemaa puolustetaan toisinaan sillä, että ne työllistävät suuren joukon ihmisiä ja tuottavat näin hyvinvointia. Esimerkiksi Amazonin palkkalistoilla oli vuonna 2021 yli 1,2 miljoonaa ihmistä ja se on yksi suurimmista yksityisistä yhtiöistä maailmassa. Amazon myös käyttää futuristista teknologiaa työn organisoinnissa, vaikka samaan aikaan se uusintaa vanhanaikaisia työn kontrollin tapoja. Amazon on esimerkki globaalista digitaalisesta tavaravälitysjärjestelmästä, jossa kellokortin on korvannut algoritmi ja jossa työntekijöiden järjestäytymistä ei katsota hyvällä. Sen teknologinen infrastruktuuri tähtää työntekijöiden riistoon pikemminkin kuin hyvinvointiin. Samaan aikaan Amazonin perustaja, Jeff Bezos on yksi maailman rikkaimmista henkilöistä (Delfanti 2021). Tämän yleistyvän tuotanto- ja kulutusmuodon vaikutukset planetaarisen kestävyyskannalta on kyseenalaistettu. Eeva Houtbeckers (luku 4) kuvaa ponnisteluja hahmottaa kestävyysmurroksen

ilmenemistä ja asettumista etnografisen tutkimuksen kohteeksi. Teema avaa monia tärkeitä suuntia tulevaisuuden etnografioille.

Etnografinen ote on työelämän tutkimuksessa vanha perinne, joka on sopeutunut ja muuttunut tarpeen mukaan. Etnografialle on aina ollut riittävästi kysyntää ja tekijöitä, vaikka sen lisäksi ja joskus myös rinnalla on käytetty laajaa joukkoa muita tutkimuksellisia lähestymistapoja ja menetelmiä. Etnografia elää ajassa ja siksi ennustamme, että etnografisen tutkimuksen merkitys työn muutosten herkkänä tulkina tulee vain kasvamaan tulevaisuudessa. On aika avata työn takahuoneiden ovet uusille yleisöille.

Kirjallisuus

- Delfanti, A. (2021). *The Warehouse. Workers and robots at Amazon*. London: Pluto Press.
<https://doi.org/10.2307/j.ctv2114fnm>
- Faraj, S., Pachidi, S. & Sayegh, K. (2018). Working and organizing in the age of the learning algorithm. *Information and Organization* 28(1), 62–70. <https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2018.02.005>
- Fieseler, C., Bucher, E. & Hoffmann, C. P. (2019). Unfairness by design? The perceived fairness of digital labor on crowdworking platforms. *Journal of Business Ethics* 156, 987–1005.
<https://doi.org/10.1007/s10551-017-3607-2>
- Gherardi, S. (2019). Theorizing affective ethnography for organization studies. *Organization* 26(6), 741–760. <https://doi.org/10.1177/1350508418805285>
- Heeks, R., Graham, M., Mungai, P., Van Belle, J.-P. & Woodcock, J. (2021). Systematic evaluation of gig work against decent work standards: The development and application of the Fairwork framework. *The Information Society. An International Journal* 37(5), 267–286.
<http://doi.org/10.1080/01972243.2021.1942356>.
- Mol, A. (2002). *The Body Multiple: Ontology in Medical Practice*. Lontoo: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822384151>
- Morozov, E. V. (2021). The myth of statehood: From microstates to virtual states. Teoksessa D. Y. Krapchunov, S. A. Malenko, V. O. Shipulin, E. F. Zhukova, A. G. Nekita & O. A. Fikhtner (toim.) *Perishable and Eternal: Mythologies and Social Technologies of Digital Civilization*. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences. European Publisher, 211–217.
<https://doi.org/10.15405/epsbs.2021.12.03.28>
- Myhill, K., Richards, J., & Sang, K. (2021). Job quality, fair work and gig work: the lived experience of gig workers. *The International Journal of Human Resource Management* 32(19), 4110–4135. <https://doi.org/10.1080/09585192.2020.1867612>
- Seppänen, L., Käsälä, M., Immonen, J., & Alasoini, T. (2022). *Näkökulmia alustatyön reiluuteen: Reiluuden mallit alustatyössä-hankkeen loppuraportti*. Tietoa työstä. Helsinki: Työterveyslaitos. Viitattu 6.3.2025. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/144098/TTL-978-952-391-017-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Zuboff, S. (2015). Big other: surveillance capitalism and the prospects of an information civilization. *Journal of information technology* 30(1), 75–89. <https://doi.org/10.1057/jit.2015.5>
- Törnberg, P. (2023). How platforms govern: Social regulation in digital capitalism. *Big Data & Society* 10(1). <https://doi.org/10.1177/20539517231153808>
- Vallas, S. P. (2019). Platform Capitalism: What's at Stake for Workers? *New Labor Forum* 28(1), 48–59. <https://doi.org/10.1177/1095796018817059>

Kirjoittajat

Heli Ansio, FM, TM, erityisasiantuntija, Työterveyslaitos

ORCID [0000-0002-9270-7323](#)

Ilkka Asikainen, YTM, erityisasiantuntija, Työterveyslaitos

ORCID: [0000-0002-5820-2604](#)

Kirsi Günther, YTT, dosentti, professori (ma.), Turun yliopisto

ORCID [0000-0001-7772-2229](#)

Vaula Haavisto, FT, erikoistutkija, Turun yliopisto

ORCID [0000-0002-1481-4182](#)

Mervi Hasu, FT, dosentti, apulaisprofessori, Oslon yliopisto

ORCID [0000-0002-9964-8303](#)

Eeva Houtbeckers, KTT, dosentti, kestävän työn yliopistotutkija,

Itä-Suomen yliopisto

ORCID [0000-0002-0977-9087](#)

Henriikka Kannisto, DI, erityisasiantuntija, Työterveyslaitos

ORCID [0000-0003-3652-5688](#)

Tuija Koivunen, YTT, dosentti, yhteiskuntapolitiikan yliopistonlehtori,

Itä-Suomen yliopisto

ORCID [0000-0003-1666-7857](#)

Kristiina Korjonen-Kuusipuro, FT, dosentti, erikoistutkija,

Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu Juvenia

ORCID [0000-0002-8528-0237](#)

Inka Koskela, YTT, tutkija, Työterveyslaitos

ORCID [0000-0002-9315-7060](#)

Eerika Koskinen-Koivisto, FT, dosentti, etnologian ja antropologian yliopistotutkija,
Jyväskylän yliopisto
ORCID [0000-0001-9056-4982](#)

Vilja Levonius, VTM, tutkija, Työterveyslaitos
ORCID [0000-0001-5672-8939](#)

Eveliina Saari, FT, dosentti, johtava tutkija, Työterveyslaitos
ORCID [0000-0003-4710-8011](#)

Janne Tienari, KTT, johtamisen ja organisaatioiden professori,
Svenska handelshögskolan
ORCID [0000-0002-2605-2760](#)

Hanna Toiviainen, FT, aikuiskasvatuksen professori, Tampereen yliopisto
ORCID [0000-0002-4431-1666](#)

Hertta Vuorenmaa, FT, johtamisen ja organisaatioiden yliopistonlehtori,
Svenska handelshögskolan
ORCID [0000-0002-5229-5918](#)

Tampere University Press
Kalevantie 5 (PL 617)
33014 Tampereen yliopisto
FINLAND

email: tup@tuni.fi
<https://edition.fi/tup>
<https://isni.org/isni/0000000507168743>

Tämä teos käsittelee etnografiaa menetelmänä ja lähestymistapana työelämän arjen ja muutoksen tutkimuksessa. Teos koostuu etnografista tutkimusta tehneiden tutkijoiden tarinoista, joissa he kuvaavat, miten etnografista tutkimusta nykyisin tehdään, mitä se vaatii tutkijalta ja miten etnografia voi vaikuttaa tutkimukseen osallistuviin henkilöihin sekä tutkijoihin itseensä. Kirjassa liikutaan erilaisilla työkentillä prosessiteollisuudesta asiantuntija- ja palvelutyöhön, sekä poliittisista eliittiorganisaatioista kestävyysmurroksen toimijaverkostoihin.

Työelämän muutosten arvioinnissa isot määrälliset aineistot ja pitkät aikasarjat ovat valtavirtaa. Tilastollisen tutkimuksen keinot tarttua hienovaraisiin tai usein piiloon jääviin muutoksiin ovat kuitenkin rajalliset. Tähän etnografinen työelämän tutkimus tuo tarpeellisen näkökulman. Etnografista tutkimusta tarvitaan, jotta voidaan tuottaa tietoa yhtäältä tavanomaisista ja jähmettyneistä sekä toisaalta muutoksia ja ristiriitoja ennakoivista kulttuurisista käytännöistä työelämässä.

ISBN 978-952-359-065-6

 TAMPERE
UNIVERSITY
PRESS

